

YKSI HISTORIA MONIMUTKAISTUVASSA MAAILMASSA

Marko van den Berg

Yksi historia monimutkaistuvassa maailmassa

Historian olemus ja historian suuret kertomukset
luokanopettajaopiskelijoiden historiatietoisuudessa

Ohjaajat

Professori emerita

Sirkka Ahonen

Helsingin yliopisto

Professori

Jukka Rantala

Helsingin yliopisto

Kustos

Professori

Jukka Rantala

Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä

Esitarkastajat

Professori

Arja Virta

Turun yliopisto

Professori

Kari Immonen

Turun yliopisto

Dosentti

Jyrki Loima

Joensuun yliopisto

YKSI HISTORIA MONIMUTKAISTUVASSA MAAILMASSA

Historian olemus ja historian suuret kertomukset
luokanopettajaopiskelijoiden
historiatietoisuudessa

Marko van den Berg

Esitetään Helsingin yliopiston käyttäytymistieteellisen tiedekunnan suostumuksella

julkisesti tarkastettavaksi Porthanian salissa PIII (Yliopistonkatu 3)

lauantaina 13.1.2007 klo 10.

Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen
tutkimus- ja kehittämiskeskus
HELSINKI

**Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen
tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia 9**

Tilaukset:

Soveltavan kasvatustieteen laitos

PL 9 (Siltavuorenpenger 20 R)

00014 Helsingin yliopisto

sokla-julkaisut@helsinki.fi

ISBN 978-952-10-3619-4 (nid.)

ISBN 978-952-10-3620-0 (PDF)

ISSN 1459-5710

Sarja-asu ja taitto: Khora Oy

Paino: Hakapaino, Helsinki 2007

SISÄLLYSLUETTELO

TIIVISTELMÄ	9
SAATTEEKSI	13
I JOHDANTO	15
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tarkoitus	15
1.2 Tutkimuksen rakenne	22
2 TUTKIMUKSEN TIETEENFILOSOFISET LÄHTÖKOHDAT	25
2.1 Sosiaalinen konstruktionismi	25
2.2 Fenomenologis-hermeneuttinen näkökulma	29
3 HISTORIAKÄSITYKSEN RAKENTUMINEN	33
3.1 Historiatietoisuus	33
3.2 Sukupolven käsite	37
3.3 Historiakulttuuri, identiteetti ja kollektiivinen muisti	42
4 SUURET KERTOMUKSET JA NIIDEN HAASTAJAT	54
4.1 Yhden historian käsite	55
4.2 Yksi historia osana modernin projektia	61
4.3 Lineaarisen historiakuvan kyseenalaistuminen	68
4.4 Postmodernismi ja postkolonialismi suuren kertomuksen haastajina	75
4.5 Kokonaisnäkemyksen puolustajat	84

5	GLOBALISAATION JA KONFLIKTIEN MAAILMA	95
5.1	Globalisaation haaste	95
5.2	Kohti konfliktien maailmaa?	103
6	YHTEENVETOA TUTKIMUKSEN TEOREETTISISTA LÄHTÖKOHDISTA	109
7	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT	112
7.1	Tutkimustehtävä	112
7.2	Teemahaastattelu tutkimusmetodina ja haastattelujen suorittaminen	118
7.3	Laadullisen tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuksen luotettavuus	121
8	HISTORIAN MERKITYSEROT NUORTEN KÄSITYSMAAILMASSA	129
8.1	Kokonaiskuva haussa: odotus historiasta ilmiöitä yhdistävänä ja selittävänä tiedonalana	129
8.2	Historia samaistumiskohteena: suuret vai pienet kertomukset?	142
8.2.1	<i>Suureen kansalliseen kertomukseen samaistujat</i>	143
8.2.2	<i>Metanarratiiveista etääntyneet</i>	147
8.3	Historian kehityskertomukset menneisyyden jäsentäjinä: edistyskertomukset vai kontingenssi?	155
8.3.1	<i>Syklinen ja kontingentti historia</i>	156
8.3.2	<i>Suomen nousu sotien jälkeen: sä röinen edistyskertomus</i>	160
8.3.3	<i>Maailmanhistorian suuri kertomus sadan viime vuoden ajalta: edistystä, mutta ei kaikille</i>	172

8.3.4	<i>Länsimaiden ristiriitainen rooli historiassa</i>	179
8.3.4.1	<i>Länsimaat myönteisen kehityksen airueina</i>	182
8.3.4.2	<i>Häikäilemättömät länsimaat ja länsimaisen totuuden suhteellisuus</i>	186
8.4	<i>Tulevaisuudenodotuksista: edistys vai kontingenssi?</i>	188
8.4.1	<i>Uhanalainen hyvinvointivaltio</i>	188
8.4.2	<i>Kylmän sodan jälkeinen maailma: onko länsimaisista arvoista tulevaisuuden suunnannäyttäjiksi?</i>	207
8.4.2.1	<i>Epäily läntisen edistyskertomuksen universaalisuutta kohtaan</i>	208
8.4.2.2	<i>Vastakkainasetteluiden maailma</i>	214
8.4.3	<i>Yksityistynyt odotushorisontti</i>	224
8.4.4	<i>Globalisaation avaamat näkymät</i>	232
8.4.4.1	<i>Globalisaatio mahdollisuuksien lisääjänä</i>	233
8.4.4.2	<i>Globalisaatio uhkana</i>	237
8.4.5	<i>Mikä ratkaisee tulevaisuuden suunnan?</i>	245
8.4.5.1	<i>Epäusko politiikkaa kohtaan: ”raha on se, mikä ratkaisee”</i>	246
8.4.5.2	<i>Perinteiseen poliittiseen vaikuttamiseen luottavat</i>	254
9	KOKONAISARVIO JA POHDINTA	258
9.1	<i>Onko yhden historian lähtökohdilla merkitystä nuorten historiatietoisuudessa?</i>	258
9.1.1	<i>Historian merkitys ajattelun osa-alueena ja samaistumiskohteena</i>	258
9.1.2	<i>Historian olemus ja menneisyyden metanarratiivit</i>	262
9.1.3	<i>Tulevaisuudennäkymät</i>	267
9.1.4	<i>Tulevaan kehitykseen vaikuttaminen</i>	273
9.2	<i>Onko nuorten elämismaailma postmoderni?</i>	278
9.3	<i>Yleisen sijaan yksityinen</i>	282
9.4	<i>Valmiiden metanarratiivien sijaan näkökulmaksi kriittinen ajattelu: historian rooli demokratian ja kansalaisvaikuttamisen edistäjänä</i>	284

Lähteet	294
Liite	306
ENGLISH SUMMARY	308

TIIVISTELMÄ

Yksi historia monimutkaistuvassa maailmassa

*Historian olemus ja historian suuret kertomukset
luokanopettajaopiskelijoiden historiatietoisuudessa*

Historia ymmärretään tässä tutkimuksessa kokonaisvaltaiseksi tavaksi tarkastella maailmaa menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden odotusten muodostamassa kokonaisuudessa. Tämä eri aikatasoja yhdistävä näkökulma nousee esille historiatietoisuuden käsitteessä, joka voidaan määritellä nykyisyyden selittämiseksi historian avulla ja siihen perustuviksi odotuksiksi tulevaisuuden kehityksestä.

Tutkimus käsittelee Helsingin yliopistossa opiskelevien luokanopettajaopiskelijoiden käsityksiä historiasta ja sen olemuksesta. Siinä tarkastellaan myös sitä, millaisia tulevaisuutta koskevia odotuksia historia heissä herättää. Vastauksia etsittiin seuraaviin kysymyksiin: Mitä historia merkitsee tutkimushenkilöille ja millaisiin asioihin he samaistuvat historiassa? Millä tavoin tutkimushenkilöt luonnehtivat historian olemusta ja millaisia yhteneväisyyksiä näillä arvioilla on niin sanotun yhden historian käsitteeseen? Millaiseksi tutkimushenkilöt arvioivat tulevaisuuden kehitystä, ja missä määrin nämä odotukset heijastelevat yhden historian käsitteen lähtökohtia?

Tutkimushenkilöiden käsityksiä peilataan modernin aikakauden myötä länsimaissa yleistyneeseen yhden historian ajatteluun. Tämä

käsite muodostaa tutkimuksen tärkeän teoreettisen viitekehyksen. Valtusaatteen ja kirkon vallan heikentymisen myötä syntyneessä ajattelussa historian katsottiin muodostavan koko ihmiskuntaa koskevan jakamattoman, lineaarisen kertomuksen, jolla oli selkeä suunta kohti edistystä ja parempia aikoja. Yhden historian ajatteluun sisältyi myös käsitys siitä, että länsimailla oli historiassa erityisrooli: ne toimivat edistyksen ja kehityksen tiennäyttäjinä.

Viime vuosikymmeninä tämä ajatus on kyseenalaistettu. Se on saanut osakseen voimakasta kritiikkiä muun muassa postmodernistien ja niin sanotun uuden historian edustajien taholta. Kritiikistä huolimatta yhden historian ajattelun piirteet näyttävät edelleen vaikuttavan yhtenä voimakkaana pohjavirtana länsimaisessa ajattelussa.

Tutkimuksen empiirinen osuus koostuu kvalitatiivisesta aineistosta, joka on saatu haastatteleamalla 22 Helsingin yliopistossa opiskelevaa luokanopettajaopiskelijaa. Haastatteluhetkellä tutkimushenkilöt olivat iältään 19–26-vuotiaita. Tutkimuskysymyksiin pyrittiin löytämään vastauksia etsimällä haastatteluista laajempia ajatuskokonaisuuksia, merkitysluokkia. Haastatteluteemoissa nousivat esille menneisyyden kehityksen ohella arviot tulevan kehityksen luonteesta.

Historiaa pidettiin lähtökohtaisesti ilmiöitä yhdistävänä ja kokonaisuuden tarjoavana tiedonalana, joka auttaa nykyisyyden ymmärtämisessä. Sekä Suomen historiassa että maailmanhistoriassa hahmotettiin yleisesti edistyskertomuksen piirteitä. Maailmanhistorian osalta edistyksen ja kehityksen katsottiin koskeneen lähinnä länsimaita. Suomen osalta käsitystä sotien jälkeisestä edistyskertomuksesta himmensi käsitys yhteisöllisyyden vähenemisestä ja itsekkyyden lisääntymisestä nykyaikaa lähestyttäessä.

Osa tutkimushenkilöistä koki samaistuvansa Suomen historian suureen kansalliseen kertomukseen, erityisesti sota-ajan tapahtumiin. Kaikille samaistuminen kansalliseen historiaan ja sen käännekohtiin ei kuitenkaan ollut itsestäänselvyys. Jotkut tutkimushenkilöt olivat löytäneet samaistumiskohteita mikrohistoriasta. Toisaalta joukossa oli myös niitä, joille samaistuminen menneisyyden tapahtumiin oli lähtökohtaisesti vieras ajatus.

Historiaa ei hahmotettu tulevaisuudessa itsestään selvästi jatkuvana edistyskertomuksena. Pikemmin historiaa pidettiin luonteeltaan kontingenttina ja syklisenä ilmiönä. Suuri läntinen edistys- ja modernisaatiokertomus ei tutkimustulosten mukaan näyttänyt avaavan erityisen toiveikkaita näköaloja tulevan kehityksen suhteen.

Tulevaisuuden osalta kehitys nähtiin varsin pessimistisessä valossa sekä Suomen että koko maapalloa koskevan kehityksen suhteen. Uhaksi koettiin erityisesti markkinavoimien liiallinen voimistuminen suhteessa demokraattisesti valittuihin toimijoihin, yleisen kehityksen osalta myös lännen ja muun maailman lisääntyvä vastakkainasettelu sekä ympäristöuhat. Varsin pessimistisistä yleistä kehitystä koskevien tulevaisuudenodotuksista huolimatta tutkimushenkilöt suhtautuivat erittäin positiivisesti oman henkilökohtaisen elämänsä tulevaisuuden näkymiin. Tulevaisuutta hahmotettiin kollektiivisen toiminnan sijaan ensisijaisesti erilaisten yksilöllisten projektien näkökulmasta.

Asiasanat: historiatietoisuus, yhden historian käsite, nuorten tulevaisuuden odotukset

SAATTEEKSI

Hoidin syksyllä 2001 Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksella historian ja yhteiskunnallisten aineiden didaktiikan lehtoraattia. Tuolloisiin tehtäviini kuului muun muassa monialaisiin opintoihin kuuluvan historian peruskurssin pitäminen luokanopettajaopiskelijoille. Toivon, että opiskelijat saivat kurssilta joitain eväitä tulevaa opetustyötään varten. Minulle kurssi antoi joka tapauksessa paljon.

Käsittelimme luennoilla muun muassa historiatietoisuuden teemaa: sitä, että käsityksemme menneestä vaikuttaa myös tapaamme arvioida nykypäivää ja tulevaa. Aiheen pohjalta luennoilla käytiin myös monipuolista keskustelua. Vaikka luokanopettajaopiskelijoilla oli toisinaan tapana vähätellä historiallista tietämystään, käydyt keskustelut olivat minusta tavattoman mielenkiintoisia ja antoisia. Hätkähdyttävää oli se, että historia vaikutti avaavan monille nuorille syvän epävarmuuden ja pessimismin sävyttämiä näköaloja tulevaan. Oma vaikutuksensa näihin näkemyksiin saattoi olla sillä, että WTC-iskujen apokalyptiset kuvat tunkeutuivat medioiden kautta tajuntaamme juuri tuolloisen historian peruskurssin alkamisen aikoihin.

Kurssin peruja minussa heräsi kiinnostus saada tietää lisää siitä, millä tavoin historia jäsentää luokanopettajaopiskelijoiden tapaa hahmottaa ympäröivää todellisuutta. Oliko luennoilla kohtaamani pessimismi sattumaa, vai voisiko kyseessä olla laajempi tendenssi? Erityi-

sen mielenkiintoiseksi kysymyksen teki se, että tulevan työnsä kautta opiskelijat välittäisivät näkemyksiään suurelle joukolle nuoria. Sirkka Ahosen kanssa käymieni keskustelujen pohjalta työni näkökulmaksi hahmottui luokanopettajien menneisyyttä koskevien näkemysten peilaaminen historian suuria kertomuksia vasten.

Väitöskirjatyo on usein yksinäistä puurtamista, mutta tutkimus ei synny ilman muiden apua. Minulla on ollut onni saada työni valmistelun aikana tavattoman hyvää ohjausta. Kyseessä ei ole tavanomainen kohteliaisuuksien litania. Uskon todella, että työni ohjaajat ovat aivan poikkeuksellisen paneutuneita jatko-opiskelijoiden ohjaamiseen. Sirkka Ahosen panos on ollut aivan ratkaiseva. Sirkka jaksoi väsymättä lukea ja kommentoida usein raakilemaisia tekstejäni. Työni valmistelua helpotti suuresti se, että tiesin aina voivani kääntyä hänen puoleensa ja esittää myös ns. tyhmiä kysymyksiä. Sirkka jaksoi myös kannustaa ja rohkaista epäuskon hetkinä. Tätä työtä ei olisi syntynyt myöskään ilman Jukka Rantalan panosta. Myös Jukka on jaksanut kerta toisensa jälkeen lukea tekstejäni ja kommentoida niitä terävästi ja asiantuntevasti. Jukan rooli on ollut korvaamaton myös työn loppupuristuksessa, kun olen selvittänyt väitökseen liittyviä hallinnollisia ja teknisiä kysymyksiä. Kiitän myös esitarkastajiani Arja Virtaa ja Kari Immosta heidän arvokkaista, työni viimeistelyä suuresti helpottaneista, huomioistaan.

Lopuksi haluan kiittää myös erinomaisen toimivaa jatkokoulutusryhmääni. Ryhmän kannustava, tärkeilemätön ja rento ilmapiiri on ollut hyvin tärkeä tekijä työni valmistelussa ja valmistumisessa.

12.12.2006 sateisessa Helsingissä, jossa ruoho on vihreää ja lumesta ei tietoaakaan, vaikka joulu on kohta ovella.

Marko van den Berg

I JOHDANTO

I.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tarkoitus

Historia ei ole pelkkää tietoa menneestä, vaan myös tapa hahmottaa todellisuutta. Historiatietoisuus rakentuu menneisyyden selittämisen, nykyisyyden ymmärtämisen ja erilaisten tulevaisuudenodotusten välisestä suhteesta. Tässä koko ajan jatkuvassa prosessissa yksilöt hahmottavat omaa paikkaansa maailmassa. Ihminen pyrkii selittämään nykyisyyttä menneisyyden avulla. Menneisyyskuvan on puolestaan todettu vaikuttavan voimakkaasti käsityksiimme tulevaisuudesta ja sen tarjoamista mahdollisuuksista. Käsityksemme menneisyyden luonteesta vaikuttaa siis myös tapaamme ajatella ja toimia nykymaailmassa.¹ Sosiologi Frank Füredi korostaa historian merkitystä todellisuuden jäsentämisessä. Hänen mukaansa vasta tietoisuus menneestä tekee ihmisten tietoiset valinnat tulevaisuuden kehityksen suhteen mahdollisiksi.² Ajallisen tietoisuuden voidaankin katsoa olevan ihmisen perustavaa laatua oleva ominaisuus.

Tämä tutkimus käsittelee nuorten historiatietoisuutta. Se pohjautuu kvalitatiiviseen materiaaliin, joka on kerätty haastattelemalla Helsin-

¹ Ahonen 1998, 25; Rüsen 1994, 2004; Seixas 2004.

² Füredi 1992, 59-60.

gin yliopistossa opiskelevia luokanopettajaopiskelijoita. Työn tarkoituksena on tuottaa uutta tietoa siitä, millä tavoin tutkimusryhmään kuuluvat nuoret käyttävät ajattelussaan historiaa, hahmottavat historian olemusta ja millaisia tulevaisuudenodotuksia heillä nykypäivän ja sen tulkitsemisen avaamista näkökulmista on muodostunut. Erityisen mielenkiinnon kohteena on, millä tavoin nuoret suhtautuvat ns. metanarratiiveihin, jotka ovat vaikuttaneet voimakkaasti modernin aikakauden läntiseen ajatteluun. Ns. yhden historian tai maailmanhistorian metanarratiivissa historia nähdään yhtenäisenä kokonaisuutena, jolla on positiivinen suunta ja edistyskertomuksen olemus. Kyseinen metanarratiivi on viime vuosikymmeninä voimakkaasti kyseenalaistettu, mutta sillä on edelleen puoltajansa.

Maaailman käsitteellisen ja toiminnallisen hahmottamisen on yleisesti arvioitu muuttuneen monessa suhteessa aiempaa vaikeammaksi. Erityisesti kylmän sodan päättymisen jälkeistä maailmaa on leimannut nopea muutos: uusi maailmanjärjestys hakee tavallaan edelleen muotoaan. Tässä uudenlaisessa maailmassa sähköiset viestimet tuottavat ennenaikamattoman määrän informaatiota ja luovat maapallon eri osia yhdistäviä verkostoja. Samaan aikaan kansallisvaltioiden ja muiden perinteisten identiteetin lähteiden ja samaistumiskohteiden asema ja merkitys näyttävät olevan nopeasti muuttumassa. Muutoksen luonteen hahmottaminen ja sen suuntaan liittyvä epävarmuus ovat synnyttäneet tiedeyhteisössä ja myös sen ulkopuolella vilkasta ja mielipiteitä jakavaa keskustelua.

Modernin ajan ajatteluun kuului historian näkeminen edistyskertomuksena, jonka myötä siirrymme kohti parempia aikoja. Modernin projektin on kuitenkin yleisesti arvioitu ajautuneen vakavaan kriisiin. Samalla suhtautumisessa muutoksen luonteeseen on katsottu tapahtuneen merkittävä muutos: aiemman edistysuskon tilalle on nousut kasvava pessimismi. Tulevaisuus näyttää epävarmalta ja uhkakuvien täyttämältä. Yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa nousee varsin usein esille käsitys siitä, että elämme jonkinlaisessa aikakausion tai tekohdassa, jossa olemme siirtymässä modernista aikakaudesta jälki-moderniin. Modernin ajan käsiteapparaattien nähdään, katsantokan-

nasta riippuen, joko menettäneen kokonaan merkityksensä tai ainakin vaativan perusteellista uudelleenarviointia.³

Epäusko modernisaation kaltaisia metakertomuksia kohtaan on heijastunut voimakkaasti myös historiatieteeseen. Historiantutkimuksen haasteista, peruslähtökohdista ja todellisista mahdollisuuksista selvittää menneisyyden luonnetta on käyty vilkasta tieteellistä debattia yli kahden vuosikymmenen ajan. Debatille on ollut tunnusomaista perinteisen historiatieteen edustamien näkemysten ja teoreettisten lähtökohtien voimakas arvostelu. Erityisen kärkevää kritiikkiä on ollut postmodernistien taholta. Tulilinjalle ovat joutuneet monet keskeiset peruslähtökohdat, joilla historian asemaa tieteenä on perusteltu. Postmodernistien kritiikki on ravistellut voimakkaasti historiatiedettä ja saanut sen edustajat monessa suhteessa puolustuskannalle.

Suomessa esimerkiksi Jorma Kalela on pohtinut teoksessaan *Historiantutkimus ja historia* laajasti uudenlaista tilannetta, jossa historiantutkijoiden entiset peruslähtökohdat eivät näytä enää ainakaan kailkita osin valideilta koettaessamme ymmärtää monimutkaistuvaa todellisuutta. Kalelan näkemyksen mukaan historiatiede ei voi säilyttää uskottavuuttaan, jos sen edustajat eivät ole valmiita arvioimaan uudeleen monia itsestäänselvyyksinä pitämiään katsantokantoja. Kalelan mielestä historioitsijat ovat eläneet eräänlaisen itsepetoksen vallassa. Päinvastoin kuin perinteisesti on katsottu, historia ei ole tieteen kaapuun verhottunakaan neutraali tai objektiivinen tapa tarkastella menneisyyttä, sillä tutkimustuloksiin vaikuttavat voimakkaasti esimerkiksi tutkijan kulttuurinen viitekehys ja hänen käyttämänsä kieli.⁴

Postmodernismi on kyseenalaistanut käsityksemme todellisuuden luonteesta ja heittänyt voimakkaan epäilyksen varjon muun muassa kaikenlaisten metanarratiivien ylle. Monet keskeiset postmodernistit pitävät historiaa yhtenä tarinankertomisen muotona: menneisyydestä rakennetut kertomukset ovat kaikki yhtä tosia tai epätosia. Jos emme voi tarkastella menneisyyttä rationaalisesti, myös esimerkiksi historian varaan rakennettujen identiteettien mielekkäisyys kyseenalais-

³ Ks. esim. Sulkunen 1998, 286-287.

⁴ Ks. esimerkiksi Füredi 1992, 23; Kalela 2000, passim.

tuu. Beverly Southgaten mukaan postmodernistinen ajattelu on vaikuttanut kulttuurimme voimakkaasti myös tiedemaailman ulkopuolella. Postmodernistiset näkemykset ovat Southgaten mukaan läpäisseet kulttuurimme kaikki tasot siinä määrin, ettei ole liioiteltua puhua läntisiä yhteiskuntia vaivaavasta arvotyhjiöstä ja suoranaisestä henkisestä kriisistä.⁵ Southgaten mielestä myös tavalliset ihmiset ovat tietyllä tavalla neuvottomia.

Tämän tutkimuksen aihepiiriä koskevaa empiiristä tutkimusta opettajiksi opiskelevien osalta on tehty jonkin verran. Suomessa Arja Virta on selvittänyt opettajaksi opiskelevien käsityksiä historiasta vuonna 1999 julkaistussa tutkimuksessaan. Hän havaitsi muun muassa, että tutkimushenkilöille historian merkitys avautui lähinnä nykypäivän ymmärtämisen näkökulmasta.⁶ Ruotsalainen Bo Andersson on puolestaan selvittänyt, millä tavoin ruotsalaiset luokanopettajiksi opiskelevat ymmärsivät käsitteen historia ennen opettajankoulutukseen kuuluvia historian opintoja. Anderssonin mukaan suurin osa opiskelijoista hahmotti menneisyyttä erilaisten hajanaisten yksityiskohtien kuten vuosilukujen, yksittäisten tapahtumien ja nimien kautta. Historia ei avautunut suurimmalle osalle laaja-alaisemmin esimerkiksi kriittisen ajattelun tai identiteetin rakentamisen näkökulmasta.⁷ Yhdysvalloissa on puolestaan tehty tutkimuksia yhteiskuntaoppia, historiaa ja maantietoa sisältävän social studies -oppiaineen opettajaksi opiskelevien historiallisesta ajattelusta.⁸

Suomalaisten nuorten historiatietoisuutta on selvitetty varsin laajasti esimerkiksi 1990-luvun loppupuolella tehdyssä *Nuoriso ja historia* -tutkimuksessa. Kyseessä oli laaja Euroopan nuorison historiatietoisuutta käsittelevä kyselytutkimus, joka toteutettiin samanaikaisesti useissa eri maissa. Suomesta edustettuina olivat peruskoulun päättö-

⁵ Southgate 2003, 3-26.

⁶ Virta 1999, 118-119.

⁷ Andersson 1996, 239-266.

⁸ Ks. esim. Haeussler Bohan & Davis 1998, passim. Tutkimuksessa opiskelijoille annettiin luotavaksi keskenään ristiriitaista lähdeaineistoa ja pyydettiin heitä tekemään sen perusteella tulkinta tapahtuneesta. Tutkimuksessa ilmeni muun muassa se, että kriittinen historiallinen ajattelu oli monille tutkimushenkilöille vielä varsin vierasta.

vaiheessa olevat nuoret. Tässä kvantitatiivisessa tutkimuksessa kävi ilmi muun muassa se, että eurooppalaiset nuoret, suomalaiset muiden mukana, näyttivät edelleen uskovan edistyksen suureen kertomukseen, jonka mukaan tulevaisuus on menneisyyttä parempaa. Toisaalta suomalaiset nuoret luottivat järjestelmällisesti enemmän oman maansa kuin koko Euroopan tulevaisuuteen.⁹ Sirkka Ahonen tutki 1990-luvun suomalaisten nuorten käsityksiä maamme lähihistoriasta ja sen pohjalta avautuvista tulevaisuudennäkymistä vuonna 1998 julkaistussa tutkimuksessaan *Historiaton sukupolvi?*. Ahosen mukaan tuolloin tutkittu nuoriso ei ollut historiatonta. Nuoret olivat varsin kansallismielisiä ja nostivat samaistumiskohteekseen muun muassa Suomen käymät sodat. Kansallinen ajattelu ja edistysprojekti antoivat Ahosen tutkimuksessa haastatelluille nuorille hyvät lähtökohdat tulevaisuuden haasteista selviytymiseen.¹⁰

Nuorten maailmankuvaa ja suhtautumista ns. metanarratiiveihin on tutkinut esimerkiksi Helena Helve vuonna 2002 julkaistussa teoksessaan *Arvot, muutos ja nuoret*. Hänen mukaansa suuret edistyskertomukset olivat menettäneet vetovoimaansa nuorison keskuudessa.¹¹ Samankaltaisiin tuloksiin päätyi myös Anu Mikkonen vuonna 2000 julkaistussa tutkimuksessaan *Nuorten tulevaisuuskuvat ja tulevaisuuskasvatus*. Mikkosen tutkimuksen aineistona olivat 11-, 14-, ja 17-vuotiaiden nuorten kirjoitelmat. Mikkonen havaitsi, että nuoret näyttivät suhtautuvan varsin pessimistisesti omiin yhteiskunnallisiin vaikutusmahdollisuuksiinsa ja koko maailmaa koskeviin yleisiin tulevaisuuden näkymiin. Pessimismi näytti myös lisääntyvän iän myötä.¹² Anita Rubin puolestaan tarkasteli kirjassaan *The Images of the Future of Young Finnish People* 11–12-vuotiaiden suomalaisnuorten käsityksiä tulevaisuudesta. Rubinin mukaan nuoret näkivät yleensä omaan henkilökohtaiseen tulevaisuutensa myönteisessä valossa, mutta suhtautuivat yleisiin tulevaisuudennäkymiin huomattavasti pessimistisem-

⁹ Angvik & von Borries 1997, passim; ks. myös Ahonen 1998, 142, 160, 164.

¹⁰ Ahonen 1998, 129, 169–171.

¹¹ Helve 2002, 18–21.

¹² Mikkonen 2000, 200–203.

min. Pessimismi yleensä kasvoi sitä mukaa, mitä vanhemmasta vastaajasta oli kysymys.¹³ Aiemmat tutkimukset suomalaisnuorten suhtautumisesta modernisaatiokertomuksen kaltaisiin metanarratiiveihin näyttäisivät siis antavan nuorten historiatietoisuudesta jossain määrin ristiriitaisen kuvan. Laajaan kvantitatiivisen aineistoon perustuvan *Nuoriso ja historia* -tutkimuksen sekä Ahosen *Historiaton sukupolvi?* -teoksen perusteella nuoret näyttivät ainakin vielä 1990-luvun lopulla samaistuvan modernisaatiokertomukseen ja luottavan asioiden kehittymiseen parempaan suuntaan ainakin Suomen osalta. Toisaalta esimerkiksi Helveen tutkimusten perusteella usko suuriin edistyskertomuksiin näyttäisi olevan hiipumassa.

Tämän tutkimuksen tutkimuskohteena olevat nuoret ovat monessa suhteessa mielenkiintoinen ja valikoitunut ryhmä. Helsingin yliopistossa opiskelevia luokanopettajaopiskelijoita voi pitää keskimääräisen koulumenestyksensä suhteen ikäluokan parhaimmistoon kuuluvina. He ovat myös läpäisseet varsin tiheän valintaseulan opiskelemaan pyrkiessään.¹⁴ Toisaalta luokanopettajakoulutuksen sisältämät historiaopinnot eivät ole kovin laajoja. Tutkimushenkilöiden voidaankin ajatella edustavan historiaa koskevissa käsityksissään monissa suhteissa tavallisia, lukiotasoisien yleissivistävän koulutuksen läpikäyneitä nuoria. Luokanopettajaopiskelijoiden tapa ymmärtää historiaa ja sen avaamia tulevaisuudennäkymiä on mielenkiintoinen tutkimuskohde myös siinä mielessä, että tulevan työnsä kautta he ovat osaltaan vaikuttamassa lasten ja nuorten käsityksiin todellisuudesta ja sen luonteesta.

Kouluopetuksen uudemmissa historian opetussuunnitelmissa on alettu painottaa moniperspektiivistä näkökulmaa menneisyyteen yhden suuren kertomuksen sijaan. Voidaan tosin kysyä, sisältääkö koulun historianopetus tästä huolimatta edelleen elementtejä, joista välittyy kuva historiasta löydettävistä suurista kertomuksista. Nykyisissä lukion historian opetussuunnitelman perusteissa esimerkiksi Suomen

¹³ Rubin 1998, 118, 150, 167.

¹⁴ Ks. esim. Helsingin yliopiston luokanopettajakoulutukseen pyrkineet ja hyväksytyt vuonna 2005, [www-dokumentti](#).

historiaa kerrotaan tarkasteltavan maailmanhistorian taustaa vasten. Opetuksen tavoitteissa puolestaan puhutaan maailmanhistorian päälinjojen omaksumisesta. On kuitenkin syytä pohtia, millaisen historiakäsityksen pohjalta nämä päälinjat hahmottuvat. Esimerkiksi lukion historian pakollisten kurssien sisällöissä painottuu edelleen varsin selkeästi länsimaiden edustama näkökulma historiaan, vaikka opetuksen tavoitteissa toisaalta puhutaan historian monitulkintaisuudesta ja kulttuurien erilaisuuden ymmärtämisestä. Myös peruskoulun historianopetuksessa yleisen historian sisältöjä tarkastellaan etupäässä länsimaisesta näkökulmasta. Myös erilaiset menneisyydessä hahmotetut suuret kertomukset näyttävät edelleen nousevan historianopetuksessa merkittävään rooliin. Esimerkiksi lukion *Eurooppalainen ihminen* -kurssilla modernin ajan keskeisen sisällön näyttää muodostavan valituksen ja vapauden voittokulku, vaikka toki myös länsimaiden dominsanssin varjopuolia nostetaan esille.¹⁵ Oman kulttuuripiirin historiaa korostavaa lähtökohtaa voidaan perustella muun muassa sillä, että oman kulttuurin ja elinpiirin historian tunteminen on tärkeää esimerkiksi identiteetin muodostamisen kannalta. Voidaan kuitenkin kysyä, välittykö käytännön opetuksesta edelleen kuva siitä, että kyse on objektiivisesta ja ”oikeasta” tavasta tarkastella menneisyyttä, ei yhdestä näkökulmasta.

Vastavalmistuneet opettajat pyrkivät rakentamaan opetustyötään koulutuksessaan saamiensa virikkeiden pohjalta. Kuitenkin luokanopettajien koulutuksessa historian didaktiikkaan liittyviä opintoja on keskimäärin varsin vähän. Vaarana onkin, että opettajat välittävät omassa työssään kouluaikoina omaksumiaan käsityksiä sellaisinaan, ilman oman historiakuvansa pohjan tiedostamista ja sen perusteiden kriittistä pohdintaa. Opettajankouluttajien olisi tärkeää saada tietoa siitä, millä tavoin opettajiksi opiskelevat nuoret hahmottavat historiaa ja sen olemusta. Tämä tieto voi esimerkiksi avata näkökulmia siihen, millaisin asioihin opettajakoulutukseen sisältyvissä historiandidaktisissa opinnoissa tulisi kiinnittää huomiota.

¹⁵ Ks. opetushallitus 2004, www-dokumentti ; opetushallitus 2003, www-dokumentti.

1.2 Tutkimuksen rakenne

Tämän tutkimuksen voi ajatella jakaantuvan kahteen pääosiin. Työn alkupuolella, luvuissa 1–7 esitellään tutkimuksen teoreettisia taustoja ja lähtökohtia. Loppuosa työstä puolestaan koostuu varsinaisesta tutkimusosiosta. Tämän luvun tarkoituksena on esitellä pääpiirteittäin tutkimuksen rakenne ja keskeinen sisältö.

Luvussa 2 käsitellään työn tieteenfilosofisia taustoja ja lähtökohtia. Aluksi tarkastelun kohteena on tutkimuksen taustalla oleva käsitys todellisuuden luonteesta. Tässä tutkimuksessa haastateltujen tutkimushenkilöiden joukko on suhteellisen suppea. Pienehkön joukon haastatteluista saatu tieto ei ole suoraan yleistettävissä. Sosiaalisen konstruktivismiin näkökulmasta tapamme tarkastella ympäröivää todellisuutta muovautuu kuitenkin erilaisten sosiaalisten prosessien kautta. Yksilöiden omaksumien käsitysten voidaan siis katsoa antavan näkökulmia myös laajempaan sosiaaliseen todellisuuteen. Luvussa pohditaan myös laajemmin sitä, millaisia erityispiirteitä käsitysten tutkimisessa on fenomenologis-hermeneuttisen lähestymistavan antamasta näkökulmasta. Erityisesti huomion kohteena on se, millä tavoin tutkija voi tiedostaa ja huomioda omien subjektiivisten käsitystensä vaikutuksen siihen, kuinka hän tarkastelee ja tulkitsee tutkimushenkilöiden elämismaailmaa.

Luvussa 3 pohditaan, millä tavoin historiaa ajattelun osa-alueena voidaan tarkastella ja millaiset tekijät vaikuttavat ihmisten muodostamaan kuvaan menneisyydestä. Historian olemusta tarkastellaan erityisesti historiatietoisuuden käsitteen avaamasta näkökulmasta. Sen pohjalta historia voidaan nähdä tärkeänä ajatuksellisena viitekehyksenä todellisuuden hahmottamiseen, ei pelkästään tietona menneisyydestä. Luvussa tarkastellaan myös sukupolven käsitettä ja pohditaan, millaisia näkökulmia käsite voisi avata tutkimusryhmän tarkasteluun. Historiakulttuurin käsite puolestaan avaa näkökulmia historian erilaisiin käyttötapoihin ja siihen, että käsityksiimme menneisyydestä vaikuttaa osaltaan myös informaatio, jota eivät sido tieteellisen tutkimuksen ehdot. Tarkastelun kohteena on myös historian rooli identiteetin rakentajana ja kollektiivisena samaistumiskohteena.

Luvun 4 aluksi tarkastellaan yhden historian käsitteen lähtökohtia. Yhden historian käsitteen selvittämiseen paneudutaan perusteellisesti, koska se muodostaa keskeisen teoreettisen viitekehyksen tutkimuskysymysten tarkastelussa. Yhtä historiaa ei mielletä tässä tutkimuksessa pelkästään tavaksi tarkastella menneisyyttä, vaan laajemmaksi ajattelun viitekehykseksi. Käsite avaa menneen lisäksi näkökulmia myös tulevaan ja sitoo historian eri aikatasoja sekä yksittäisiä tapahtumia laajemman kertomuksen osaksi. Luvussa esitellään myös yhden historian lähtökohtia kritisoina suuntauksia ja tarkastellaan laajemmin viime aikoina käytyä historioteoreettista keskustelua historian luonteesta ja olemuksesta.

Luvussa 5 huomion kohteina ovat aluksi globalisaation käsite ja sen pohjalta avautuvat tulevaisuudennäkymät. Tarkastelun kohteeksi nostetaan erilaisia tieteellisessä globalisaatiokeskustelussa esille nousseita näkökulmia. Monet tieteilijät ovat esittäneet globalisaatiokehitystä koskevien analyysiensä pohjalta erityyppisiä tulevaisuutta koskevia universaaleja skenaarioita. Globalisaation käsitteen teoreettinen avaamisen tarkoituksena on pohjustaa tutkimushenkilöiden globalisaatioteemasta esittämien näkemysten tarkastelua. Luvussa tarkastellaan myös Samuel Huntingtonin esittämiä näkemyksiä globaalien kehityksen tulevasta suunnasta sekä Huntingtonin ajattelua kohtaan esitettyä kritiikkiä. Huntingtonin näkemykset poikkeavat varsin jyrkästi yhden historian näkökulman avaamista modernisaatio- ja edistyskertomuksista. Tutkimushenkilöiden tulevaisuutta koskevien käsitysten yhden tarkastelunäkökulman muodostaa se, missä määrin nuorten mielipiteistä mahdollisesti löytyy Huntingtonin kulttuurien konfliktiskenaariota muistuttavia näkemyksiä.

Luvussa 6 tarkastellaan yhteenvedonomaaisesti tutkimuksen erilaisia teoreettisia lähtökohtia.

Luvun 7 alkuosan keskeisenä sisältönä on tämän tutkimuksen tutkimustehtävien määrittely. Myöhemmin tarkastellaan teemahaastattelua tutkimusmetodinä ja sitä, miten kyseisen menetelmän lähtökohdat pyrittiin huomioimaan tutkimushaastattelujen toteuttamisessa. Esille nousevat myös muut tutkimuksen käytännön toteuttamisen liittyvät seikat. Luvun loppuosassa tarkastellaan laadullisen tutkimuksen läh-

tökohtia. Erityisesti huomiota kiinnitetään siihen, millaisten tekijöiden katsotaan vaikuttavan laadullisen tutkimuksen luotettavuuteen, ja siihen, miten näitä tekijöitä on tässä tutkimuksessa pyritty huomioimaan.

Luku 8 muodostaa tutkimuksen varsinaisen empiirisen osuuden. Siinä tarkastellaan tutkimushenkilöiden haastatteluteemoista esittämiä käsityksiä ja peilataan niitä tutkimuksen teoreettista taustaa vasten. Haastatteluista on pyritty nostamaan esille sitaatteja, jotka helpottavat tutkijan päättelyn kulun seuraamista.

Viimeisessä luvussa tehdään yhteenveto tutkimushenkilöiden haastatteluista esille nousseista erityyppisistä käsityksistä sekä pohditaan tarkemmin tutkimustuloksia ja niiden merkitystä. Tarkastelun kohteeksi nousee myös se, millaisia näkökulmia historian didaktiikkaan tutkimustulokset avaavat.

2 TUTKIMUKSEN TIETEENFILOSOFISET LÄHTÖKOHDAT

2.1 Sosiaalinen konstruktionismi

Sosiaalisen konstruktionismin nimellä tunnettu suuntaus on viimeisten parinkymmenen vuoden aikana saavuttanut vahvan aseman yhteiskuntatieteiden parissa. Konstruktionismin edustajia löytyy nykyään hyvin monilta erityyppisiltä tieteenaloilta, kuten sosiologian, kulttuurintutkimuksen ja filosofian piiristä. Sosiaalisesta konstruktionismista ei toisaalta voi puhua yhtenäisenä suuntauksena kuin hyvin väljässä mielessä. Pekka Kuuselan mukaan konstruktionismin edustajille on yhteistä lähinnä näkemys siitä, että sosiaalinen todellisuus rakentuu korostetusti kielen, kulttuurin ja historian muodostaman pohjan varaan.¹⁶ Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta kieli ymmärretään enemmänkin tekona tai toimintana kuin todellisuuden kuvana. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kieli paitsi kuvaa myös tuottaa meille tapamme havainnoida maailmaa. Näin ollen ne asiat, jotka miellämme todellisuudeksi ovat sidoksissa omaan kieli- ja kulttuuriyhteisöömme.¹⁷ Berger ja Luckmann kuvasivatkin teoksessa *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* kieltä merkitysten ja kokemusten

¹⁶ Kuusela 2002, 51.

¹⁷ Kuusela 2002, 53-54, 59-60.

varastoksi, joka voi siirtyä sukupolvelta toiselle. Berger ja Luckman painottivat kuitenkin, etteivät kielen avulla muodostetut merkitykset ole staattisia, vaan ne muuttavat jatkuvasti muotoaan yhteisöllisessä kanssakäymisessä.¹⁸

Louis Althusserin tapaiset yhteiskuntatieteilijät ovat korostaneet, että suurin osa siitä, mitä kutsumme yhteiskunnaksi, muodostuu itse asiassa ihmisten mielissä.¹⁹ Nämä mentaaliset rakennelmat puolestaan heijastuvat siihen, kuinka ihmiset käytännössä ilmaisevat ajatuksiaan ja kuinka he toimivat tietyssä aikana tietyssä paikassa. Toisin sanoen: kieli ei pelkästään heijasta todellisuutta vaan myös luo sitä. Kulttuuriset järjestelmät eivät kuitenkaan ole paikoilleen jähmettyneitä staattisia monoliitteja vaan kehittyvät ja muuttuvat jatkuvasti. Ferdinand de Saussuren mukaan identiteetin ja kielen rakentumista voidaan verrata toisiinsa: kieli on sosiaalinen eikä yksilöllinen järjestelmä.

Sosiaalisen konstruktivismin keskeisenä lähtökohtana on, että käsityksemme ympäröivästä todellisuudesta on luonteeltaan subjektiivinen prosessi: havainnoimme oman tietoisuutemme ulkopuolista todellisuutta aina oman tietoisuutemme asettaman viitekehyksen kautta. Tietoisuus puolestaan rakentuu kielen varaan, koska todellisuutta konstruoidaan aina kielellisesti. Ihminen tuottaa itsensä aina sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Ihmiseksi kehittyminen ei voi tapahtua eristyksissä, vaan se tapahtuu erilaisten sosiaalisten prosessien kautta. Myös erilaiset käsityksemme ympäröivästä maailmasta syntyvät siis kanssakäymisessä toisten ihmisten kanssa.²⁰ Tästä lähtökohdasta tarkastellen todellisuus on sosiaalisesti rakentunutta.

Ilmiötä kuvaamaan on käytetty myös sosiaalisen representaation käsitettä. Representaatiotutkimuksen kohteina ovat kulttuuri ja sen sisältämät erilaiset ajattelun viitekehykset, joita sen yksilöt jakavat. Representaatioiden avulla yksilöt tulkitsevat ympäröivää maailmaa. Toi-

¹⁸ Berger & Luckmann 1966, 48, 83.

¹⁹ Althusser 1984; Burke 1992, 120.

²⁰ Berger & Luckmann 1966, 11, 62-63; Moscovici 2000, 41; Heiskala 1994a, 167; ks. myös Kuusela 2002, 57.

saalta representaatiot myös ohjaavat ajattelua ja vaikuttavat eri tavoin yksilöiden käyttäytymiseen.²¹ Sergei Moscovici määritteli sosiaaliset representaatiot laajaksi ryhmäksi erilaisia, luonteeltaan toistuvia mielikuvia, uskomuksia ja symbolisia käyttäytymismuotoja. Toisaalta representaatioiden luonteeseen kuuluu myös se, että ne eivät ole luonteeltaan pysyviä vaan jatkuvasti eläviä ja uusiutuvia.²²

Moscovici korosti, ettei tieto ole koskaan ympäröivän todellisuuden kopioimista sellaisenaan. Moscovicin ajattelussa representaatiot ovat erilaisia käsityksiä ja selityksiä, joiden avulla yhteisön jäsenet tulkitsevat ympäröivää, jatkuvasti muuttuvaa todellisuutta. Moscovici katsoi, ettemme arkipäiväisessä elämässämme ole koskaan tekemisissä tiedon kanssa, joka ei olisi käynyt läpi sosiaalisten representaatioiden muodostamaa suodatinta.²³ Moscovicin mukaan erilaiset kieleen pohjautuvat luokittelujärjestelmät paitsi auttavat meitä ymmärtämään ympäröivää maailmaa myös rajaavat sen kokemista; ajattelumme rakentuu näiden luokittelujärjestelmien varaan. Ne ovat luonteeltaan määrääviä. Toisin sanoen näemme vain sen, mitä nämä luokittelujärjestelmät sallivat meidän nähdä.²⁴

Jos katsotaan, että sosiaalisen kanssakäymisen kautta muodostuneet ajattelun viitekehykset ovat keskeisessä roolissa käsityksiemme muodostumisessa, voidaan perustellusti ajatella, että yksilöiden käsitykset erilaisista ilmiöistä heijastelevat aina myös laajempaa kulttuurista todellisuutta. Tässä tutkimuksessa tutkimusryhmän muodostavat luokanopettajaopiskelijat eivät muodosta erityisen yhtenäistä ryhmää. Yhdistäviksi tekijöiksi muodostuvat lähinnä kuuluminen tiet-

²¹ Raivola 1995, 17.

²² Moscovici 2000, 152.

²³ Moscovici 2000, 21; ks. myös Torsti 2003, 42.

²⁴ Moscovici on kiinnittänyt huomiota siihen, etteivät sosiaaliset representaatiot suinkaan aina perustu rationaaliseen informaatioon tai todistusaineistoon. Moscovicin mukaan myös nykypäivän inhimillisessä kulttuurissa esiintyy valtavasti käsityksiä ja tulkintoja, jotka ovat tieteellisessä mielessä irrationaalisia, mutta joilla on valtava vaikutus ihmisten tapaan tulkita ympäröivää todellisuutta ja toimia siinä. Näin on hänen mukaansa asian laita myös järjen ja tieteen nimeen vannovassa länsimaaisessa kulttuurissamme. Moscovici mainitsee esimerkkinä muun muassa erilaiset rasistiset käsitykset ja uskon astrologian kaltaisiin ilmiöihin. Moscovici 2000, 120-122.

tyyn ikäryhmään sekä opiskelu Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitoksella. Tutkimushenkilöt kiinnittyvät erilaisten sosiaalisten verkostojen välityksellä lukuisiin muihin ihmisiin. He myös vastaanottavat, suodattavat ja työstävät esimerkiksi erilaisten medioiden tuottamaa informaatiota. Tutkimusryhmän jäsenet ovat toisin sanoen lukuisin erilaisin sitein sidoksissa heitä ympäröivään kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen todellisuuteen: heidän käsityksensä eivät siis muotoudu sosiaalisessa tyhjiössä. Sosiaalisen konstruktivismin näkökulmasta meitä ympäröivä kulttuuri muodostaa erilaisia, jatkuvassa muutostilassa olevia, ajatuksellisia viitekehyksiä, joita yksilöt jakavat. Tutkimushenkilöiden käsityksiä tutkimuksen kohteena olevista aihealueista ei luonnollisestikaan tule ymmärtää suoraan yleistettävissä oleviksi tutkimustuloksiksi. Ne voivat kuitenkin toimia eräänlaisina ikkunoina myös laajempaan sosiaaliseen todellisuuteen.

Sosiaalisen representaation käsite antaa käsitteellisen viitekehyksen sille, miten tässä tutkimuksessa ymmärretään tutkittava ilmiö ja sen luonne. Tutkimuksen lähtökohtana on tarkastella tutkimuskysymysten asettamien rajojen puitteissa tutkimuskohteena olevien henkilöiden käsityksiä maailmasta, jossa he elävät. Tämän elämismaailman kokemista tarkastellaan luonteeltaan lähtökohtaisesti subjektiivisenä ilmiönä, jonka kokeminen perustuu kieleen, jolla kuvataan erilaisia ilmiöitä. Tämä tutkimus käsittelee tutkimushenkilöiden käsityksiä historian luonteesta ja siitä, onko historialla tiettyä kokonaissuuntaa esimerkiksi kohti suurempaa hyvinvointia ja edistystä. Esimerkiksi edistyksen käsite on rakentunut historiallisesti. Sen merkitys ja sisältö muuttuvat jatkuvasti, mutta toisaalta se pitää sisällään edellisten sukupolvien rakentamia merkityksiä.

Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta yksilön ja yhteiskunnan suhdetta voidaan tarkastella dialektisenä ilmiönä. Meitä ympäröivä yhteiskunnallinen todellisuus on merkityksiä rakentavien ja niitä toistensa kanssa jakavien yksilöiden tuottamaa. Näin ollen se, mitä ajattelemme ympäröivästä maailmasta ei ole pelkästään passiivinen todellisuuden heijastuma vaan myös sen tuottaja.²⁵ Tässä mie-

²⁵ Aittola & Raiskila 1994, 215-216.

lessä erilaisilla käsityksillä on suora yhteys siihen, millaiseksi maailmamme rakentuu. Tämä onkin tärkeä näkökohta perusteltaessa erilaisten käsitysten tutkimisen mielekkyyttä ja tärkeyttä.

2.2 Fenomenologis-hermeneuttinen näkökulma

Fenomenologiassa ihmistä tarkastellaan suhteessa omaan elämäntodellisuuteensa. Tutkimuskohteena on toisin sanoen ihmisen elämismaailma. Fenomenologiassa katsotaan, että ihmisen suhde elämismaailmaansa on intentionaalinen. Toisin sanoen kaikki havaintomme pitävät sisällään erilaisia merkityksiä, joiden muodostamasta viitekehyksestä tarkastelemme asioita. Erilaiset kokemukset muodostuvat niiden merkitysten mukaan, joita todellisuudelle annamme. Kyseessä on siis inhimillisen kokemuksen tutkiminen, mutta nimenomaan niin, että huomion kohteena ovat erilaiset merkitykset ja se, miten ihminen omassa tietoisuudessaan jäsentää ulkomaailmaa.²⁶ Myös yhteisöllisyys ja sen merkitys ovat tärkeitä lähtökohtia fenomenologiassa: elämismaailmalle antamamme merkitykset ovat peräisin kulttuurillisesta vuorovaikutuksesta. Jokainen ihminen on paitsi jonkin yhteisön jäsen, myös osa yhteisön yhteisten merkitysten perinnettä. Siksi jokaisen yksilön merkitysmaailman tutkiminen paljastaa aina myös jotain yleistä.²⁷ Fenomenologian termejä käyttäen asia voitaisiin ilmaista siten, että tutkittavat merkitykset ovat intersubjektiivisia eli subjekteja yhdistäviä.²⁸ Myös tässä tutkimuksessa on siten läsnä yhteisöllinen näkökulma: vaikka tulkittavana ovat yksilölliset käsitykset, niiden taustalla on laajempi sosiaalinen todellisuus. Tutkimushenkilöiden käsityksistä nousevia yhteisiä merkityksiä on pyritty avaamaan jäsentämällä niitä merkitysluokiksi.

Fenomenologisen tutkimuksen hermeneuttinen ulottuvuus viittaa siihen, että fenomenologisessa tutkimuksessa on aina kyse myös

²⁶ Virtanen 2006, 154–155, 163.

²⁷ Eskola, Suoranta 1998, 20; Laine, 2001, 26–28; ks. myös Tuomi & Sarajärvi 2004, 34.

²⁸ Tuomi & Sarajärvi 2004, 34.

tulkitsemisesta: tutkija pyrkii ymmärtämään ja käsitteellistämään esimerkiksi ihmisten elämismaailmaansa koskevia kokemuksia. Tämä elämismaailma ei kuitenkaan ole tutkijalle täysin vieras ja tuntematon maailma. Tutkija on, kuten muutkin ihmiset, omassa käytännön elämässään jatkuvasti tekemisissä erilaisten merkitysten ja tulkintojen kanssa. Käytännössä tutkija elää usein samassa kulttuurissa kuin tutkimuskohteensakin.

Timo Laine korostaa, että tutkijalla täytyy olla jonkinlainen esiymmärrys tutkimastaan elämismaailmasta, jotta sen analysointi olisi ylipäänsä mahdollista. Toisaalta tutkijan täytyy kyetä ottamaan etäisyyttä spontaaneihin, arkipäivän elämään perustuviin tulkintoihin. Tieteellinen tutkimus edellyttää, että tutkittavasta ilmiöstä pystytään nostamaan esille merkityksiä ja rakenteita, jotka eivät nouse tietoisuuteen arkipäivän elämässä. Tämä puolestaan edellyttää, että tutkija kykenee ottamaan etäisyyttä omiin ennakkoluuloihinsa ja ennakkokäsityksiinsä. Myös tutkimuskohteen luonnetta ennalta määrittelevät teoriat tulisi itse tutkimusprosessin aikana kyetä jättämään sivuun.²⁹

Juha Varton mukaan fenomenologiassa painottuu ennakkoluulottoman havainnoinnin merkitys suhteessa tutkimuskohteeseen. Ilmiön tulisi antaa avautua kaikessa moninaisuudessaan ilman, että tutkija pyrkii redusoidaan tarkastelunäkökulmia jonkin teorian muodostaman viitekehyksen avulla. Vasta myöhemmin, aineistoa analysoitaessa, on aika arvioida, millainen yleistäminen on mahdollista.³⁰ Tutkijan tuleekin varoa, ettei hän jää erilaisten teorioiden vangiksi. Teoriamallit ovat tärkeä käsitteellinen työkalu, mutta tutkimustuloksia ei tulisi ikään kuin pakottaa niiden tarjoamaan viitekehykseen. Fenomenologisen tutkimuksen hermeneuttinen ulottuvuus pitää sisälleen myös ns. hermeneuttisen kehän käsitteen. Hermeneuttinen kehä voidaan määritellä Timo Laineen tapaan tutkimukselliseksi dialogiksi tutkimusaineiston kanssa. Tässä dialogissa tutkija liikkuu tulkittamansa aineiston ja oman itseymmärryksensä välillä. Vähitellen, tutki-

²⁹ Laine 2001, 29-33; Virtanen 2006, 204-205.

³⁰ Varto 1992, 86-87.

jan itseymmärryksen syventyessä, hän kykenee ottamaan yhä enemmän etäisyyttä omiin lähtökohtiinsa.

Tutkimuskirjallisuudessa korostetaan yleensä, että omista ennakkoluuloista vapautuminen on ihanne, jota kohti tutkimuksen kuluessa tulee kulkea, mutta jonka täydellinen saavuttaminen on mahdotonta. Käytännössä hermeneuttisen kehän kulkeminen merkitsee, että esimerkiksi ensimmäiset johtopäätökset aineistostaan tehtyään tutkija ottaa etäisyyttä omaan tulkintaansa kriittisen asenteen kautta ja palaa tämän jälkeen jälleen aineistonsa pariin. Kriittisen etäisyydenoton jälkeen aineisto näyttäytyy tutkijalle uudessa, erilaisessa valossa. Muutuneen tietoisuutensa pohjalta tutkija tekee aineistostaan uudenlaisen hypoteesin. Ajattelun muuntunut lähtökohta muodostaa kuitenkin uuden subjektiivisen viitekehyksen, josta tutkijan on jälleen tultava tietoiseksi ja vapauduttava siitä. Tämän hermeneuttisen kehän kautta tutkijan ymmärrys omasta ajattelustaan ja tutkimuskohteestaan vähitellen kasvaa: hän lähestyy tutkimansa ilmiön olennaisinta ydintä.³¹

Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi esittävät, että fenomenologis-hermeneuttista tutkimusta voidaan kutsua myös tulkinnalliseksi tutkimukseksi. Ajatuksena on, että tulkittavat ilmiöt ovat olemassa elämissämaailmassa, mutta sellaisessa muodossa, että niiden avaaminen ja ymmärtäminen vaatii tulkintaa.³² Juha Virtanen ilmaisee asian niin, että tutkija voi ymmärtää ja tulkita tutkimuskohdettaan ainoastaan oman kokemuksensa valossa. Aineisto itsessään ei anna tutkimukselle mieltä, vaan se nousee esille vasta tutkijan tekemän tulkintatyön kautta.³³

Myös tässä tutkimuksessa tulkinnallinen elementti on luonnollisesti vahvasti läsnä. Tavoitteena on ollut se, että tutkimushenkilöiden ajattelua jäsentävät kategoriat nousevat nimenomaan heidän ajattelustaan, ei jostain ennalta määrätystä teoreettisesta viitekehyksestä tai tutkijan etukäteisolettamuksista. Käytännön tutkimustyössä tämä merkitsi toistuvaa empiriseen tutkimusaineistoon palaamista ja sa-

³¹ Laine, 2001, 34-35; Varto 1992, 69; Lehtovaara 1992, 28-29; Virtanen 2006, 206.

³² Tuomi & Sarajärvi 2004, 35.

³³ Virtanen 2006, 205.

mallalla edellisellä kerralla tehtyjen johtopäätösten kriittistä arviointia. Vielä tutkimuksen loppuvaiheessa, kun empiirinen aineisto oli analysoitu, siitä löydettyjä merkitysluokkia analysoitiin rinnakkain haastatteluaineiston kanssa. Vasta tämän jälkeen oli vuorossa kokonaiskuvan hahmottaminen tutkimuksen tuloksista ja sen pohtiminen, millaisia näkökulmia tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat näihin tuloksiin tarjoavat.

3 HISTORIAKÄSITYKSEN RAKENTUMINEN

3.1 Historiatietoisuus

Historiatietoisuuden erilaisissa määritelmissä nousee yleensä esille käsitteen erilaisia aikatasoja yhdistävä luonne. Se voidaan ymmärtää paitsi tavaksi ymmärtää menneisyyttä, niin myös tavaksi ajatella ja rakentaa kuvaa ympäröivästä todellisuudesta. Arja Virran mukaan historiatietoisuus tulee käsittää paitsi yksilön suhteena historiaan niin myös laajempana kollektiivisena suurena. Menneisyyttä koskevien käsitysten ohella se pitää sisällään myös nykyisyyttä ja tulevaa koskevaa ajattelua.³⁴

Ns. Frankfurtin koulukunta nosti 1970-luvulla esille näkemyksen, jonka mukaan historia on pohjimmiltaan yhteiskuntatiede. Erilaiset yhteiskunnalliset instituutiot, käsitykset ja konfliktit ovat rakentuneet historiallisesti: niitä on mahdotonta ymmärtää ilman menneisyyden avaamaa perspektiiviä. Jörn Rüsen määritteli historiatietoisuuden menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden yhdistäväksi käsitteelliseksi työkaluksi. Hän painotti menneisyydestä tehtyjen tulkintojen vaikutusta nykyhetkeen. Rüsenin mukaan käsityksemme menneisyydestä eivät ole erillinen käsitteellinen saareke, vaan vaikuttavat suo-

³⁴ Virta 1999, 97.

raan tapaamme toimia ja ajatella nykyisyydessä.³⁵ Rüsen liitti historiatietoisuuden myös identiteettien rakentamiseen: historialla on hänen mukaansa tärkeä rooli kollektiivisten ja yksilöllisten identiteettien muodostumisprosesseissa.³⁶ Myös Karl-Ernst Jeismann korosti menneisyyden ja nykyisyyden välistä jännitteistä suhdetta historiatietoisuuden määrittelyssään: käsitys menneestä muovaa voimakkaasti käsityksiä nykypäivästä, mutta aikatasojen välinen suhde toimii myös käänteisesti: menneisyys määrittellään aina nykypäivän muodostaman viitekehyksen kautta.³⁷

Australialaisen tutkijan Tony Taylorin mukaan historiatietoisuus voidaan ymmärtää sekä yksilöllisinä että kollektiivisinä käsityksinä menneestä ja siitä, millaiset mentaaliset ja kulttuuriset tekijät vaikuttavat näihin käsityksiin.³⁸ Historiatietoisuuden käsite pohjautuu ihmisen kykyyn hahmottaa omaa todellisuuttaan ajassa liikkumalla. Se toimii siis eräänlaisena siltana menneisyyden, nykyisyyden ja erilaisten tulevaisuudenodotusten välillä. Menneisyys ja sen selittäminen vaikuttavat siihen, kuinka ymmärrämme nykyisyyttä. Tältä pohjalta rakennamme myös erilaisia tulevaisuudenodotuksia.³⁹

Tietoisuus menneestä kehittyä ja muuttua muotoaan erilaisten sosiaalisten prosessien kautta. Saman kulttuurin, arvomaailman ja yhteiskunnan piirissä toimivien ihmisten käsityksissä on havaittavissa yhteisiä piirteitä.⁴⁰ Yhteiseksi koetun historian avulla ihmiset rakentavat itselleen kollektiivisia samaistumiskohteita. Samaistumiskohteet voivat olla esimerkiksi sankaritarinoita menneiden sukupolvien urotoista tai käsityksiä yhteiseksi koetuista vihollisista. Käytännössä historiatietoisuus ilmenee erilaisissa menneisyydestä rakennetuista narratiiveista.⁴¹ Kuva yhteisestä menneisyydestä puolestaan avaa näkö-

³⁵ Rüsen 1994, 6-7.

³⁶ Rüsen 2001, 157.

³⁷ Jeismann 1988, 14.

³⁸ Taylor 2004, 228.

³⁹ Ahonen 1998, 21-22.

⁴⁰ Ks. esim. Pilli 1992, 130.

⁴¹ Ks. esim. Rüsen 1994, 9-10.

aloja kollektiivisiin projekteihin myös tulevaisuudessa.⁴² Kyseessä ei toisaalta ole joko–tai-ilmio. Tutkimuskirjallisuudessa historiatietoisuutta on tarkasteltu myös asteikkokäsitteenä, josta voidaan erottaa alkeellisempia ja kehittyneempiä muotoja sen mukaan, kuinka syvällisesti ja laaja-alaisesti historiaa käytetään ajattelun apuvälineenä.⁴³

Kun historiatietoisuuden käsite nousi esille saksalaisessa yliopistomaailmassa 1970-luvulla, Jürgen Habermasin ja Reinhart Kocellekin tapaiset tutkijat korostivat sen olevan myös vapautumista oman aikakauden ajattelun kahleista. Kun ihminen tiedostaa toimintansa ehdot historiallisiksi ja siis muutettavissa oleviksi, hän kykenee toimimaan vallitsevien käytänteiden muuttamiseksi.⁴⁴ Jörn Rüsenin mukaan historiatietoisuudella on myös moraalinen ulottuvuutensa. Menneisyyttä tulkitessaan ihmiset rakentavat erilaisia narratiiveja, jotka pitävät sisällään moraalisia opetuksia ja antavat niiden toimijoille erilaisia moraalisesti latautuneita rooleja. Nämä narratiivit vaikuttavat Rüsenin mukaan myös tapaamme hahmottaa, mikä on moraalisesti hyväksyttävää toimintaa nykyisyydessä.⁴⁵

British Columbian yliopiston professori ja historiatietoisuuden tutkimukseen keskittyneen keskuksen johtajan Peter Seixasin mukaan historiatietoisuudella voidaan tarkoittaa myös yksinkertaisesti tavallisten, historiatieteen ulkopuolisten, ihmisten tapaa ymmärtää menneisyyttä. Tällöin käsitteen määritelmä on hyvin lähellä kollektiivisen muistin käsitettä. Monet tutkijat pitävät kuitenkin historiatietoisuutta ilmiönä, jonka erityispiirteet erottavat sen kollektiivisen muistin käsitteestä. Esimerkiksi Hans-Georg Gadamerin mukaan kyseessä on leimallisesti modernin ajan ilmiö. Tiedostamalla erilaisten ilmiöiden ja ajatusten olevan tietyn historiallisen kehityksen tulosta, eivät lopullisia totuuksia, ihmiset kykenivät Gadamerin mukaan murtautumaan irti traditioiden kahleista. Gadamerin ajattelussa kyse on nimenomaan kriittisestä historiankäytöstä, joka tiedostaa ilmiöiden

⁴² Seixas 2004, 5–6.

⁴³ Ks. esim. Rüsen 2004, 63–85; Pilli 1992, 128–129.

⁴⁴ Ahonen 1998, 26.

⁴⁵ Rüsen 2004, 67–68.

historiallisuuden ja erilaisten totuuksien suhteellisuuden.⁴⁶ Klas-Göran Karlsson puolestaan katsoo, ettei historiatietoisuus edellytä jonkin määrätyn ajattelun tason saavuttamista. Hänen mukaansa historiallisena olentona ihmisellä on aina jonkinlainen käsitys menneen ja nykypäivän välisestä suhteesta, jonka avulla hän määrittää omaa paikkaansa maailmassa ja toisaalta tarkastelee laajempaa kollektiivista todellisuutta.⁴⁷

Gadamerin ajattelussa historiatietoisuus voidaan saavuttaa vasta, kun kulttuuri on kehittynyt tietylle tasolle ja kyseenalaistanut omat traditionsa. Tämä määritelmä rajaa Seixasin mukaan pois ne, jotka eivät tarkastele ilmiöitä läntisen ajattelun tarjoamasta perspektiivistä. Jotta historiatietoisuutta voitaisiin tutkia universaalina ilmiönä, sitä pitäisi voida Seixasin mielestä tarkastella myös kollektiivisen muistin tarjoamasta viitekehyksestä, ilman määritelmiä, jotka rajaavat sen ainoastaan modernin länsimaisen ajattelun piiriin.⁴⁸

Tässä tutkimuksessa historiatietoisuuden käsite muodostaa tärkeän käsitteellisen työkalun, jonka avulla on mahdollista ymmärtää tutkittavan ilmiön luonnetta ja sen rakentumista. Historiatietoisuuden määrittelyissä nousee yleensä keskeisellä tavalla esille se, että käsityksemme historiasta vaikuttaa myös käsityksiimme nykyisyydestä ja tulevaisuuteen liittyvistä mahdollisuuksista. Tämän ajatusmallin avulla lähestytään myös tämän tutkimuksen keskeistä tutkimuskysymystä eli tutkimushenkilöiden tapaa ymmärtää ja käyttää historiaa omassa ajattelussaan. Historia ymmärretään tässä tutkimuksessa kokonaisvaltaiseksi tavaksi hahmottaa todellisuutta akselilla menneisyys–nykyisyys–tulevaisuus.

⁴⁶ Gadamer 1987; Seixas 2004, 8-9.

⁴⁷ Karlsson 2004, 44.

⁴⁸ Seixas 2004, 9-10.

3.2 Sukupolven käsite

Sukupolven käsite nousee jatkuvasti voimakkaasti esille historiatietoisuuteen ja identiteetteihin liittyvässä akateemisessa keskustelussa. Karl Mannheimin jo 1920-luvulla esittämät ajatukset näyttäivät edelleenkin varsin elinvoimaisilta.

Suomessa esimerkiksi Matti Virtanen on pohtinut väitöskirjassaan *Fennomanian Perilliset: Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka* sukupolven käsitettä Mannheimin ajattelun pohjalta.⁴⁹ Virtanen lähtökohtana on Karl Mannheimin kehittämä teoreettinen malli. Mannheimin ajattelussa sukupolvien pohjana ovat suunnilleen samanikäiset ikäpolvet. Sukupolvet eivät kuitenkaan muodostu automaattisesti. Ikäpolven kehittyminen sukupolveksi edellyttää yhdistävää avainkokemusta. Yhdistävä avainkokemus on jokin sodan, taloudellisen laman tai muuttoliikkeen kaltainen suuri murros, joka koetaan herkässä ikävaiheessa aikuistumisen kynnyksellä. Mannheim käytti avainkokemuksen yhdistämästä ikäpolvesta nimitystä *kokemuksellinen sukupolvi*. Kokemuksellista sukupolvea ei synny, jos ikäpolvet elävät suhteellisen staattisessa ympäristössä. Modernille ajalle tyypillinen nopea yhteiskunnallinen muutos on luonut edellytyksiä uusien kokemuksellisten sukupolvien syntymiselle tihein välein.

Mannheimin käsitteistössä kokemuksellinen sukupolvi muuttuu *mobilisoituneeksi sukupolveksi* siinä vaiheessa, kun sen jäsenet ryhtyvät aktiivisesti ajamaan ja toteuttamaan oman avainkokemuksensa synnyttämää näkemyksiä osallistumalla aikakautensa sosiaalisiin ja intellektuaalisiin liikkeisiin. Läheskään kaikki kokemukselliset sukupolvet eivät käytännössä aktivoidu, vaan ne jäävät eräänlaisiksi väliinputoajiksi. Vaikka ikäpolvi mobilisoituisikin yhdistävän avainkokemuksen ja yhteiskunnallisen toiminnan kautta, sitä ei Mannheimin mukaan tule kuitenkaan käsittää ajattelultaan ja arvoiltaan yhtenäiseksi ryhmäksi. Yhteiseen avainkokemuksen aktivoima sukupolvi voi pitää sisällään ajattelutavaltaan hyvin erilaisia ryhmiä, sukupolviyksiköitä.

⁴⁹ Virtanen 2001, 15-35.

Nämä yksiköt voivat Mannheimin mukaan syntyä esimerkiksi luokkarajoihin pohjautuen.⁵⁰

Virtanen käyttää sukupolviyksikön synonyyminä käsitettä fraktio. Zeitgeist eli ajanhenki muodostuu jonkun tällaisen fraktion dominanssista. Ajan henkeä luova fraktio kykenee tuomaan ajatuksiaan siinä määrin esille, että muut joutuvat altavastaajiksi tai eriasteisiksi myötäilijöiksi. Huomionarvoista on, että Virtasen mukaan avainkokemus ei yleensä toimi välittömänä mobilisoijana. Avainkokemus tuottaa ratkaisua hakevan ristiriidan tai ongelman. Tämän lisäksi tarvitaan jokin ulkomaailman tekijä, joka sopii siinä määrin avainkokemukseen, että se kutsuu mobilisaation esille.⁵¹

June Edmunds ja Bryan S. Turner ovat käyttäneet Mannheimin käsitteitä suurin piirtein sellaisinaan. Heidän mukaansa sukupolvien syntymistä ei tule mieltää yhteisen syntymäajan pohjalta automaattisesti tapahtuvaksi prosessiksi. Edmundsin ja Turnerin mukaan sukupolvi muotoutuu vasta, kun sen jäsenillä on riittävän voimakkaita yhteisiä, sodan tai taloudellisen laman kaltaisia traumaattisia kokemuksia. Traumaattinen historiallinen kokemus antaa sen kokeneille voimakkaan yhteisen samaistumiskohteen, jonka työstäminen jatkuu erilaisissa sosiaalisissa prosesseissa. Samalla traumaattinen kokemus luo jakolinjan suhteessa edellisiin sukupolviin, joilla on erilaisia samaistumiskohteita.⁵²

Semi Purhonen näkee Mannheimin ajattelun monilta osin liian yksioikoisena. Sukupolvi ei Purhosen ajattelussa synny pelkästään yhteisen syntymäajan ja tietyn avainkokemuksen pohjalta: tarvitaan myös tunne siitä, että heitä yhdistää jokin. Purhosen mukaan myös muunlaiset tekijät kuin jäsinyttävät historialliset muutokset voivat synnyttää yhteenkuuluvuutta. Sukupolvet voivat siis aktualisoitua muutenkin kuin poliittisen mobilisaation kautta. Purhonen näyttää suhtautuvan kriittisesti myös liian ankarien ja ehdottomien ikärajojen asettamiseen ehdoksi tiettyyn sukupolveen samaistumiselle. Myös Mann-

⁵⁰ Mannheim 1952, 276-320.

⁵¹ Virtanen 2003, 121.

⁵² Edmunds & Turner 2002, 4-7.

heimin fraktio-ajattelu saa osakseen kritiikkiä. Mannheimin mukaan mobilisoituminen koskee aina vain tiettyä fraktiota. Purhonen kysyy, mikä tällaisessa ajattelussa loppujen lopuksi erottaa ”tavallisen” poliittisen liikkeen sukupolvifraktiosta. Purhosen mukaan mobilisoituminen tulisikin ymmärtää huomattavasti laajemmassa mielessä, kuin mitä Mannheim tekee. Muussa tapauksessa koko sukupolven käsite vesittyy.⁵³

Pohtiessaan Mannheimin sivuuttamia sukupolvea yhdistäviä tekijöitä Purhonen nostaa esille muun muassa erilaiset yhdistävät diskursiiviset käytännöt. Ne pitävät Purhosen mukaan sisällään erilaisia semanttisia järjestyksiä. Semanttiset järjestykset puolestaan sisältävät sellaisen tulkintapoja ja artikulaatioita ohjaavan kriteerin, jonka avulla tietyn sukupolven jäsenet voivat identifoida oman tapansa ymmärtää maailmaa ja omaa paikkaansa siinä. Käytännössä kyse on erilaisista kielen tuottamisen tavoista, kuten puheista ja lehtikirjoituksista. Purhonen pitää diskursiivisten käytäntöjen muodostamaa yhteenkuuluvuutta paljon laajempia ihmisryhmiä yhdistävänä tekijänä kuin poliittista toimintaa. Vain harvat osallistuvat aktiiviseen poliittiseen mobilisaatioon. Diskursiiviset käytännöt sen sijaan koskevat käytännössä kaikkia. Purhosen mukaan massamittainen sukupolvitietoisuus edellyttää ensin sukupolven diskursiivista ”läpilyöntiä”: vasta tämän jälkeen ihmiset voivat samaistua mahdolliseen avaintapahtumaan. Purhonen katsoo, että järjestyttävien avainkokemusten merkitystä on kaiken kaikkiaan painotettu liikaa sukupolvitietoisuuden syntymisessä. Tässä yhteydessä hän viittaa sosiologian professori Arlie Hochschildin näkemyksiin. Hochschildin mielestä sukupolvia voi muodostua myös ilman sotien kaltaisia shokeeraavia tapahtumia. Esimerkiksi 2000-luvun alun nuoria yhdysvaltalaisia aikuisia yhdistää Hochschildin mukaan kokemus juurettomuudesta ja historiattomuudesta.⁵⁴ Purhonen katsookin, että sukupolven muodostumisessa on kyse myös ei-kokeuksista, siitä mitä verrattuna vanhoihin polviin ei koeta.⁵⁵

⁵³ Purhonen 2002, 4-15; ks. myös Toivonen 2003, 113.

⁵⁴ Hochschild 2000.

⁵⁵ Purhonen 2002, 4-15.

Tätä tutkimusta varten haastatellut tutkimushenkilöt ovat haastateluja tehtäessä olleet iältään 19–26-vuotiaita Helsingin yliopistossa opettajaksi opiskelevia nuoria.⁵⁶ Lähtökohtana tutkimusryhmän ikähaarukan rajaamiselle oli, että haastateltavien ikäisillä nuorilla on todennäköisesti tiettyjä yhdistäviä kokemuksia, jotka ovat leimanneet heidän varhaisaikuisuuttaan. Nämä kokemukset erottavat heitä sekä muutamaa vuotta vanhemmista ikäpolvista että hieman nuoremista, jotka ovat vasta tulossa mannheimilaiseen ”herkkyysikään”. Sukupolvi-käsitteen käytössä tulee jo käsitteen kiistanalaisuudenkin takia noudattaa varovaisuutta. Tästä huolimatta sukupolven käsitteen ympärillä käyty keskustelu antaa hyödyllisiä tarkastelunäkökulmia siihen, millaiset seikat voisivat mahdollisesti muodostaa yhteistä kokemuspohjaa tämän ikäisille nuorille.

Mannheimilaisessa mielessä sukupolven syntyminen edellyttää siis tiettyä yhdistävää *avainkokemusta*, jota tulee työstää ja josta täytyy tulla tietoiseksi. Timo Toivanen on nostanut esille näkökulman, joka edelleen laajentaa ja tarkentaa avainkokemuksen käsitettä. Toivasen mukaan erilaisia elämän osa-alueita koskevat avainkokemukset eivät synny samassa ikävaiheessa. Esimerkiksi musiikkimakua koskeva sensitiivinen periodi saattaa olla jo 12–15-vuoden iässä kun taas esimerkiksi suhde työhön muovautuu vasta paljon myöhemmin, suunnilleen 28–35-vuotiaana.⁵⁷

Viimeisten vuosien kehitystä arvioitaessa Suomen sisäisessä kehityksessä ei ole tapahtunut 1990-luvun laman kaltaisia suuria, suhteellisen äkkinäisiä murroksia. Tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret ovat eläneet varhaisaikuisuuttaan selkeästi laman jälkeisenä aikana. Kansainvälisen tilanteen osalta muutokset ovat viime vuosina sen sijaan olleet varsin dramaattisia. Vuoden 2001 WTC-iskut ja niiden jälkeen alkanut USA:n aktivoituminen terrorisminvastaisen sodan nimissä ovat merkinneet suurta kansainvälisen tilanteen muutosta kohti aiempaa epävakampaa suuntaa. WTC-iskut, Afganistanin ja Irakin konfliktit sekä muut terrorismiin ja vastakkainasetteluun liit-

⁵⁶ Haastateltavien joukossa oli yksi 19- ja yksi 26-vuotias.

⁵⁷ Toivanen 2003, 115.

tyvät teemat ovat olleet erittäin näkyvästi esillä medioissa viime vuosina. Kaikki tässä tutkimuksessa haastatellut henkilöt ovat eläneet ainakin osan vuosien 2001 ja 2005 välisestä ajasta ikävaihetta, jota voitaisiin mannheimilaista käsitteistöä käyttäen kutsua varhaisaikuisuudeksi, herkäksi vaiheeksi, jossa maailmankatsomuksen perusteet rakentuvat. Terrorismi ja sen vastustamisen nimissä käytävä taistelu on hallinnut viime vuosina medioiden sanomaa siinä määrin, että kukaan varhaisaikuisuutta elävä ei liene voinut välttää kohtaamasta merkittävässä määrin aihepiiriin liittyvää uutisointia.

Purhosen mukaan siis myös muut kuin järjestyttävät historialliset tapahtumat voivat luoda pohjaa sukupolvi-kokemukselle. Millaisia yhteisiä nimittäjiä voisi nousta esille varhaisaikuisuuttaan 2000-luvulla eläneiden nuorten elämismaailmassa? Laman jälkeistä yhteiskunnallista keskustelua ovat aiempaa voimakkaammin hallinneet erilaiset talouden merkitystä korostaneet diskurssit. Tehokkuusajattelu ja tuottavuuden korostaminen ovat ulottuneet myös julkista taloutta koskevaan keskusteluun. Esimerkiksi vaatimukset koululaitoksen toiminnan tehostamisesta säästöjen ja tuottavuuden nimissä ovat viime vuosina olleet näkyvästi esillä. Vaatimukset ovat johtaneet myös käytännön toimenpiteisiin esimerkiksi koulujen lakkauttamisen muodossa. Tehokkuusajattelu on näkynyt myös esimerkiksi yliopisto-opiskelua ja opiskeluaikojen rajausta koskevassa keskustelussa. Myös globalisaatiota ja sen seurauksia on viime aikoina käsitelty medioissa erittäin runsaasti.

Entä millaiset yleiset piirteet voisivat luonnehtia 2000-luvun Suomen sosiaalista todellisuutta, jossa haastateltavat ovat eläneet nuoruuttaan ja varhaisaikuisuuttaan? Helena Helve katsoo, että maassamme on tapahtunut lyhyessä ajassa suuria yhteiskunnallisia ja kulttuurisia muutoksia. Nuoremmat ikäpolvet ovat pettyneet suuriin kertomuksiin, jotka ovat luvanneet parempaa huomista. Suurten ideologioiden sijaan nuoret ovat taipuvaisia valitsemaan pienempiä, kirpputorien, kierrätyksen tai kasvissyönnin kaltaisia projekteja. Näiden projektien takana ei kuitenkaan yleensä ole kovin jäsentynyttä arvo- tai

aatemaailmaa. Helveen mukaan nuoret valitsevat asenteensa tilannekohtaisesti hyvinkin erilaisista arvojärjestelmistä.⁵⁸

Tommi Hoikkalan mukaan uuden aikakauden Suomi on yhteisösidoksiltaan varsin heikko rakennelma. Perinteet, perhe ja suku eivät säätele ihmisten elämää samaan tapaan kuin aiemmin. Jokainen yksilö tekee kasvavassa määrin omia yksilöllisiä elämänvalintojaan. Tässä yhteydessä Hoikkala viittaa mahdollisuustietoisuuden käsitteeseen. Käsitteen avulla kuvataan niitä erilaisia mahdollisuuksia, joihin ihmiset voivat ainakin kuvitella elämän aikana tarttuvansa. Mediat tuottavat jatkuvasti kiihtyvään tahtiin uusia aineksia tällaisten kuvitelmien polttoaineeksi. Hoikkalan mukaan yksilöllistyminen leimaa erityisesti nuorten elämää. Heidän elämäänsä leimaavat traditioiden murtuminen ja yhteisöllisyyden siteistä vapautuminen, mutta myös kasvavat vaatimukset oikeiden ura- ja koulutusvalintojen tekemisestä tietoyhteiskunnan kiihtyvässä vauhdissa mukana pysymiseksi. Sosiologit puhuvat aikaamme kuvatessaan myös heikon sitoutumisen kulttuurista: erilaiset velvoitteet, kuten tavat ja perinteet, sitovat ihmisiä huomattavasti aiempaa vähemmän. Mikä tahansa elämänmuoto voidaan kyseenalaistaa. Yksilöt voivat valita itse, mihin he sitoutuvat tai ovat sitoutumatta.⁵⁹

3.3 Historiakulttuuri, identiteetti ja kollektiivinen muisti

Tutkittaessa ihmisten käsityksiä menneisyydestä on hyödyllistä tiedostaa, että kouluopetuksen ja muun, akateemiseen tutkimustietoon pohjautuvan historian vaikutusmahdollisuudet ihmisten ajatteluun ovat rajalliset. Historian vastaanottoa koskevassa tutkimuksessa on 1980-luvulta lähtien alettu kiinnittää kasvavassa määrin huomiota siihen, että tapaamme ymmärtää historiaa vaikuttavat akateemisesti tuotetun tutkimustiedon ohella myös monet muut tekijät. Ralf Schör-

⁵⁸ Helve 2002, 18-19, 218.

⁵⁹ Hoikkala 2003, 95-98; Hoikkala & Roos 2000, 25-26.

ken esitti jo 1980-luvun alussa, että tavallisille ihmisille akateemisen maailman ulkopuolinen arkinen historia on itse asiassa huomattavasti tärkeämpi samaistumisen kohde kuin tieteen ehdoin tuotettu tutkimustieto.⁶⁰ Myös ruotsalainen Peter Aronsson katsoo, että historiallinen muisti rakentuu nykymaailmassa suurelta osin nimenomaan akateemisen tutkimuksen ulkopuolella tuotetuista menneisyystulkinnosta.⁶¹ Suomessa esimerkiksi Jorma Kalela on esittänyt samantyyppisiä näkemyksiä: historiatietoisuus rakentuu monista lähteistä, ja akateemisen historiatutkimuksen osuus tästä kokonaisuudesta on itse asiassa varsin pieni.⁶²

Ns. historiakulttuurin käsite kuvaa sitä moninaista informaatioainesta, jonka pohjalta ihmiset rakentavat käsityksiään menneisyydestä. Tutkimuksella ei tosin ole, kuten Pauli Arola on huomauttanut, selkeää kuvaa siitä, miten ihmiset erottelevat tieteelliseksi kokemansa tiedon ja epävirallisen historiakulttuurin ainekset toisistaan.⁶³ Joka tapauksessa esimerkiksi Väinö Linnan romaanien tai niiden pohjalta tehtyjen filmatisointien vaikutus jokamiehen tai -naisen kuvaan keskeisistä Suomen lähihistorian tapahtumista saattaa muodostua ratkaisevan tärkeäksi.⁶⁴ Historiantutkijoilla on tosin Kalelan mukaan edelleen taipumusta yliarvioida akateemisen tutkimustiedon vaikutusta keskivertoihmisen näkemyksiin historiasta.⁶⁵

Historiakulttuurin käsite nousi laajan kiinnostuksen kohteeksi Länsi-Saksassa 1980-luvulla. Sillä viitattiin erilaisiin tapoihin, joilla tuotetaan menneisyyttä koskevia käsityksiä ja mielikuvia. Taustalla oli havainto siitä, etteivät historiaa koskevat käsitykset muovaudu pelkästään alan tutkijoiden tuottaman tutkimustiedon pohjalta. Saksassa käsitteellä on ollut toisen maailmansodan historian takia vahva yhteiskunnallinen ja poliittinen lataus. Sen sijaan anglosaksisessa maa-

⁶⁰ Schörken 1981, passim.

⁶¹ Aronsson 2000, 15; ks. myös Ahonen 2001, 107.

⁶² Kalela 2000, 37-41.

⁶³ Arola 1992, 164.

⁶⁴ Ks. Ahonen 1999, 33-35.

⁶⁵ Kalela 2000, 40.

ilmassa historiakulttuurin käsite on määritelty laveammin: se on ulotettu koskemaan myös esimerkiksi populaarikulttuurin tapaa tarkastella menneisyyttä.⁶⁶

Kalela määrittelee historiaksi kaikki menneisyyden jälkiä koskevat tulkinnat. Historiallisen tulkinnan kenttä on tällöin valtavan laaja ja tutkijoiden käsitykset vain pieni osa siitä. Historiakulttuurin, joka pitää sisällään erilaisten toimijoiden tekemien historiallisten tulkintojen kirjjon, Kalela jakaa kahteen osaan. *Historian julkisiin esityksiin* kuuluvat tutkijoiden käsitysten ja historian oppikirjojen ohella esimerkiksi historiaan liittyvät näytelmät, elokuvat ja televisiosarjat. Kansanomaisella historialla Kalela puolestaan tarkoittaa arkisessa sosiaalisessa kanssakäymisessä esille nousevaa historiaa, kuten perheen tai työpaikan piirissä puhuttua ja kerrottua.⁶⁷

Sirkka Ahonen tarkastelee *Historiaton sukupolvi?* -teoksessaan historiakulttuuria ensisijaisesti koulun ja historiatieteen ulkopuolella tuotettuina tulkintoina menneisyydestä. Koulu edustaa poliittisesti valvottua ja tieteelliseen tutkimukseen perustuvaa historiaa, tiedeyhteisö puolestaan tieteen ehtoihin sidottua menneisyyden tulkintaa. Nämä rajoitteet eivät koske luonteeltaan epävirallista historiakulttuuria. Esimerkiksi menneisyyteen sijoittuvat romaanit, historialliset elokuvat, erilaiset rakennetun ympäristön symbolit ja läheisten kertomat muistot menneisyyden tapahtumista kuuluvat historiakulttuurin piiriin.⁶⁸ Ahosen mukaan näyttää tosin siltä, että erityisesti nuorten kohdalla esimerkiksi isovanhempien muistelupuhe on saanut väistyä kaupallisten tuotosten tieltä.⁶⁹

Klas-Göran Karlsson puolestaan määrittelee historiakulttuurin yksinkertaisesti meitä ympäröiväksi historiallisen viestinnän kokonaisuudeksi. Käsite pitää tällöin sisällään niin kouluopetuksen kaltais-

⁶⁶ Salmi 2001, 134.

⁶⁷ Kalela 2001, 11, 17-19.

⁶⁸ Ahonen 1998, 15-18. Jorma Kalela käyttää käsitteitä *historian julkiset esitykset* ja *kansanomainen historia* suurin piirtein samassa merkityksessä kuin Sirkka Ahonen käsitteitä virallinen historiakulttuuri ja historiakulttuuri. Ks. Kalela 2000, 38. Ks. historiakulttuuri myös Ahonen 2002, 66-67, 86-87.

⁶⁹ Ahonen 2000, 307; Ahonen 2004, 228.

ten perinteisten historiallisen tiedon tuottajien tarjoamia näkemyksiä kuin esimerkiksi elokuvateollisuuden tuottamia tulkintoja menneisyydestä.⁷⁰ Peter Aronssonin mukaan historiakulttuuria voidaan käyttää kokoavana käsitteenä kaikelle sille ainekselle, josta yksilöiden ja yhteisöjen tulkinta menneestä muodostuu.⁷¹ Myös Seppo Hentilän määritelmä käsitteelle on lakea. Se voidaan hänen mukaansa ymmärtää kulttuurin alueeksi, jolla ihmiset kohtaavat menneisyyden sen eri muodoissaan ja tekevät tiliä sen kanssa. Käytännössä siihen Hentilän mukaan sisältyy koko se laaja kenttä, jolla menneisyyttä koskevaa tietoa tuotetaan, välitetään, koetaan ja käytetään.⁷²

Kuten Hentilä toteaa, historiakulttuurin erilaisista muodoista ammennetaan aineksia myös historian käyttöön. Hentilä erottelee historian käyttämisen muotoja sen mukaan, kuinka tietoista menneisyyden käyttäminen on. Historiapolitiikan taustalla on Hentilän mukaan selkeitä intressejä ja tavoitteita. Sen sijaan erityyppisestä historiakulttuurista ammennettavat *historiakäsitykset* voivat olla tiedostamattomia ja passiivisia.⁷³

Voidaankin ajatella, että historian käyttö voi liittyä laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin, mutta toisaalta kyseessä on usein myös hyvin arkinen ilmiö. Yhdysvaltalaisen historioitsijan Roy Rosenzweigin tekemästä tutkimuksesta ilmeni, että historia on varsin voimakkaasti läsnä tavallisten amerikkalaisten arkipäivässä. Useimmat tutkimukseen osallistuneet olivat esimerkiksi kyselyä edeltäneen vuoden aikana katselleet ystävien tai sukulaisten kanssa perhealbumien vanhoja valokuvia. Samoin useimmat olivat katselleet TV:stä historiaan liittyvää ohjelmaa, käyneet museossa ja lukeneet historiallisen kirjan.⁷⁴

Klas-Göran Karlsson on jaotellut historian käyttöä erityyppisiin luokkiin sen mukaan, millaisia tarpeita ja funktioita historian käyt-

⁷⁰ Karlsson 2004, 34.

⁷¹ Aronsson 2000, 19.

⁷² Hentilä 2001, 32.

⁷³ Hentilä 2001, 33.

⁷⁴ Rosenzweig 1998, passim.

tämisen taustalla on. Rosenzweigin ajattelun tapaan Karlssonin jaottelun lähtökohtana on, että historia-alan ammattilaiset eivät suinkaan ole ainoita historiaa omiin tarkoituksiinsa käyttäviä toimijoita. Tavalliset ihmiset voivat käyttää historiaa esimerkiksi tavalla, jota Karlsson kutsuu eksistentiaalseksi. Historian eksistentiaalinen käyttö voi ilmetä esimerkiksi päiväkirjan kirjoittamisena tai oman suvun vaiheiden selvittämisenä. Karlssonin mukaan tällaisen toiminnan taustalla on ihmisten tarve löytää mentaalisia kiintopisteitä nopeasti muuttuvassa maailmassa. Myös erilaiset ryhmät ja yhteisöt käyttävät historiaa usein eksistentiaalisesti oman identiteettinsä ja paikkansa hahmottamiseen.⁷⁵

Historian moraalinen käyttö liittyy Karlssonin jaottelussa puolestaan erityyppisten menneisyyden vaiettujen kipukohtien esille nostoon ja käsittelyyn. Esimerkiksi naishistorian esille nousulla on Karlssonin mukaan moraalinen ulottuvuutensa. Naisten historiallisen roolin nostaminen valokeilaan haastaa perinteiset historian suuret kertomukset ja pyrkii osoittamaan, että naisilla on ollut tärkeä rooli menneisyydessä, vaikka historiantutkimuksessa heidät on usein sivuutettu. Historiaa voidaan Karlssonin mukaan käyttää myös erilaisiin ideologiisiin tarkoituksiin. Tällaista käyttötapaa edustavat esimerkiksi historiasta ammennettavat tietyn poliittisen suuntauksen näkemyksiä tukevat suuret kertomukset, joilla legitimoidaan esimerkiksi erilaisia nykyisyyden vastakkainasetteluita tai vaatimuksia.⁷⁶

Historian pedagogis-poliittiselle käytölle on Karlssonin mukaan tyypillistä tiettyjen menneisyyden tapahtumien usein mielivaltaisen rinnastaminen nykypäivään. Tavoitteena on historian valjastaminen ajamaan esimerkiksi tiettyjä poliittisia tai kasvatuksellisia päämääriä. Tällainen historian käyttäminen saattaa saada myös muotoja, jotka ovat lähellä sitä, mitä Ahonen kutsuu historian väärinkäytöksi. Tällä Ahonen viittaa esimerkiksi Kosovon Serbien johtajan Milosevicin käyttämiin keinoihin 1980-luvun lopun Jugoslaviassa. Milosevic nosti Kosovon serbien ja islamin uskoa tunnustavien albaanien jän-

⁷⁵ Karlsson 2004, 52-57.

⁷⁶ Karlsson 2004, 58-60, 65.

nitteisille väleille analogian menneisyydestä viittaamalla 1300-luvun lopulla käytyyn muslimien ja kristittyjen väliseen taisteluun.⁷⁷

Karlssonin jaottelun yksi osa-alue, historian kaupallinen käyttö liittyy esimerkiksi historiaan sijoittuvien suuren yleisön elokuviin, joissa on *Schindlerin listan* tapaan hyödynnetty menneisyyden tapahtumien herättämiä suuria tunteita. Karlsson näkee tämäntyyppisen historian käytön monessa suhteessa ongelmallisena. Hänen mukaansa esimerkiksi Hollywoodin tuottamia historiallisia elokuvia leimaa usein historiantutkimuksen antaman tiedon sekoittuminen kaupallisiin ja taiteellisiin lähtökohtiin.⁷⁸

Karlsson lukee mielenkiintoisella tavalla myös historian sivuuttamisen yhdeksi historian käyttämisen lajiksi. Historian sivuuttaminen liittyy tilanteeseen, jossa esimerkiksi tietyn yhteiskunnallisen mallin oikeutusta ei pyritä legitimoimaan historialla, vaan sen avaamalla ruu-suisilla tulevaisuudennäkymillä. Karlssonin mukaan tämäntyyppistä historian käyttöä esiintyi esimerkiksi vallankumouksen jälkeisessä Neuvostoliitossa. Vallanpitäjät pyrkivät esittämään uuden valtion järjestelmänä, joka on vapautunut menneisyyden painolasteista ja suuntaa kaikki voimavaransa tulevan ihanneyhteiskunnan rakentamiseen. Karlsson näkee historian ”ei-käyttöä” myös toisen maailmansodan jälkeisessä Ruotsissa. Tuolloista henkistä ilmapiiriä leimasi vahva modernisaatiousko, joka korosti tulevaisuudessa avautuvia mahdollisuuksia. Historian katsottiin olevan jotakin taakse jäänyttä, jonka merkitys tulevaisuuden rakentamisessa oli marginaalinen.⁷⁹

Historiakulttuurin ja historian käytön käsitteet avaavat näkökulmia siihen moninaiseen kenttään, jonka pohjalta nykyihmiset muodostavat historiaa koskevia käsityksiään. Myöhäismodernissa maailmassa, kuten Ahonen korostaa, menneisyyttä koskevien tulkintojen tarjonta on monitahoista ja kilpailevaa ja kysyntä yksilöllistä.⁸⁰ Tämä on syytä huomioida myös pohdittaessa, millaisten vaikutteiden pohjalta tässä

⁷⁷ Ahonen 2000, 109.

⁷⁸ Karlsson 2004, 38.

⁷⁹ Karlsson 2004, 61–62.

⁸⁰ Ahonen 2001, 107.

tutkimuksessa haastatellut nuoret ovat muodostaneet historiaa koskevia käsityksiään. Heidän ikäryhmänsä on viettänyt nuoruuttaan Aho-sen kuvaamassa tilanteessa, jossa millään taholla ei ole ollut yliveritaista asemaa historiaa koskevien käsitysten tarjoajana. Tutkimushenkilöiden *historiakuva*⁸¹ on muodostunut monenlaisten vaikutteiden pohjalta. Tässä prosessissa esimerkiksi kouluopetuksella on ollut varmasti osansa, mutta sen rinnalla vaikutteita antamassa on ollut myös lukuisia muita historian välittymisen muotoja.

Erilaiset historiakulttuurin muodot toimivat myös erityyppisten identiteettien tärkeänä lähteenä. Pekka Kaunismaa katsoo, että identiteeteissä on pohjimmiltaan kyse itsensä tunnistamisesta. Kielelliset ilmaukset, symbolit, myytit, kertomukset ja kulttuuriset representaatiotavat rakentavat identiteettiä, jonka avulla arvioimme itseämme. Identiteetin rakentamisessa tärkeä kysymys on myös erottautuminen muista, siis sen määrittelemine, mikä tekee omasta viiteryhmästä ainutlaatuisen ja erityisen. Stuart Hallin mukaan esimerkiksi kansallisten kulttuureiden tärkeitä rakennusaineita ovat kulttuuristen instituutioiden ohella myös erilaiset symbolit ja representaatiot. Hall kuvaa kansallisia kulttuureita pohjimmiltaan diskursseiksi, joiden avulla on mahdollista rakentaa käsitystä itsestä. Kansalliset kulttuurit rakentavat myös identiteettejä tuottamalla merkityksiä kansakunnasta. Näitä merkityksiä sisältyy esimerkiksi erilaisiin kansakunnan kertomuksiin, joita tuotetaan historiankirjoituksessa, medioissa ja populaarikulttuurissa. Kansakunnan kertomusten avulla puolestaan tuotetaan erilaisia mielikuvia, jotka edustavat ja representoivat kokemuksia, jotka antavat kansakunnalle merkityksen. Hall näyttää pitävän kansakuntia monien muiden nykytutkijoiden tapaan eräänlaisina kuviteltuina yhteisöinä, joiden kautta ihmisillä on mahdollista liittää oma elämänsä johonkin suurempaan ja yksilöä merkittävämpään viitekehykseen.⁸²

⁸¹ Karl-Ernst Jeismann määrittelee historiakuvan yksilöllisellä ja kollektiivisella tasolla ilmeneväksi kokonaistulkinnaksi historiasta, jonka avulla nostetaan esimerkiksi tiettyjä asioita historiasta esille ja hahmotetaan, mikä historiassa on ollut tärkeää ja olennaista. Ks. Jeismann 1988, 12-13.

⁸² Hall 1999, 47-48.

Simon Schaman teos *The Embarrassment of Riches* käsitteli hollantilaisen identiteetin muodostumista 1600-luvulla. Hollantilaiset olivat tuolloin ”uusi” nouseva kansakunta. Schaman mukaan esimerkiksi korostettu siisteyden vaaliminen ja piipunpoltto olivat keinoja erottautua muista ja luoda omaa identiteettiä.⁸³ Samankaltainen ilmiö nousee esille ranskalaisen professorin Francois Hartogsin tutkimuksessa antiikin historioitsija Herodotuksen käsityksistä ei-kreikkalaisista. Hartogsin mukaan Herodotus määrittelee ei-kreikkalaisia vastakohtien avulla. Tämä ilmenee esimerkiksi suhtautumisessa skyytteihin. Kreikkalaiset ovat sivistyneitä, kun taas skyytit ovat barbaareja. Kreikkalaiset asuvat kaupungeissa, skyytit erämaissa jne.⁸⁴

Kaunismaan mukaan identiteetti vastaa yksilötasolla kysymykseen: *Mikä tai kuka minä olen?* Kollektiivisen identiteetin avulla puolestaan pyritään etsimään vastausta siihen, *keitä me olemme*. Kollektiivisen identiteetin katsotaan yleensä kertovan jotain olennaista ja totuudellista identifioitavan ryhmän luonteesta. Uskottavuus edellyttää sitä, että kollektiivista identiteettiä kuvaavien ominaisuuksien tulee olla ilmaisutavaltaan riittävän abstrakteja. Tästä syystä esimerkiksi kansalliselle identiteetille haetaan mielellään sisältöä menneisyydestä, josta voidaan ammentaa erilaisia yhteisiä merkityksiä, jotka jättävät kuitenkin riittävästi tulkinnanvaraa. Kollektiivista identiteettiä ei tulisi tarkastella suorana heijastumana todellisuudesta vaan symbolisena ilmiönä, jonka rakentumisessa seipitteellisillä ja mielikuvitukseen pohjautuvilla elementeillä on tärkeä rooli. Kyseessä on yksinkertaistus, jonka avulla pyritään ymmärtämään todellisuutta.⁸⁵

Viime aikojen yhteiskunnallisessa keskustelussa on toistuvasti viitattu siihen, että kiihtyvän globalisaatiokehityksen myötä modernien yhteiskuntien keskeiset sosiaalista todellisuutta vakauttaneet identiteetit ovat murtumassa.⁸⁶ Manuel Castellsin mukaan globalisaatio on muuttamassa voimakkaasti identiteettien rakentamisen lähtökohtia.

⁸³ Schama 1987, 195–198, 375–382; Burke 1992, 122.

⁸⁴ Hartog 1988, 371–381; Burke 1992, 111–112.

⁸⁵ Kaunismaa 1997, 220–223; ks. myös Boytsov 2000, 70.

⁸⁶ Ks. esim. Hall 1999, 19–20.

Identiteettejä ei enää luoda entiseen tapaan kansalaisyhteiskunnalle tyypillisten instituutioiden kautta. Työväenliikkeen kaltaiset, kollektiiviseen toimintaan nojaavat, identiteettien rakentajat ovat nopeasti menettämässä asemiaan uudenlaisessa maailmassa. Samoin on käymässä kansallisvaltioille, joiden suhteellinen asema heikkenee jatkuvasti suhteessa ylikansallisiin instituutioihin ja markkinavoimiin. Tässä tilanteessa perinteiset kollektiiviset joukkoliikkeet ja kansallisvaltiot menettävät ratkaisevasti uskottavuuttaan identiteettien lähteenä. Koliikon kääntöpuolena on, että yksilöt joutuvat käsittelemään omina asioinaan niitä valintoja, joita aiemmin oli mahdollista lähestyä esimerkiksi tiettyyn yhteiskuntaluokkaan tai ryhmään tukeutuen.⁸⁷

Anthony Giddens katsoo Castellsin tapaan, että globalisaatio on muuttanut ratkaisevalla tavalla tapaamme hahmottaa maailmaa. Kansallisvaltiot ovat menettäneet toimivaltaansa ja samalla mahdollisuutensa ohjailla kehitystä. Samalla niiden tarjoamien merkitysten uskottavuus samaistumiskohteina on kyseenalaistunut. Samoin on käymässä ja jo käynyt yhteiskuntaluokkien tapaisille modernin ajan perinteisille merkityslähteille. Uudenlaisessa tilanteessa yksilöiden täytyy kasvavassa määrin tuottaa identiteettinsä itse. Osa pitää toki edelleen kiinni suurten kansallisten kertomusten tapaisista samaistumiskohteista, mutta ne eivät ole enää itsestäänselvyys. Sähköisten viestimien levittämä informaatiomassa antaa rajattomat mahdollisuudet erilaisten identiteettien poimimiseen ja yhdistelemiseen. Anthony Giddensin mukaan nykyihminen elää eräänlaisilla identiteettien maailmanmarkkinoilla. Sähköiset mediat murtavat ajan ja paikan aiemmin asettamia rajoitteita ja mahdollistavat identiteettien valitsemisen lukemattomien vaihtoehtojen joukosta.⁸⁸

Globaalissa maailmassa identiteetit ovat Castellsin mukaan muuttumassa luonteeltaan puolustukselliseksi, eräänlaisiksi vastareaktioksi erilaisten ylikansallisten tekijöiden muodostamalle paineelle. Ylikansallinen päätöksenteko on tavallisten ihmisten näkökulmasta vaikeasti hahmotettavaa, etäistä ja kasvotonta. Toisaalta reaaliajassa toimivat

⁸⁷ Castells 2004, 419-421; Beck 1995, 19-20.

⁸⁸ Giddens 1999, 13,43; Giddens 1991, 4-5; Giddens 1990, 64-65; ks. myös Beck 1995, 19-20.

tietoliikenneverkot merkitsevät, ettei ajalla ja paikalla ole enää samanaista merkitystä kuin aiemmin. Identiteettien rakentamisen keskeiseksi lähtökohdaksi on Castellsin mukaan muodostunut puolustautuminen näitä voimakkaasti vieraannuttavia voimia vastaan. Identiteetit rakennetaan perheen, yhteisön tai uskonnon kaltaisten, hallitavissa ja hahmotettavissa olevien, tekijöiden varaan. Nämä uudenlaiset vastarinta-identiteetit, kuten Castells niitä kutsuu, ovat luonteeltaan paikallisia ja toisistaan eristäytyneitä. Niiden tiukasti määritellyt identiteettikoodit rakentavat tiukan rajalinjan ”meidän” ja ”muiden” välille.⁸⁹ Ranskalaisen sosiologin Michel Maffesolin mukaan yhteisöllisyys on muuttunut eräänlaiseksi uusheimolaisuudeksi. Ihmiset eivät ole sitoutuneita yhteen ”heimoon”, vaan heillä on valittavanaan lukuisia yhteisöjä, joiden vaihtaminen on helppoa. Mafflesonin kuvaamien heimojen tarkoituksena ei ole edistää mitään suuria yhteisöllisiä päämääriä, vaan niiden funktiona on pikemminkin antaa yhteenkuuluvuuden tunnetta.⁹⁰

Castells näkee Kaunismaan tapaan menneisyyden tärkeänä identiteettien rakentamisen raaka-aineena. Menneisyydestä ei kuitenkaan Castellsin mukaan enää etsitä samaan tapaan kuin ennen suuria, esimerkiksi kansakuntaa yhdistäviä, kertomuksia vaan sieltä valikoidaan sopivia aineksia vahvistamaan esimerkiksi oman pienryhmän identiteettiä.⁹¹

Uudenlaisille identiteeteille näyttäisi olevan leimallista, ettei niillä pyritä muuttamaan vallitsevaa todellisuutta koko yhteiskunnan tasolla vaan pikemminkin rakentamaan eräänlaisia turvasatamia uhkaavaa maailmaa vastaan. Ilmiöön on kiinnitetty huomiota myös historiatieteen piirissä. Tutkijat puhuvat uudenlaisesta menneisyyteen kääntymisestä, joka juontaa juurensa neuvottomuudesta uhkaavan ja epämääräisen tulevaisuuden edessä.⁹² Castellsin mukaan yhteisöllisyys on siis edelleen tärkeä identiteettien ulottuvuus myös globalisoituvassa, tieto-

⁸⁹ Castells 2004, 68–70.

⁹⁰ Maffesoli 1996, 86–88.

⁹¹ Castells 2004, 9.

⁹² Ks. luku 4.3. Lineaarisen historiakuvan kyseenalaistuminen.

verkkojen yhdistämässä maailmassa. Yhteisöllisyys ei ole häviämässä, mutta se on muuttamassa muotoaan. Myös Stuart Hall on kiinnittänyt huomiota uudenlaisten identiteettien tuotantoon. Globalisaatio-prosessit kyseenlaistavat suljettuja kansallisia identiteettejä ja kiihdyttävät identiteettien pluralisoitumista. Toisaalta globalisaation vaikutus on ristiriitainen. Samalla kun kaikille yhteiset merkitykset vähenevät, osa ihmisistä tarrautuu aiempaa voimakkaammin traditioita ja kansallista yhtenäisyyttä korostaviin identiteetteihin. Toiset taas hyväksyvät sen, ettei entiseen enää ole paluuta.⁹³

Historian vastaanottoa käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa käytetään kollektiivisen muistin käsitettä merkityksessä, jolla viitataan menneisyydestä ammennettuihin mielikuviin ja muistoihin. Kun yhteisön jäsenet samaistuvat yhteisiin muistoihin, syntyy käsitys yhteisön ajallisesta jatkuvuudesta. Tälle pohjalle rakentuu ns. historiallinen identiteetti. Kollektiivinen muisti ja historiallinen identiteetti voidaan ymmärtää myös erilaisten yhteisöjen tärkeiksi koossapitäviksi tekijöiksi. Kollektiivisen muistin luonteeseen kuuluu, että kyseessä ei ole paikoilleen kivetynyt mielikuvien varasto, vaan muistot muuttavat yhteisöllisessä kanssakäymisessä jatkuvasti muotoaan. Kyse on siis jatkuvasta prosessista, jonka kulkuun vaikuttavat esimerkiksi erilaiset yhteiskunnallis-kulttuuriset taustatekijät. Muistamisella on myös tulevaisuusulottuvuus. Se millaisia asioita menneisyydestä nostetaan esille, riippuu osaltaan siitä, millaisia odotuksia yhteisön jäsenillä on tulevaisuuden suhteen. Ahosen mukaan historiallinen identiteetti vahvistuu, kun aikaan liittyvälle tapahtumalle rakennetaan yhteisöllisessä kanssakäymisessä yhteisiä merkityksiä. Historiallisen identiteetin rakentuminen ja vahvistuminen edellyttävät yhteisten muistojen tietoista työstämistä.⁹⁴

⁹³ Hall 1999, 69-70.

⁹⁴ Ahonen 1998, 21-25. Ahosen mukaan kollektiivinen muisti rakentui perinneyhteisöissä ennen kaikkea yhteisön jäsenten välisen muistelupuheen pohjalle. Modernissa yhteiskunnassa kollektiivinen muisti on kasvavassa määrin institutionalisoitunut: muistelupuheen tilalle ovat nousseet erilaiset historiakulttuurin tuotteet, kuten muistomerkit, museot, historialliset romaanit ym. Ks. Ahonen 2004, 227. Myös esimerkiksi Heino Nyyssönen on kiinnittänyt huomiota siihen, ettei identiteetin rakentaminen muistin avulla ole aukotonta. Muistamisessa valikoidaan tietoisesti tiettyjä asioita esille nostettaviksi ja unohdetaan toisia. Ks. Nyyssönen 2001, 26.

Myös historian vastaanottoa käsittelevän tutkimuksen piirissä on viime aikoina keskusteltu paljon siitä, missä määrin ja millä tavoin postmodernin ajan ihmiset jakavat yhteiskunnan kaikille jäsenille yhteisiä merkityksiä. Ahosen haastattellessa vuonna 1997 suomalaisia nuoria näytti yhteiseen kansalliseen projektiin samaistuminen olevan vielä voimissaan. Suurin osa nuorista samaistui suureen kansalliseen edistysprojektiin ja hyväksyi vanhempien sukupolvien tarjoaman näkemyksen Suomen lähihistoriasta. Tilanne ei enää välttämättä ole samanlainen. Globalisoituvassa, tietoverkkojen yhdistämässä nykymaailmassa muutokset ovat nopeita. Esimerkiksi Tommi Hoikkala kuvaa 2000-luvun Suomea yhteisöllisiltä sidoksiltaan varsin heikoksi yhteisöksi. Erityisesti nuorten elämää leimaa Hoikkalan mukaan kasvava yksilöllistyminen.⁹⁵ Tässä tutkimuksessa pyritään osaltaan etsimään vastauksia siihen, millaisia yhteisiä merkityksiä tutkimusryhmään kuuluvat nuoret jakavat historiaa koskevassa ajattelussaan.

⁹⁵ Hoikkala 2003, 95-98.

4 SUURET KERTOMUKSET JA NIIDEN HAASTAJAT

Yhden historian käsite kuuluu tämän tutkimuksen keskeisiin käsitteisiin: tutkimushenkilöiden historiatietoisuutta peilataan monessa sen lähtökohtia vasten. Ajatus historiasta kokonaisuutena, jolla on tietty suunta voidaan nähdä monessa suhteessa keskeisen tärkeänä länsimaista historiatietoisuutta rakentaneena ajatuksellisenä viitekehyksenä, jonka vaikutus tuntuu edelleen. Yhden historian käsitteen olemuksen ja merkityksen hahmottaminen edellyttää paitsi käsitystä sen synnyn historiallisesta kontekstista niin luonnollisesti myös siitä, miten sen lähtökohtiin on myöhemmin suhtauduttu. Luvussa tarkastellaan aluksi käsitteen aatehistoriallista taustaa ja sen yhteyksiä muun muassa modernin projektiin. Myöhemmin tarkastelun kohteeksi nostetaan myös se, millaisista näkökulmista käsitettä on viime vuosikymmeninä tarkasteltu. Laajemmassa mielessä yhdestä historiasta käydyn keskustelun voi ajatella liittyvän modernin aikakauden käsiteapparaattien relevanttiudesta käytyyn debattiin. Historian metanarratiivien uskottavuus ja laajemmassa mielessä koko historian olemus on muodostanut tärkeän teeman tässä keskustelussa.

4.1 Yhden historian käsite

Maailmanhistorian tai yhden historian käsitteen⁹⁶ synty ajoittuu Reinhart Koselleckin mukaan 1700-lukuun.⁹⁷ Taustalla vaikuttivat valistusaatteeseen nojaava aiempaa vapaampi henkinen ilmapiiri ja kirkon vallan heikentyminen. Uudenlaisessa henkisessä ympäristössä tieteen tekijät uskalsivat tarkastella kriittisesti käsityksiä, joiden kyseenalaistaminen olisi vielä edellisellä vuosisadalla ollut vähintäänkin uskaliasia. Usko tieteiden tarjoamaan mahdollisuuteen selittää maailmaa rationaalisesti heijastui myös käsityksiin ajasta ja historiasta. Raamattuun tiukasti perustuva kuva menneisyyden olemuksesta alettiin vähitellen kyseenalaistaa. Aiemmin aika oli nähty eräänlaisena syklisenä kehänä, jossa asiat ja ilmiöt toistuivat.⁹⁸ Modernin ja esimodernin ajan murrosvaiheessa tapahtui tärkeä muutos suhtautumisessa menneisyyden luonteeseen. Modernin aikakauden ajattelussa alettiin painottaa historian lineaarisuutta.⁹⁹

1700-luvulla länsimaissa alkoi voittaa alaa myös ajatus tapahtumien ja tekojen syy- ja seuraussuhteesta. Historia alettiin nähdä ainutkertaisten tapahtumien ketjuna, jonka syy- ja seuraussuhteita voitiin tutkia.¹⁰⁰ Muutos aiempaan oli erittäin merkittävä. Kristillisen kirkon kyseenalaistamattoman vallan kaudella menneisyys oli nähty eräänlaisena Jumalan tekojen varastona. Tästä varastosta voitiin ammentaa opettavia tapahtumia ja ihmiskohtaloita,¹⁰¹ mutta ihmistä ei nähty ratkaisevana historian tekijänä tai suunnan määrääjänä. Itse asiassa keskiaikaisessa, kirkon dominoimassa ajattelussa katsottiin, että menneisyys, jossa Jumalan lait vielä vallitsivat, oli eräänlainen ihannetila.

⁹⁶ Tutkimuskirjallisuudessa uudenlaisesta historiaa koskevasta ajattelusta käytetään sekä nimityksiä *maailmanhistoria* että *yksi historia*. Tässä tutkimuksessa näitä käsitteitä käytetään synonyymeinä.

⁹⁷ Koselleck 1979, 349–375.

⁹⁸ Ks. esim. Burke 1999, 36.

⁹⁹ Ks. esim. Seixas 2004, 7.

¹⁰⁰ Viikari 1995, 357.

¹⁰¹ Tarkemmin historia *magistra vitae* -käsitteestä ks. esim. Koselleck 1979, 38–40; Hartog 1999, 124. Ks. myös Viikari 1995, 363.

Tässä ajattelussa muutos oli vaarallista liukumista pois Jumalan yhteydestä.¹⁰²

Uudenlaisessa 1700-luvun ajattelussa alettiin puhua yhden historian käsitteestä, joka yhdisti tapahtumia ja ilmiöitä toisiinsa. Ennen 1700-lukua historiasta ei yleensä puhuttu ilman jotain erityistä määrettä, kuten Rooman, ristiretkien tai tietyn henkilön elämänvaiheiden historia.¹⁰³ Uudessa ajattelussa historia nähtiin ensi kertaa jakamattomana kokonaisuutena, jossa yksittäiset tapahtumat voitiin hahmottaa suuremman kokonaisuuden osiksi, yhdeksi historiaksi: synonyymina yhden historian käsitteelle alettiin käyttää myös ilmaisua maailmanhistoria. Historian katsottiin yhdistävän sekä eriaikaisia ilmiöitä että samanaikaisia inhimillisen toiminnan muotoja. Vaikka historia kuului nykyisyydestä erillisen menneisyyden piiriin, sen katsottiin olevan myös jatkuvuutta ja tätä kautta yhdistävän mennyttä, nykyaikaa ja tulevaisuutta. Historian katsottiin nyt olevan luonteeltaan lineaarista ja sen tapahtumien ainutkertaisia.¹⁰⁴

Moderniin ajatteluun kuului myös se, että tulevaisuus alettiin hahmottaa yhtenäisenä, historiallisena aikatilana.¹⁰⁵ Pauli Kettusen mukaan yhteen historiaan sisältyi myös uudenlainen menneisyyden ja tulevaisuuden jännite. Jo tapahtunut asetti tulevaisuudelle odotuksia, ja tulevaisuus oli ihmisen tietoisien toiminnan näyttämöä.¹⁰⁶ Tulevaisuuden näkeminen eräänlaisena rajattomien mahdollisuuksien kenttänä merkitsi valtavaa mentaalista murrosta. Vielä 1500-luvulla Euroopassa oli vallalla katolisen kirkon dominoima ajattelu, jonka taustalla vaikutti vahvasti käsitys siitä, että Raamatun ennustama lopun aika ja Kristuksen toinen tuleminen olivat realistisia ja konkreettisia

¹⁰² Kettunen, luento 17.9. 2000; Füredi 1992, 73; Tortarolo 1994, 31-50.

¹⁰³ Kettunen 2003, 10.

¹⁰⁴ Kumar 1995, 80; Burke 1999, 35. Vaikka juutalais-kristillinen traditio pitää sisällään käsityksen maailmasta, jolla on alku ja loppu, esimerkiksi Iggers korostaa varsinaisen lineaarisen historiakäsityksen liittyvän nimenomaan moderniin aikaan. Iggers korostaa modernin ajan läntisen historia-ajattelun erityisyyttä aiempaan verrattuna. Iggers 1999, 169-170; ks. myös Viikari, 1995, 357-358, 383.

¹⁰⁵ Vauhkonen 2000, 103.

¹⁰⁶ Kettunen 2003, 11; ks. myös Koselleck 2002, 2-15.

mahdollisuuksia näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa. Erilaisia lopunajan ennusmerkkejä etsittiin esimerkiksi ajankohtaisista tapahtumista. Katolinen kirkko esimerkiksi näki antikristuksen piirteitä Lutherissa ja hänen johtamassa uskonpuhdistuksessa, protestanttinen kirkko puolestaan paavinvallassa.¹⁰⁷ Huolimatta lopunajan odottamisesta kirkon käsityksessä historian olemuksesta oli myös vahvoja syklisiä elementtejä, kuten Matti Viikari on huomauttanut. Suuria historiallisia muutoksia ei hahmotettu, vaan menneisyydessä nähtiin apostolisen ajan esikuvallisuutta lähestyviä aikoja, joita saattoi taas seurata ihanteista etääntyminen.¹⁰⁸

Kirkon hallitsemassa ajattelussa tulevaisuus oli siis tavallaan sine-töity, ihminen ei voinut toiminnallaan estää Raamatun ennustusten toteutumista. Reinhart Koselleckin mukaan länsimaaisessa historia-ajattelussa alkoi tapahtua vähittäistä muuttumista jo 1500-luvulta lähtien. Lopunajan konkreettinen alkamisajankohta siirtyi vähitellen yhä kauemmaksi, ja lähitulevaisuus alettiin nähdä yhä vahvemmin maallisen vallan toimintakenttänä.¹⁰⁹ Tämä merkitsi uuden ajan alkua myös ajan ja historian luonnetta koskevassa ajattelussa. Kehitys huipentui Ranskan vallankumouksessa, joka korosti ihmisen lähes rajattomia mahdollisuuksia muovata tulevaisuuttaan.

Uudenlaisen historiakuvan myötä syntyi myös ajatus yhdestä yhteisestä, koko ihmiskuntaa koskevasta maailmanhistoriasta, jossa kehityksellä oli tietty looginen suunta. Kehityksen katsottiin yleensä kulkevan kohti yhä suurempaa ihmiskunnan hyvinvointia: tämän nähtiin olevan looginen seuraus rationaalisuuden ja edistyksen lisääntymisestä.¹¹⁰ Eri kansakuntien tosin katsottiin elävän erilaista vaihetta tässä kehityskulussa. Tämän katsottiin antavan inhimillisen edistyksen johdossa olleille länsimaille moraalisen oikeuden ohjata muita kansakuntia kehityksen tiellä.¹¹¹ Tyypillisimmillään uudenlainen näkemys his-

¹⁰⁷ Koselleck 1979, 20.

¹⁰⁸ Viikari 1995, 364.

¹⁰⁹ Koselleck 1979, 24-30.

¹¹⁰ Wilson 1999, 13; ks. myös Shell 1995, 93.

¹¹¹ Kettunen 18.9.2000; Kettunen 26.9.2000; Iggers 1997, 142-143; Habermas 1994, 190.

torian olemuksesta näkyy esimerkiksi filosofi Immanuel Kantin ajattelussa. Kant hahmotteli vuonna 1784 ilmestyneessä esseessään *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht* universaalien historian olemusta ja suuntaa. Kantin mukaan historian suuri, liikkeelle paneva kertomus perustuu ihmisrodun valtavaan potentiaaliin: ihmisjärki antaa lähes rajattomat mahdollisuudet muovata todellisuutta. Ihmisellä on Kantin mukaan luontainen tarve hyödyntää kaikkea potentiaaliaan. Ilman riittävää vapautta ihmisjärjen tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntäminen ei kuitenkaan ole mahdollista. Tästä seuraa se, että ihmisellä on myös luontainen taipumus tavoitella vapautta. Kantin mukaan riittävä vapaus mahdollistuu ainoastaan tasavaltaisesti hallitussa, vapaassa kansalaisyhteiskunnassa. Tarve hyödyntää ihmisjärjen mahdollisuuksia ja siitä seuraava vapauden etsiminen muodostaa Kantin mielestä historian suuren kertomuksen, joka vie kehitystä kaikkialla samaan suuntaan.¹¹² Hegelin näkemykset historian olemuksesta muistuttavat Kantin ajattelua. Myös Hegel puhui koko ihmiskunnan yhdistävästä universaalista historiasta. Hegelin mukaan ihmisen kasvava tietoisuus vapaudestaan ja tätä kautta avautuvista mahdollisuuksista muodostaa historian suuren tarinan. Hegelille historia oli eräänlaista vapauden aatteen voittokulkua.¹¹³

Uudenlainen käsitys menneisyydestä johti myös ajatukseen historiasta omana tieteenlajinaan. Saksalaisissa yliopistoissa syntyi 1800-luvun alkupuolella käsitys siitä, että historiaa voitiin luonnontieteiden tapaan lähestyä rationaalisin tieteellisin menetelmin: menneisyyden lähteitä tieteellisesti tutkimalla voitiin luoda objektiivinen kuva menneisyydestä. Totuudenmukaisella menneisyydellä tarkoitettiin tosin käytännössä valtio- ja suurmieskeskeistä historiaa, jonka tutkimuksessa erilaisilla diplomaattisen toiminnan seurauksena syntyneillä asiakirjoilla oli keskeinen merkitys. Historismin traditio, Leopold von Ranke johtotähtenään, näki länsimaat ja erityisesti eurooppalaiset suurvallat historiallisen kehityksen suunnannäyttäjinä.¹¹⁴ Valistus-

¹¹² Kant 1971, 33-50; Kant 1996 51-57; ks. myös Foucault 1987, 157-163.

¹¹³ Hegel 1920, 39-47; ks. myös Pinkard 1995, 53.

¹¹⁴ Kettunen 18.9.2000; Burke 1992, 7.

aatteen ja sen synnyttämän uskon tieteen mahdollisuuksiin voidaan katsoa olleen tärkeä taustatekijä historian tieteellistymiselle. Beverly Southgaten mukaan käsitys siitä, että myös ihmisen toimintaa voitiin tarkastella tieteen keinoin, oli olennaisen tärkeä osa valistusaateen edistysuskoa. Tieteen lakien ajateltiin olevan universaaleja ja siten sovellettavissa myös menneisyyden tarkasteluun. Menneisyydestä ja sen olemuksesta ajateltiin voitavan löytää samantapaisia lakeja ja säännönmukaisuuksia kuin luonnontieteellisistäkin ilmiöistä.¹¹⁵

Länsimaissa 1800-luvulla vallinneessa henkisessä ilmapiirissä myös Darwinin esittämät kehityso pilliset näkemykset vaikuttivat monien historian tutkijoiden ajatteluun. Darwinin ajatuksia katsottiin voitavan soveltaa myös historiatieteisiin.¹¹⁶ Darwinin evoluutioajattelu sopi itse asiassa erittäin hyvin yhteen aikakauden yleisen edistysuskon kanssa. Ajatus ihmiskunnan historian yhteisestä loogisesta kehityssuunnasta vahvistui. Samalla syntyi uudenlainen linkki luonnontieteiden ja historian tutkimuksen välille.¹¹⁷

Ensimmäinen maailmansota kymmenine miljoonine uhreineen merkitsi vakavaa takaiskua länsimaissa yleisesti vallinneelle kehityskäskolle. Ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa Oswald Spenglerin kaltaiset kulttuurifilosofit saivat ajatuksilleen laajaa kaiku-pohjaa. Spengler kyseenalaisti teoksessaan *Länsimaiden perikato* ajatuksen maailmanhistoriasta, jolla olisi lineaarinen suunta kohti parempaa. Myös hänen käsityksensä länsimaiden johtavasta roolista maailmanhistoriassa poikkesi voimakkaasti edellisen vuosisadan ajattelun valtavirrasta. Spenglerin mukaan historia koostui sivilisaatioista, joilla oli tietynpituinen elinkaari. Kulttuurit syntyivät ja kuolivat, kuten elävät organismit. Länsimainen kulttuuri ei ollut poikkeus tästä ilmiöstä. Itse asiassa länsimaat elivät Spenglerin mielestä kehityskäskensa viimeistä hiipuvaa vaihetta, ja edessä oli tuho ja muiden elinvoimaisempien kulttuurien esiinmarssi. Spengler ei nähnyt länsimaiden tulevaisuudessa positiivisen kehityksen mahdollisuuksia. Hege-

¹¹⁵ Southgate 2003, 33-34.

¹¹⁶ Guha 2002, 41.

¹¹⁷ Kettunen, 17.9.2001.

liä Spengler luonnehti optimistiksi ja optimismia puolestaan pelkuruudeksi. On myös merkillepantavaa, ettei Spengler uskonut historian jatkumoihin, jotka auttaisivat ymmärtämään nykyisyyttä menneisyyttä tarkastelemalla.¹¹⁸

Ennen toista maailmasotaa nousi esille myös muita uudenlaisia näkökulmia historian olemuksen hahmottamiseen. Esimerkiksi Ranskassa alkunsa saanut annalistinen suuntaus halusi laajentaa lamprechtilaiseen tapaan historian tutkimuskohteita perinteisen valtiohistorian ulkopuolelle. Monet annalistit olivat valmiita lähestymään myös yhteiskuntatieteitä saadakseen laajemman perspektiivin menneisyyden ymmärtämiseen. Esimerkiksi Fernand Braudel korosti historian ja sosiologian yhteistyön tarvetta, koska molempien tieteenalojen tavoitteena tulisi olla ihmisen toiminnan kokonaisvaltainen ymmärtäminen.¹¹⁹

Annalistit toivat ajan käsitteeseen kokonaan uudenlaisen näkökulman. Hegeliläinen ja marxilainen ”maailmanhistoriallinen” traditio olivat nähneet ajan yksitasoisena lineaarisena ilmiönä. Annalistit korostivat ajan monikerroksisuutta ja suhteellisuutta. Braudelin mukaan historiassa esiintyi monen eri tason aikaulottuvuuksia, joiden sisältämien ilmiöiden muutosvauhti poikkesi toisistaan. Monet annalistit myös kyseenalaistivat länsimaissa vaalitun historian suuren kertomuksen, jonka mukaan historian suunta vei väistämättä kohti edistystä ja länsimaisten arvojen voittokulkua.¹²⁰

Jos ensimmäinen maailmansota oli kylvänyt epäilyksensiemenen historian positiiviseen kehityssuuntaan uskovien mieleen, toinen maailmansota merkitsi monilta osin suoranaista vanhojen uskomusten vararikkoa. Holokaustin jälkeen usko edistyksen voittokulkuun ja länsimaiden moraaliseen johtoasemaan maailmanhistoriassa oli vaikeasti perusteltavissa. Tilanne oli varsinkin länsimaiden konserva-

¹¹⁸ Füredi 1992, 166; Spengler 1963, 93-98; Dannhauser 1995, 123-124; ks. myös von der Dunk 1994, 21. Erilaiset sykliset ajattelumallit eivät missään vaiheessa väistyneet von der Dunkin mukaan kokonaan länsimaissa ajattelussa lineaarisen historiakuvan tieltä ennen Spengleriä-kään.

¹¹⁹ Burke 1992, 16.

¹²⁰ Iggers 1997, 56-57; Kettunen, 25.9. 2000.

tiivisille historiatieteilijöille vaikea. Kuinka esimerkiksi länsimaiden harjoittamaa kolonialismia voitaisiin jatkossa perustella menneisyyteen vedoten? Natsismin perintö teki myös hegeliläisen nationalismin esittämisen kansojen luonnollisena ja loogisena historiallisena tienä ongelmalliseksi.¹²¹

Läntisen historiatieteen oli kohdattava myös kysymys siitä, kuinka natsismin nousu ylipäätään oli mahdollista. Saksan Liittotasavallassa vaikutti toisen maailmansodan jälkeen uusi yhteiskuntahistoriallinen koulukunta. Yhteiskuntahistorioitsijat pyrkivät selvittämään muun muassa natsismin nousun historiaa. Tutkimusongelmien tarkasteluun otettiin avuksi myös yhteiskuntatieteiden teoreettisia ja metodisia näkökulmia. Esimerkiksi Hans Ulrich Wehler katsoi, että natsismin nousun mahdollisti Saksan modernisaation epäonnistuminen. Vaikka Saksan talous kehittyi voimakkaasti 1800-luvun jälkipuoliskolla, siihen ei liittynyt riittävässä määrin poliittisten valtarakenteiden ja kansalaisvapauksien modernisaatiota. Huomionarvoista maailmanhistoria-teeman kannalta on kuitenkin se, että yhteiskuntahistorioitsijat eivät yleensä suhtautuneet modernisaatioon sinänsä kielteisesti. Esimerkiksi Hans Ulrich Wehler ja Jürgen Kocka katsoivat kaikesta huolimatta, että yhteiskunnalliseen modernisaatioon sisältyy valtavasti positiivisia mahdollisuuksia. Heidän mukaansa modernisaation prosessiin täytyy kuitenkin liittyä saumattomasti yksilövapauksien kunnioittaminen ja kansalaisten poliittisten vaikutusmahdollisuuksien kehittäminen. Tässä mielessä, kuten George G. Iggers tuo esille, heidän ajattelunsa edustaa selkeästi valistusaatteen henkistä perintöä.¹²²

4.2 Yksi historia osana modernin projektia

Valistuksen myötä syntynyt uudenlainen käsitys historiasta voidaan hahmottaa myös osaksi laajempaa modernin projektia tai modernia aikakautta. Modernin aikakauden alkamista ei voi määritellä kovin

¹²¹ Füredi 1992, 128.

¹²² Füredi 1992, 76-79; Iggers 1997, 69-70, 101; Kettunen 25.9.2000.

eksaktisti, mutta yleinen näkemys on, että puhumme osapuilleen viimeisen 200 vuoden lähihistoriasta. Risto Heiskala määrittelee modernin aikakaudeksi, jota poliittisesti symboloivat Ranskan suuri vallankumous ja USA:n itsenäisyysjulistus, materiaalisesti Englannin teollinen vallankumous ja kulttuurisesti Immanuel Kantin valistusaatteen olemusta pohtineet tekstit.¹²³ Jorma Kalela puolestaan sijoittaa modernin aikakauden alkamisajankohdan ”1700- ja 1800-lukujen puoliväliin” rajaamaan vaiheeseen.¹²⁴ Uudenlaista, 1700-luvulla syntynyttä käsitystä historian universaalisuudesta voidaan tarkastella valistusaatteen yleisiä periaatteita ja tavoitteita vasten. Valistusfilosofit uskoivat objektiivisen tieteellisen tiedon voimaan ja pitivät mahdollisena kehittää universaaleja, koko ihmiskunnalle yhteisiä moraalisia periaatteita ja lakeja. Historia tuki omalta osaltaan tätä kaikkia elämänalueita koskevaa pyrkimystä aiempaa kehittyneempiin muotoihin.¹²⁵ Pekka Sulkusen mukaan modernin yhteiskunnan keskeiseksi piirteeksi nähtiin teollisuuden kehittyminen tieteen ja teknologian tuella. Tämä ajattelu heijastui voimakkaasti myös käsityksiin historian luonteesta. Valistusaate näki historian vaiheittain etenevänä prosessina, jossa teollisen yhteiskunnan sivilisaatio on viimeinen vaihe.¹²⁶

Spenceriläinen modernisaatiomalli, jonka pohjalta esimerkiksi Weber ja Durkheim rakensivat teorioitaan, näki muutoksen evoluutionomaisena prosessina. Historialliselle kehitykselle on spenceriläisessä ajattelussa tyypillistä pienten yhteisöjen korvautuminen monimutkaisemmilla ja byrokraattisemmilla yhteiskuntajärjestelmillä. Yksinkertaisten yhteisöjen tunnusmerkkejä ovat esimerkiksi vähäinen sosiaalinen liikkuvuus, uskonnollisuus ja muutosvastarinta, kun taas moderneja yhteiskuntia leimaavat maallistuminen ja jatkuva muutos.¹²⁷ Cambridgen yliopiston kulttuurihistorian professori Peter Burke näkee perinteisissä modernisaatiomalleissa monia heikkouksia. Ensinnä-

¹²³ Heiskala 1994b, 10.

¹²⁴ Kalela 1990, 1990, 48.

¹²⁵ Ks. esim. Habermas 1987, 149; Sulkunen 1998, 290; Kalela 1990, 48.

¹²⁶ Sulkunen 1998, 289-290.

¹²⁷ Burke 1992, 130-133.

näkin modernisaatio käsitteenä ei ole kovin selkeä. Esimerkiksi saksalainen historismi näki modernisaation keskeisenä kehityspiirteensä valtioiden roolin vahvistumisen. Vasta myöhemmin myös Saksassa alettiin korostaa modernisaatioon liittyvää kaupungistumis- ja teollistumiskehitystä. Toisaalta modernisaatioon on myöhemmin liitetty myös maallistuminen ja kasvava individualismi. Nykyistä jälkiteollista aikakautta länsimaissa on taas kuvattu muun muassa postmoderni-käsitteellä. Burken mukaan renessanssista lähtien on ollut tyyppillistä, että eri aikakausien yhteiskuntafilosofit ovat nähneet nimenomaan oman aikakautensa ainutlaatuisena vaiheena modernisaatio-prosessissa. Yhtä kaikki termin sisältö elää koko ajan.¹²⁸

Burke katsoo, että perinteiset modernisaatiomallit ovat nähneet muutoksen prosessin liian kaavamaisesti ja kapea-alaisesti.¹²⁹ Hänen mukaansa on ilmeistä, että modernisaatioprosessissa voi olla lukuisia erilaisia teitä. Modernisaatiomallia ei kuitenkaan Burken mukaan tulisi missään nimessä haudata kokonaan. Monet uudemmat modernisaatioteoreetikot ovat kehittäneet merkittävästi Spencerin mallia esimerkiksi ottamalla tarkasteltavan yhteiskunnan ulkopuoliset voimat laajemmin huomioon muutosta tarkasteltaessa. Se on monissa tapauksissa osoittautunut erittäin hyödylliseksi näkökulmaksi myös historiatieteilijöille. Esille saattaa nousta perspektiivejä, joita perinteen arkistoihin pohjautuva tutkimus ei välttämättä tavoita. Esimerkkinä Burke mainitsee Hans-Ulrich Wehlerin tutkimuksen Saksan valtioissa 1700-luvun loppupuolella ja 1800-luvun alussa tehdyistä poliittisista ja taloudellisista reformeista. Wehlerin mukaan uudistusten tausta liittyy Ranskassa käynnistyneeseen modernisaatiokehitykseen. Saksalainen yläluokka pelkäsi ranskalaisten vallankumoussaatteiden leviämistä Saksan puolelle. Uudistuksia tekemällä pyrittiin tyynnyttämään omia kansalaisia ja viemään pohjaa liian radikaaleilta vaatimuksilta. Samantapaista ”puolustuksellisen modernisaation” ajatusta

¹²⁸ Burke 1992, 136-137.

¹²⁹ Burke 1992, 136.

on sittemmin sovellettu myös esimerkiksi tarkasteltaessa Japanin uudistumisprosessia 1800-luvun jälkipuoliskolla.¹³⁰

Marxin selitys muutokselle sisältää monilta osin samantapaisia piirteitä Spencerin mallin kanssa. Myös Marx uskoi yhteiskuntien kehittyvän tiettyjen toisiaan loogisesti seuraavien vaiheiden kautta. Samoin Marx piti muutoksen taustatekijöinä ensisijaisesti yhteiskuntien sisäisiä voimia. Burke pitää Marxin muutosajattelua Spenceriä globaallimpana. Spencer uskoi samanlaiseen kehityskulkuun kaikissa yhteiskunnissa, mutta piti kunkin yhteiskunnan kehityskulkua itsenäisenä prosessina. Marx sen sijaan painotti, että muutokset ovat myös yhteydessä toisiinsa. Tosin on huomattava, että Marx itsekkin uskoi mallinsa soveltuvan ensisijaisesti Länsi-Euroopan kehityksen tarkasteluun. Muilla alueilla hän arveli kehityskulun olevan erilainen. Marxin ajattelussa korostuu myös konfliktien merkitys muutosprosessien eteenpäin vievänä voimana. Prosessin lopputulos on tosin vaikeasti ennustettavissa.¹³¹

Marxilaista ajattelua on kritisoitu muun muassa liiallisesta determinismistä. Kaavaa, jossa siirrytään orjuudesta feodalismiin kautta kapitalismiin ja lopulta sosialismiin ja kommunismiin, on pidetty aivan liian mekaanisena ja yksittäisten toimijoiden roolin sivuuttavana. Burken mielestä Marxin kriitikot ovat kuitenkin tässä suhteessa olleet kohtuuttomia. Pikemminkin Marxin ajattelu voitaisiin kiteyttää hänen toteamukseensa, jonka mukaan ”ihmiset tekevät historian, mutta eivät itse valitsemisensa olosuhteissa”. Burken mukaan Marxin ajattelun suurimmat puutteet löytyvät hänen esiteollista aikaa käsittelevistä kirjoituksistaan. Monissa suhteissa hänen selityksensä ovat ylimalkaisia ja yksipuolisia. Monet esiteollisen ajan tapahtumat on istutettu ikään kuin väkipakolla dialektisen historiakulun muottiin.¹³²

Burken mielestä historian muutosprosessien parempi ymmärtäminen ymmärtämiseen edellyttää uudenlaisia tarkastelunäkökulmia. Burke puhuu ”kolmannesta tiestä”. Esimerkiksi Michel Foucault on

¹³⁰ Wehler 1973, 131-137; Burke 1992, 135.

¹³¹ Ks. esim. Marx 1961, passim; Burke 1992, 141-142.

¹³² Burke 1992, 143-144.

Burken mielestä tarkastellut modernisaatiota omintakeisesta näkökulmasta. Foucault tutki vallan keskittymistä keskiajan jälkeisessä Länsi-Euroopassa teoksessaan *Tarkkailla ja rangaista*. Foucaultin mukaan vallan keskittyminen voimakkaille keskusjohtoisille valtioille ei käytännössä lisännyt ihmisten vapautta. Todellisuudessa muutos merkitsi järjestyksen ja kurin lisääntymistä. Kasarmit, koulut, tehtaat ja vankilat ovat kaikki Foucaultille uudenlaisen kontrollin ilmentymiä. Foucaultin ajattelussa ihminen siis tavallaan valjastettiin kapitalismin ja modernisaation palvelukseen eikä päinvastoin. Burken mukaan Foucaultin ajatukset eivät sisällä kovin pitkälle vietyä teoriaa muutoksen syistä. Sen sijaan ne avaavat tärkeän kriittisen näkökulman modernisaation prosessiin.¹³³

Anthony Giddens näkee modernisaation ja sen synnyttämän nopean taloudellisen-yhteiskunnallisen kehityksen keskeisenä tekijänä kapitalistisen talousjärjestelmän. Kapitalismin mahdollistama taloudellinen kasvu on tuonut hyvinvoinnin hedelmiä jaettavaksi yhä laajempien ihmisjoukkojen ulottuville. Toisaalta kapitalismiin kuuluva kilpailu edesauttaa yhä kehittyneemmän teknologian kehittämistä ja käyttöönottoa. Tieteen ja tekniikan kehittyminen on puolestaan vaikuttanut voimakkaasti yhteiskunnalliseen muutokseen. Tässä yhteydessä Giddens viittaa mm. joukkoviestimien kehitykseen, joka on mahdollistanut tiedon nopean levittämisen laajojen ihmisjoukkojen ulottuville. Myös tieteen sotilaallisilla sovelluksilla on ollut Giddensin mukaan tärkeä merkitys modernisaatioprosessissa: länsimaiden hallitseva sotilaallinen asema viimeisten vuosisatojen aikana on edistänyt läntisen elämäntyylin ja arvojen leviämistä. Giddens katsoo, että tieteiden kehitys ja sekularisoituminen ovat vaikuttaneet ratkaisevasti myös modernin länsimaisen rationaalisen ajattelun kehittymiseen. Rationaaliseen ajattelun avulla länsimaat ovat kyenneet irrottamaan traditioiden kahleista ja kehittämään yhteiskuntiaan ennakkoluulottomasti.¹³⁴

¹³³ Foucault 1980, 25-35, 123-126; Burke 1992, 150-151.

¹³⁴ Giddens 1997, 524-526.

Klassiset modernisaatioteoriat lähtivät siitä, että yhteiskunnallinen muutos on luonteeltaan positiivista ja johtaa kehitykseen yksinkertaisista ja alkeellisista yhteiskuntajärjestelmistä kohti kehittyneitä ja moderneja. Tällaisia näkemyksiä esitti esimerkiksi tunnetuimpiin modernisaation teoreetikoihin lukeutuva Talcot Parsons.¹³⁵ Harri Melin ja Jouko Nikula liittävät Parsonsin ajatukset läntisissä yhteiskunnissa toisen maailmansodan jälkeen vallinneeseen kehitysoptimismiin kauteen, jolloin hyvinvointivaltiollinen politiikka kytkettiin modernin prosessiin.¹³⁶

Viimeistään 1970-luvun kuluessa suhtautuminen perinteisiin modernisaatioteorioihin alkoi kuitenkin yleisesti muuttua huomattavasti kriittisemmäksi. Professori Majid Tehranian ajoittaa läntisissä yhteiskunnissa tapahtuneen suuren mentaalisen murroksen 1960-lukuun, jolloin suurta, universaalia edistyskertomusta kohtaan tunnettu epäily alkoi levitä. Tehranian on tiivistänyt tämän epäilyn muutamaan keskeiseen kohtaan: Ensinnäkin markkinatalouden kyky jakaa kasvun hedelmiä oikeudenmukaisesti on kyseenalaistettu samalla, kun taloudelliseen kasvuun liittyvä luonnon hyväksikäyttö herättää kasvavaa kritiikkiä. Myöskään universaalin modernisaation ja tieteellisen tiedon pohjalle rakennettu käsitys historiasta edistyskertomuksena ei enää vakuuta. Edistysuskon rapautuessa myötä myös ns. kehittyneiden maiden oikeus toimia kehityksen suunnannäyttäjinä ja esikuvina vaikuttaa kyseenalaiselta.¹³⁷

Pekka Sulkusen mukaan ainakin länsimaisissa yhteiskunnissa uusi piirre on suhtautuminen muutoksen luonteeseen. Kahdeskymmenes vuosisata merkitsi kaikista vastoinkäymistään huolimatta edistysuskoa ja toivoa paremmasta. Nyt monet ajattelevat edistyksen ajan olevan ohi. Muutoksen katsotaan edelleenkin jatkuvan, mutta sen suunta ei enää välttämättä viittaa kohti parempia aikoja. Talouden jyrkät suhdannevaihtelut pelottavat, tieteellisten keksintöjen ei enää katsota välttämättä edistävän yhteistä hyvää, ja uudentyyppiset sodat kansal-

¹³⁵ Parsons 1966, 3, 109-115.

¹³⁶ Melin & Nikula 2003, 256.

¹³⁷ Tehranian 2004, 94.

lisine ristiriitoineen synnyttävät epävarmuutta. Yleinen väite on, että olemme siirtyneet modernista yhteiskunnasta jälkimoderniin. Jälki-modernin ajan erityisyys edeltävään modernin aikaan verrattuna on yhteiskuntatieteilijöitä jakava kysymys. Katkoksen korostajat painottavat vastakohtaisuutta, jonka ymmärtäminen vaatii kokonaan uudenlaista käsitteistöä. Uutta aikakautta jatkuvuuksien näkökulmasta tarkastelevat puolestaan puhuvat mieluummin kypsästä modernista tai myöhäismodernista. Sulkunen itse asettuu jatkuvuuden kannalle. Hänen mukaansa modernin aikakauden ilmiöitä tulee kuitenkin arvioida uudelleen.¹³⁸

Varsin yleinen käsitys näyttää olevan, että historiaa vaihteittain etenevänä prosessina tarkasteleva valistusaate ja siihen nojaavan modernin projekti ovat ajautuneet kriisiin. Valistus on tarkastellut yhteiskuntaa eräänlaisena koneena, jota voidaan ohjata täsmällisesti ja tarkasti. Käytännössä näin ei kuitenkaan ole ollut. Valistuksesta itsessään on tullut kriitikoiden mukaan myytti, jonka nimissä yksilöitä ja yhteiskuntia alistetaan järjen ja edistyksen itsetarkoitukselliseen palvelontaan. Kuitenkin näennäisen rationaalisuuden ohella myös tuhoisat tunnevoimat ovat olleet ohjaamassa yhteiskunnallista kehitystä. Pahimmillaan tehokkuuden ja järkipäisyyden palvonta tunneperäisiin oppeihin yhdistettynä on johtanut natsismin ja stalinismin kaltaisiin ääri-ilmiöihin. Myöskään valistuksen universalismi, kaikkien ihmisten tasa-arvoisuus ja vapaus, ei ole toteutunut käytännössä. Käsitteet esimerkiksi oman rodun, uskonnon tai kielen paremmuudesta ovat jatkaneet olemassaoloaan. Sulkunen tosin huomauttaa, että modernin yhteiskunnan puolustajien mukaan rotuvihan ja kansallisuusaatteen kaltaiset ilmiöt ovat esimodernin ajan jäänteitä ja tulevat vähitellen häviämään.¹³⁹

¹³⁸ Sulkunen 1998, 286-287.

¹³⁹ Sulkunen 1998, 290-293.

4.3 Lineaarisen historiakuvan kyseenalaistuminen

Missä määrin modernia kohtaan esitetyt epäilyt heijastuvat ns. suuren yleisön käsityksiin historiasta ja sen olemuksesta? Tutkijat näyttäisivät olevan varsin yksimielisiä siitä, että viime vuosikymmeninä historian roolissa ajattelumme osa-alueena on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Menneisyyttä käytetään enenevässä määrin sekä yksilö- että pienryhmätasolla oman identiteetin rakentamiseen ja vahvistamiseen. Kovin pitkä aika ei ole siitä, kun historian rooli nähtiin aivan toisella tavalla. Historia valjastettiin myös länsimaissa suurten kansallisten kertomusten muovaamiseen ja sukupolvelta toiselle siirtämiseen. Ratkaiseva käänne näyttää tässä suhteessa tapahtuneen 1970-luvulla. Viimeistään tuolloin ajatus historian käytöstä kansakuntaa yhteenhittävänä suurena kertomuksena joutui taka-alalle.

Suuren kertomuksen väistyminen on nostanut esille laajan kirjon toisistaan poikkeavia tulkintoja menneisyydestä. Samalla erilaisten vähemmistöjen ja pienryhmien vaatimukset oikeudestaan ”omaan historiaan” ovat voimistuneet. Ns. mikrohistoriallisen suuntauksen edustajat kohdistivat arvostelunsa erityisesti perinteisen historiantutkimuksen makrohistoriallista näkökulmaa kohtaan. Carlo Ginzburgin, Carlo Ponin ja Giovanni Levin kaltaiset tutkijat katsoivat, että perinteisiin historiantutkimuksen suuntauksiin sisältyi yleensä perusoletta-
mus modernisaation positiivisesta luonteesta. Mikrohistorioitsijoiden mielestä historian suuren kertomuksen ylistys oli jyrännyt tavallisten ihmisten kokemukset alleen.¹⁴⁰ Mikrohistorioitsijat ottivat tutkimuskohteikseen aiemmin pitkälti unohdettuja historian osa-alueita ja toimijoita. Esimerkiksi naiset ja lapset tai kouluja käymättömät ihmiset nostettiin kiinnostaviksi historian toimijoiksi ja tutkimuskohteiksi. Mikrohistorioitsijat katsoivat, ettei tullut puhua yhdestä suuresta maailmanhistoriasta vaan lukemattomista pienemmistä historioista.¹⁴¹

Mikrohistoriallisen näkökulman voidaan ajatella heijastelevan osaltaan ns. moniperspektiivisen lähestymistavan esille nousua historian

¹⁴⁰ Iggers 1997, 101; Ginzburg 1996, passim; Levi 1998, 55–58, 80–82.

¹⁴¹ Ks. esim. Iggers 1997, 101, 110–111, 118–119; Kettunen 26.9.2000.

tutkimuksessa. *Uuden historian* nimellä tunnettu näkökulma nosti 1970-luvulta lähtien historian tutkimuksen kohteiksi eliittien ulkopuolisia ryhmiä. Uuden historian edustajat kritisoivat perinteistä historiankirjoitusta muun muassa siitä, että siinä on painotettu kohtuuttomassa määrin kansallisvaltio-pohjaista poliittista historiaa, jonka keskeisiksi tekijöiksi on nostettu henkilöt ja kronologisesti etenevä tapahtumien sarja. Uuden historian edustajat ovat tutkineet aiempien valtadiskurssien sivuuttamia ryhmittymiä ja menneisyyden osa-alueita, kuten esimerkiksi naisten ja etnisten vähemmistöjen historiaa.¹⁴² Ahonen kutsuu uutta historiaa vapautusliikkeeksi, koska se hänen mukaansa merkitsi vapautumista deterministisestä historiankirjoituksesta ja toisaalta toi aiemmin sivuun jääneille ryhmittymille oikeuden omaan historiaan.¹⁴³

Moniperspektiivinen tapa tarkastella historiaa ei ole selkeä ja tarkasti rajattu teoreettinen malli tai koulukunta. Sen tausta voidaan kuitenkin nähdä uuden historian esiin marssissa ja sen myötä laajentuneessa käsityksessä siitä, mikä on ”oikeaa historiaa”. Käsite on nousut esille muun muassa 1990-luvun alusta lähtien käydyssä historian-didaktisessa keskustelussa pohdittaessa sitä, millä tavoin historiaa tulisi välittää nykyajan monikulttuurisissa yhteiskunnissa. Historioitsija Robert Stradlingin mukaan moniperspektiivinen näkökulma historiaan edellyttää sen tiedostamista, että käsityksemme menneisyydestä on muovautunut omassa kulttuurisessa ympäristössämme, jonka näkökulma ei ole ainoa oikea. Stradling painottaa moniperspektiivisen lähestymistavan edellyttävän kykyä asettua myös toisenlaisia kulttuurillisia lähtökohtia edustavien tulkitsijoiden asemaan menneisyyttä tarkasteltaessa. Stradlingin mukaan moniperspektiivisyyteen kuuluu myös erilaisten historiaa käyttävien toimijoiden motiivien ja taustojen arviointi samoin kuin erilaisten historian lähteiden luotettavuuden tarkastelu. Edelleen moniperspektiiviseen ajatteluun kuuluu se, että samoja historian tapahtumia voidaan tarkastella lukuisten eri toi-

¹⁴² Stradling 2003, 9; ks. myös Berkhofer 1995, 170-171.

¹⁴³ Ahonen 1997, [www-dokumentti](http://www-dokumentti.fi).

mijoiden tasolta. Näitä voivat valtioiden ohella olla esimerkiksi erilaiset sosiaaliset ja kulttuuriset ryhmittymät.¹⁴⁴

Kanadalaisen yhteiskunnallis-historialliseen kasvatukseen erikoistuneen professorin Christian Lavillen mukaan viime vuosina länsimaissa kulttuurissa on ollut havaittavissa yleisempää kääntymistä kohti mennyttä. Levillen mukaan kysymys ei ole sattumanvaraisesta ilmiöstä. Edistysuskon hiipuminen ja viime aikojen nopeat muutokset, kuten kylmän sodan päättyminen ja nopea globalisaatiokehitys, ovat merkinneet siirtymistä uudenlaiseen epävarmuuden aikaan. Tulevaisuus näyttää epävarmalta, siispa ihmiset kääntyvät kohti mennyttä. Käytännössä tämä on näkynyt esimerkiksi julkisina vaatimuksina jonkin tietyn ryhmän kärsimien, menneisyydessä tapahtuneiden, vääryyksien tunnustamisesta. Tämänäyttöiset vaatimukset ovat tuottaneet myös tulosta. Monet valtiot ja instituutiot ovat viime aikoina esittäneet anteeksipyyntöjä menneisyydessä tapahtuneiden epäoikeudenmukaisuuksien takia. Lavillen mukaan tämänäyttöisessä kehityksessä on myös riskinsä, koska se voi johtaa eräänlaiseen menneisyyden ylivaltaan, kehitykseen, jossa historia ohjaa nykypäivää ja katseet kääntyvät pois nykymaailman ongelmien ratkaisemisesta.¹⁴⁵

Kari Immonen on kuvannut ilmiötä käsitteillä ajan hajoaminen ja modernin murtuminen. Näillä ilmauksilla hän viittaa 1700- ja 1800-luvuilla länsimaissa vakiintuneen, tulevaisuuteen suuntautuneen ajattelutavan kyseenalaistumiseen. Modernissa ajattelussa historia nähtiin prosessina, jolla on yksi mielen antava suunta, joka osoitti kohti länsimaisten arvojen voittokulkua. Erityisesti kylmän sodan päättymisen jälkeinen kausi on merkinnyt Immosen mukaan modernin murtumista.¹⁴⁶

Immonen näkee modernin kriisiytymisen taustalla sekä läntisen kulttuurin sisältä nousseita tekijöitä että yleisempiä syitä. Auschwitz ja atomipommit heittivät syvän epäilyn varjon länsimaisen rationaalisen ajattelun ylle. Näistä kriiseistä länsi kuitenkin vielä selvisi. Holo-

¹⁴⁴ Stradling 2003, 13-14, 18-19.

¹⁴⁵ Laville 2004, 166-170.

¹⁴⁶ Immonen 1996, 36-37.

kausti tulkittiin historialliseksi poikkeamaksi ja lännen rooli atomipommin kehtona jäi taka-alalle, kun voimavarat piti suunnata kommunismin uhan torjumiseen. Immosen mukaan kohtalokkaammin modernin kriisiytymiseen vaikutti, paradoksaalista kyllä, kylmän sodan päättyminen lännen voittoon. Tulevaisuus- ja edistysuskon sijaan menneisyys nousi keskeisellä tavalla hallitsemaan postkommunistisen maailman ilmapiiriä. Esimerkiksi 1990-luvun Balkanin veristen sotien syyt haettiin kaukaa historiasta, kuten esimerkiksi serbien taistelusta turkkilaisia vastaan. Immonen katsoo modernin rajojen tulleen vastaan myös uhkaavan ekokriisin muodossa: jatkuva talouskasvu näyttää ylittävän ympäristön kestävyvyn rajat. Kylmän sodan jälkeinen markkinatalouden voittokulku on osaltaan paljastunut edistysajatuksen ontouden: teknologian kehittymistä ovat seuranneet joukkoirtisanomiset, ja politiikan kyky ohjata kehitystä näyttää heikentyneen kohtalokkaasti.¹⁴⁷

Myös kanadalainen sosiologi John Torpey on kiinnittänyt huomiota kasvavaan historian läsnäoloon läntisessä kulttuurissa. Hänen mukaansa läntinen maailma on alkanut katsoa taaksepäin kohti menneisyyttä, koska viimeisen kahden vuosisadan suurta kertomusta edistyksestä ja paremmasta tulevaisuudesta ei enää pidetä uskottavana. Myös Torpeyn mukaan keskustelulle on ollut leimallista huomion kiinnittyminen erilaisiin historiassa tapahtuneisiin epäoikeudenmukaisuuksiin ja väärinkäytöksiin sekä vaatimuksiin niiden oikaisemisesta. Nimenomaan erityyppiset vähemmistöryhmät ovat entistä äänekkäämmin alkaneet vaatia valtaväestöä myöntämään menneisyyden epäoikeudenmukaisuudet. Samalla nämä ryhmittymät ovat alkaneet korostaa oikeuttaan ”omaan historiaan”.

Voimakkaita historian vääryyksien tunnustamisvaatimuksia on esiintynyt esimerkiksi Yhdysvaltain afroamerikkalaisen väestön keskuudessa. Monet afroamerikkalaiset näkevät Yhdysvalloissa nykyisin esiintyvän rasismin jatkumona orjakaupalle ja orjataloudelle. Menneisyyden voimakas esille nousu heijastelee Torpeyn mukaan laajempaa ajattelussa tapahtunutta muutosta. Tulevaisuutta ei enää nähdä mah-

¹⁴⁷ Immonen 1996, 38–40.

dollisuuksien kenttänä vaan epävarmuuden ja erilaisten uhkakuvien näyttämönä. Torpey katsoo, että ainoa jäljellä oleva suuri tulevaisuudennäkymä on läntisen markkinatalouden levittäytyminen yhä uusille alueille. Tämä visio ei kuitenkaan tarjoa unelmaa, joka antaisi mielen esimerkiksi laajojen ihmisjoukkojen aktiiviselle poliittiselle osallistumiselle.¹⁴⁸ Kun näkymä tulevaisuuden positiivisista mahdollisuuksista menetetään, ihmiset ovat kääntyneet kohti menneitä aikoja.

Torpeyn mukaan kylmän sodan vastakkainasettelun aikana katse oli vielä selvästi suuntautunut kohti tulevaisuutta. Koska ideologisen vihollisen kohtaaminen vaati yhtenäisyyttä ja periksiantamattomuutta, voimavaroja ei haluttu suunnata historiassa mahdollisesti tapahtuneiden virheiden käsittelyyn. Sekä lännen edustama ”vapaan maailman” ideologia että kommunismi tarjosivat toisaalta selkeitä vaihtoehtoja tulevaisuutta ajatellen. Paradoksaalisesti kommunismin luoma paine edisti myös monia suuria tasa-arvohankkeita lännessä. Torpey katsoo, että esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeinen tapahtunut nopea sosiaaliturvan kehittäminen kapitalistisissa maissa johtui osittain kommunistisen leirin tarjoamasta ideologisesta vaihtoehdosta, jota kohtaan tunnettiin vetoa myös länsimaissa. Markkinatalouteen perustuvien kilpailuyhteiskuntien terävimpiä särmiä oli hiottava, jotta sosialismin vaihtoehto ei alkaisi vaikuttaa liian houkuttelevalta. Myös kansalaisoikeusliikkeen menestystä ja rotuerottelun lopettamista 1960-luvun Yhdysvalloissa voidaan tarkastella samasta näkökulmasta.¹⁴⁹

Kommunismin nopea luhistuminen 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa yllätti myös asiantuntijat. Vaikka muutosta pidettiin lännessä periaatteessa myönteisenä, se nosti samalla esille historiallisen kehityksen arvaamattomuuden. Läntisen modernisaatioajattelun kulmakiviä oli ollut käsitys historian hallittavuudesta ja ennustettavuudesta. Paradoksaalisesti kylmän sodan päättyminen kommunistisen leirin tappioon lisäsi läntisessä maailmassa tunnettua epäuskoa väistämätöntä modernisaatiokehitystä ja edistystä kohtaan. Sosialismin ro-

¹⁴⁸ Torpey 2004, 241-242, 249.

¹⁴⁹ Torpey 2004, 244.

mahduksen ohella Torpey näkee nationalismin ja kansallisvaltioiden tarjoaman ideologisen vaihtoehdon uskottavuuden hiipumisen toisena voimakkaana tulevaisuudenuskoa näivettäneenä tekijänä. Torpeyn mukaan holokausti oli tässä suhteessa ratkaiseva käännekohta. Natsien valtaannousu kaikkine seuraamuksineen muutti ratkaisevasti aiemmin vallinneita käsityksiä nationalismin positiivisesta luonteesta. Torpeyn mukaan holokausti vaikuttaa edelleen erittäin voimakkaasti historiatietoisuuteemme. Suurissa kansallisissa kertomuksissa on edelleen ikävä sivumaku. Niiden nähdään erityisesti suurten kansallisvaltioiden osalta rakentavan epäoikeudenmukaista menneisyyskuvaa, koska niissä mielellään sivuutetaan nationalismin nimissä tehdyt vääryydet. Koska nationalismi ei ole enää varsinkaan länsimaissa samalla tavoin salonkelpoista kuin aiemmin, yhä useammat ihmiset ovat alkaneet rakentaa identiteettiään samaistumalla johonkin menneisyydessä kaltoin kohdeltuun vähemmistöryhmään.¹⁵⁰

Torpey katsoo, että historiatietoisuuden käsitteen esiinnousu viime aikoina kuvastaa laajempaa mentaalista muutosta, joka on kääntänyt katseet kohti menneisyyttä. Torpey mielestä menneisyys ei ehkä koskaan aiemmin ole noussut sellaiseksi politiikan ja akateemisen maailman taistelukentäksi kuin viime vuosina on tapahtunut. Koska tulevaisuudenvisioidelta on kadonnut pohja, tarkoitusta ja mieltä etsitään menneisyydestä.¹⁵¹ Zygmunt Baumanin mukaan uudenlainen kiinnostus identiteettejä kohtaan versoo turvallisuudentunteen järkkymisestä. Elämme Baumanin mukaan tilanteessa, jossa identiteettiä ei enää saada itsestään selvänä ”verenperintönä”.¹⁵² Tällä hän viittaa muun muassa suurten, nationalismin tai länsimaisen edistysuskon kaltaisten aatevirtausten vetovoiman voimakkaaseen heikkeneemiseen.

Frank Furedin mukaan kulttuurimme kääntyminen kohti menneisyyttä tapahtui jo huomattavasti ennen kylmän sodan päättymistä. Ilmiö leimasi hänen mukaansa koko 1900-luvun jälkimmäistä puolis-

¹⁵⁰ Torpey 2004, 247-249.

¹⁵¹ Torpey 2004, 251-252; ks. myös Laville 2004, 169.

¹⁵² Bauman 1996, 162-163.

koa. Kiinnostus historiaa kohtaan tosin on voimistunut entisestään kylmän sodan päättymisen myötä. Füredin näkee monien muiden tutkijoiden tavoin kehityksen takana yleisen epävarmuuden ja suoranaisen pessimismin tulevaisuuden suhteen.¹⁵³

Yhteiskuntatieteilijä ja kulttuurikriitikko Christopher Laschin mukaan kylmän sodan päättymisen on nostanut pinnalle liberaalin demokration kriisin. Lasch puhui rajoista, jotka ovat tulleet liberaalia yhteiskuntamallia vastaan. Yhdelle rajalle on tultu ympäristön kantokyvyn suhteen. Laschin mukaan liberaaliin talousmalliin sisältyvä jatkuva kasvu ei voi jatkua, koska ympäristömme ei enää kestä lisääntyvän kulutuksen aiheuttamaa kuormitusta.¹⁵⁴

Lasch tarkasteli syntynyttä tilannetta myös liberaalin demokration laajempänä henkisenä kriisinä. Tässä yhteydessä hän viittasi muun muassa sosiologi Philip Rieffin esittämiin näkemyksiin kulttuurin oleuksesta.¹⁵⁵ Rieffin mukaan kulttuuri perustuu tiettyihin yhteisesti hyväksyttyihin moraalisiin arvoihin, jotka sisältävät myös käsityksen jostain, joka on ”pyhää” tai koskematonta. Laschin mukaan sananvapauden ehdoton vaatimus on johtanut esimerkiksi Yhdysvalloissa tilanteeseen, jossa kulttuuri ei pysty enää suojautumaan sitä vahingoittavalta sananvapauden käytöltä. Laschin mukaan länsimaisten yhteiskuntien sisällä ei enää toimi sosiaalisen kontrollin mekanismeja, jotka perustuisivat tiettyihin rajoihin, joita ei voi eikä saa ylittää. Yhteisön omat epäviralliset säätelymekanismit eivät enää kykene estämään sananvapauden vahingollista käyttöä, koska ylittämättömiä rajoja ei enää ole. Ilmaisunvapauden vahingollinen käyttö puolestaan johtaa koveneviin vaatimuksiin viranomaisten harjoittaman kontrollin lisäämisestä. Yhteisen arvopohjan murentuessa julkiselle vallalle annetaan perhearvojen ylläpitämisen kaltaisia tehtäviä, joista sen on mahdotonta suoriutua tyydyttävästi. Samanaikaisesti vapaan markkinatalouden mekanismit lisäävät tavallisten ihmisten vieraantuneisuuden ja ulkopuolisuuden tunnetta. Vaikka materiaallinen hyvinvointi edel-

¹⁵³ Füredi 1991, 17-21.

¹⁵⁴ Lasch 1995, 230.

¹⁵⁵ Ks. esim. Rieff 1973, passim.

leen lisääntyä, varsinkaan nuoret eivät enää sitoudu ja samaistu länsimaisten yhteiskuntien historiaan ja yhteisiin arvoihin. Laschin mukaan Yhdysvaltain yliopisto-opiskelijat ovat ennennäkemättömän tietämättömiä esimerkiksi länsimaisesta historiasta, kirjallisuudesta ja filosofiasta. Lasch käyttää ilmiötä kuvatessaan käsitettä *deculturation*. Laschin mukaan länsimaisen kulttuurin perustaa ei muodostakaan enää usko perinteisiin liberaaleihin arvoihin kuten ihmisarvoon, vapauteen tai suvaitsevaisuuteen. Tilalle on tullut hedonismi, ylenkatse ja kyynisyys.¹⁵⁶

4.4 Postmodernismi ja postkolonialismi suuren kertomuksen haastajina

Ehkä kaikkein kärkevimmin perinteisen historian tutkimuksen perusolettamuksia ovat 1970-luvulta lähtien ravistelleet ns. postmodernistit. Usein puhutaan myös lingvistiksestä käänteestä. Termillä halutaan painottaa postmodernismin esille nostamaa uudenlaista menneisyyden tutkimuksen painopistealuetta: objektiivisen totuuden tavoittelemisen sijaan tutkijoiden tulisi kiinnittää yhä enemmän huomiota menneisyydestä tehtyihin kielellisiin representaatioihin ja niiden luonteeseen.¹⁵⁷

Postmodernismin käsite on mosaiikkimainen ja moniselitteinen, eikä sen määrittäminen ole yksinkertaista. Tietyllä tavalla postmodernismia voidaan pitää modernin antiteesinä. Suuntauksen piiriin kuuluvat teoreetikot korostavat, että elämme aikakautta, jossa kaikenlaiset itsestäänselvyydet ovat kuolleet. Tilalle ovat tulleet fragmentoituneet ja individualismia korostavat yhteiskunnat, joissa identiteetit enää rakennu suurten aatteiden tai yhteiskunnallisten liikkeiden muodostamille viitekehyksille. Postmodernin ajan ihmiset poimivat identiteettiänsä rakennusaineet yksilöllisistä lähtökohdista. Identiteetit eivät ole pysyviä vaan rakentuvat jatkuvasti uudelleen. Jean-Fran-

¹⁵⁶ Lasch 1995a, 229, 238-240; ks. myös Lasch 1991, 7-21.

¹⁵⁷ Kaartinen & Korhonen 2005, 15-17.

cois Lyotardin mukaan postmodernilla voidaan ”äärimmilleen yksinkertaistaen” ymmärtää metakertomuksiin kohdistuvaa epäluottamusta.¹⁵⁸

Yhdysvaltalaisen sosiologian professorin Krishan Kumarin mukaan postmodernille ajalle on myös tyypillistä uudenlainen paikallisuuden ja globaalisuuden yhdistyminen. Tietyt ilmiöt kuten talouden ja kulttuurin kansainvälistyminen koskevat koko maapalloa. Ihmiset samaistuvat kuitenkin voimakkaasti myös erilaisiin paikallisiin tekijöihin kuten tiettyyn etniseen ryhmään tai paikalliseen yhteisöön. Modernin aikakauden kansallisvaltioiden tai poliittisten puolueiden tapaiset suurten massojen samaistumiskohteet jäävät postmodernismin aikakaudella eräänlaiseen tyhjiöön globaalin ja paikallisuuden väliin; ne eivät enää kelpaa entiseen tapaan identiteettien rakennusaineeksi.¹⁵⁹

Postmodernismin edustajien mukaan nykyihmiselle ei ole olemassa mitään yhtä objektiivista todellisuutta. Todellisuus on subjektiivinen ja muuttuu jatkuvasti sille antamiemme merkitysten muuttuessa. Zygmunt Baumanin mukaan nykyajan ihmiset elävät nomadisessa maailmassa, jossa käsitteet ja merkitykset eivät ole pysyviä. Alueelliset rajoitteet, kuten valtioiden rajat eivät enää toimi samalaisina rajoitteina kuin aiemmin. Samalla identiteettien rakentaminen on saanut yhä symbolisemman luonteen.¹⁶⁰ Identiteetit ovat eräänlaisia symboliryppäitä, jotka eivät viittaa mihinkään tiettyyn objektiiviseen todellisuuteen.

Myös postmodernistien käsitys mediasta ja luonteesta heijastelee tätä käsitystä: Media ei niinkään heijastele todellisuutta kuin luo sitä. Medioiden luoma maailma perustuu merkkeihin ja symboleihin, jotka eivät enää viittaa mihinkään objektiiviseen todellisuuteen. Meillä ei ole mahdollisuutta erottaa aitoa epäaidosta tai ehdottomasti aitoa väärrennetystä. Tässä tilanteessa myös historia menettää merkityksensä.¹⁶¹

¹⁵⁸ Lyotard 1985, 7; ks. myös Melin & Nikula 2003, 257.

¹⁵⁹ Lyotard 1985, 28; ks. myös Kumar 1995, 121-122.

¹⁶⁰ Bauman 1996, 181-182.

¹⁶¹ Kumar 1995, 123-124.

Historian kertomukset eivät tästä näkökulmasta ole sen todellisempia kuin muutkaan postmodernin ajan tarinat. Yhtä oikeaa ja objektiivista historiaa ei ole olemassa. Richard Rortyn mielestä historioitsijoiden tulisi lopettaa menneisyyden pakottaminen suurten kertomusten viitekehykseen. Hänen mukaansa metanarratiivit ovat kuvitteellisia tarinoita, joille ei löydy vastinetta todellisuudesta. Rortyn ajattelussa erilaisia menneisyyksiä on lukematon määrä: erilaisten yhteisöjen historiasta voidaan poimia kiinnostavia anekdootteja, mutta ei niiden todellisuuksia yhdistävää yhtä historiaa.¹⁶²

Zygmunt Baumanin mukaan nykyihmisen identiteettejä leimaa väliaikaisuus ja muutos. Identiteetit on tehty tätä päivää varten, huomenna tilanne saattaa olla tyystin toisenlainen. Baumanilaisessa ajattelussa olemme siirtyneet historiattomuuden aikaan. Postmodernissa maailmassa nykyhetki ei sido tulevaisuutta eikä menneisyys nykyhetkeä.¹⁶³ Myös Keith Jenkins on esittänyt samantapaisia näkökantoja. Hänen mukaansa menneisyys ei sinällään pidä sisällään mitään sellaisia arvoja tai tosiasioita, jotka pakottaisivat nykyihmiset toimimaan tietyllä tavalla tai olemaan lojaaleja menneisyydelle. Nykyisyyden luonteessa korostuu Jenkinsin mukaan epävarmuus, koska meillä ei ole mitään menneisyyden ”opetusten” tuomaa varmaa pohjaa, jolle voisimme päätöksemme perustaa.¹⁶⁴

Roland Barthesin ja Hayden Whiten tapaiset postmodernistit katsovat, että historian tutkijat eivät itse asiassa käsittele tutkimustyössään mitään todella tapahtunutta menneisyyttä. Postmodernien lingvistikojen mielestä tiettyjen tapahtumien nostaminen esille ja niiden välisen merkityssuhteiden rakentaminen historiaksi on tavallaan tutkijan mielessään luoma fiktiivinen kudelma. Ajatussuunnan edustajat korostavatkin, ettei historian, kuten mitään muutakaan asiaa koskevan tiedon sisältö, ole riippumaton sen esittämisen muodoista. Lingvistikojen mukaan historian tutkimuksen tulokset rakentuvat niistä merki-

¹⁶² Rorty 1995, 225-226.

¹⁶³ Bauman 1996, 183-184.

¹⁶⁴ Jenkins 2003, 29.

tyksistä, joita historioitsija antaa menneisyyden ilmiöille.¹⁶⁵ Tutkimusten yksityiskohtien paikkansapitävyydestä voidaan kyllä käydä järkevää keskustelua. Sen sijaan kokonaistulkinta on tutkijan mielessään luoma kuva menneisyydestä, joka on lähempänä fiktiota kuin faktaa. Siksi historiallisia tutkimuksia voidaan hyvin verrata kaunokirjallisiin tuotoksiin. Barthes on todennut, ettei fiktion ja totuutena pitämämme tutkimustiedon välillä ole käytännössä mitään eroa.¹⁶⁶

Suuntauksen edustajat eivät sinänsä kiistä sitä, etteikö jostakin todella tapahtuneesta yksittäisestä asiasta voitaisi saada luotettavaa tietoa. He kuitenkin kyseenalaistavat yhtenäisten historiallisten kertomusten mielekkyyden, joiden he katsovat olevan tutkijoiden omien subjektiivisten tulkintojen tuotosta. Postmodernien lingvistikkojen mukaan mahdollisuutemme saada kosketusta siihen, mitä menneisyydessä on todella tapahtunut, ovat erittäin rajalliset. Menneisyyden ja tutkijan välissä on aina kieli, jonka subjektiivinen luonne tekee mahdottomaksi objektiivisen, kohteestaan riippumattoman, tulkinnan.¹⁶⁷ Tästä näkökulmasta myös yhden maailmanhistorian mahdollisuus vaikuttaa absurdilta. Lingvistikkojen esittämät ajatukset kielien subjektiivisesta luonteesta osuvat historian tutkimuksen näkökulmasta arkaan paikkaan, koska historian tutkijat ovat perinteisesti vaalineet rankelaista ajatusta ”itsensä sammuttamisesta” suhteessa tutkitavaan aihepiiriin.

Perustellessaan näkemyksiään historian fiktiivisyydestä Hayden White on kiinnittänyt huomiota siihen, että historioitsijoiden kirjoittamat tekstit näyttävät sisältävän tiettyjä, toistuvia rakenteita. Esimerkiksi Leopold von Ranken kirjoituksissa toistuu kaava, jossa edetään näennäisestä rauhantilasta konfliktiin ja lopuksi takaisin alkupe räiseen rauhantilaan. Lähteet eivät kertoneet Ranken aikana, eivätkä myöhemminkään, mistä kertomukset alkavat tai loppuvat. Kyse on siis tutkijoiden tekemistä valinnoista.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Fox-Genovese 1999, 47–48.

¹⁶⁶ Iggers 1997, 118–121; Kalela, 2000, 150–154.

¹⁶⁷ Iggers 1997, 118–119; Fulbrook 2002, 18–19; Wilson 1999, 112–114.

¹⁶⁸ White 1973, 7–11; White 1987, 24–26; ks. myös Burke 1992, 126–127.

Hayden Whiten mukaan historiankirjoituksessa luodut eri asioiden väliset yhteydet ovat kirjoittajien oman mielikuvituksen tuotetta. White väittää, että historioitsijat rakentavat menneisyydestä kertomuksia, joissa he valikoivat valtavasta tietomassasta tiettyjä, kulloiseenkin tarinaansa sopivia elementtejä: näiden elementtien väliset yhteydet syntyvät ainoastaan tutkijoiden omissa mielissä. Historiankirjoituksen äänenä toimii siis sen kirjoittaja, ei itse menneisyys.¹⁶⁹ White katsoo, että tapahtumat eivät sinällään pidä sisällään tiettyjä rakenteita. Pikemminkin historioitsijat valikoivat tarinoihinsa historiallisten tapahtumien elementtejä siten, että kokonaisuudesta rakentuu tietynlainen kertomus. Whiten mukaan kirjallisuudessa esiintyvät kertomukselliset rakenteet määräävät myös historiallisten tutkimusten struktuurin. Siten historioitsijat tavallaan pakottavat menneisyyden muotoon, jossa siitä saadaan rakennettua tietyn rakenteen omaava tarina. Menneisyys itsessään ei sisällä Whiten mukaan näitä tarinoita.¹⁷⁰ Käytännössä Whiten ja hänen hengenheimolaistensa näkemykset kyseenalaistavat kaikki yhden historian keskeisimmät elementit. Historia ei muodosta yhtä kokonaisuutta, jos sen elementtien väliset yhteydet ovat subjektiivisen mielikuvituksen tuotetta. Luonnollisesti kaan historialla ei ole myöskään tiettyä kehityssuuntaa, jos sen tapahtumien välisten merkitysyhteyksien etsiminen on hyödytöntä.

Hollantilainen, historian teoriaan erikoistunut professori F. R. Ankersmith jakaa monessa suhteessa Whiten näkemykset historiallisten kertomusten fiktiivisyydestä. Myös hän katsoo, etteivät kielelliset esitykset suoranaisesti heijasta todellisuutta vaan ovat osa prosessia, joka luo sitä. Tästä näkökulmasta historiallisten kertomusten ainoa mielekäs tarkastelutapa on verrata niitä toisiinsa. Todellisuutta, jota useimmat historioitsijat sanovat kuvaavansa, ei ole Ankersmithin mukaan koskaan ollut edes olemassa kirjallisten esitysten kuvaamassa muodossa.¹⁷¹ Ankersmithin mielestä perinteinen länsimainen historiatiede onkin tullut tiensä päähän. Hänen mukaansa läntisen ajattelun kul-

¹⁶⁹ White 1998, 18–19; ks. myös Kaartinen & Korhonen 2005, 28.

¹⁷⁰ White 1998, 23–24; 28–29; Fulbrook 2002, 21–22; Hughes-Warrington 2003, 351–353.

¹⁷¹ Ankersmith 1998, 181.

makivet, kuten esimerkiksi kertomukset edistyksen ja tasa-arvon voitokulusta, eivät kosketa kuin pientä osaa maailmasta. Todellisuudessa sitä maailmanhistorian kertomusta, jota läntisessä kulttuuripiirissä on viime vuosisatoina vaalittu, ei ole koskaan ollutkaan olemassa. Ankersmithin mukaan meidän onkin nykyisessä tilanteessa järkevintä tutkia ja vertailla erilaisia kertomuksia ja tulkintoja menneisyydestä, ei kuvitella, että voisimme saada siitä objektiivista tietoa.¹⁷²

Samoilla linjoilla on myös Keith Jenkins. Hänen mukaansa postmodernissa maailmassa kaikki perusteet suurille kertomuksille ovat kuolleet. Länsimainen mallikaan ei siis voi enää perustella oikeutustaan suurella kertomuksella liberalismiin ja vapauden voitokulusta. Olemme Jenkinsin mukaan tilanteessa, jossa on entistä tärkeämpää tehdä erottelu menneisyyden ja siitä tehtyjen kertomusten välille. Mielekkään menneisyyden tutkimuksen lähtökohtana tulisikin Jenkinsin mielestä olla historiallisen totuuden etsimisen sijaan erilaisten menneisyydestä rakennettujen kertomusten vertailu ja näiden kertomusten tarkoituksien analysointi.¹⁷³ Richard Rortyn mukaan viimeistään kommunismin luhistuminen ja sen jälkeen avautunut uudenlainen todellisuus tekee suuret kertomukset tarpeettomiksi ja suorastaan naurettaviksi. Rortyn mukaan meidän tulisi lakata myös pakottamasta historiaa suurten kertomusten muottiin. Ajatus yhdestä historiasta tai maailmanhistoriasta on Rortyn mielestä romanttista haihattelua. Marxin tapaisten teoreetikkojen ajatuksiin tutustuminen voi olla hyödyllistä, jos tavoitteena on ymmärtää menneisyyden ajattelua ja sitä, kuinka olemme ”huijanneet” itseämme uskomalla suurin tarinoihin. Sen sijaan tulevaisuuden kehityslinjojen arvailu suurten kertomusten tai ismien avulla on Rortyn mukaan vailla mieltä.¹⁷⁴

Myös Staffordshiren yliopiston historian professori Alun Munslow korostaa teoksessaan *The New History*, että historiankirjoitus on pohjimmiltaan kertomusten rakentamista.¹⁷⁵ Munslow katsoo, että histo-

¹⁷² Ankersmith 1998, 187-188; ks. myös Fulbrook 2002, 19-20.

¹⁷³ Jenkins 1991, 70-75, 82-83.

¹⁷⁴ Rorty 1995, 211-226.

¹⁷⁵ Munslow 2003, 1, 139.

riaa ei voi olla ilman narratiivin muotoa ja että nimenomaan narratiivi on toisaalta historian suurin kompastuskivi. Munslow'n mukaan menneisyyden ja siitä rakennettavan narraation välissä on aina tulkinta. Tulkinta on luonteeltaan päättelyä, joka ei voi vapautua subjektiivisista lähtökohdistaan, Munslow'n mukaan perinteisen historiankirjoituksen lähtökohdat perustuvat monilta keskeisiltä osiltaan ontologisiin virhepäätelmiin. Tällainen on esimerkiksi käsitys siitä, että menneisyyttä on mahdollista kuvata narratiivin keinoin sen kaltaisena kuin se on ollut. Historioitsijoiden työn keskeisenä taustaolettamana on Munslow'n mukaan käsitys siitä, että historiasta on löydettävissä tai paljastettavissa tutkimuksen keinoin erilaisia narratiiveja. Narratiiveja ei kuitenkaan Munslow'n mielestä esiinny todellisessa elämässä vaan ainoastaan ihmisten mielissä: historiassa onkin kysymys siitä, että erilaiset yksittäiset tapahtumat järjestetään mielikuvituksen keinoin kertomuksiksi, joille annetaan historioitsijoiden toimesta rakenne ja mieli. Historiasta rakennetut narratiivit ovat siis samalla tavoin kuviteltua menneisyyttä kuin vaikkapa kaunokirjallisuus tai historialliset elokuvat.¹⁷⁶ Munslow'n mukaan meillä ei ole mitään järkevää tapaa päätellä, miksi yksi kertomuksen muodossa esitetty tulkinta menneisyydestä olisi parempi tai uskottavampi kuin jokin toinen.¹⁷⁷

Myös ns. postkolonialistisen näkökulman edustajat ovat kritisoineet voimakkaasti perinteisen läntisen historiankirjoituksen metanarratiiveja. Postkolonialistista tutkimusta ei voida pitää varsinaisena koulukuntana, vaan pikemminkin kyseessä on laaja kirjo erilaisia suuntauksia, joilla on kuitenkin tiettyjä yhteisiä nimittäjiä. Postkolonialistisen suuntauksen näkökulmasta perinteinen historiatiede on ollut kohtuuttomalla tavalla länsimaisen näkökulman dominoimaa ja antanut monessa suhteessa vääristyneen ja epäoikeudenmukaisen kuvan menneisyydestä. Erityisesti ns. kolmannen maailman historiaa on postkolonialistien mukaan tarkasteltu yksipuolisesti läntisen kulttuuripiirin näkökulmasta.

¹⁷⁶ Munslow 2003, 4, 22, 138-141, 183-185.

¹⁷⁷ Munslow 2003, 19-23, 193-195.

Edward Saidin vuonna 1978 julkaistua teosta *Orientalism*¹⁷⁸ on pidetty postkolonialistisen historiakritiikin merkkipaaluna. Saidin mukaan länsimaista näkökulmaa ”itämaisestä” on hallinnut kolonialistinen projekti, jonka tarpeet ovat määritelleet historiankirjoituksen näkökulmia. Tämä näkökulma eurooppalaisen kulttuuripiirin ulkopuoliseen maailmaan on tuottanut historiankirjoitusta, joka ei juurikaan muistuta kohdettaan. Said käytti orientalismin käsitettä kuvaamaan länsimaista ajattelua, jossa ”itä” kuvattiin Euroopan toiseksi. Tässä stereotyyppiä idän edustama toiseus nähtiin eksoottisena, takapajuisena ja irrationaalisenä. Tämän tyyppiset näkökulmat ovat Saidin mukaan palvelleet suoraan länsimaiden kolonialista projektia. Kehittyneen ja sivistyneen lännen ylivalta pyrkimykset suhteessa alkeellisempiin kulttuurimuotoihin on voitu oikeuttaa valistuksen ja sivistyksen levittämisen nimissä.¹⁷⁹

Said keskittyi tarkastelemaan *Orientalism*-teoksessaan erityisesti Euroopan suhdetta Lähi-itään. Myöhemmin postkolonialistinen kritiikki on laajentunut koskemaan yleisemmin koko kolonialismin projektin ja toiseuden käsittelyä läntisessä maailmassa. Yhteistä tälle kritiikille on ollut esimerkiksi kriittinen suhtautuminen läntisen historiankirjoituksen tapaan nähdä koko maailma oman kulttuuripiirinsä arvoista ja lähtökohdista käsin.¹⁸⁰ Tästä näkökulmasta tarkastellen historiankirjoitus on ollut myös vallankäyttöä, jolla on legitimoitu länsimaiden vallankäyttöä suhteessa ”toisiin”, joiden oma menneisyys on monessa suhteessa ignoroitu ja sivuutettu.¹⁸¹ Edward Said totesi myöhemmässä teoksessaan *Culture & Imperialism*, että menneisyydestä rakennetut kertomukset ovat olleet keskeinen imperialismin taistelukenttä. Näiden narratiivien avulla koloniasoijat rakensivat toiminnalleen oikeutuksen ja henkisen selkänöjan.¹⁸²

¹⁷⁸ Said 1978, passim.

¹⁷⁹ Said 1994, 143–148.

¹⁸⁰ Spivak 1999, 198–203.

¹⁸¹ Ks. esim. Césaire 1994, 172–179; Carter 1995, 375–377; Rabasa 1995, 358–364.

¹⁸² Said 1994, xiii.

Chigagon yliopistossa vaikuttavan historian professori Dipesh Chakrabartyn mukaan eurooppalaisperäinen historismin traditio vääristää edelleenkin kuvaa historiasta ja sen kautta nykyisyydestä. Chakrabartyn mukaan historistisessa ajattelussa korostetaan yksittäisten ilmiöiden olevan osa suurempaa historiallista kokonaisuutta. Toisaalta historismi korostaa kehityksen ajallista ulottuvuutta: vaikka kehitys on kaikkialla tietyllä tavalla samansuuntaista, sen kulku kohti päämääräänsä vaatii aikaa.¹⁸³

Chakrabarty katsoo, että historiatiede on meidän päiviimme asti ollut monessa suhteessa historismin tradition dominoimaa. Eurooppa on yleensä nähty erityisesti modernin aikakauden historian erilaisten ilmiöiden alkulähteenä. Modernisaation nostaminen modernin ajan historian suureksi kertomukseksi on puolestaan antanut maailman eri alueille toisistaan poikkeavan roolin. Historistisessa ajattelussa Euroopan katsotaan ensimmäisenä omaksuneen valistuksen ja modernin ajattelun keskeisen sisällön, muut ovat vielä matkalla kohti tätä päämäärää. Chakrabartyn mukaan historismi sisältää ajatuksen tiettyä kaavaa noudattavasta historiasta, jossa lännen ulkopuolinen maailma on sijoitettu eräänlaiseen kuvannolliseen historian odotushuoneeseen. Kolmas maailma nähdään epätäydellisenä ja vajavaisena, koska se ei ole vielä päässyt kyllin pitkälle modernisaation polulla. Chakrabarty tosin näkee lännen roolin kaksinaamaisena: Euroopassa sovellettuja valistuksen ja edistyksen periaatteita ei noudatettu, kun kolonialismin projektia toteutettiin käytännössä. Chakrabartyn ajattelussa kolmannen maailman tulisi irtautua sille historismissa varatusta roolista, jossa länsimaiden tehtävänä on viedä kehitystä eteenpäin ja muiden seurata.¹⁸⁴

Orientalismin kaltainen yksipuolinen tapa tarkastella muita kulttuureja ei toisaalta ole pelkästään läntinen ilmiö. Islamilaisen aatehistorian professori Mohammed Fazlhashem käyttää oksidentalismia käsitettä kuvaamaan erityisesti islamilaisessa maailmassa esiintyneitä aatevirtauksia, joissa länteen ja sen edustamiin arvoihin on suh-

¹⁸³ Chakrabarty 2000, 22-23.

¹⁸⁴ Chakrabarty 2000, 3-11.

tauduttu hyvin epäluuloisesti. Oksidentalistsissa ajattelussa korostetaan orientalismin tapaan toiseuden jyrkkää ja perustavaa laatua olevaa eroa omaa kulttuuriin nähden. Toiseus nähdään yleensä myös vakavana uhkana omaa kulttuuria ja sen perusarvoja kohtaan. Oksidentalismi alkoi kehittyä laajempaa kannatusta saaneeksi aatteelliseksi suuntaukseksi 1920-luvulla. Tuolloin osa islamilaisesta älymystöstä alkoi muuttaa suhtautumistaan länteen jyrkän kielteiseen suuntaan. Länsimaat alettiin nähdä alistajina ja läntinen kulttuuri uhkana. Fazlhashemin mukaan oksidentalismi voimistui edelleen 1950- ja 1960-luvuilla, jolloin yhä useammat älymystön edustajat alkoivat suhtautua entistä kielteisemmin ajatukseen läntisen modernisaatiomallin voitokulusta islamilaisessa maailmassa. Oksidentalistsissa ajattelussa alettiin yhä yleisemmin katsoa lännen kohdelleen islamilaista maailmaa kautta historian epäoikeudenmukaisesti. Samalla läntisen ajattelun peruslähtökohtien ja oman kulttuurin arvojen yhteensovittamisen alettiin nähdä mahdottomana.¹⁸⁵

4.5 Kokonaisnäkemysten puolustajat

Kriitikot ovat arvostelleet postmodernismia muun muassa siitä, että sen esittämiä väitteitä on erittäin hankalaa todistaa oikeiksi tai vääriksi. Glasgown yliopiston historian professori Willie Thompsonin mukaan esimerkiksi Whiten väitteistä on mahdotonta käydä tieteellistä keskustelua, koska niiltä puuttuu riittävä tieteellinen todistepohja. Se, ettemme voi saada täydellistä kuvaa menneisyydestä, ei oikeuta Thompsonin mukaan väittämään menneisyyden kaikenlaisen tutkimisen olevan vailla mieltä.¹⁸⁶ Yleisesti ottaen postmodernistien kriitikot eivät väitä, että historiantutkimuksen menetelmin voitaisiin saada täydellinen kuva menneestä. Sen sijaan he korostavat, että erilaisten jäänteiden ja lähteiden perusteella voidaan tehdä järkeviä johtopäätöksiä ja sulkea pois tiettyjä vaihtoehtoja menneisyyden tulkitsemises-

¹⁸⁵ Fazlhashemi 2005, 43-70.

¹⁸⁶ Thompson 2000, 182-183; ks. myös Niiniluoto 2003, 31.

sa. Lontoon yliopistossa vaikuttavan professori Mary Fulbrookin mukaan postmodernistit eivät ole kyenneet esittämään järkeviä perusteita väitteilleen kaikkien tulkintojen samanarvoisuudesta. Hänen mukaansa erilaisten menneisyyttä koskevien väittämien paikkansapitävyyttä voidaan edelleen arvioida rationaalisesti. Tämä ei tosin sulje hänen mukaansa pois sitä, että menneisyyteen voidaan luoda lukuisia erilaisia näkökulmia.¹⁸⁷

Peter Burken mukaan vakavasti otettavan historiatieteen väittämät perustuvat tarkistettavissa oleviin lähteisiin. Tässä mielessä historiatieteen leimaaminen fiktioksi on kohtuutonta. Toisaalta Burke peräänkuuluttaa kielitieteellisen kritiikin esittäjiltä tarkempaa perehtymistä historiaan kirjallisen ilmaisun muotona. Tutkimatta on esimerkiksi, onko historiakirjoituksen rakenteissa ja ilmaisutavoissa nimenomaan sille ominaisia piirteitä, jotka erottaisivat sen muista kirjallisen ilmauksen lajeista. Millaisia rakenteellisia säännönmukaisuuksia on esimerkiksi historian tutkimusten väittämien ja niiden pohjalla olevien lähteiden välillä? Vaikka tekstien struktuurianalyysi on todennäköisesti vielä lapsenkengissään, Burken mukaan on joka tapauksessa vahinko, että ”suurin osa” historioitsijoista on edelleen haluttomia tunnistamaan tutkimuksiinsa sisältyviä kertomuksellisia rakenteita. Modernin kielitieteen avaama uudenlainen näkökulma historiakertomuksiin on Burken mukaan niin vahvasti argumentoitu, että sen siuuttaminen kokonaan on hankalaa.¹⁸⁸

Rochesterin yliopiston historian professori Peter Zagorin pitää postmodernistien väitteitä siitä, että historiallisten esitysten kirjallinen muoto määräisi ratkaisevalla tavalla niiden sisällön, heikosti perusteltuina. Zagorin painottaa Ankersmithin ja muiden postmodernistien argumentteja käsittelevässä artikkelissaan, että historiallista tutkimusta ei voida verrata fiktiivisen kirjallisuuden tuotoksiin muun muassa siitä syystä, että historian tutkimuksen väitteet perustuvat tiettyjen sääntöjen mukaan koottuihin todisteisiin. Historioitsija ei voi valita mielivaltaisesti tiettyyn kertomukselliseen rakenteeseen sopivia yksityiskohtia,

¹⁸⁷ Fulbrook 2002, 24-25, 193.

¹⁸⁸ Burke 1992, 128-129.

koska tutkimuksen väitteiden täytyy olla todennettavissa. Sama koskee myös historioitsijoiden tekemää argumenttien valintaa. Väitteitä tukevia todisteita ei voida valita mielivaltaisesti, vaan niiden paikkansapitävyys ja suhteellinen merkitys täytyy voida todistaa.¹⁸⁹

Suomalaisen historiateoreettisen keskustelun eturivin vaikuttajan Jorma Kalelan mukaan menneisyyttä voidaan perustellusti tarkastella monenlaisista erilaisista näkökulmista.¹⁹⁰ Tässä suhteessa Kalela edustaa selkeästi moniperspektiivistä lähestymistapaa menneisyyden tarkasteluun. Toisaalta Kalela korostaa, että historian tutkimuksen erottaa esimerkiksi kaunokirjallisuudesta se, että historioitsijan työn tulee täyttää tietyt tietoteoreettiset kriteerit. Esityksen täytyy olla sisäisesti ristiriidaton ja perusteltavissa. Perusteltavuuden vaatimus yhdistää toisiinsa yksityiskohdat ja kokonaisuuden. Kokonaistulkinta ei voi olla ristiriidassa yksittäisten väitelauseiden kanssa. Juuri tämä näkökohta on Kalelan keskeisimpiä vastaväitteitä postmodernien lingvistikkojen esittämälle kritiikille.¹⁹¹ Se, että totuuteen voidaan luoda monenlaisia tarkastelunäkökulmia, ei oikeuta väittämään, että kaikki tulkinnat olisivat samanarvoisia. Samoilla linjoilla Kalelan kanssa on myös Ilkka Niiniluoto. Historialliset kertomukset eivät ole identtisiä kohteensa kanssa: aineiston valikoinnin ja kokoamisen päämääränä on Niiniluodon näkemyksen mukaan menneen tekeminen ymmärrettäväksi. Niiniluodon mukaan historian tutkimuksen erottaa fiktiosta nimenomaan vaatimus totuudesta: kertomusten täytyy vastata menneisyyden tosiasioita.¹⁹²

Kalela nostaa esille myös George Iggersin ajatuksia tarkastellessaan postmodernismin vaikutusta historiatieteen asemaan. Iggers katsoo, että kaikesta kritiikistä huolimatta historian asemaa tieteenä voidaan edelleen perustella. Iggersin mukaan historiatutkijan on mahdollista

¹⁸⁹ Zagorin 1998, 200–202. Myös professori John Zammito on arvostellut Ankersmithia muun muassa siitä, ettei tämä ole kyennyt perustelemaan uskottavasti näkemystään historiallisten tulkintojen mielivaltaisuudesta ja fiktivisyydestä suhteessa kuvaamiinsa kohteisiin. Ks. Zammito 2005, 155–181.

¹⁹⁰ Kalela 2000, 140.

¹⁹¹ Kalela 2000, 144–145, 162.

¹⁹² Niiniluoto 2003, 31.

osoittaa, kuinka asiat eivät olleet. Kun tietyt tulkinnat pystytään esittämään perustellusti kestävämmiksi, voidaan muita tulkintoja pitää toistaiseksi hyväksyttävänä. Tämä ei siis sulje pois niiden uudelleenarvioimista myöhemmässä vaiheessa. Iggers tosin muistuttaa, että erilaiset historialliset käsitteet ovat tutkijoiden luomia kielellisiä tulkintoja, joiden syntyminen tutkijan oma subjektiivinen todellisuuskäsitys väistämättä vaikuttaa. Tulkinnat ja johtopäätökset riippuvat vahvasti myös siitä, keiden näkökulmasta asioita tarkastellaan.¹⁹³

Kalela kritisoi postmodernisteja myös siitä, että nämä argumentoivat ikään kuin ainoastaan akateemiset historiantutkijat antaisivat asioille ja ilmiöille merkityksiä.¹⁹⁴ Tosiasiassa ns. maallikot tulkitsevat ja ovat tulkinneet historiaa ja tämä ”epävirallinen” historia vaikuttaa myös tutkijoihin. Kalela syyttääkin postmodernisteja siitä, että nämä ovat unohtaneet historiantutkimuksen yhteiskunnalliset puitteet.¹⁹⁵ Yhden totuuden sijaan Kalela puhuu kuitenkin monista limittäisistä totuuksista, jotka ovat tarkastelunäkökulmia samaan kysymykseen.¹⁹⁶

Muun muassa mikrohistorian edustajat ovat 1970-luvulta lähtien kritisoineet käsitystä yhdestä suuresta historian kertomuksesta ja kyseenalaistaneet voimakkaasti koko yhden historian käsitteen mielekkyyden. Mikrohistorian edustajien mukaan perinteinen historian jakamattomuutta korostava makrohistoriallinen tutkimus on laiminlyönyt tavallisten ”pienten” ihmisten roolin historian tekemisessä.¹⁹⁷ Georg G. Iggersin näkemyksen mukaan mikrohistorian ja muiden uutta historiaa edustavien näkökulmien esiinmarssi ei välttämättä muodosta uhkaa historian kokonaisnäkemykselle. Iggersin mielestä erilaiset lähestymistavat historiaan voivat toimia historiakuvamme avartajina ja monipuolistajina.¹⁹⁸

¹⁹³ Kalela 2000, 148-149; Iggers 1997 132-133, 144-145.

¹⁹⁴ Kalela 2000, 36, 154-155.

¹⁹⁵ Kalela 2000, 155.

¹⁹⁶ Kalela 2000, 139-140.

¹⁹⁷ Iggers 1997, 102.

¹⁹⁸ Iggers 1997, 104.

Toisenlaisiakin näkemyksiä on esitetty. Saksalaista yhteiskuntahistorian traditiota edustavan Jürgen Kockan mukaan mikrohistoria vaarantaa näkemyksemme historian kokonaisuudesta, koska se ei liitä tutkimiaan aiheita laajempaan historialliseen viitekehykseen. Tämä johtaa Kockan mukaan historian trivialisointiin ja tekee historiallisen tiedon tavoittelemisen mahdottomaksi.¹⁹⁹ Mikrohistorian edustajia on kritisoitu myös menneisyyden romantisoimisesta. Usein tutkimuksen kohteina ovat olleet staattiset yhteisöt, joiden muutosvauhti on ollut hidas. Sen sijaan mikrohistoriallisen tutkimusotteen on kritisoitu soveltuvan heikosti modernimman historian tutkimiseen, jolle nopea muutosvauhti on leimallista.²⁰⁰

Jürgen Kockan kanssa samansuuntaisia näkemyksiä on esittänyt myös sosiologi Frank Furedi. Furedi liittää historiatieteen piirissä vallitsevan epävarmuuden ja postmodernin kritiikin laajempaan länsimaaisessa ajattelussa tapahtuneeseen murrokseen. Hänen mukaansa kylmän sodan päättymisen myötä länsimaiden henkisessä ilmapiiressä alkoi uudenlainen epävarmuuden aika. Kaksinapainen maailma oli kaikista uhkavastaan huolimatta staattinen ja ainakin pintapuolisesti helposti hahmotettava.²⁰¹

Kylmän sodan jälkeinen epävarmuus koskee tulevaisuutta, mutta Furedin mukaan monien katseet ovat kääntyneet paradoksaalisesti kohti menneisyyttä. Historia on Furedin mielestä muuttunut taistelulentäksi, jossa erilaiset menneisyyden tulkinnat kamppailevat keskenään. Postmodernismi on Furedin mielestä pirstonut entisestään historiakenttää korostaessaan kaikkien menneisyyden tulkintojen samanarvoisuutta ja toisaalta nostaessaan esille uusia kilpailevia tulkintoja menneisyydestä.²⁰²

Frank Furedin mukaan historia on ennen kaikkea tapa ajatella ja hahmottaa todellisuutta. Hän korostaa, että historiallinen muutos on seurausta ihmisen aktiivisesta toiminnasta. Furedi yhdistää ajat-

¹⁹⁹ Kocka 1995, passim; Iggers 1997, 105.

²⁰⁰ Iggers 1997, 113.

²⁰¹ Furedi 1992, 1-2.

²⁰² Furedi 1992, 240-241.

telussaan vallitsevan käsityksen menneisyyden luonteesta ja suhtautumisen kehityksen ajatukseen. Esimerkiksi antiikin eristäytyneiden ja luonnon kiertokulkuun voimakkaasti sidottujen kaupunkivaltioiden ihmisillä oli Füredin mukaan voimakkaasti syklinen aikakäsitys. Tämänäyttymisessä mentaalissa ympäristössä muutos oli pikemminkin osa kiertokulkua kuin lineaarista kehitystä. Näin ollen myös ihmisen vaikutusmahdollisuudet yhteiskuntansa historian muovaamiseen nähtiin hyvin rajallisina. Vasta 1700-luvulla kehittynyt valistuksen aate nosti vähitellen laajojen kansalaispiirien tietoisuuteen ajatuksen kehityksestä, johon myös ns. tavalliset ihmiset voivat vaikuttaa.²⁰³ Füredin mukaan postmodernismin esille nostama uusi mikrohistoria vie ajattelua kohti yksilöiden roolin korostamista. Samalla tavoin yhteisöllisyydestä kohti individualismia vie relativismi, joka Füredin näkemyksen mukaan kuuluu olennaisena osana postmoderniin ajatteluun. Relativismi puolestaan hämärtää ihmisten kokonaisnäkökuvan siitä, mikä historiassa on oleellista.²⁰⁴

Füredin keskeinen argumentti on, että historian pirstoutuminen kilpailevien näkemysten taistelulentäksi vaarantaa näköalamme historialliseen muutokseen ja sen syiden ymmärtämiseen. Vaarana on, että historia aletaan nähdä ihmisen vaikutuspiirin ulottumattomissa olevana voimana. Tässä tapauksessa tavallisten ihmisten rooli on lähinnä sopeutujan osa. Käsityksissämme historian luonteesta alkaa korostua sattumanvaraisuus ja kaaos, ei ihmisten rooli historian tekijöinä. Samalla yksilöt menettävät otteensa valistuksen esille nostamaan historian universaaliin luonteeseen. Näin juuri Füredin mukaan käy, jos jokainen etninen ja sosiaalinen ryhmä haluaa itselleen ”oman historian”, jonka merkitys suhteessa suuriin tendensseihin jää hahmottamatta.²⁰⁵ Kun näkemys yleisestä hämärtyy, ainoa rationaalisuuden kehityksen mahdollisuus nähdään tarkoin rajatuissa yhteisöissä. Näin ihmiset ikään kuin luovuttavat muutoksen avaimet pois käsitään. Kun menneisyys muuttuu mosaiikkimaiseksi ja se mystifoidaan,

²⁰³ Füredi 1992, 59-60, 70-71.

²⁰⁴ Füredi 1992, 230-232.

²⁰⁵ Füredi 1992, 235-241, 251-252.

ajatus kehityksen mahdollisuudesta hämärtyy, ja tilalle tulee huomion kääntäminen omaan erilliseen identiteettiin. Füredin mukaan kehitys perustuu koko ihmiskunnan muodostaman sivilisaation panokseen. Muutoksen edellytyksenä on, että erilaiset innovaatiot voivat liikkua esteittä. Postmoderni historia voi Füredin mukaan pahimmillaan toimia sytykkeenä etnisille konflikteille luodessaan historialliseen vastakkainasetteluun perustuvia identiteettejä.²⁰⁶

Füredin edustaman vasemmistolaisen kritiikin ohella myös konservatiivisemmat piirit ovat hyökänneet voimakkaasti postmodernismia vastaan. Konservatiivien suurena huolena on ollut postmodernismin muodostama uhka läntisten yhteiskuntien perinteiselle arvopohjalle ja yhtenäisyydelle. Gertrude Himmelfarb on kuvannut postmodernismia relativismina, jonka edustamien käsitysten leviäminen merkitsee älyllistä ja moraalista rappiota. Hänen mukaansa historiallisen totuuden käsitteen hylkääminen ja kaikkien tulkintojen samantavaiseksi julistaminen uhkaa tehdä historiasta taistelukentän, jota voidaan käyttää vapaasti erilaisten poliittisten intressien ajamiseen. Himmelfarb käyttää muun muassa radikaalia feminististä historiankirjotusta esimerkkinä lähestyä menneisyyttä tavalla, jossa historiallinen totuus on saanut väistyä poliittisten tarkoituksien tieltä.²⁰⁷

Mielenkiintoisen ja omaleimaisen näkemyksen historian universaalista luonteesta ovat nostaneet esille myös J. R. ja William H. McNeill. Heidän näkökulmastaan historia voidaan ymmärtää universaalina prosessina, jossa erityyppiset verkostot ovat jatkuvasti sitoneet ihmiskuntaa yhteen ja muovanneet historiallisen kehityksen suuntaa. McNeilien ajatukset ovat jossain mielessä sukua Füredin näkökannoille historiasta koko sivilisaation yhteisenä projektina. McNeilien ajattelussa ihmiskunta on alkuajoistaan saakka vaihtanut jatkuvasti kokemuksia, keksintöjä ja vaikutteita esimerkiksi kaupankäynnin, kilpailun ja erityyppisen yhteistyön kautta. Nämä verkostot ovat vaikuttaneet kehitykseen kaikkialla ja levittäneet esimerkiksi eri puolilla maapalloa tehdyt innovaatiot vähitellen koko ihmiskunnan käyt-

²⁰⁶ Füredi 1992, 240-242, 254-256.

²⁰⁷ Himmelfarb 1999, 81-84, 88.

töön. Erityisesti uudemman ajan historialle on McNeilien mukaan ollut luonteenomaista verkostojen jatkuva tihentyminen ja niiden välittämän informaation määrän kasvaminen ja kulkuvauhdin nopeutuminen. McNeilien näkökulma muistuttaa jossain mielessä annalistien käsitystä historian olemuksesta: annalistien tapaan myöskään Mcneilit eivät ole kiinnittäneet kovin paljon huomiota historian yksittäisiin tapahtumiin. Sen sijaan he ovat pyrkineet löytämään historian pinta-kuohun alla tapahtumia ohjaavia voimia. McNeilit ovat löytäneet koko ihmiskuntaa yhteen sitovasta informaatioverkosta historian suuren punaisen langan.²⁰⁸

Andre Frankin näkemykset maailman sivilisaatiohistoriasta ovat sukua McNeilien ajatuksille. Andre Frankin mukaan Aasia oli Eurooppaa edellä taloudellisesti ainakin 1700-luvun puoleenväliin saakka. Sitä ennen maailmantalouden ehdoton keskus oli Kiina. Frankin keskeinen ajatus on, ettei Eurooppa luonut modernin ajan taloudellista maailmanjärjestystä. Euroopan nousu 1800-luvulla perustui monilta osin muilta sivilisaatioilta omaksuttuun tekniikkaan. Teknisten innovaatioiden leviäminen puolestaan perustui maailman jo varhain yhdistäneeseen talousjärjestelmään, jossa pyrittiin jäljittelemään ja omaksumaan kaikkien järjestelmään osallistuneiden tekniikkaa.²⁰⁹

Jürgen Habermas on pohtinut viime vuosien tuotannossaan laajasti modernin projektin haasteita ja mahdollisuuksia nykymaailmassa. Habermas kiinnitti jo 1980-luvun puolivälissä huomiota läntisten hyvinvointiyhteiskuntien tuolloiseen henkiseen ilmapiiriin, jota hän kuvasi näköalattomaksi ja neuvottomaksi tulevaisuuden suhteen.²¹⁰ Habermasin tulkinnan mukaan kyseessä ei ollut ohimenevä pessimismin aalto vaan ilmiön taustalla oli syvempi ajattelun muutos. Länsimaissa vallinnut usko taloudellisen kasvun ja hyvinvointiyhteiskunnan kehittämisen yhdistelmään oli alkanut hiipua.

Habermas ei tuolloin eikä tämän jälkeenkään ole kuitenkaan nähnyt vaihtoehtoa modernin projektille, valistukseen ja ihmisjärjen voi-

²⁰⁸ McNeill J.R. & McNeill W.H. 2005, passim; ks myös McNeill 1998, 36-40.

²⁰⁹ Frank 1998, 167; Hietaniemi 2001, 125-126.

²¹⁰ Habermas 1985, 141-163.

maan pohjautuvalle ajattelulle. Habermasin ajatteluun sisältyy edelleen valistuksen perinteiden mukainen, voimakas universalistinen elementti. Hänen mukaansa modernin projekti on kuitenkin kesken: järjen potentiaali on toteutunut vain osittain. Habermasin mukaan länsimaisen rationalismin ydin ollut sen kyky uudistua uusien haasteiden edessä. Habermas ei kuitenkaan näe länsimaista mallia ongelmattomana: esimerkiksi kapitalistisen materialismin ja kulutuskulttuurin leviäminen markkinatalouden voittokulun myötä kaikkialle maapallolle on aiheuttanut valtavasti pahaa.²¹¹

Habermasin kritisoi globalisaatiokehitystä muun muassa siitä, että se lisää eriarvoisuutta ja kasvattaa kuilua voittajien ja häviäjien välillä. Habermasin mukaan markkinavetoinen globalisaatio on tietois-
ten, vapaakauppaa suosivien poliittisten päätösten seurausta. Siksi on myös mahdollista erilaisin poliittisin keinoin vapautua näiden päätösten ei-toivotuista seurauksista. Habermasin mielestä yksittäisillä kansallisvaltioilla ei kuitenkaan ole riittävästi voimavaroja asettua nopeasti voimistuneen globaalin kapitalismin vastavoimaksi. Siksi tässä uudessa tilanteessa tarvitaan irrottautumista vanhoista, kansallisvaltiopohjaisista ajattelutavoista. Tästä näkökulmasta Habermas myös tarkastelee Euroopan unionin perustuslakia, jota hän avoimesti kannattaa. Euroopalla on ainutlaatuinen, yksityisen individualismin ja kollektiivisen vastuun yhdistävä yhteiskuntamalli, jonka puolustamiseksi tarvitaan aiempaa kiinteämpi unioni.²¹² Habermas on hahmotellut myös uudenlaista, kansallisvaltioiden rajat ylittävää ”maailmansisäpolitiikkaa”. Habermasin haluaa kitkeä valtioiden välisistä suhteista hobbeslaisen luonnontilan ja rakentaa mallin, joka normittaisi sitovasti valtioiden välisen kanssakäymisen ja takaisi kaikille tietyt universaalit maailmankansalaisen oikeudet.²¹³

Osittain samansuuntaisia näkemyksiä kylmän sodan jälkeisestä maailmasta on esittänyt myös Jürgen Kocka. Habermasin tapaan Kocka painottaa ylikansallisten toimijoiden merkitystä modernisaa-

²¹¹ Habermas 1994b, 75, 80, 93-97; Habermas 1987, 141-156; ks. myös Kangas 1994, 196.

²¹² Habermas 2002, 193-197.

²¹³ Kauppinen 2002, 190; Flynn 2003, 431- 457.

tion positiivisten saavutusten puolustamisessa. Kockan näkemyksen mukaan natsismin ja marxismin tuho vahvistavat uskoa modernisaatioprosessin positiiviseen kehityssuuntaan, joka johtaa markkinatalouden ja kansalaisvapauksia korostavan demokratian vahvistumiseen ja leviämiseen. Kockan mukaan kansallisvaltiot säilyvät jatkossakin merkittävinä toimijoina ja identiteettien lähteenä. Tästä huolimatta niiden suhteellinen painoarvo tulee laskemaan. Kockan tulevaisuusvision mukaan esimerkiksi Euroopan unionin tulisi tiivistää entisestään jäsentensä välistä yhteistyötä: vain tätä kautta syntyy riittävä vastavoima globalisaation paineiden edessä.²¹⁴

Yhdysvaltaisen Francis Fukuyaman näkemys historiallisen kehityksen suunnasta sai osakseen valtavaa kansainvälistä huomiota 1990-luvun alussa. Hänen näkemyksillään on ollut myös painoarvoa Yhdysvaltain ulkopoliittisen linjan suurten linjojen hahmottamisessa.²¹⁵ Fukuyaman mukaan yhden historian ja edistysuskon ajatuksia ei tulisi hylätä. Fukuyaman mielestä 1900-luvun ensimmäisen puoliskon katastrofit eivät ole modernisaatioprosessille luonteenomaisia ilmiöitä vaan traagisia poikkeamia yleisestä kehityssuunnasta. Yleiselle kehityssuunnalle luonteenomaista puolestaan on markkinatalouden ja demokratian voittokulku. Fukuyaman mukaan modernilla liberaalilla demokratialla on puolellaan etuja, jotka tekevät siitä pitkässä juoksussa ylivoimaisen muihin yhteiskuntajärjestelmiin verrattuna. Ihmiskunnan aiempaan historiaan verrattuna Fukuyama näkee modernin ajan ratkaisevana erona luonnontieteiden kehittymisen mahdollistaman tiedon kumulatiivisen kasvun. Tieto avaa uusia mahdollisuuksia hallita luontoa ja levittää taloudellista hyvinvointia laajojen ihmisjoukkojen ulottuville. Tässä historiallisesti uudessa tilanteessa ajatukset historiallisen kehityksen syklisestä luonteesta eivät ole Fukuyaman mielestä perusteltuja.²¹⁶

Kehityksen mahdollistavaa tieteellistä tietoa kertyy jatkuvasti lisää, ja tämä tieto vaikuttaa voimakkaasti yhteiskunnalliseen kehityk-

²¹⁴ Iggers 1997, 101; Kocka 1995, 157-158, 165-169.

²¹⁵ Ks. Koivusalo 2004, 69. Fukuyama on työskennellyt sekä Reaganin että Bushien hallinnoissa.

²¹⁶ Fukuyama 1992, 11-12; Fukuyama 1995, 15; ks. Myös Lindroos 1999, 43-50.

seen. Fukuyaman ajattelun keskeisiä tukipilareita on, että hän katsoo nimenomaan läntisen yhteiskuntamallin olevan ylivoimainen tieteen saavutusten valjastamisessa taloudellisen kehityksen moottoriksi. Fukuyama perustelee väitettään monin tavoin. Hän muun muassa viittaa tutkimuksiin, joiden mukaan taloudellinen kehitys korreloi voimakkaasti demokratian kehittyneisyyden kanssa. Läntisen mallin tuottamat taloudelliset voimavarat mahdollistavat ylivoimaisen sotilaallisen teknologian kehittämisen ja ylläpidon kilpaileviin maihin verrattuna. Toisaalta talouskasvu mahdollistaa myös inhimillisen hyvinvoinnin jatkuvan kehittymisen ja vaurauden leviämisen yhä laajempien kansalaiskerrosten ulottuville. Fukuyaman mielestä liberaalin demokratian malli on niin ylivoimainen, että pitkällä tähtäimellä järjestelmä omakсутaan vähitellen kaikkialla.²¹⁷

Kehitystä tukee Fukuyaman mukaan se, että ihmisille ”luonteenomainen” tarve tulla tunnustetuiksi ja hyväksytyiksi yksilöinä tulee taatuksi parhaiten läntisessä demokratiamallissa. Tässä suhteessa hän on saanut voimakkaita vaikutteita Hegeliltä ja Kantilta, joiden filosofian ytimen Fukuyama katsoo korostavan toisaalta ihmisen mahdollisuutta vapaisiin valintoihin ja toisaalta ihmisessä olevaa kykyä asettaa jopa oma henkensä alttiiksi jonkin ei-materialistisen puolesta, johon hän uskoo.²¹⁸ Yhdessä nämä tekijät saavat Fukuyaman uskomaan, että historialla on yhtenäinen, koko maailman kattava kehityssuunta. Kuvaillessaan tälle kehitykselle luonteenomaista kulkua Fukuyama on nostanut esille käsitteen ”historian loppuminen”, jolla hän tarkoittaa läntisen yhteiskuntamallin väistämätöntä voittokulkua. Fukuyaman ajatukset ovat saaneet osakseen myös laajaa kritiikkiä. Häntä on kritisoitu muun muassa islamilaisen fundamentalismin ja nationalismin voimistumisen sivuuttamisesta. Fukuyaman on myös katsottu antavan länsimaille suhteettoman suuren painoarvon maailmanhistoriassaan.

²¹⁷ Fukuyama 1992, 71-81, 89-97; Fukuyama, 1995, 16-17.

²¹⁸ Fukuyama 1992, 143-152; Fukuyama 1995, 25-27; ks. myös Fukuyama 1998, 199-216.

5 GLOBALISAATION JA KONFLIKTIEN MAAILMA

5.1 Globalisaation haaste

Tässä tutkimuksessa tulevaisuutta koskevat odotukset ovat tärkeä tutkimushenkilöiden historiatietoisuuden tarkastelun näkökulma. Koska globalisaatio on noussut keskeiseksi yhteiskunnallisen keskustelun polttopisteeksi kylmän sodan päättymisen jälkeen, se on nostettu yhdeksi tutkimushaastattelujen teemaksi ja tulevaisuudenodotusten tarkastelunäkökulmaksi.

Eri tieteenalojen edustajat näyttäisivät olevan varsin yksimielisiä siitä, että elämme nopeasti globalisoituvassa maailmassa. Se mitä termi loppujen lopuksi tarkoittaa ja millaisia tulevaisuudennäkymiä globalisaatio avaa, on huomattavasti kiistanalaisempaa ja epäselvempää. Näkemykset vaihtelevat Pierre Bourdieun maalailemasta uusliberalistisesta salaliitosta demokratiaa vastaan visioihin uudenlaisesta globaalista demokratiasta.²¹⁹

Ulrich Beck on käyttänyt käsitettä ”toinen moderni” pohtiessaan uudenlaisen historiallis-yhteiskunnallisen tilanteen avaamia uhkia ja mahdollisuuksia. Beck viittaa toisen modernin käsitteellä siihen, että modernin aikakausi on hänen mukaansa päättynyt. Beck korostaa,

²¹⁹ Bourdieu 1999, 49-50, 124-137; Sihvola 2003, 293; Kellner 2002, 286.

että kyseessä on todella rakenteellinen ja aikakaudellinen katkos, paradigman vaihdos.²²⁰ Toisen modernin uhkia analysoidessaan Beck viittaa muun muassa teollisen järjestelmän tuottamiin ympäristöuhkiin. Toisaalta toinen moderni voi Beckin mukaan parhaimmillaan merkitä positiivista yksilöitymistä, joka mahdollistaa aidot, yksilölliset elämänprojektit koskevat valinnat ilman ulkoisia pakkoja.²²¹

Douglas Kellner arvostelee globalisaatiosta käytävää keskustelua sitä, että debattia hallitsevat erilaiset ääripään tulkinnat. Globalisaatiosta maalaillaan joko synkkiä kauhukuvia tai ruusuisia tulevaisuuden näkymiä. Kellnerin mielestä ääripäiden visioiden esittäjät syyllistyvät usein fatalismiin: he antavat ymmärtää, että tietynlainen kehityskulku on väistämätön. Kellnerin mukaan meidän tulisi ymmärtää, että globalisaatio sisältää sekä uhkia että mahdollisuuksia. Ilmiötä tarkastellaan hänen mukaansa kuitenkin liian usein jonkinlaisena luonnonvoimana, jonka edessä ainoa mahdollisuus on sopeutuminen. Kellnerin mukaan maapalloistuminen voi merkitä päätöksenteon luisumista tavallisten ihmisten ulottumattomiin ja talouden ylivaltaa suhteessa demokraattisesti valittuihin toimijoihin. Toisaalta esimerkiksi uudenlainen tietoliikennetekniikka avaa valtavia mahdollisuuksia erityyppiselle kansalaistoiminnalle. Kellner käyttää käsitettä ”globalization from below” kuvaamaan visiota, jossa erilaiset markkinavetoiseen globalisaatioon kriittisesti suhtautuvat kansalaisjärjestöt ja yksittäiset kansalaiset kykenevät muodostamaan vahvan poliittisen vastavoiman markkinavoimille. Kellnerin mukaan tämä voisi olla mahdollista käyttämällä hyväksi uuden teknologian suomia mahdollisuuksia. Samanlaisia arvoja edustavat instituutiot ja yksittäiset ihmiset voivat muodostaa uudenlaisia yhteenliittymiä tietoliikenneverkkojen avulla ja tuoda sanomaansa esille globaalin median kautta. Jos globaali poliittinen toiminta aktivoituu, näköpiirissä saattaa olla lisääntyvän demokratian ja tasa-arvon aikakausi.²²²

²²⁰ Beck 1999b, 178.

²²¹ Heiskala 1999, 9-10; Beck 1992, 231-235.

²²² Kellner 2002, 286, 292-293, 301-302.

Risto Heiskalan mielestä globalisaation käsite on usein nähty varsin suppeassa merkityksessä. Heiskalan mukaan talouden maailmanlaajuistuminen on olennainen osa globalisaatiota, toisaalta ilmiöllä on myös laajoja yhteiskunnallisia seurauksia. Yhteiskunnallisia seurauksia arvioidessaan Heiskala viittaa Manuel Castellsin ajatuksiin. Castellsin mukaan uusi globaali talous merkitsee maailmanlaajuista verkostotaloutta, joka jakaa ihmiset voittajiin ja häviäjiin. Voittajat muodostuvat pienestä globaalista eliitistä, jolle verkostotalouden päättävältä ja voitot kasautuvat. Häviäjiin kuuluvat joutuvat jatkuvasti sopeutumaan ja joustamaan globaalin talouden sanelemien vaatimusten edessä; heidän osanansa ovat määräaikaiset projektit ja eläminen jatkuvassa epävarmuudessa. Osa ihmisistä ajautuu totaalisten häviäjien, uloslyötyjen joukkoon, jotka jäävät kokonaan verkoston ulkopuolelle. Huomionarvoista on, että verkostotalouden voittajia ja häviäjiä ei voi sijoittaa yksiselitteisesti tiettyihin paikkoihin maapallolla. Läntisen Euroopan rikkaissa teollisuusmaissa on voittajiin kuuluvia suhteellisesti enemmän kuin esimerkiksi Afrikassa, mutta silti suurin osa teollisuusmaiden väestöstä lukeutuu joustajiin tai kokonaan uloslyötyihin.²²³

Castellsin tulkinnan mukaan nykyajan sosiaaliset liikkeet ovat vastareaktioita globaalin verkkotalouden paikallisia identiteettejä kohtaan muodostamaa uhkaa vastaan. Näihin identiteettikamppailuun perustuviin vastareaktioihin Castells lukee esimerkiksi erilaiset patriotismin, ympäristönsuojeluteemojen tai uskonnollisen fundamentalismin varaan rakentuvat ryhmittymät.²²⁴ Markku Wileniuksen mukaan globalisoitumiskehitykseen sisältyykin paradoksi: globalisoituminen ei kenties merkitsekään kulttuurien ja yhteiskuntien yhdenmukaistumista. Vaikka maailma verkostoituu kiihtyvään tahtiin, kulttuu-

²²³ Monet tutkijat ovat arvioineet, että perinteisen keskiluokan osuus yhteiskunnissa tulee väheneään samalla kun erot globalisaation voittajien ja häviäjien välillä kärjistyvät. Tämä merkitsee myös länsimaissa perinteisesti vaikutusvaltaisen keskiluokan poliittisen painoarvon vähentymistä. Ks. esim. Sassen 1998, 148-149.

²²⁴ Heiskala 1999, 14-16; Castells 2004, 68-70; Sihvola 2000, 295-297.

rinen eriytyneisyys saattaa kasvaa, kun erilaiset pienryhmät pyrkivät korostamaan omia identiteettejään.²²⁵

Anthony Giddensin mukaan globaali maailma on jo nyt täyttä todellisuutta. Globaalissa maailmassa eivät enää päde ne käsiteapparaatit, joiden avulla olemme viimeisten vuosisatojen ajan läntisessä ajattelussa hahmottaneet maailmaa. Giddens korostaa, ettei globalisaatio merkitse pelkästään taloudellisen toiminnan ja pääomaliikkeiden vapautumista. Kenties vieläkin ratkaisevampaa on se, että maailmanlaajuinen sähköinen informaatioverkosto vähentää ratkaisevalla tavalla ajan ja paikan aiemmin asettamia rajoitteita: Ihmiskunta on sidottu uudella tavalla yhteen. Paikalliset tapahtumat leviävät tietoverkkojen kautta kaikkialle ja muokkaavat globaalia tietoisuutta. Toisaalta nämä vaikutusmekanismit toimivat myös toisin päin: yleinen kehitys heijastuu voimakkaasti paikalliseen.²²⁶

Giddensin mukaan länsimaita viime vuosikymmeninä vaivannut kansalaisten vähäinen kiinnostus politiikkaa kohtaan ei johdu siitä, että ihmiset olisivat sinällään menettäneet luottamuksensa demokratiaan. Demokratia aatteena ja tapana hoitaa asioita nauttii edelleenkin vahvaa luottamusta. Sen sijaan epäluottamus kohdistuu perinteisiin poliittisiin toimijoihin ja instituutioihin. Giddensin mielestä tämä on suoraa seurausta globalisaatiokehityksestä. Kansallisvaltiot ovat menettäneet uskottavuuttaan poliittisina toimijoina, koska ne eivät enää pysty päätöksillään ohjailemaan esimerkiksi talouden kehitystä entiseen tapaan. Kansallisvaltiot vaikuttavat voimattomilta ja aseettomilta globalisoituvan talouden ja nopeiden kansainvälisten pääomaliikkeiden edessä. Tavalliset ihmiset näkevät Giddensin mukaan poliitikot enenevässä määrin kyynisinä oman edun tavoittelijoina, jotka eivät enää kykene uskottavasti toimimaan äänestäjiensä edunvalvojina. Sama ongelma koskee perinteisiä kollektiivisia toimijoita laajemminkin. Emme enää elä itsestäänselvyyksien maailmassa, jossa yksilöt saattoivat rakentaa identiteettinsä kollektiivisille merkityslähteille ja luottaa siihen, että oman elämänkulkunsa saattoi suhteellisen tur-

²²⁵ Wilenius 2000, 272.

²²⁶ Giddens 1990, 64; Giddens 1999, 6-19.

vallisesti määrittää niihin nojautuen. Tilanteessa, jossa identiteetit muodostetaan entistä itsenäisemmin ja yksilöllisemmin, ei perinteisten instituutioiden oikeutta valtaan ja auktoriteettiin enää pidetä itsensänselvyytenä.²²⁷

Ulrich Beck erottaa globalisaation tarkastelussaan toisistaan käsitteet globalismi ja globaalisuus. Globalismilla Beck tarkoittaa näkemystä, jonka mukaan maailmanmarkkinat ottavat vallan, joka aiemmin on kuulunut poliittisen toiminnan piiriin. Tätä maailmanmarkkinoiden herruuden ideologiaa Beck kutsuu uusliberalistiseksi. Globaalisuuden käsitteellä Beck puolestaan kuvaa kehitystä, jossa kansallistaloutien muodostamat rajat merkitsevät yhä vähemmän: erilaiset taloudelliset, kulttuuriset ja poliittiset vaikutteet virtaavat rajoista piittaamatta maasta ja maanosasta toiseen. Globaalisuus on Beckin mukaan peruuttamatonta: paluuta aiempaan, selkeästi erillisten kansallistaloutien aikaan ei ole.²²⁸

Beckin mukaan uusliberalistisen markkinaideologian selkävoitto poliittisesta toiminnasta ei sen sijaan ole väistämätöntä. Tämäkin vaara on olemassa, mutta Beck näkee muitakin vaihtoehtoja. Yhteistä Beckin rakentamille tulevaisuusskenaarioille on se, että ne kaikki merkitsevät rajua muutosta entiseen verrattuna. Yhtenä mahdollisena skenaariona Beck pitää globaalin kansalaisyhteiskunnan ja kosmopoliittisen demokratian syntymistä. Globaalissa kansalaisyhteiskunnassa esimerkiksi sodat menettävät paikallisuutensa, koska käytännössä kaikilla on mahdollisuus osallistua sotiin havainnoitsijoina. Erilaisia kriisejä ja niihin mahdollista puuttumista arvioidaan kaukanakin toisistaan sijaitsevilla globaalin kansalaisyhteiskunnan paikoissa.²²⁹

²²⁷ Giddens 1999, 67-75; ks. myös Beck & Beck-Gernsheim 2005, 4, 28.

²²⁸ Beck 1999a, 45-46. Beck perustelee näkymystään globaalisuuden peruuttamattomuudesta muun muassa sillä, että nykymaailman ihmiset ja yhteisöt ovat erittäin monien tekijöiden välityksellä voimakkaasti sidoksissa toisiinsa. Informaatio- ja viestintäteknologian jatkuva vallankumous, globaali ympäristötuho, ylikansallisten konsernien vallan kasvu ja universaalisti läpilyöneet vaatimukset ihmisoikeuksista ovat esimerkkejä näistä sidoksista. Yhdessä nämä tekijät muodostavat niin voimakkaan verkoston, että globaalisuutta voidaan Beckin mukaan pitää peruuttamattomana.

²²⁹ Beck 1999a, 158-163. Anthony Giddensin mukaan globaalit uhkakuvat kuten ympäristön tuhoutuminen ja maailmanmarkkinoiden muodostama uhka demokratialle vaativat välttämättä uudenlaista universaalista yhteistyötä. Giddensin mielestä globalisaatio uhkakuvineen voi toimia

Beck käyttää riskiyhteiskunnan²³⁰ käsitettä kuvaamaan globalisoituvaa maailmaa, joka sisältää valtavia riskejä esimerkiksi ympäristötuhon muodossa, mutta myös mahdollisuuksia läpivalaista uhkakuvia ja saattaa ne kansalaiskeskustelun piiriin. Tällaisessa yhteiskunnassa teknisen ja taloudellisen kehityksen seurauksista keskustellaan jo ennen ratkaisevien päätösten tekemistä. Tämänäyttypinen demokraattinen kehitys voisi Beckin mukaan olla ”vastuullisen modernin” ytimenä. Edellytyksenä on kuitenkin se, että tähän asti epäpoliittisina pidetyt taloudellisen ja teknologisen päätöksenteon alueet nostetaan julkiseen tarkasteluun. Tämä edellyttää uudenlaista ajattelua: todistustaakka tulee langettaa niille, jotka hyötyvät riskeistä, ei niille, kuten tähän asti, joita riskit koskevat. Uudenlainen vastuullinen suhde tulevaisuuden uhkakuviin voisi Beckin mukaan vapauttaa nykyisyyden ”menneisyyden determinatiovoimasta” ja avata näkökulmaksi tulevaisuuden. Tämä voisi puolestaan johtaa tilanteeseen, jossa tulevaisuuden tiedotetut riskit voisivat antaa pontta radikaaleillekin päätöksille nykyisyydessä.²³¹

Beckin visiossa globaaliin kansalaisyhteiskuntaan yhdistyy myös globaali demokratia. Tässä mallissa kansallisvaltiot luovuttavat osan vallastaan ja suvereenisuudestaan ylikansallisille instituutioille. Käytännössä tämä edellyttää lainsäädäntöä, jossa määritellään esimerkiksi kosmopoliittisen demokratian ja perusoikeuksien perusteet, jotka koskevat kaikkia yksilöitä ja yhteisöjä. Globaali kansalaisyhteiskunta edellyttää toimiakseen myös kaikille taattua perustoimeentuloa, kansalaisrahaa, joka maksettaisiin riippumatta siitä, osallistuuko perinteiseen palkkatyöhön, kotityöhön tai julkiseen työhön.²³²

Beck katsoo, että olemme joka tapauksessa siirtymässä uuteen aikakauteen, jossa perinteisten kansallisvaltioiden suhteellinen asema heikkenee. Kansallisvaltioiden rinnalle nousee ei-valtiollinen maailmanyhteiskunta, jonka muodostavat erilaiset ylikansalliset toimijat.

uudenlaisen universaalin tietoisuuden kasvualustana. Ks. Giddens 1997, 529.

²³⁰ Ks. riskiyhteiskunnan käsitteestä tarkemmin: Beck 1993, 40-45; Giddens 1999, 20-35.

²³¹ Beck 1999a, 171-173.

²³² Beck 1999a, 165-167.

Näille toimijoille on luonteenomaista, etteivät ne ole sidottuja tiettyyn alueeseen vaan ne toimivat ylikansallisesti. Maailmanyhteiskunta on luonteeltaan alueellisesti kiinnittymätön, integroitumaton ja ei-eksklusiivinen. Beckin mukaan tässä uudessa tilanteessa ihmisten välille voi avautua uudenlaisia virtuaalisia kontaktipintoja, jotka toimivat myös uudenlaisten identiteettien kasvualustoina. Kansallisvaltioiden auktoriteetin ja poliittisen voiman heiketessä avautuu tila maailmanyhteiskunnan toimintakentälle. Beck puhuu politisoitumisesta valtioiden depolitisoitumisen kautta. Uudenlainen maailma on politiikan taistelukenttä, jossa uhkana on esimerkiksi maailmanmarkkinoiden pyrkimys tukahduttaa politiikka. Myös valtiollisten ja ylikansallisten toimijoiden välinen suhde on jännitteinen.²³³ Yhdessä nämä tekijät muodostavat paitsi uhkia, myös uudenlaisia mahdollisuuksia poliittiselle toiminnalle.

Globalisoituminen voi Beckin mukaan johtaa myös kapitalistiseen maailmanyhteiskuntaan, jonka tunnusomaisena piirteenä on kapitalistisen markkinamekanismin ulottuminen kaikkialle. Tässä vaihtoehdossa politiikan ja kansalaisyhteiskunnan vaikutusmahdollisuudet suhteessa maailmanmarkkinoihin ovat vähäiset: itse asiassa kaikki poliittinen toivo ja tulevaisuudenvisiot ovat väistyneet kapitalistisen maailmanjärjestyksen tieltä. Kapitalistisen maailmanyhteiskunnan tunnusomaisia piirteitä ovat esimerkiksi köyhyyden määrällinen ja suhteellinen lisääntyminen sekä kaikkien maailmanmarkkinoiden säätelyä ajavien instanssien hiipuminen merkityksettömiksi. Beck nostaa esille useita tekijöitä, jotka voivat olla merkkejä siitä, että kehitys on menossa tähän suuntaan. Esimerkiksi mannereurooppalaisten hyvinvointivaltioiden vaikeudet pitää yllä riittävää veropohjaa maailmanmarkkinoiden kasvavan paineen edessä ovat jo todellisuutta. Ihimillisen työvoiman edustajina toimineet joukkoliikkeet, kuten työväenpuolueet ja ammattiyhdistykset, ovat menettäneet vaikutusvaltaansa samalla kun globaali kapitalismi tarvitsee suhteessa aiempaa vähemmän työvoimaa voittojensa lisäämiseksi ja työpaikkoja voidaan

²³³ Beck 1999a, 177-181.

toisaalta siirtää aiempaa helpommin matalien työvoimakustannusten alueille.²³⁴

Tunnettu globalisaation tutkija Benjamin R. Barber näkee vahvoja ennusmerkkejä siitä, että nimenomaan pessimistiset visiot globalisaation vaikutuksista ovat toteutumassa. Hän on kiinnittänyt Castellsin tapaan huomiota globalisaation synnyttämiin vastareaktioihin. Vastareaktiot ilmenevät kuitenkin Barberin mukaan hyvin usein demokratiaan vihamielisesti suhtautuvien uskonnollisten ja poliittisten ääri-liikkeiden muodossa. Barber näkee myös kansallisvaltioiden suhteellisen aseman heikkenemisessä vakavia uhkatekijöitä, koska demokratia liittyy hänen mukaansa historiallisesti tarkasteltuna kiinteästi kansallisvaltioiden ylläpitämiin instituutioihin. Ylikansallisessa, markkina-voimien hallitsemassa, päätöksentekokoneistossa ei ole ylikansallista valtiota, joka valvoisi ”yhteisen hyvän” toteutumista. Barber pelkääkin kehityksen voivan johtaa Hobbesin Leviathan-teoksessaan kuvailemaan anarkismiin ja kaikkien sotaan kaikkia vastaan.²³⁵

Myös Pierre Bourdieu näkee globalisaation viitoittaman tulevaisuuden varsin synkkänä. Hänen mukaansa globalisaation takana on uusliberalistinen ideologia, joka pyrkii kaikenlaisten perinteisten kollektiivisten yhteisöjen tuhoamaan kaikki sellaiset perinteiset kollektiiviset instituutiot, jotka voisivat asettua taloudellisen voitontavoittelun tielle. Bourdieu katsoo, että vaaravyöhykkeessä ovat niin kansallisvaltiot, työpaikoilla toimivat kollektiiviset joukkoliikkeet kuin perhe-instituutiokin. Bourdieu korostaa uusliberalistisen projektin poliittista luonnetta: kysymys on nimenomaan tiettyä arvomaailmaa ajavasta politiikasta, joka tosin yritetään naamioda taloustieteellisten teorioiden arvoneutraaliin kaapuun. Bourdieun ajattelussa ainoa realistinen mahdollisuus uusliberalismin vastaisessa taistelussa on riittävän voimakkaan vastavoiman luominen talouden ylivallalle. Tällä perusteella Bourdieu kannattaa esimerkiksi eurooppalaista liittovaltiota. Viime kädessä tavoitteena tulisi hänen mukaansa pitää maailmanval-

²³⁴ Beck 1999a, 167-171.

²³⁵ Barber 1995, 31-32, 48-49, 222.

tiota, joka kykenisi valvomaan rahamarkkinoiden toimintaa ja ylläpitämään yhteisesti hyväksyttyjä kollektiivisia arvoja.²³⁶

5.2 Kohti konfliktien maailmaa?

Yksi tunnetummista Fukuyamasta etäisyyttä ottavista tulevaisuudenvisioista on vaikutusvaltaisen amerikkalaisen kansainvälisen politiikan taustateoreetikon²³⁷ Samuel P. Huntingtonin esittämä ajatus kulttuurien konfliktista. Koska suurilla ideologioilla ei enää ole entisenlaisia vetovoimaa, erilaiset uskonnolliset ja kulttuuriset tekijät muuttuvat Huntingtonin mukaan aiempaa tärkeämmiksi identiteetin lähteiksi. Huntingtonin mukaan ihmiset rakentavat identiteettiään peilaamalla itseään muiden kulttuurien edustajiin.²³⁸ Toisin sanoen tiedämme, keitä olemme, kun tiedämme, keitä emme ainakaan ole. Huntingtonin kuuluisa artikkeli *The Clash of civilizations* julkaistiin *Foreign Affairs* -lehdessä vuonna 1993. Myöhemmin Huntington täsmensi ja syvensi teoriaansa vuonna 1995 ilmestyneessä teoksessaan *The Clash of Civilizations and Remaking of World Order*. Huntingtonin teorian keskeisenä lähtökohtana on, että kylmän sodan jälkeisessä maailmassa idän ja lännen välinen jako korvautuu sivilisaatioiden välisellä kamppailulla. Läntisen kulttuuripiirin lisäksi merkittäviksi voimatekijöiksi Huntington nimeää islamilaisen, konfutselaisen, japanilaisen, hindulaisen, slaavilais-ortodoksisen, latinalais-amerikkalaisen ja ehkä afrikkalaisen sivilisaation.²³⁹

Muissa kulttuureissa ollaan Huntingtonin mukaan kiinnostuneita läntisen mallin tuottamasta taloudellisesta hyvinvoinnista. Sen sijaan laajempaan läntisten arvojen omaksumiseen suhtaudutaan yleisesti ottaen huomattavasti varauksellisemmin. Olemmekin Huntingtonin

²³⁶ Bourdieu 1999, 124- 127, 136-137.

²³⁷ Ks. tarkemmin Huntingtonin toiminnasta ja vaikutusvallasta USA:ssa esim. Koivusalo 2004, 67-81.

²³⁸ Huntington 1996, 21-32.

²³⁹ Huntington 1996, 40-47, 72-78; Huntington 1995, 147- 149.

mielestä siirtymässä kylmän sodan päättymisen myötä aikakauteen, jolloin konflikteja syntyy kasvavassa määrin erilaisten etnisten ja uskonnollisten ryhmien välillä. Näitä konflikteja voi puhjeta esimerkiksi Jugoslavian tapaisten etnisesti heterogeenisten valtioiden sisällä. Laajemmassa mielessä konfliktit ovat Huntingtonin ajattelussa kuitenkin erilaisten kulttuuripiirien välisiä voimainkoitoksia.²⁴⁰

Huntington määritteli sivilisaation kulttuurilliseksi viiteryhmäksi, joka perustuu muun muassa historian, kielen ja uskonnon kaltaisiin ”objektiivisiin” tekijöihin. Näiden tekijöiden pohjalta ihmiset rakensivat oman identiteettinsä. Huntington ei kiistänyt alueellisten ja kansallisten identiteettien merkitystä; näiden lisäksi on kuitenkin olemassa myös laajempi identifioitumisen viitekehys, jota hän kutsui sivilisaatioksi.²⁴¹ Samaan sivilisaatioon kuuluvat ihmiset jakavat samantapaisia arvoja ja käsityksiä maailmasta. Huntington korosti erityisesti uskontojen merkitystä identiteettien lähteenä. Huntington käsityksen mukaan lukuisat merkit viittaavat siihen, että sivilisaatioiden väliset jännitteet ovat kylmän sodan jälkeisessä maailmassa lisääntymään päin. Johtopäätöstään hän perusteli kahdenlaisilla tekijöillä: sivilisaatioiden merkitys identiteettien lähteenä on kasvamassa ja toisaalta monet ajankohtaiset tekijät lisäävät kulttuurien välistä kitkaa.

Huntingtonin mukaan sivilisaation tarjoama kulttuurinen viitekehys on muovautunut vuosituhansien aikana ja juurtunut syvälle ihmisten tajuntaan. Eri kulttuurien näkemykset esimerkiksi yksilön ja ryhmän välisistä suhteista tai yksilön oikeuksista ja velvollisuuksista yhteiskunnassa poikkeavat suuresti toisistaan. Nämä perustavaa laatua olevat erot tekevät toisten kulttuurien ymmärtämisen vaikeaksi. Globalisaation kiihtyessä kansallisvaltioiden voima on toisaalta heikkenemässä: tämä korostaa sivilisaation tarjoaman identiteetin, erityisesti uskonnon, merkitystä. Myös kiihtyvä muuttoliike kolmannen maailman maista länsimaihin lisää jännitteitä kantaväestön ja maahanmuuttajien välillä. Toisaalta lännen dominoiva sotilaallinen ja taloudellinen asema kylmän sodan jälkeisessä maailmassa herättää kat-

²⁴⁰ Huntingtin 1996, 72-78; Huntington 1995, 147.

²⁴¹ Huntington 1993, 2.

keruutta muiden sivilisaatioiden piirissä. Huntington näkee selkeitä merkkejä siitä, että vastareaktiona tähän muissa sivilisaatioissa on lisääntyvässä määrin alettu korostaa oman kulttuuripiirin arvojen merkitystä. Korostetun erilaiset maailmankuvat synnyttävät koko ajan uusia, vaikeasti ratkaistavia erimielisyyksiä.²⁴²

Huntington ei uskonut Fukuyaman teoriaan länsimaisen demokratiamallin väistämättömään leviämiseen kylmän sodan jakolinjojen väistyttyä. Huntington mielestä läntisten arvojen leviämisen tielle nousevat syvällä muiden kulttuuripiirien ominaisuuteensa olevat tekijät. Esimerkiksi läntisen demokratiamallin omaksuminen islamilaisessa maailmassa on Huntingtonin mukaan erittäin epätodennäköistä. Sen sijaan Yhdysvaltain johtamat länsimaiden yritykset vaikuttaa islamilaisen maailman kehitykseen tulkitaan arabimaissa yleisesti koko islamilaisen kulttuuripiirin ja lännen väliseksi yhteenotoiksi. Huntington kiinnitti huomiota myös siihen, että islamin ja lännen välisillä jännitteillä on pitkä historia. Hän näki viimeisen 1300 vuoden merkinneen jatkuvaa konfliktien sarjaa näiden kulttuuripiirien välillä. Kylmän sodan päätyttyä jännitteet ovat jälleen kasvamassa. Tähän kehitykseen Huntington löysi useita selittäviä tekijöitä: Islamilaisien maiden nopea väestönkasvu on lisännyt erityisesti nuoremman polven työttömyyttä ja lisännyt muuttopaineita länsimaihin. Toisaalta islamin nousu viime aikoina on nostanut muslimien omanarvontuntoa ja uskoa mahdollisuuksiin taistella vaikutusvallasta lännen kanssa. Myös länsimaiden pyrkimys levittää maailmankatsomustaan ja pitää yllä taloudellista ja sotilaallista ylivoimaansa tarvittaessa myös aseellisesti on kasvattanut islamilaisen kulttuuripiirin lännen vastaisuutta. Huntingtonin mukaan kylmän sodan päätyminen merkitsi myös länsimaita ja islamilaisia valtioita yhdistävän yhteisen vihollisen poistumista näyttämöltä. Myös islaminuskoisten ja länsimaisia arvoja edustavien ihmisten lisääntyvä kanssakäyminen on Huntingtonin mukaan nostanut uudella tavalla pinnalle näiden kahden kulttuuripiirin välisiä eroavaisuuksia.²⁴³

²⁴² Huntington 1993, 2-3.

²⁴³ Huntington 1996, 209-218; Huntington 1993, 4-5.

Huntingtonin näkemykset ovat saaneet osakseen paljon kritiikkiä, mutta myös ymmärtäjiä on löytynyt. Teoria kulttuurien konfliktista on nostettu viime vuosina uudelleen valokeilaan. Iranilaissyntyinen, nykyisin Yhdysvalloissa työskentelevä professori Majid Tehranian ei varsinaisesti ennusta sivilisaatioiden sotaa, mutta hän pitää maailman eri alueiden välisiä kehityksen eroja potentiaalisena riskinä ja konfliktien lähteenä. Teheranian mukaan osassa maapalloa eletään edelleenkin esimodernia aikaa samalla kun osa ihmiskunnasta on siirtynyt tai siirtymässä modernin kautta jälkimoderniin aikakauteen. Tämän-tyyppiset erot tavassa hahmottaa maailmaa ovat Tehranian mukaan omiaan synnyttämään vakavia jännitteitä.²⁴⁴

Eri tieteenalojen edustajat ovat pohtineet myös muun muassa sitä, tulisiko syyskuun 2001 WTC-isku ja niiden jälkeen alkanutta terrorisminvastaista sotaa tarkastella Huntingtonin kulttuurien konflikti -teorian näkökulmasta. Yhdysvaltain ulko- ja sotilaspoliittisessa ajattelussa sivilisaatioiden tai blokkien välisten konfliktien mahdollisuus lähitulevaisuudessa on ollut joka tapauksessa jo jonkin aikaa yhtenä tärkeänä lähtökohtana.²⁴⁵ Globalisaation asiantuntijoista esimerkiksi Benjamin R. Barber pitää Huntingtonin teorioita liioiteltuina.²⁴⁶ Tästä huolimatta hän näyttää monessa suhteessa jakavan Huntingtonin näkemykset esimerkiksi islamin luonteesta. Barber näkee länsimaiden ja islamilaisten maiden välisissä suhteissa tietynlaisen sisäänrakennetun perusjännitteen. Barberin mukaan erityyppiset fundamentalistiset tulkinnot uskonnon sisällöstä ovat dominoineet islamia jo 1700-luvulta lähtien. Tämä asenne näkyy esimerkiksi islamilaisten maiden kielteisenä suhtautumisena länsimaisen modernisaation keskeisiin arvoihin,

²⁴⁴ Tehranian 2004, 97-98.

²⁴⁵ Ks. esim. Salomaa 2001, 529; Salomaa katsoo Huntingtonin teorioiden selittävän ”hämmästyttävän hyvin” syyskuun 2001 terrori-iskuja. Ks. Salomaa 2001, 527. Huntington suosittelee vuoden 1993 *Foreign Affairs*-lehden artikkelissaan lännelle riittävien taloudellisten ja sotilaallisten voimavarojen ylläpitämistä tulevaisuuden konflikteihin varauduttaessa. Toisaalta hän pitää viisaana myös läntisten maiden keskinäisen yhteistyön tiivistämistä ja lännen lähentymistä niiden sivilisaatioiden kanssa, jotka ovat kulttuurillisesti lähellä lännen arvoja: tällaisiksi sivilisaatioiksi Huntington lukee ennen kaikkea slaavilais-ortodoksisen ja latinalaisamerikkalaisen sivilisaation. Ks. Huntington 1993, 11.

²⁴⁶ Barber 2001, 10.

kuten demokratiaan ja valistukseen. Myös Yhdysvaltain kanssa poliittista ja sotilaallista yhteistyötä tehneissä arabimaissa suhtautuminen läntiseen arvoihin on ollut peruslinjaltaan kielteistä. Barber suhtautuikin Huntingtonin tapaan epäilevästi länsimaisen demokratiakäsityksen ja muiden keskeisten arvojen mahdollisuuksiin saavuttaa ja-lansijaa islamilaisissa maissa. Hänen mukaansa vallalla oleva yleinen käsitys pitää länsimaisia arvoja moraalisesti arveluttavina ja yhteenso-pimattomina islamilaisten arvojen kanssa.²⁴⁷

Huntingtonin konfliktiteorian kriitikot katsovat, että malli yksinkertaistaa kohtuuttomalla tavalla todellisuutta. Huntingtonin näkemyksiä ei ole ainakaan toistaiseksi voitu todistaa empiirisesti jo tapahtuneen kehityksen perusteella. Esimerkiksi professori Jonathan Foxin tutkimuksessa vuonna 2001 havaittiin, että suurin osa tuolloin käynnissä olleista aseellisista konflikteista oli luonteeltaan naapurimaiden välistä kahakointia. Sivilisaatioiden välisiksi konflikteiksi luokiteltavia kriisejä kokonaismäärästä oli vain pieni osa, eikä niiden suhteellinen osuus ollut kasvanut merkittävästi kylmän sodan päättymisen jälkeen.²⁴⁸ Myös Huntingtonin käyttämää sivilisaation määritelmää on arvosteltu liian yksioikoiseksi. Kulttuurit eivät ole todellisuudessa niin yhtenäisiä, kuin Huntington väittää: esimerkiksi valtioiden välinen yhteistyö tai aseelliset konfliktit eivät näytä noudattavan sivilisaatioiden rajoja.²⁴⁹

Georgian yliopiston islamin tutkimuksen, kansainvälisten suhteiden ja uskonnon professorin John L. Espositon mukaan kylmän sodan jälkeen mm. uskonnollis-etnisen nationalismin merkitys maailmanpolitiikassa on selvästi noussut. Tämänäyttypäinen kehitys tukee Huntingtonin näkemyksiä. Espositon mielestä Huntingtonin teoriassa on kuitenkin vakavia heikkouksia. Esimerkiksi väittäessään islamilla olevan ”veriset rajat” Huntington yhdistää suoraviivaisesti valtion ja uskonnon. Espositon mielestä uskonto tulisi erottaa siitä, kuinka valtiot toimivat: esimerkiksi juutalaisuutta tai kristinuskoa ei voi syyttää

²⁴⁷ Barber 1995, 205-209.

²⁴⁸ Fox 2001, 466.

²⁴⁹ Lehtipuu & Hämäläinen 2004, 12-14.

siitä, millä tavoin esimerkiksi Israel, Kroatia tai Serbia ovat toimineet. Esposito varoittaa, että Huntingtonin ennustukset saattavat alkaa vähitellen toteuttaa itseään. Esimerkiksi Yhdysvalloissa republikaanisen puolueen sisällä voimakkaasti vaikuttava kristillinen uusoikeisto on usein retoriikassaan yhdistänyt terrorismin ja islamin toisiinsa.²⁵⁰ Bushin hallinto on tosin terrorismin vastaista sotaa köydessään korostanut, etteivät voimatoimet ole suunnattu islamia vastaan. Tästä huolimatta Yhdysvaltain hallinnon käyttämä voimakas retoriikka taistelussa ”pahan akselia” vastaan ja myötämielinen suhtautuminen Israelin politiikkaan ovat saaneet monet muslimit vakuuttumaan siitä, että terrorisminvastaisessa taistelussa on kysymys nimenomaan muslimien ja islamin vastaisesta sodasta. Columbian yliopiston Lähi-idän historian professorin Richard Bullietin mielestä Huntingtonin teoria on ennen kaikkea ideologinen kannanotto, joka nojaa käsitykseen Yhdysvaltain erityislaadusta. Maailmanpolitiikan ”luonnollinen kehitys” ei hänen mukaansa johda kulttuurien yhteentörmäykseen.²⁵¹

²⁵⁰ Michael Hirs katsoo *Foreign Affairs* -lehden artikkelissaan, että kovan linjan kannattajat saivat ratkaisevan yllöksen Bushin hallinnon ulkopoliittisessa päätöksenteossa WTC-iskujen jälkeen. Hirsh kuvaa Yhdysvaltain uutta ulkopoliittista linjaa hegemonistiseksi. Ks. Hirsh 2002, 4.

²⁵¹ Esposito & Bulliet 2004, 15–19.

6 YHTEENVETOA TUTKIMUKSEN TEOREETTISISTA LÄHTÖKOHDISTA

Tässä tutkimuksessa historia ymmärretään kokonaisvaltaiseksi tavaksi hahmottaa ympäröivää todellisuutta. Käsityksemme menneisyydestä vaikuttaa tapaamme tulkita nykypäivää ja arvioida tulevaisuuteen liittyviä mahdollisuuksia. Tätä eri aikatasoja yhdistävää ajatusrakennelmaa voidaan kuvata historiatietoisuuden käsitteen avulla. Pohjimmiltaan historiatietoisuus voidaan ymmärtää välineeksi ja ajatukselliseksi viitekehykseksi, jolla hahmotetaan ympäröivää maailmaa. Historiatietoisuuden näkökulma on vaikuttanut siihen, kuinka tämän tutkimuksen teemahaastattelun kysymykset on rakennettu koskemaan eri aikaulottuvuuksia. Kysymysten aihealueet liikkuvat menneisyys–nykyisyys–tulevaisuus-akselilla.

Yksilöiden menneisyydestä rakentama kuva pitää sisällään myös kollektiivisia ulottuvuuksia. Kollektiivisen muistin käsitteellä viitataan yhteisön jäsenten menneisyyttä koskeviin yhteisiin muistoihin. Näihin muistoihin samaistumisesta syntyy historiallinen identiteetti. Tavallisten ihmisten käsitys menneisyydestä ei rakennu pelkästään tieteen ehtojen sitoman historian tutkimuksen varaan. Epävirallisella historia-kulttuurilla on tärkeä rooli historiaa koskevien käsitysten muovaajana.

Ns. representaatiotutkimuksen kohteena on kulttuuri ja sen sisältämät erilaiset ajattelun viitekehykset, joita yksilöt jakavat. Representaatiot ohjaavat ajattelua ja vaikuttavat ihmisten käyttäytymiseen ja

toimintatapoihin. Tapaamme ymmärtää maailmaa ei tässä tutkimuksessa mielletä pelkästään todellisuuden heijastumaksi. Kysymys on pohjimmiltaan kaksisuuntaisesta prosessista: tapamme ajatella toimii myös todellisuuden tuottajana. Representaatioiden luonteeseen kuuluu toisaalta se, että ne ovat luonteeltaan jatkuvasti uusiutuvia. Käsitysten uusiutuminen puolestaan liittyy kiinteästi erilaisiin sosiaalisiin prosesseihin.

Kuvamme elämismaailmasta ei siis muodostu sosiaalisessa tyhjiössä, vaan sen pohjana on kulttuurinen vuorovaikutus. Jokainen yksilö on tavalla tai toisella tekemisissä erilaisten yhteisöjen kanssa. Tietoisuutemme ja erilaiset käsityksemme ympäröivästä todellisuudesta muotoutuvat kanssakäymisessä toisten ihmisten kanssa. Tässä mielessä kuvamme todellisuudesta on sosiaalisesti rakentunutta. Näin ollen yksilöiden käsitysten voidaan katsoa aina heijastavan myös laajempaa sosiaalista todellisuutta. Tässä tutkimuksessa haastateltujen luokanopettajaopiskelijoiden näkemysten yleistettävyyden suhteen tulee luonnollisesti noudattaa suurta varovaisuutta. Tästä huolimatta yksilöiden käsitykset ja niistä esille nousevat laajemmat merkitysluokat voidaan perustellusti nähdä eräänlaisina ikkunoina myös laajempaan sosiaaliseen todellisuuteen.

Moderniin läntiseen historia-ajatteluun liittyvä ns. yhden historian käsite muodostaa tässä tutkimuksessa tärkeän teoreettisen viitekehyksen, jonka valossa tutkimushenkilöiden historiaan liittyviä käsityksiä tarkastellaan. 1700-luvulla esille nousseen yhden historian käsitteen keskeinen lähtökohta oli, että historia muodostaa koko ihmiskuntaa koskevan kertomuksen, jonka osasten ajateltiin olevan sidoksissa toisiinsa, osa suurempaa tarinaa. Historiaa alettiin tarkastella yhtenä kokonaisuutena, maailmanhistoriana. Toisaalta historia alettiin mieltää myös lineaarisena jatkumona, jolla on selvä suunta. Menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välille muodostui looginen yhteys. Toisaalta nykyisyyden ja tulevaisuuden välille rakentui myös uudenlainen jännite. Nykyisyys oli seurausta menneisyyden tapahtumista, ja nykyisyys puolestaan asetti odotuksia tulevaisuuden suhteen. Toisaalta historian ei katsottu enää muodostuneen hyvien ja huonojen aikojen vuorottelusta, vaan sillä oli selvä suunta kohti ihmiskunnan yhä suu-

rempaa hyvinvointia. Olennaisen tärkeää yhden historian käsitteessä on myös se, että sen avaamasta näkökulmasta tulevaisuuden katsottiin avautuvan valtavana mahdollisuuksien kenttänä. Ihmisillä katsottiin kollektiivisen toiminnan kautta olevan lähes rajattomasti mahdollisuuksia muovata todellisuutta haluamaansa suuntaan.

Tutkimushenkilöiden historiatietoisuuden tarkastelu yhden historian käsitteen valossa ei siis tarjoa informaatiota pelkästään tutkittavien menneisyyttä koskevista käsityksistä. Esimerkiksi tulevaisuutta ja sen muotoutumista koskevien käsitysten kautta on mahdollista luoda näkökulmia myös tutkimushenkilöiden yhteiskunnalliseen ajatteluun. Luokanopettajaopiskelijoiden historiatietoisuudella voidaan katsoa olevan laajempaakin yhteiskunnallista merkitystä. Tulevassa työssään luokanopettajaopiskelijat välittävät käsityksiään suurelle joukolle oppilaita.

Nopea globalisaatiokehitys ja markkinavoimien maailmanlaajuisen vahvistuminen suhteessa poliittisiin toimijoihin ovat synnyttäneet laajaa debattia myös siitä, miten relevantteja perinteiset modernisaatiokertomukset enää ovat. Tämä on heijastunut myös käsityksiin yhden historian käsitteen mielekkyydestä. Muun muassa postmodernistit ovat kritisoineet voimakkaasti yhden historian keskeisiä lähtökohtia. Myös ns. uuden historian edustajat ovat kyseenlaistaneet yhden suuren, lineaarisesti etenevän kertomuksen mielekkyyden.

Kylmän sodan jälkeinen maailmantapahtumien kehitys on monien mielestä vahvistanut yhden historian käsitteen ontton. Monissa puheenvuoroissa on kiinnitetty huomiota siihen, että nykyistä länsimaista ilmapiiriä leimaa pessimismi, näköalattomuus ja suoranainen pelokkuus tulevaisuuden suhteen. Läntisten arvojen voittokulun sijaan monet tutkijat ovat nähneet viime aikaisessa kehityksessä merkkejä huntingtonilaisesta kulttuurien konfliktista. Ajatusta yhdestä historiasta ei ole kuitenkaan missään vaiheessa haudattu lopullisesti, vaan se vaikuttaa edelleen yhtenä vahvana länsimaisen ajattelun pohjavirtana. Modernisaatioon ja suureen edistyskertomukseen tavalla tai toisella nojaavia näkemyksiä esiintyy edelleen yleisesti sekä historia-tieteen että yhteiskuntatieteiden parissa.

7 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

7.1 Tutkimustehtävä

Yhden historian käsite muodostaa keskeisen teoreettisen viitekehyksen tutkimushenkilöiden käsitysten tarkastelussa. Tavoitteena on saada tietoa siitä, missä määrin modernin läntisen historia-ajattelun kulkemisiin kuuluva yhden historian ajattelu näkyy tutkimushenkilöiden käsityksissä. Tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten käsityksiä historian olemuksesta ja sen merkityksestä heidän ajattelulleen tarkastellaan seuraavien eksaktimpien tutkimustehtävien muodostamasta viitekehyksestä:

1. Mitä historia merkitsee tutkimushenkilöille ja millaisiin asioihin he samaistuvat historiassa?
 2. Millä tavoin tutkimushenkilöt luonnehtivat historian olemusta ja millaisia yhteneväisyyksiä näillä arvioilla on ns. yhden historian käsitteeseen?
- Hahmottavatko tutkimushenkilöt historiassa edistyskertomusten kaltaisia lineaarisia metanarratiiveja vai leimaako historiaa pikemminkin hyvien ja huonojen aikojen syklinen vaihtelu tai kehityksen ennustamattomuutta korostava kontingenssi?

- Hahmottavatko tutkimushenkilöt Suomen lähihistorian edistyskertomuksena, ja millainen tämä mahdollinen edistyskertomus on?
- Muodostaako historia tutkimushenkilöiden mielestä yhtenäisen, koko ihmiskuntaa koskevan kertomuksen, ja millainen tämä mahdollinen kertomus on luonteeltaan? Nähdäänkö koko maailmaa koskevassa kehityksessä edistyskertomuksen piirteitä?
- Millaiseksi tutkimushenkilöt näkevät länsimaiden ja niiden edustamien arvojen roolin historiassa?

3. Millaiseksi tutkimushenkilöt arvioivat tulevaisuuden kehitystä, ja missä määrin nämä odotukset heijastelevat ns. yhden historian käsitteen lähtökohtia?

- Millaiseksi tutkimushenkilöt hahmottavat Suomen tulevan kehityksen, ja millainen tämä kertomus on luonteeltaan? Onko tulevaisuutta koskevissa käsityksissä edistys- tai modernisaatiokertomuksen piirteitä?
- Millaisena tutkimushenkilöt hahmottavat koko ihmiskuntaa koskevan tulevaisuuden? Hahmotetaanko tulevaisuus koko ihmiskuntaa koskevaksi metanarratiiviksi? Nähdäänkö tulevassa kehityksessä edistys- tai modernisaatiokertomuksen piirteitä?
- Miten tutkimushenkilöt hahmottavat oman elämänsä tulevaisuusnäkyviä, ja millaisia nämä odotukset ovat sävyltään verrattuna yleisestä kehityksestä esitettyihin arvioihin?
- Miten vastaajat hahmottavat globalisaation ja sen merkityksen? Millaisia tulevaisuuden näköaloja globalisaatio avaa vastaajien mielestä?
- Millaiset tekijät vaikuttavat tutkimushenkilöiden mielestä siihen, millaiseksi tulevaisuus muodostuu? Voiko tavallinen ihminen vaikuttaa kehitykseen?

Tämän tutkimuksen yleisenä tavoitteena on tuottaa teemahaastattelujen avulla tietoa tutkimushenkilöiden käsityksistä siitä, millaisena he näkevät historian olemuksen ja millä tavoin se vaikuttaa heidän ajatteluunsa menneisyyden hahmottamisessa, nykyisyyden ym-

märtämisessä ja tulevaisuudennäkymien arvioinnissa. Tutkimuksen tärkeänä lähtökohtana on historian näkeminen ajatusrakennelmana, joka yhdistää menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta.

Historiatietoisuuden käsitteen muodostaman teoreettisen viitekehksen avulla voidaan perustella sitä, että teemahaastattelun kysymysten aihepiirit koskettavat menneisyyden lisäksi nykypäivää ja tulevaa. Tutkittavan ilmiön hahmottamiseksi teemahaastattelun kysymykset lähestyvät ilmiötä monella eri tasolla. Tutkimushenkilöiltä on kysytty heidän näkemyksiään Suomen historian, laajemman maailmanhistorian ja toisaalta oman henkilökohtaisen historian näkökulmasta. Näiden erilaisten tasojen avulla on ollut tarkoituksena tarkastella sitä, millä tavoin historia heille hahmottuu: muodostuuko menneisyydestä kokonaiskuva, nähdäänkö menneisyydessä ns. suuria kertomuksia ja millaisten voimien katsotaan vaikuttavan historiankulkuun. Tulevaisuudenodotukset liittyvät tutkimusten mukaan vahvasti käsityksiin menneisyydestä ja nykyisyydestä. Siksi myös tulevaisuuden arviointiin liittyvät näkökulmat ovat tässä tutkimuksessa tärkeässä roolissa.

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen tarkoituksena on ensinnäkin hahmottaa nuorten näkemyksiä siitä, millä tavoin he näkevät historian merkityksen omalle ajattelulleen. Historiatietoisuuden käsitteen sisältämä lineaarinen näkemys ajan olemuksesta yhdistetään yleensä nimenomaan moderniin läntiseen historia-ajatteluun. Tarkoituksena on saada tietoa siitä, hahmottavatko tutkimushenkilöt historian merkityksen ajattelulleen tällä tavoin eli menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden yhdistäväksi ajatusrakennelmaksi. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen puitteissa pyritään saamaan tietoa myös siitä, millaisiin asioihin tutkimushenkilöt samaistuvat historiassa. Mielenkiinnon kohteena on erityisesti se, samaistuvatko tutkimushenkilöt edistyskertomusten tapaisiin suuriin kertomuksiin vai nousevatko esille ennemminkin luonteeltaan paikallisemmat tai eriytyneemmät mikrohistorialliset samaistumiskohteet. Historiateoreettisessa ja sosiologisessa keskustelussa on viime aikoina noussut esille näkemys siitä, että nykyajan ihmiset, erityisesti nuoret, tuntevat kasvavaa epäluottamusta metanarratiiveja kohtaan ja samaistuvat siksi aiempaa enemmän historian pieleihin, mikrohistoriallisiin kertomuksiin.

Toisen tutkimustehtävän tarkoituksena on saada tietoa siitä, millaisia narratiiveja tutkimushenkilöt mahdollisesti hahmottavat menneisyyden tapahtumissa. Tutkimuskysymystä lähestytään useista eri näkökulmista. Ensinnäkin tarkoituksena on selvittää nuorten käsityksiä historian yleisestä olemuksesta: nähdäänkö historia lineaarisena kertomuksena, syklisenä hyvien ja huonojen aikojen vaihteluna vai esimerkiksi kontingenttina, sattumanvaraisena tapahtumisena. Spesifimpien, uudempaan Suomen- ja maailmanhistoriaan liittyvien, kysymysten tarkoituksena on tuottaa tietoa tutkimushenkilöiden näkemyksistä historian suunnasta, universaalisuudesta ja länsimaiden roolista historiallisessa kehityksessä. Suomen osalta tarkoituksena on saada tietoa siitä, millaisena vastaajat hahmottavat Suomen menneiden vuosikymmenien historiallisen kehityksen. Kiinnostuksen kohteena on erityisesti se, hahmottavatko tutkimushenkilöt Suomen lähihistoriassa edistys- tai modernisaatiokertomuksen piirteitä.

Viimeisen noin sadan vuoden maailmanhistorian tapahtumia koskevan teeman tarkoituksena on saada tietoa siitä, hahmottavatko vastaajat lähimenneisyyden yhtenäisenä, koko ihmiskuntaa koskevana kehityksenä, josta on löydettävissä jokin selvä suunta tai kertomus. Kiinnostuksen kohteena on myös se, tulkitsevatko tutkimushenkilöt maailmanhistoriallisesta kehityksestä mahdollisesti löytämänsä metanarratiivin edistyskertomuksena. Yhden historian käsitteistössä länsimaiden ajateltiin toimivan koko ihmiskuntaa koskevan kehityksen suunnannäyttäjänä. Tavoitteena on saada tietoa siitä, millaisena tutkimushenkilöt näkevät länsimaiden historiallisen roolin.

Historiatietoisuuden näkökulmasta tulevaisuus on tärkeä osa historiallista ajattelua: mennyt avaa näköaloja tulevaan kehitykseen. Yhden historian teorian ja sen aineksia runsaasti sisältävien modernisaatiomallien näkemyksenä oli, että tulevaisuus on luonteeltaan positiivinen ja avautuu eräänlaisena ihmisen toiminnan rajattomien mahdollisuuksien kenttänä. Monien tutkijoiden mukaan ihmisten näkemys tulevaisuudesta on nopeasti muuttunut aiempaa pessimistisemmäksi. Viime aikojen nopeat muutokset, kuten kylmän sodan päättyminen ja kiihtyvä globalisaatio, ovat tehneet ihmiset epävarmoiksi myös tu-

levaisuuden suhteen: maailmasta on vaikeaa muodostaa kokonaiskuvaa, jolloin näköalat myös tulevaisuuteen hämärtyvät.

Kolmannen tutkimuskysymyksen lähtökohtana ovat tutkimushenkilöiden käsitykset tulevasta kehityksestä. Tavoitteena on saada tietoa siitä, näkevätkö tutkimushenkilöt tulevaisuudessa suuria metanarratiiveja ja millaisia nämä narratiivit ovat sävyltään ja luonteeltaan. Yhden historian teoriassa kehityksen odotetaan jatkuvan positiivisena myös tulevaisuudessa kohti suurempaa kollektiivista hyvinvointia. Tulevaa kehitystä koskevaa tutkimuskysymystä tarkastellaan jälleen useista eri näkökulmista. Ensinnäkin pyritään saamaan tietoa siitä, millaiseksi tutkimushenkilöt hahmottavat Suomen tulevan kehityksen. Nähdäänkö tulevaisuus kaikkia kansalaisia koskevana positiivissävytteisenä modernisaatiokertomuksena, vai nousevatko pinnalle pikemminkin erilaiset uhkakuvat?

Koko maapallon tulevan kehityksen osalta tärkeä tutkimuskysymys on, näkevätkö haastateltavat tulevaisuudessa jonkin koko ihmiskuntaa koskevan metanarratiivin. Tässä yhteydessä kiinnostava tutkimuskysymys on myös se, millaisena haastateltavat näkevät länsimaiden ja niiden edustamien arvojen roolin tulevaisuudessa. Katsotaanko kehityksen johtavan esimerkiksi Francis Fukuyaman visioimaan läntisten arvojen voittokulkuun, vai ovatko arviot lähempänä Samuel Huntingtonin esittämää kulttuurien konfliktin skenaariota?

Tutkimushenkilöiden käsityksistä koko maapalloa koskevan tulevaisuuden osalta pyritään saamaan tietoa myös lähestymällä tulevaa kehitystä globalisaation näkökulmasta. Globalisaation teema on katsottu tarkoituksenmukaiseksi nostaa erilliseksi lähestymisnäkökulmaksi tulevaisuutta koskevassa osiossa, koska ilmiö on noussut erittäin keskeiseksi teemaksi viimeaikaisessa historiallis-yhteiskunnallisessa keskustelussa. Tässä debatissa on noussut esille hyvin erilaisia näkemyksiä maapalloistumisen avaamista tulevaisuudennäkymistä. Yhden osapuolen keskustelussa ovat muodostaneet pessimistit, joiden mukaan globalisaatio tulee palvelemaan etupäässä markkinavoimien etuja tavallisten ihmisten kustannuksella.

Toisaalta monet tieteilijät ovat nähneet globalisaation voivan viitoittaa kehitystä myös positiiviseen suuntaan. Tällöin esille on nos-

tettu esimerkiksi maapalloistumisen tarjoamat mahdollisuudet universaalille demokratialle ja kansallisvaltioiden rajat ylittävälle kansalaisvaikuttamiselle. Globalisaation osalta tarkoituksena on saada tietoa muun muassa siitä, millä tavoin haastateltavat hahmottavat globalisaation käsitteen ja arvioivat sen avaamia tulevaisuudennäkymiä. Erityisen mielenkiinnon kohteena oli, nähdäänkö globalisaatio mahdollisuutena vai pikemminkin uhkana ja kenen ehdoilla globalisaation katsotaan etenevän. Tarkastelevatko tutkimushenkilöt globalisaatiota esimerkiksi markkinavoimien etujen sanelemana projektina, vai katsotaanko sen esimerkiksi avaavan koko ihmiskuntaa yhdistäviä positiivisia näköaloja tulevaan? Yksi kolmannen tutkimuskysymyksen puitteissa avautuva teema liittyy tutkimushenkilöiden henkilökohtaiseen tulevaisuudenodotuksiin. Sosiologisessa keskustelussa on viime aikoina puhuttu paljon perinteisten kollektiivisten merkityslähteiden merkityksen vähenemisestä ja individualististen elämänprojektien korostumisesta. Tavoitteena on saada tietoa siitä, millaisena nuoret näkevät oman tulevaisuutensa yleissävyn ja onko tämä sävy yhteneväinen yleisessä kehityksessä hahmoteltujen suuntaviivojen kanssa.

Viimeisenä tulevaisuudenodotuksiin liittyvänä teemana käsitellään kysymystä siitä, mikä lopulta ratkaisee tulevaisuuden suunnan. Modernin aikakauden historia-ajattelussa tulevaisuus on nähty inhimillisten toimijoiden vapaan toiminnan kenttänä, jossa kaikilla ihmisillä on mahdollisuus vaikuttaa tulevaan kehitykseen. Tärkeänä tutkimuskysymyksenä on se, millaisten tekijöiden tutkimushenkilöt katsovat voimakkaimmin vaikuttavan tulevan kehityksen luonteeseen. Nähdäänkö tulevaisuus esimerkiksi markkinatalouden voimien hallitsemana kenttänä vai tarkastellaanko sitä pikemminkin ihmiskunnan kollektiivisen toiminnan näyttämönä, jossa myös tavallisella ihmisellä on sanansa sanottavana?

Saatuja tutkimustuloksia on tarkoitus pohtia lopuksi myös historianopetuksen näkökulmasta. Nykyisen historiandidaktiikan keskeisenä painospistealueena ovat erityyppiset historiallisen ajattelun taidot. Tutkimushenkilöiden historian olemusta koskevien käsitysten pohjalta on mahdollista tarkastella muun muassa sitä, avautuuko his-

toria heille erilaisina ajattelun taitoina, vai nähdäänkö historia pikemminkin faktatietoihin pohjautuvana ”valmiina pakettina”.

7.2 Teemahaastattelu tutkimusmetodina ja haastattelujen suorittaminen

Eri haastattelumenetelmiä voidaan jaotella esimerkiksi sen mukaan, miten tarkasti kysymykset on etukäteen laadittu ja kuinka paljon haastattelijä ottaa ohjia käsiinsä itse haastattelutilanteessa. Tiukimmin kysymysten rakenne on muotoiltu etukäteen ns. strukturoidussa haastattelussa, joka perustuu yleensä edeltä käsin laadittuun haastattelulomakkeeseen. Kaikkein vapaamuotoisinta haastattelun lajia kutsutaan yleensä avoimeksi haastatteluksi tai syvähaastatteluksi. Haastattelijä ei ole sidoksissa etukäteen laadittuihin kysymyksiin, ja haastattelutilanteen kysymykset ovat yleensä rakenteeltaan avoimia.²⁵²

Teemahaastattelussa kysymysten aihepiirit on päätetty edeltä käsin, mutta etukäteissuunnittelussa ei lyödä lukkoon kysymysten tarkkaa muotoa ja järjestystä. Eskola ja Välimäki luonnehtivat teemahaastattelua eräänlaiseksi keskusteluksi. Metodikirjallisuudessa nousee yleensä esille teemahaastattelun rakenteen joustavuus. Hirsjärven ja Hurmeen mukaan kaikkia etukäteen suunniteltuja aihepiirejä ei tarvitse välttämättä käydä jokaisessa haastattelussa läpi. Muodoltaan keskustelunomaisen haastattelun etuna on muun muassa se, että vastaaja voi halutessaan puhua vapaamuotoisesti. Etukäteen päätetyt teemat takaavat toisaalta sen, että haastateltavat puhuvat ainakin suurin piirtein samoista asioista.²⁵³

Ahonen käyttää teemahaastattelun synonyyminä käsitettä puolistrukturoitu haastattelu. Hän painottaa intersubjektiivisen luottamuksen merkitystä haastattelutilanteessa. Intersubjektiivisuudella Ahonen viittaa ensinnäkin tutkijan kykyyn tunnistaa omat lähtökoh-

²⁵² Ks. tarkemmin syvähaastattelu esim. Siekkinen 2001.

²⁵³ Ks. esim. Hirsjärvi & Hurme 1991, 35-41; Eskola & Vastamäki 2001, 24-27; Hirsjärvi & Hurme 2004, 48.

tansa, jolloin hän voi esimerkiksi arvioida niiden vaikutusta haastateltavan ilmauksiin. Toisaalta intersubjektiivisuus tarkoittaa haastattelijan keskittynyttä paneutumista siihen, mitä haastateltava sanoo. Tällöin tutkija voi tarvittaessa reagoida joustavasti haastattelun antamiin johtolankoihin ja poiketa alkuperäisestä haastattelurungosta. Tämä on edellytyksenä myös haastattelun teemojen mahdollisimman laajalle ulottumiselle käsiteltävien teemojen ääri- ja syvyysalueille. Kolmantena intersubjektiivisuuden osa-alueena Ahonen nostaa esille haastateltavan luottamuksen tutkijaan. Jos haastateltava kokee tilanteen kuulusteluna eikä keskusteluna, haastattelu voi latistua ulkoa opitun oppikirjatiedon toistamiseksi ja tutkittavan todelliset ajatukset jäävät taka-alalle.²⁵⁴

Teemahaastattelun runko pyrittiin lähtökohtaisesti rakentamaan siten, että se antaisi tietoa haastateltavien tavasta ymmärtää historian luonnetta ja käyttää sitä omassa ajattelussaan. Tärkeänä teoreettisena lähtökohtana tarkempien haastatteluteemojen valitsemiselle oli ns. yhden historian käsite. Tämän käsitteen pohjalta tutkimuksen aihealueeksi fokuosoituivat seuraavat pääteemat: historian yleinen merkitys tutkimushenkilöiden omalle ajattelulle ja historian merkitys samaistumiskohteena, menneisyyden luonne ja menneisyydestä mahdollisesti hahmotettavat metanarratiivit sekä tulevaisuudenodotukset ja tulevaisuudessa mahdollisesti hahmotettavat metanarratiivit. Edellä kuvattujen teemojen muodostamista tutkimusongelmista rakennettiin varsinaiset teemahaastattelun aihealueet. Suuri apu ja inspiraation lähde teemojen yksittäisten aihealueiden määrittelyssä oli 1990-luvun lopulla julkaistu IEA-järjestön Youth & History -tutkimus, jossa selvitettiin eurooppalaisten nuorten historiatietoisuutta.²⁵⁵

Tutkimukseen osallistui yhteensä 22 haastateltavaa. Kaikki haastatellut olivat Helsingin yliopistossa opiskelevia 19–26-vuotiaita luokanopettajaopiskelijoita. Suurin osa haastateltavista sijoittui ikäryhmään 20–25-vuotiaat. Joukossa oli yksi 19-vuotias ja yksi 26-vuotias haastateltava. Haastateltavien löytämiseksi lähetettiin helmikuussa 2005

²⁵⁴ Ahonen 1994, 136-137.

²⁵⁵ Angvik & Bodo von Borries 1997, passim.

sähköpostitse noin 80 Helsingin yliopiston luokanopettajaopiskelijalle lyhyt selostus tämän tutkimuksen aihepiiristä sekä pyyntö osallistua tutkimushaastatteluun. Haastattelupyynnön kohderyhmänä olivat pääsääntöisesti toisen vuosikurssin opiskelijat, jotka olivat syksyllä 2004 osallistuneet luokanopettajille tarkoitettulle historian peruskurssille. Toisen kerran vastaava sähköpostiviesti lähetettiin syksyllä 2005 saman vuoden historian peruskurssille osallistuneille opiskelijoille. Haastateltavat koostuivat niistä vapaaehtoisista, jotka ilmaisivat halunsa osallistua tähän tutkimukseen. Haastateltavina oli myös muutama historian peruskurssin jo ennen vuotta 2004 suorittanut opiskelija, jotka olivat kuulleet tästä tutkimuksesta muuta kautta. Haastattelut suoritettiin helmikuun 2005 ja saman vuoden marraskuun välisenä aikana. Yksittäiset haastattelut kestivät hiukan alle 40 minuutista hieman yli tuntiin. Haastattelut olivat muodoltaan vapaamuotoisia ja käsiteltyjen teemojen järjestys vaihteli tapaus- ja tilannekohtaisesti. Kaikki edeltä käsin määritellyt tema-alueet pyrittiin kuitenkin käymään kaikkien haastateltavien kanssa läpi. Haastateltujen henkilöiden koodauksessa on mainittu tutkimushenkilön sukupuoli ja ikä. Jos samanikäisiä haastateltavia on ollut useampia, heidät on erotettu toisistaan merkitsemällä iän oheen myös kirjaintunnus.

Ahosen esille nostamaan intersubjektiivisen luottamuksen syntymiseen pyrittiin haastattelutilanteissa tietoisesti kiinnittämään huomiota. Käytännössä tämä merkitsi esimerkiksi sitä, että haastattelija pyrki reagoimaan haastattelutilanteissa esille nousseisiin mielenkiintoihin teemoihin ja esittämään niistä tarvittaessa lisäkysymyksiä. Tutkimuksellisesti mahdollisimman hedelmällisen haastattelutilanteen rakentaminen edellytti, että tutkimushenkilöille välittyi kuva siitä, ettei kyseessä ollut ennalta laaditun kysymyslistan mekaaninen läpikäynti. Pyrkimyksenä oli luoda elävä vuorovaikutustilanne, jossa tutkittavien sanomisiin reagoitiin ja niillä oli merkitystä haastattelun rakentumisessa.

Yleisesti ottaen haastattelut onnistuivat varsin hyvin tuottamaan haastattelijan etsimää informaatiota. Tutkimuksen käytännön toteuttamisesta helpotti olennaisesti se, että vapaaehtoisten haastateltavien löytäminen ei osoittautunut vaikeaksi. Kertakäyntihaastattelussa haas-

tattelijan ja haastateltavan välisen luontevan vuorovaikutuksen rakentamiseen jää ainoastaan hyvin rajallinen aika. Ahosen mukaan täydellinen dialogisuus, jonka taustalla on osapuolten välille kasvanut vilpitön luottamus, ei edes ole realistinen tavoite kertakäyntihaastattelussa.²⁵⁶ Haastattelutilanteesta pyrittiin kuitenkin luomaan mahdollisimman keskustelunomainen, jotta haastateltu kokisi tilanteen itselleen luontevaksi. Haastateltaville oli kerrottu lyhyesti etukäteen haastattelun aihepiiristä. Haastattelutilanteen aluksi tutkimushenkilöille vielä erikseen kerrottiin, että haastattelu ei edellytä erikoistietämystä historiasta eikä sen tavoitteena ole millään tavoin mitata vastaajien tietämystä historian detaljeista. Ahosen mukaan on tärkeää, että tilanne muistuttaisi keskustelua, ei kuulustelua. Tällä pyritään varmistamaan se, että osapuolet puhuvat samoista asioista.²⁵⁷

Keskustelutyypin vuorovaikutuksen etuna on myös se, että haastattelija voi tarvittaessa esittää täsmentäviä kysymyksiä tai esimerkiksi palata haastattelun myöhemmässä vaiheessa jo kertaalleen käsiteltyyn teemaan. Kertakäyntihaastattelun puitteissa on kuitenkin mahdotonta sulkea pois kokonaan sitä mahdollisuutta, että haastateltavat esittävät mielipiteitä, joiden he olettavat miellyttävän haastattelijaa. Haastattelut olivat toisaalta varsin perusteellisia, joten tutkimuskysymyksiä pystyttiin lähestymään monista eri näkökulmista ja pääsemään tätä kautta lähemmäksi haastateltavan todellisia näkemyksiä.

7.3 Laadullisen tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuksen luotettavuus

Kvalitatiivinen tutkimus yhdistetään usein subjektiivisuuteen ja kvantitatiivinen lähestymistapa objektiivisuuteen. Eskolan ja Juha Suorannan mukaan on kuitenkin mahdotonta perustella, miksi esimerkiksi lomaketutkimus olisi jollain tavoin vähemmän subjektiivinen tapa tutkia erilaisia käsityksiä vaikkapa eläytymismenetelmään verrattu-

²⁵⁶ Ahonen 1998, 169.

²⁵⁷ Ahonen 1998, 169.

na. Kysymys on ennen kaikkea erilaisista näkökulmista. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa keskeistä on tavoittaa tutkittavien oma näkökulma. Tavoite on haastava, koska ihmisten käsityksiä tutkiessaan tutkija suodattaa aineistoaan myös oman ajattelumaailmansa läpi. Eskolan ja Suorannan mukaan objektiivisuuden tavoitetta voidaan ainakin lähestyä, kun tutkija tiedostaa omat esioletuksensa ja lähtökohtansa.²⁵⁸

Laadullisen tutkimuksen subjektiivisuuteen kuuluu tavallaan myös se, että tutkijalta vaaditaan huomattava määrä tieteellistä mielikuvitusta, koska tutkimukselle ei ole olemassa kovin tarkkoja valmiita malleja. Eskola ja Suoranta perustelevat juuri tutkimusmenetelmien vaihtelevuudella suositustaan siitä, että tutkimuksenteon eri vaiheet selvitetään riittävän seikkaperäisesti lukijoille. Jari Ehrnroothin mukaan kaikissa kvalitatiivisen aineiston analyysin vaiheissa tulisi pyrkiä seurailtavuuteen. Ehrnroothin mukaan ei haittaa, vaikka tutkijan tulkintatyö olisi yksityisten mielleyhtymien improvisaatiota: myös asosiaatioketjuja voi seurata, jos ne esitellään riittävän tarkasti.²⁵⁹ Tutkimusprosessin tarkassa kuvauksessa kysymys on myös tutkimuksen luotettavuudesta: tutkimuksen vaiheiden kuvaus ja esimerkiksi haastatteluista esille nostetut lainaukset auttavat lukijaa arvioimaan teoreettisten menetelmien uskottavuutta ja päättelyn uskottavuutta.²⁶⁰

Työssä on pyritty kiinnittämään huomiota tutkimusprosessin seurailtavuuteen. Tutkimuksen kulku on pyritty selostamaan selkeästi. Myös haastatteluista esille nostetut lainaukset lisäävät omalta osaltaan tutkimusprosessin läpinäkyvyyttä. Lainauksien avulla on mahdollista seurata, millaisiin tekijöihin tutkija on kiinnittänyt huomiota tietynlaisiin johtopäätöksiin päätyessään. Myös aineiston analyysin ja tutkimustulosten kiinnittymisen teoriaan on katsottu lisäävän laadullisen tutkimuksen luotettavuutta.²⁶¹ Tässä tutkimuksessa tavoitteena oli käydä koko empiirisen materiaalin tulkintaprosessin ajan dialogia teoriataustan ja haastattelumateriaalin välillä. Kyseistä lähestymistä-

²⁵⁸ Eskola & Suoranta 1998, 17-18.

²⁵⁹ Ehrnrooth 1990, 40.

²⁶⁰ Ks. esim. Kiviniemi 2001, 81; Ahonen 1994, 131.

²⁶¹ Ahonen 1994, 129-130.

paa voi luonnehtia myös intertekstuaaliseksi. Tarkastelemalla haastatteluaineiston usein varsin arkisia ilmauksia tutkimuksen teoriataustaa ja aiempia tutkimustuloksia vasten, tavoitteena oli löytää nuorten puheesta merkityksiä, jotka mahdollistaisivat sen tarkastelun laajemmassa kontekstissa.

Laadullisen tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on löytää tutkitavista ilmiöistä erilaisia ajatuksellisia kokonaisuuksia, joita voidaan kutsua myös merkitysluokiksi. Merkitysluokkien etsiminen aloitettiin lukemalla litteroituja haastatteluaineistoja useaan kertaan läpi. Aluksi aineiston analyysi tapahtui tutkimusteemojen puitteissa. Myöhemmin myös aineistosta itsestään alkoi nousta esille erilaisia teemoja. Tutkittavien näkemysten muuttaminen merkitysluokiksi edellytti myös haastattelujen jatkuvaa peilaamista tutkimuksen teoriapohjaa vasten.

Vaikka mielekkäiden kategorioiden muodostaminen edellyttää laajaa teoreettista perehtyneisyyttä, muun muassa Ahonen varoittaa ylitulkittamisen vaaroista. Tutkimusaineistoa ei saa liian kevyin perustein pakottaa merkityskategorioihin. Tämän välttämiseksi tutkijan tulisi tiedostaa alkuperäisestä tutkimusaineistosta etäännyttämisen vaarat.²⁶² Muussa tapauksessa merkityskategorioiden pohjaksi voi muodostua haastateltavien tarkoittamien merkitysten sijaan tutkijan oma ajattelu. Myös Laine painottaa, että tutkimuskohteen luonnetta liiaksi ennalta määräävät teoriat tulisi kyetä tutkimusprosessin aikana jättämään sivuun.²⁶³ Laadulliselle tutkimukselle antaakin leimansa myös sen aineistolähtöisyys. Kiviniemen mukaan aineistolähtöinen analyysi tarkoittaa sitä, että tutkimuksen kannalta merkittävät teemat nousevat esille empiirisestä aineistosta. Tutkittavaa ilmiötä käsitteellistetään vähitellen, kun tutkijan ymmärrys tutkimuskohteestaan kasvaa. Kysessä ei siis ole etukäteen hahmotetun teorian testaus.²⁶⁴

Kysymys taustateorian ja tutkimusaineiston välisestä suhteesta nousi toistuvasti esille myös tässä tutkimusprosessissa. Esimerkiksi erilaiset teoreettiset mallit ja tieteellinen kirjallisuus nykyisin vallalla

²⁶² Ahonen 1994, 144-147.

²⁶³ Laine 2001, 29-33.

²⁶⁴ Kiviniemi 2001, 69.

olevasta historiallisesta ajattelusta saattavat antaa varsin selkeän ja yksioikoisenkin kuvan vallitsevasta tilanteesta. Viime aikojen tieteellisessä historiallis-yhteiskunnallisessa keskustelussa eräänä keskeisenä olettamuksena näyttää esimerkiksi olevan, että nyky-ihmisten historiatietoisuutta leimaa tietynlainen pirstaleisuus. Käytännössä tämän on katsottu merkitsevän muun muassa sitä, että suurten metanarratiivien sijaan ihmiset samaistuvat enenevässä määrin historian pieniin kertomuksiin.

Aluksi näytti siltä, että haastateltujen nuorten ajattelussa edellä kuvatun kaltaiset postmodernit piirteet nousivat varsin voimakkaasti esille. Haastatteluaineiston tarkempi ja syvällisempi analysointi osoitti kuitenkin, ettei asiasta ole syytä tehdä näin yksioikoista tulkintaa, vaan totuus on moniselitteisempi.

Esimerkki valaisee teorian ja empiirisen aineiston analysoimisen välistä monimutkaista suhdetta. Teorioiden liian voimakas esille nostaminen aineiston analyysivaiheessa saattaa johtaa hätäisiin johtopäätöksiin, joilla ei löydy riittävästi perusteita itse tutkimusaineistosta. Haastatteluja analysoitaessa pyrittiinkin tietoisesti siihen, että tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat pysyisivät empiirisen aineiston analysointia helpottavana käsitteellisenä työkaluna, ei tulkintaa tiettyyn uomaan pakottavana tekijänä. Lisäksi tutkimuksessa pyrittiin siihen, että tutkimushenkilöiden ääni säilyisi koko ajan etualalla. Tavoitteena oli, että merkitysluokat nousisivat itse haastatteluaineistosta, eivätkä olleet liiassa määrin sidottuja teoreettiseen viitekehykseen. Tutkimuksen lopuksi esille nousseista merkitysluokista pyrittiin muodostamaan laajempi kokonaisnäkemys ja suhteuttamaan saatuja tuloksia tutkimuksen teoriataustaan. Laineen määritelmän mukaan fenomenologisen tutkimuksen perustehtävä on tutkittavan ilmiön olemuksellisen merkitysrakenteen selvittäminen.²⁶⁵ Käytännössä tämä tarkoittaa merkityskokonaisuuksien ja niiden välisten yhteyksien tarkastelemista yhtenä kokonaisuutena. Tätä tavoitetta kohti kuljettiin myös tässä tutkimuksessa. Johtopäätöksiä tehtäessä pyrittiin kuitenkin koko ajan tiedostamaan aineiston ylitulkittamisen vaara.

²⁶⁵ Laine 2001, 41–43.

Ahosen mukaan laadullisen tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on tehdä erilaisia tutkimusaineistosta löytyneitä merkityksiä ymmärrettäviksi. Laadullinen tutkimus ei hänen mukaansa pyri selittämiseen ainakaan siinä mielessä, että tavoitteena olisi mekaanisten syy-seuraus-suhteiden löytäminen.²⁶⁶ Ahonen arvioi laadullisen aineiston ja siitä löydettyjen merkitysluokkien luotettavuuden riippuvan kahdesta tekijästä: ensinnäkin merkitysluokkien on vastattava tutkimushenkilöiden tarkoittamia merkityksiä ja toisaalta merkitysluokkien on oltava selkeässä yhteydessä tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin. Ahosen mukaan keskeiseksi tekijäksi nousee tällöin tulkintojen validiteetti, joka koskee sekä tutkimusaineistoa että siitä nousseita kategorioita. Aineiston suhteen tämä merkitsee sitä, että aineiston on oltava aitoa. Tällöin tutkimushenkilöt puhuvat samasta asiasta, kuin tutkija on alun perin olettanut. Merkityskategorioiden osalta tavoitteena tulisi olla tutkittavien näkökulman ja kielen säilyttäminen.

Tämän tutkimuksen empiirisen aineiston muodostavissa haastatteluissa pyrittiin porautumaan mahdollisimman syvälle tutkimustee-moihin. Mahdollisuus yksittäisten teemojen syväluotaamiseen onkin kvalitatiivisen haastattelututkimuksen suuri etu esimerkiksi kvantitatiiviseen lomakekyselyyn verrattuna. Vaikka suhteellisen pienen tutkimusryhmän näkemysten yleistettävyydessä kannattaa noudattaa suurta varovaisuutta, metodi antaa mahdollisuuden saada hedelmällistä selittävää tietoa. Yksittäisiin teemoihin voidaan paneutua perusteellisesti ja pyrkiä pääsemään tätä kautta mahdollisimman lähelle tutkimushenkilöiden ajattelun ydintä.

Laineen mukaan tutkittavien käyttämät ilmaisut eivät suinkaan aina ole kovin selkeitä. Tällöin tarvitaan tutkijan tulkintaa. Tulkinta tulisi kuitenkin rakentaa koko haastattelun kontekstista käsin. Toisin sanoen yksittäisiä osia tulisi tulkita kokonaisuuden kehyksissä.²⁶⁷ Tällöin tutkijan tulkinta säilyttää varmemmin riittävän kosketuksensa haastateltavien näkökulmaan.

²⁶⁶ Ahonen 1994, 126.

²⁶⁷ Laine 2001, 39-41; Ahonen 1994, 129-130.

Koska empiirisessä tutkimuksessa on aina jollain tavoin kyse yleisen tiedon tavoittelusta, kysymykset riittävästä tutkimusaineiston koosta, kylläntymisestä ja edustavuudesta ovat erittäin tärkeitä. Olennaista on, ettei laadullisessa tutkimuksessa pyritä tilastollisiin yleistyksiin, vaan tietyn tapahtuman kuvaamisen ja ymmärtämiseen. Toisaalta yksilöiden tavan jäsentää ympäröivää todellisuutta ja rakentaa elämänsä maailmaansa voidaan ajatella heijastelevan aina myös ympäröivää yhteiskuntaa. Heikkisen mukaan kukaan ei itse asiassa ole kokemuksineen, merkityksineen ja valintoineen yksin: yksilöllistä kokemusta voidaan aina pitää myös yhteisöllisenä.²⁶⁸ Toisin sanoen yksittäisistä ilmauksista avautuu aina myös näkökulmia laajempiin kulttuurisiin merkityksiin. Tässä tutkimuksessa pyrittiin pohtimaan myös sitä, missä määrin tutkimushenkilöiden näkemykset heijastelevat jotain yleisempää. Samalla johtopäätösten tekemisessä pyrittiin kuitenkin tiettyyn varovaisuuteen: kyse ei ole kausaalisista syy-seuraus -suhteista, vaan pikemminkin tutkimusaineiston tarjoamista näkökulmista laajempaan sosiaaliseen todellisuuteen.

Ilmiön ymmärtämisen kannalta tutkittavan aineiston koolla ei ole suoraa yhteyttä laadullisen tutkimuksen onnistumiseen. Tutkimuksen lopputuloksen tieteellisyttä arvioitaessa päähuomiota ei tulisi Eskolan ja Suorannan mukaan kiinnittää aineiston määrään vaan tutkijan päättelyn laatuun. Laadullisessa tutkimuksessa käytetään käsitettä harkinnanvarainen näyte kuvaamaan sitä, että aineiston laajuus ja laatu perustuu viime kädessä tutkijan omaan harkintaan. Tutkimus voi käytännössä perustua suhteellisen pieneen tapausmäärään. Ratkaisevaa on, kuinka uskottavasti tutkija kykenee perustelemaan johtopäätöksensä.²⁶⁹

Aineiston kattavuuden ongelmaa voi lähestyä myös ns. saturaa-tion eli kylläntymisen käsitteen tarjoamasta näkökulmasta. Ajastus perustuu siihen, että tietty määrä aineistoa riittää tuomaan esille ilmiön ymmärtämisen kannalta olennaisimmat merkitysluokat. Lisä-aineiston kerääminen ei enää auta syventämään tutkijan teoreettista

²⁶⁸ Heikkinen 2005, 20.

²⁶⁹ Eskola & Suoranta 1998, 18-19, 61-62; ks. myös Kiviniemi 2001, 69.

näkökulmaa aiheeseensa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi haastattelututkimuksessa haastateltavien etsiminen kannattaa lopettaa siinä vaiheessa, kun uudet haastattelut eivät enää tuo mitään olennaisesti uutta ilmiön ymmärtämisen kannalta. Eskola ja Suoranta korostavat, että saturaatiopisteestä on mahdotonta antaa yleispäteviä määritelmiä. Aineiston kylläntyminen on aina arvioitava tutkimuskohtaisesti.²⁷⁰ Tässä tutkimuksessa haastateltavien lukumäärää ei ollut päätetty edeltä käsin. Lopulliseen haastateltavien määrän rajaamiseen vaikutti olennaisesti saturaatiopisteen näkökulma. Uusien haastattelujen tekeminen lopetettiin siinä vaiheessa, kun haastatte- luissa ei näyttänyt enää nousevan esille olennaisesti uusia näkökulmia tutkimuksen teemoihin.

Haastattelujen opiskelijoiden näkemyksiin saattoi vaikuttaa jossain määrin se, että he kaikki olivat suorittaneet ainakin jonkin verran luokanopettajakoulutukseen liittyviä historian didaktiikan opintoja. Didaktiikan kursseilla pyritään luonnollisesti herättämään kiinnostusta historiaan tiedonalana: tämä on saattanut vaikuttaa erityisesti siihen, miten vastaajat ovat kertoneet hahmottavansa historian merkityksen itselleen ajattelun osa-alueena. Toisaalta luokanopettajakoulutukseen sisältyvät historiaopinnot ovat joka tapauksessa laajuudeltaan varsin suppeita. Suurin osa haastattelun teemoista myös liittyi sentyyppisiin aihealueisiin, joita ei ollut juurikaan käsitelty laitoksen järjestämässä historian didaktiikan opetuksessa. Voitiin siis olettaa, etteivät haastatellut eronneet ratkaisevasti historiallisen tietämyksen osalta lukiota-soisen koulutuksen läpikäyneistä ns. keskivertonuorista.

Yhden tutkimuksen luotettavuutta uhanneen tekijän muodosti myös tutkimusryhmän valikoitumisprosessi. Kaikki haastatellut opiskelijat olivat vapaaehtoisia. On mahdollista, että haastateltaviksi valikoitunut joukko oli keskimääräistä kiinnostuneempi historiasta tiedonalana. Tällöin tutkimushenkilöiden näkemykset eivät välttämättä edustaisi kovin hyvin tavallisten luokanopettajaopiskelijoiden suhdetta historiaan. Tähän ongelmaan kiinnitettiin toisaalta huomiota jo siinä vaiheessa, kun vapaaehtoisia haastateltavia etsittiin. Opiskeli-

²⁷⁰ Eskola & Suoranta 1998, 60-64.

joille lähetetyissä haastattelupyynnöissä tuotiin esille, ettei tutkimukseen osallistuminen edellytä erityistietämystä historiasta, eikä tutkimuksessa selvitetä historiaan liittyvien detaljitetien osaamista. Näiden seikkojen esille tuomisen tavoitteena oli laskea haastatteluun osallistumisen kynnystä erityisesti niiden opiskelijoiden kohdalla, jotka mahdollisesti tunsivat itsensä epävarmoiksi historian tiedonalaan liittyvän sisältötiedon osaamiseen suhteen.

8 HISTORIAN MERKITYSEROT NUORTEN KÄSITYSMAAILMASSA

8.1 Kokonaiskuva haussa: odotus historiasta ilmiöitä yhdistävänä ja selittävänä tiedonalana

Teemahaastattelun ensimmäisissä osioissa pyrittiin saamaan tietoa muun muassa siitä, millaista roolia historia näyttelee tutkimushenkilöiden ajattelussa ja millä tavoin he hahmottavat historian olemusta. Modernissa läntisessä ajattelussa historia alettiin hahmottaa lineaarisena ilmiönä. Tämä merkitsi käytännössä sitä, että menneisyyden tapahtumien katsottiin olevan paitsi ainutkertaisia myös loogisten syy- ja seuraussuhteiden alaisia. Käytännössä uudenlainen ajattelutapa sitoi uudella tavalla yhteen menneen, nykyisyyden ja tulevan. Nykyisyyden ilmiöiden ei katsottu syntyneen sattumalta, vaan niiden taustalla oli tiettyjä menneisyydessä olevia syitä. Lineaarinen näkökulma avasi näköaloja myös tulevaan kehitykseen, sillä jo tapahtuneen voitiin katsoa avaavan odotuksia tulevaan. Myös saman aikakauden erillisten tapahtumien katsottiin olevan yhteydessä toisiinsa ja muodostavan yhdessä suuremman kokonaisuuden, yhden historian. Läntisessä ajattelussa on toisaalta esiintynyt moderninakin aikana suuntauksia, jotka ovat hahmottaneet historiaa pikemminkin syklisenä ilmiönä, jossa hyvät ja huonot ajat vuorottelevat ja seuraavat toisiaan. Postmodernista näkökulmasta historia ei muodosta mitään objektiivisesti todennettavissa olevaa kokonaisuutta. Historialla ei myöskään ole

tiettyä suuntaa tai rytmiä: pikemminkin kyse on sattumanvaraisesta, kontingentista ilmiöstä.

Vaikka haastatteluteemojen käsittelyjärjestys vaihteli tapauskohtaisesti, kaikkien nuorten kanssa keskusteltiin haastattelun aluksi kouluaikaiseen historianopetukseen liittyvistä muistoista. Näiden muistojen kautta siirryttiin keskustelemaan yleisellä tasolla siitä, millaiseksi nuoret hahmottivat historian merkityksen omalle ajattelulleen. Kaikille varmasti tutun aloitusteeman valinnan yhtenä tavoitteena oli johdatella haastateltavat tutkimuksen aihepiiriin. Toisaalta keskustelu kouluaikaisen historianopetuksen annista antoi luontevan tilaisuuden puhua siitä, millaisena nuoret hahmottavat historian merkityksen tiedonalana ja ajattelun apuvälineenä. Muistot historiasta oppiaineena vaihtelivat varsin voimakkaasti. Osalle oli syntynyt, usein innostavan opettajan myötävaikutuksella, omakohtainen kiinnostus historiaan.

”Tuota, mulla oli lukiossa, sattu olemaan hieno historianopettaja. Me oikeestaan aika vähän käytiin läpi näiden nykyisten oppikirjamateriaalien pohjalta. Hän oli kehittänyt tämmösen oman materiaalin, jonka avulla me käytiin oikeestaan läpi, ja se oikeestaan oli niinku semmonen, mitenköhän sen nyt jäsentelis... Mut semmonen aika syväluotaavakin lähestymistapa.” (mies, 25)

”Yläasteella meillä oli seiskaluokalla semmonen, tosi semmonen nuori ja innostunut historianopettaja ja piti tosi hyviä historiantunteja. Historian kaikki noi tapahtumat ja tämmöset tarinat, mitä siihen liittyy, niin ne on ollut aina lähellä sydäntä. Ja sitten olen lukeanut kaikkia tällaisia historiallisia juttuja. Vaikka jotain näitä William Goldin näitä elämänkertoja. Kuinka paljon siitä nyt on totta ja kuinka paljon ei, mutta mielenkiintoisia ne on kuitenkin.” (mies, 24)

”Siis edelleen se opettaja mun mielestä vaikuttaa siihen [historianopiskelun motivaatioon] hirveesti ja meil oli hirveen mukava historian opettaja lukiossa. Et kyl mä ihan pidin historiasta.” (nainen, 24b)

Monille olivat kuitenkin päälimmäisiksi jääneet muistot vaikeahkosta oppiaineesta, jonka opettamista leimasivat tietynlainen kaavamaisuus ja mielikuvituksettomuus:

”No, kyllä se oli sellaista aika oppikirjakeskeistä läpikäyntiä: ei ollut hirveästi mitään sellaisia projekteja tai muita tällöisiä vierailuja. Että aika perinteistä, opettajajohtoista opettamista oli. Ja siten tavallaan koin sen sillä tavalla, että kun suhteellisen passiivisesti olen sitten kuunnellut. Kyllähän sieltä jotain on jäänyt tietty mieleen, mutta ei oo sellaista voimakasta tavallaan mielikuvaa, että mitä siellä on ollut sitten.” (nainen, 24a)

”No mikä tulee mieleen, vaikka joku Suomen historia, niin se oli vain semmonen mieletön tiiliskivi. Että me saatiin semmosia monisteita, mitä meidän piti sitten lukea lukiossa koeviikolla, ja se oli semmonen mustavalkonen moniste, missä oli tekstiä ihan ylhäältä alas asti, niin ettei ollut ees minkäänlaisia marginaaleja.” (nainen, 21)

”Ala-asteelta ei oo jäänyt kauheesti käteen. Yläasteella meil oli mun mielest tosi hyvä historian opettaja, ja siitä on jäänyt... jotain semmosii ehkä kokonaisuuksia mieleen tai hyviä filiksii. No, sit taas lukiossa ryömittiin pohjamutia myöten tylsistymiseen asti, vaikka ehkä olis ollu ihan mielenkiintonen aihe, mutta opettaja sai siitä kyllä aika kuivan ja puuduttavan.” (nainen, 23c)

Muutamien opiskelijoiden muistoissa kouluaikainen opiskelu oli paljolti erilaisten detajitietojen ulkoaopettelua:

”Meillä vielä sattuu olemaan semmoset opettajat, jotka varmaan oli sitten tällöisiä hyvin vanhoillisia tässä opetuksessa, että niillä oli semmosia vähän ihmeellisiä opetusmetodeja ja se oli hyvin paljon semmosta nippelitiedon muistamista ja painottamista siihen.” (nainen, 24d)

”Se on ollu tosi kurja, että semmosta ymmärrystä vaille mä oon ainakin jääny niinku aina siellä. Se oli semmosta tenttaamista ehkä mun koko kouluajan hissa.” (nainen, 26)

Kouluopetus ei toisaalta ole ainoa, eikä välttämättä edes tärkein kosketuspinta historiaan. Myös epävirallisen historiakulttuurin piiriin kuuluvat tekijät, erilaiset akateemisen tutkimuksen ulkopuolella tuotetut tulkinnat, vaikuttavat ihmisten käsityksiin menneisyydestä. Eräs nuori kuvasi koulun historianopetuksen jääneen itselleen etäiseksi. Sen sijaan hän koki omassa perheessään ja lähipiirissään esille nousseen historiallisen muistelupuheen mielenkiintoiseksi ja merkitykselliseksi:

”No, ehkä enemmän merkitsee nyt se semmonen oman lähipiirin ja oman perheen taustat ja historia mutta ei niin kauheesti kuitenkaan sitten tämmönen koko ns. kouluhistoria.” (nainen, 23c)

Myös seuraava nuori nosti epävirallisen historiakulttuurin esille poh-tiessaan oman menneisyyskuvansa rakentumista:

”No kyllä musta tuntuu, että mulla on aika vahva käsitys historias-ta, mutta en mä oikein... en mä sanois, että se on sen koulun opetuk-sen ansiota ihan täysin. Että mulla on kuitenkin sitten käsityksiä jos-tain ... no yläasteella on luettu Tuntematon sotilas äidinkielen puit-teissa ja oon kuullut myös isovanhemmilta joitain tarinoita, niin ta-vallaan se ehkä jäsentyy sitä kautta. Ja sitten on nähnyt jotain noita [...] Täällä Pohjantähden alla teatteriesityksenä ja kaikkea muuta.” (nainen, 23d)

Yksi haastatelluista kuvasi epävirallisen historiakulttuurin kautta saa-tuja vaikutteita itselleen paljon läheisemmiksi kuin etäiseksi jääneen koulun historianopetuksen:

”No, historia on mulle ollut sitä semmosta, niin kahtiajakoista. Se on ollut sitä koulun. Koulun vuosilukuja ja semmosta. Ja näitä mahti-

ihmisiä, hallitsijoita ja niiden semmosta aikajanattamista hyvin pitkälle. Sitten on ollut semmonen oma historia, mikä on ollut semmosta mielenkiintoa ja kaikkea tarinoita kohtaan: mummon ja papan sotamuistelot, vanhat, Kaari Utrion ja täntyyppiset historiset romaanit ja sitten vähän vanhempana muunkin tyyppiset historialliset romaanit ja henkilökuvat. Että semmosta niin kun, semmosta tarinoiden ja jonkun näköisen arkikosketuksen kaipuuta. Mutta jotenkin ne on ollut eri, erillään toisistaan, historia ja tää.” (nainen, 24d)

Myös arkisen ympäristön välittämä historiakulttuuri, kuten esimerkiksi perheissä esille nouseva muistelupuhe voi muodostua keskeisen tärkeäksi samaistumisen kohteeksi ja historiakuvaan rakentajaksi.²⁷¹ Yhteiseurooppalaisen *Nuoriso ja historia* -tutkimuksen mukaan suomalaiset nuoret ovat muita eurooppalaisia innokkaampia aikuisien menneisyyuskertomusten kuuntelijoita.²⁷² Koulussa koettu samaistumattomuus historiaan ei siis välttämättä merkitse, että kosketuspinta menneisyyteen puuttuisi. Vaikka läheskään kaikilla nuorilla ei ollut kovin myönteisiä muistoja kouluaikaisesta historianopiskelusta, historiaa pidettiin kuitenkin yleensä tärkeänä tiedonalana ja ajattelun apuvälineenä. Arvioidessaan yleisellä tasolla historian merkitystä omalle ajattelulleen monet haastateltavat nostivat esille historian merkityksen nykypäivän ymmärtämisen välineenä. Myös Arja Virta totesi omassa tutkimuksessaan, että opettajaksi opiskelevien nuorten ajattelussa historia merkitsi nimenomaan selitystä nykypäivän ilmiöille.²⁷³ Nykyisyys pitää tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten mielissä sisällään merkityksiä, jotka avautuvat ainoastaan menneisyyttä koskevan tiedon kautta. Historia toimii tällöin eräänlaisena rakennuspiirustuksena ja auttaa ymmärtämään, miten vallitseva todellisuus on rakennut.

²⁷¹ Ks. esim. Ahonen 1998, 15.

²⁷² Ahonen 1998, 170; Angvik & von Borries 1997, passim.

²⁷³ Virta 1999, 118-119.

”Kyl mä koen, et se tietyllä tapaa vaikuttaa myös siihen nykyhetkeen, ettei se oo pelkästään sitä, mitä on tapahtunut aikaisemmin, van se on antanut sellasen... tavallaan se on taustatietoa nykypäivälle. Et tavallaan se on kuitenkin mukana koko ajan siinä, missä me eletään. Et kuitenkin monet historialliset asiat tulee niinku tänä päivänäkin esille kaikessa elämässä, uutisissa tai missä tahansa maailman tapahtumissa.” (nainen, 22a)

”No kyllähän se varmaan vaikuttaa siihen, mitä mä ajattelen nykypäivänä. Että jotkut semmoset tapahtumat, mitä nykypäivänä tapahtuu, niin kyllähän niitä peilaa sen kautta, mitä tietää tai luulee tietävänsä historian tapahtumista. Että kyllähän se jollain tavalla niin kun ymmärtää niitä asioita sitä kautta ja löytää niitä asioitten juuria sieltä menneestä, että pystyy tavallaan jollain tavalla jäsentämään sitä kautta.” (nainen, 23d)

Idea lineaarisesta ajasta, jossa tapahtumat ovat loogisessa yhteydessä toisiinsa ja muodostavat jatkumon, pidetään yleensä uudemman aikakauden ilmiönä. Saksalainen filosofi Hans Georg Gadamer liitti koko historiatietoisuuden käsitteen, sellaisena kuin se nykyään ymmärretään, nimenomaan moderniin aikakauteen. Gadamerin mukaan historiatietoisuuden kautta syntyi näkemys siitä, että nykyajan ilmiöt ja käsitykset ovat historiallisen kehityksen tulosta, eivät lopullisia to-tuuksia. Gadamerin mukaan tämä merkitsi valtavaa ajattelun vallan-kumousta: modernin ajan ihminen saattoi irrottautua erilaisten tradi-tioiden kahlitsevasta otteesta ja muuttaa maailmaa.²⁷⁴

Myös sosiologi Frank Füredi liitti historiatietoisuuden moderniin aikakauteen ja painotti historiatietoisuutta välttämättömänä edelly-tyksenä muutokselle ja kehitykselle. Hänen ajattelussaan historiatie-toisuuden keskeisen tärkeä elementti oli sen tiedostaminen, että pysy-vyyden sijaan historialle on leimallista asioiden jatkuva muuttuminen. Füredin mukaan esimerkiksi antiikin aikaiset yhteisöt olivat luonteel-taan eristäytyneitä ja sosiaaliselta rakenteeltaan yksinkertaisia. Täl-

²⁷⁴ Gadamer 1987, 89-90.

laiset yhteisöt olivat voimakkaasti sidoksissa vuorokauden valoisan ajan ja vuodenaikojen vaihtumisen kaltaisiin syklisiin ilmiöihin. Tällöin myös muutos hahmotettiin luonteeltaan pikemminkin sykliseksi ilmiöksi kuin ainutkertaiseksi kehitykseksi. Füredin mukaan tämän-tyyppisessä mentaalisisessä ympäristössä ihmiset eivät kenneet näkemään omaa kokemusmaailmaansa laajemmasta viitekehityksessä, jolloin ajatus ihmiskunnasta muutoksen ja kehityksen airuena jäi hahmottamatta.²⁷⁵ Asioiden ja ilmiöiden toistuvuutta painottava syklinen aikakäsitys ei siis avannut näköaloja ihmisen mahdollisuuksiin muovata ratkaisevasti ja pysyvästi historian suuntaa. Tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret eivät suoranaisesti viitanneet historian emansipoi-vaan vaikutukseen. Tästä huolimatta heidän näkemyksensä historian olemuksesta edustivat monessa suhteessa Gadamerin ja Füredin kuvaamaa modernin aikakauden ajattelua. Historia hahmotettiin yleensä jatkumona: nykypäivä rakentuu menneisyyden muodostamista kerrostumista, joiden tuntemista pidettiin yleensä tärkeänä:

”No ehkä henkilökohtaisesti se on semmonen ennen kaikkea linkki nykyisyyteen. Ja ehkä niinkun se mielenkiintokin on herännyt siitä kautta, kun on tavallaan löytänyt niitä yhtymäkohtia menneisiin kulttuureihin ja huomaa, kuinka paljon loppupelissä nykykulttuuriin vaikuttaa historialliset tapahtumat ja sieltä juontuvat perinteet ja kaikkea tämmöistä. Ehkä se on mulle ennen kaikkea nykypäivän ymmärryksen työkalu.” (mies, 25)

Myös seuraava nuori viittasi nykypäivän ilmiöiden ja menneisyyden väliseen yhteyteen pohtiessaan historian merkitystä omalle ajattelulleen:

”Mut sit jos mä yleisesti mietin historiaa, mitä se merkitsee mulle, niin mä oon ehkä semmonen, että mä elän ehkä semmosten maailman isojen tapahtumien kautta. Et mä oon tutustunu Gandhiin ja mä tiedän, et se on seikkaillu joskus Intiassa. [...] Ja sitä kautta just

²⁷⁵ Füredi 1992, 59-60, 67.

rakentaa tavallaan sitä ajankuvaa ja sitä mimmosia vaikutuksia ehkä tapahtumilla sillon on ollu nykymaailmaan. Mut en mä sitten muuten ehkä jäsennä historiaa niin kauheen tavallaan arkipäivässä enkä ehkä ymmärräkään kaikkia merkityksiä, mitä on.” (mies, 23a)

Historiatietoisuuden avulla myös jokapäiväinen elämä voidaan asettaa arkipäivää laajempaan viitekehykseen, johon yksilöt voivat sijoittaa kokemuksiaan. Samalla nykypäivän tapahtumia voidaan tarkastella menneisyyden peiliä vasten ja arvioida siten niiden merkitystä.²⁷⁶ Yhdysvaltalaisen historiandidaktiikan asiantuntijoiden Keit Bartonin ja Linda Levstikin mukaan historian avaamia näkökulmia nykyisyyden ymmärtämiseen voidaan pitää aivan keskeisenä perusteluna historian opiskelun tärkeydelle. Heidän mukaansa järkevä yhteiskunnallisia asioita koskeva keskustelu edellyttää välttämättä tietoa nykypäivän ilmiöiden taustoista ja niiden rakentumisesta.²⁷⁷ Yksi haastatelluista nuorista kuvasi historian antaneen perspektiiviä sen ymmärtämiseen, kuinka nopeaa muutoksen vauhti on ollut:

”Paljon on tapahtunut ennen meitä. Ja varsinkin, kun me eletään nyt niin eri ... et siis aivan tajuttoman erilaisessa maailmassa. Maailma on muuttunut niin nopeesti nytten, ihan tosi äkkiä, teknologiat ja kaikki.” (nainen 24e)

Monet haastateltavat kertoivat käyttävänsä historiaa ympäröivän nykymaailman hahmottamiseen. Esimerkiksi monien nykypäivän konfliktien juurten katsottiin ulottuvan syvälle menneisyyteen. Siksi niiden syvällisempi ymmärtäminen edellyttää tietoa vastakkainasetteluiden historiallisista taustoista. Tieto konfliktien historiallisista syistä puolestaan avaa laajempia perspektiivejä eri osapuolten näkemyksiin ja auttaa ymmärtämään, että historiallinen totuus on usein moniselitteinen ja suhteellinenkin asia: samaa ilmiötä voidaan tarkastella monenlaisista näkökulmista. Monet haastateltavat kuvasivat historiaa

²⁷⁶ Ks. esim. Rüsen 2004, 67.

²⁷⁷ Barton & Levstik 2004, 73.

myös eräänlaiseksi ajattelun työkaluksi: menneisyyttä koskeva tieto auttaa suhteellistuttamaan nykypäivän ilmiöitä ja liittämään niitä laajempiin kokonaisuuksiin. Historiatietoisuuden teorialleissa historiaa kuvataan usein myös ajattelun välineeksi, joka auttaa hahmottamaan ympäröivää todellisuutta ja omaa paikkaa maailmassa.²⁷⁸ Haastatteluoitteet kertovat, että historia antaa nuorille välineitä nykypäivänä ilmenevien vastakkainasetteluiden ja kulttuurierojen ymmärtämiseen:

”Et mun mielestä kuitenkin vaikuttaa [historia] sillä tavalla ajatteluun, et kun tietää jotkut syyt jostakin, niin ei ole jotenkin niin yksinkertaistettuja eikä ehdottomiakaan mielipiteitä asioista. [...] Mun mielestä esimerkiksi semmonen esimerkki siitä, mitenkä tärkeää on historian tuntemus esimerkiksi tällä hetkellä Israelin ja Palestiinan välillä, koska ihmisillä on aina mielipide jompaankumpaan suuntaan. Ois mun mielestä hyvä, että silloin, jos on mielipide jommastakummasta, niin lukis sen vastakkaisenkin.” (nainen, 23a)

Edellisen vastaajan näkemyksissä on myös piirteitä, joissa on yhtymäkohtia moniperspektiiviseen tapaan hahmottaa menneisyyden olemusta. Moniperspektiivisessä lähestymistavassa menneisyyden tapahtumista ei pyritä muodostamaan yhtä oikeaa kertomusta, vaan niitä tarkastellaan monenlaisista, erilaisten toimijoiden ja aatesuuntausten avaamista näkökulmista.²⁷⁹ Myös seuraavan nuoren ajattelusta heijastui näkemys siitä, että menneisyyttä voidaan tarkastella erilaisista näkökulmista.

”Kyllä mä allekirjoittaisin sen lauseen, että jotta voi nykypäivää ja nyky-yhteiskuntaa ymmärtää, niin on tiedettävä menneisyydestä. Ja sen oon huomannut nimenomaan kun oon matkustanut, ollu kakkakennäköisillä kesäkursseilla ulkomailla ja sit vaihto-opiskelijana sun muuta. Niin sit tietty omaa kulttuuria ja yhteiskuntaa, lähinnä täl-

²⁷⁸ Ks. esim. Rüsen 1994, 6-7.

²⁷⁹ Ks. esim. Stradling 2003.

laisia kulttuurieroja kun on tarkastellut ja sit alkaa miettiä. miks asiat on näin. Ja sit on yleensä siinä historiallisessa taustassa jotakin sellasia asioita, mitkä on vaikuttanu niihin, mitä nykyään on misäkin kulttuurissa ja noin. Ja sitten se auttaa laittaa monta asiaa kontekstiin niinku sillä tavalla, että joittenkin asioiden pohjalta asia on sitten näin.” (nainen, 24a)

Edellinen haastateltu viittasi myös kulttuurierojen ymmärtämiseen pohtiessaan historian merkitystä ajattelulleen. Bartonin ja Levstikin mukaan historia voi auttaa ymmärtämään, että oma kulttuurimme ei muodosta ajatonta, universaalia standardia: se on historiallisesti kehittynyt ilmiö, yksi lukuisista vaihtoehtoista.²⁸⁰

Osa haastateltavista kertoi pitävänsä historiaa kiinnostavana ja mielenkiintoisena tiedonalana. Eräs nuori kertoi hahmottaneensa historian avulla omaa paikkaansa maailmassa. Hän sitoi oman elämäntarinansa itsensä osaksi Suomen yleisempää kehitystä ja myös oman sukusensa menneisyyttä:

”No kyllä varmasti sanotaan niinku lähihistoria ja ehkä viimeisen 150 vuoden ajalta. Sanotaan, että siihen nivoutuu tietysti oman suvun vaiheet niissä tapahtumissa ja osa sitä kautta tulee niinku lähemmäks ne tapahtumat ja helpompi ehkä samastua sitten sen ajan ihmisten näkemyksiin ja tapahtumiin.” (mies, 25)

Yksi tutkimushenkilöistä kertoi historian auttaneen suhteuttamaan hänen omaa elämäänsä historiallisessa jatkumossa. Historian tuntemus oli auttanut häntä myös muutoksen ja oman aikakautemme erityisyyden ymmärtämisessä:

”Ja kyllä se niinkun vaikuttaa, että ymmärtää, että elämä on sellainen jatkumo: että me nytten ollaan täällä hyvin vähän aikaa. Paljon on tapahtunu ennen meitä. Ja varsinkin kun me eletään nyt niin eri... et siis aivan tajuttoman erilaisessa maailmassa. Maailma on

²⁸⁰ Barton & Levstik 2004, 37.

muuttunut niin nopeesti nytten, ihan tosi äkkiä, teknologiat ja kaikki. Ja sitä just, että ymmärtää, että tää on niinkun tosi uutta, mitä meillä nyt on meneillään, kaikki vempeleet ja muut. Ettei oo ollut pitkään. Ja onhan se tosi ihmeellistä, että nyt sitten ite elää tällasessa maailmassa.” (nainen, 24e)

Pohtiessaan historian merkitystä omalle ajattelulleen haastateltavat nostivat usein esille myös historian tulevaisuusulottuvuuden. Nykyisessä historiateoreettisessa ajattelussa historian tapahtumat ymmärretään yleensä luonteeltaan ainutkertaisiksi, mutta toisaalta historia voi avata näkökulmia siihen, millaista kehitys mahdollisesti voisi olla. Tulevaisuutta voidaankin pitää historiatietoisuudessa yhtä tärkeänä tekijänä kuin menneisyyttä.²⁸¹ Tulevaisuus voidaan nähdä osana sitä lineaarista jatkumoa, joka yhdistää mennyttä nykyisyyden selittämisen kautta tulevaan. Historian vaikutus tulevaisuudenodotusten muovautumiseen saattaa usein olla tiedostamatonta. Monet nuoret kuitenkin toivat esille, että historia avaa heidän ajattelussaan näköaloja myös tulevaisuuteen.

”Et kyllä mä olisin henk. koht. sitä mieltä, että ei tässä vois nyt silleen niinku elää, jos ei tietäis mitään menneisyydestä. Et ei niinku tavallaan vois mennä eteenpäin, jos ei tietäis, miten ennen on joku asia mennyt tai on koko maailmassa ylipäätään tapahtunut.” (nainen, 22c)

”Mä oon aina ajatellut historia silleen, että se on tavallaan avain menneisyyden kautta tulevaisuuteen ja nykypäivään. Se historia hyvin paljon selvittää sitä, minkä takia tietyt asiat on niinkun ne on nyt. Ja tavallaan ymmärtämällä historiaa niinku opiskelemalla historiaa pystyy tavallaan hahmottamaan, miks maailma on sellainen kuin se on nyt. Ja pystyy mahdollisesti myös, no tulevaisuutta on vaikea ennakoida, mutta ehkä sieltä historiasta löytyy myös jotakin vastauksia siihen, mitä tulevaisuudessa vois tapahtua.” (mies, 23b)

²⁸¹ Ks. esim. Ahonen 1998, 25.

Eräs haastateltava puhui paitsi historian avaamista tulevaisuudennäkymistä, niin myös historian tärkeästä roolista ympäröivän todellisuuden hahmottamisessa: se tarjoaa mahdollisuuden rakentaa kokonaiskuvaa maailmasta ja sen ilmiöistä.

”No kyllä mä näkisin, että historia on niinkun tällöinen ihan avainsana siihen kokonaiskuvan hahmottamiseen. Että niinkun se, että tietää mitä menneisyydessä on tapahtunut ja kuinka on tähän tultu, niin se vois niin kun tulevaisuuteenkin vähän auttaa kattomaan kenties. Että kyllä mä oon sitä mieltä, että se on just senkin takia kauheen tärkeä aine tää historia.” (mies, 24)

Jotkut tässä tutkimuksessa haastatelluista nuorista epäilivät, riittävätkö heidän tietonsa historiasta nykypäivän ilmiöiden hahmottamiseen. Monet nuoret pitivät historiaa vaikeana tiedonalana muun muassa siksi, että siitä on hankala muodostaa kokonaiskuvaa. Menneisyyden tapahtumien ja nykytodellisuuden välinen yhteys ei välttämättä avaudu helposti. Tämä on sinällään varsin tyypillinen historian oppimiseen ja omaksumiseen liittyvä ongelma. Monien eri kanavien kautta sattumanvaraisesti välittyvä kuva menneisyydestä ja nykyisyydestä jää hajanaiseksi ja pirstaleiseksi. Historiasta saatua tietoa ei osata liittää nykyhetkeen.²⁸² Jotkut haastateltavat kuvasivat sitä, miten haasteellista nykypäivää on hahmottaa historian kautta. Menneisyydestä saatu tieto ei merkitse automaattisesti historiallisten jatkumoiden hahmottamista:

”Ehkä just, kun se niin sellasta sirpaleista se historiatieto. Jos sieltä nyt sattuu tunnistamaan jonkun, että on niinkun samantapainen jonkun tapahtuman kanssa, niin ehkä sitten. Mutta en mä sitä mitenkään laajemmin osaa mihinkään yhdistää, minkään pidemmän kehityksen tuloksena. (nainen, 20)

²⁸² Pili 1992, 129.

”No, ois ne [lukion historiankurssit] varmaan voinu olla erilaisia. Että ehkä semmosta kokonaisuutta en usko, et on lukiostakaan sit kuitenkaan jääny. [...] Joo ja sit semmosta pientä tietoo, mikä sitten unohtuu hetken kuluttuu, et se ei oikein sisäistäny, en oo ainakaan koe et oisin.” (nainen, 24b)

”No kyllä niissä [lukion temaattisissa historiankursseissa] oli vähän sitä ongelmaa, ettei saanut ihan täyttää semmosta kokonaiskuvaa. Just niitä yksittäisiä ajanjaksoja, mut okei niistä tuli sit hyvä kuva. Mut kyllä se vähän se kokonaisuus kärsi siitä.” (mies, 23c)

Edellisten puheenvuorojen nuoret peräänkuuluttivat kokonaiskuvaa menneisyydestä. Näiden odotusten taustalla voidaan nähdä tiedostettu tai tiedostamaton käsitys siitä, että historian ilmiöt ja tapahtumat ovat sidoksissa toisiinsa ja muodostavat kokonaisuuden.

Nuoret eivät yleensä mieltäneet historiaa pelkäksi tiedoksi menneestä. Se nähtiin myös ajattelun välineenä, joka auttaa hahmottamaan esimerkiksi omaa paikkaa maailmassa. Vaikka historiallisen tiedon soveltamista ei pidetty ongelmattomana, nuorten näkemyksissä historian olemuksesta heijastui käsitys lineaarisesta jatkumosta. Nykypäivän katsottiin rakentuvan monessa suhteessa menneisyyden muodostamalle perustalle. Siksi nykyisyyden ymmärtämisen katsottiin edellyttävän tietoa historiasta. Monien nuorten näkemyksissä myös tulevaisuus hahmottui lineaarisen jatkuvuuden kautta: historian kautta avautuu näkökulmia ja odotuksia myös tulevan suhteen. Joillekin vastaajille varsinkin koulun tarjoama historia näyttäytyi kuitenkin pirstaleisena ja sekavanakin tiedonalana. Näille nuorille historia oli jäänyt usein tietyllä tapaa etäiseksi: he kokivat, etteivät olleet kyenneet muodostamaan kaipaamaansa kokonaiskuvaa menneisyyden tapahtumista ja niiden vaikutuksesta nykypäivään. Toisaalta näidenkin nuorten käsitysten taustalla näytti vaikuttavan modernille läntiselle historia-ajattelulle tyypillinen odotus siitä, että historia voidaan hahmottaa yhdeksi ilmiöksi, jonka yksittäiset tapahtumat ovat osa suurempaa kokonaisuutta.

8.2 Historia samaistumiskohteena: suuret vai pienet kertomukset?

Yhteisön jäsenten yhteisiä menneisyyden muistoja voidaan kuvata kollektiivisen muistin käsitteellä. Kun yhteisiin muistoihin samaistutaan, voidaan puhua kollektiivisesta identiteetistä. Käsitys yhteisestä menneisyydestä on tärkeä tekijä myös tulevaisuuden rakentamisen kannalta, koska se avaa näköaloja tuleviin kollektiivisiin projekteihin.²⁸³ Pekka Kaunismaan mukaan kollektiivisen identiteetin samaistumiskohteiden tulee olla riittävän abstrakteja ollakseen uskottavia. Kollektiivinen identiteetti latistuu helposti, jos sillä viitataan liian konkreettisiin kohteisiin. Tässä mielessä historia on varsin otollinen samaistumisen kohde: varsinkin kaukaisemman historian tapahtumia voidaan helposti mystifioida. Niihin voidaan tällöin liittää esimerkiksi erilaisia kansakuntaa kokoavia merkityksiä.²⁸⁴ Suomessa esimerkiksi sota-aikaan liittyviä muistoja on käytetty tämäntyyppisenä kollektiivisen identiteetin lähteenä. Sodat on nähty kansakunnan yhteisenä voimanponnistuksena ja myyttisenä selviytymistarinanana ylivoimaista vihollista vastaan.

Eurooppalaisessa historiandidaktisessa keskustelussa on viime vuosikymmeninä pohdittu tulisiko kouluopetuksen keskeisenä tavoitteena edelleen olla suurten kansallisten kertomusten opettaminen. Suurten, valmiiden metanarratiivien ulkoaopetteluun sijaan huomiota on enenevässä määrin kiinnitetty historiallisen ajattelun kehittämiseen. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi kykyä analysoida ja arvioida erityyppisiä historiallisia lähteitä ja rakentaa niiden pohjalta erilaisia tulkintoja menneisyyden tapahtumista.²⁸⁵ Viime aikaisessa keskustelussa on toisaalta noussut esille myös kriittisiä puheenvuoroja nykyisin vallalla olevaa historiandidaktista ajattelua kohtaan. Taustalla on huoli siitä, että yhteisten arvojen puuttuminen rapauttaa läntisten yhteiskuntien arvopohjaa ja yhtenäisyyttä. Tämä on johtanut

²⁸³ Ahonen 1998, 21–22, Seixas 2004, 5–6.

²⁸⁴ Kaunismaa 1997, 223.

²⁸⁵ Ks. esim. Laville 2004, 166, 169.

myös vaatimuksiin suurten kansallisten kertomusten palauttamisesta historian opetussuunnitelmiin.²⁸⁶

8.2.1 *Suureen kansalliseen kertomukseen samaistujat*

Sirkka Ahonen totesi *Historiaton sukupolvi?* -teoksessaan, että vuonna 1997 haastatellut suomalaisnuoret samaistuiivat varsin voimakkaasti ”taistelevan kansakunnan” projektiin. Erilaisista haastatteluissa käsitellyistä aihepiireistä nuoret nostivat voimakkaimmin esille talvi- ja jatkosotaan liittyviä teemoja. Sotien historiasta puhuttiin yleensä varsin kansallismieliseen sävyyn. Ahonen havaitsi, että kansallinen ajattelu ja edistysprojekti olivat tuolloin edelleen voimissaan. Sosiologien hahmottelema pirstoutunut postmoderni identiteetti ei siis näyttänyt vastaavan tuolloin haastateltujen nuorten todellisuutta.²⁸⁷

Yksi tämän tutkimuksen teema-alueista oli kysymys siitä, millaisiin asioihin haastateltavat kokevat samaistuvansa historiassa. Kysymystä täsmennettiin haastateltaville siten, että heitä pyydettiin arvioimaan, kokivatko he jotkut Suomen tai maailmanhistorian käännekohtat tai kehityskulut itselleen ja omalle ajattelulleen tärkeiksi. Useimmat pohjivat tässä yhteydessä suhdettaan Suomen lähihistoriaan, joka oli monille tärkeä identiteetin lähde. Seuraava haastateltu samaistui Suomen historian vaiheisiin ja sijoitti myös oman elämänsä tähän jatkumoon:

”Mä uskoisin, että ainakin tämmönen niinku kansallisidentiteetti aika vahvastikin on muotoutunut Suomen historian vaiheiden kautta. Ja tavallaan näkee ittensä sen jatkumona.” (mies, 25)

Samoin kuin Ahosen tutkimuksessa, myös tässä tämän tutkimuksen haastatteluissa tärkeimmäksi yksittäiseksi samaistumisen kohteeksi nousivat sota-ajan tapahtumat. Maailmanhistorian tapahtumia sa-

²⁸⁶ Laville 2004, 176; ks. myös Füredi 1992, 23.

²⁸⁷ Ahonen 1998, 19.

maistumiskohteena ei sen sijaan tässä yhteydessä nostettu juurikaan esille.

Sota-ajan tapahtumat ja vastakkainasettelu Neuvostoliiton kanssa olivat nousseet useimpien tähän tutkimukseen osallistuneiden opiskelijoiden vanhempien tai isovanhempien muistelupuheessa esille. Se, millä tavoin sota-ajan tapahtumiin samaistuttiin vaihteli tosin suuresti. Osa haastateltavista katsoi, että sota-ajan tapahtumat ovat vaikuttaneet heidän näkemyksiinsä voimakkaasti. Nämä nuoret kokivat Suomen käymien sotien historian vahvistaneen omaa isänmaallisuuttaan. Sodat olivat tälle ryhmälle selkeästi osa suurta kansallista kertomusta. Näissä puheenvuoroissa useat nuoret näkivät oman elämänsä osaksi kansakunnan ja oman suvun muodostamaa jatkumoa:

”No just tää talvisota ja jatkosota. Mä oon aika isänmaallinen ihminen silleen. Niin kyllä se, että omat ukit on taistellu siellä: se on semmonen vahvin mikä tulee. Ja mun isä on sen verran vanhempi, että hän muistaa itekin vielä jotain yksittäisiä muistikuvia sieltä sotaajalta. Sillon kun isä palas rintamalta tai jotain, tällasta näin. Niistä ollaan aika paljon puhuttu.” (mies, 23c)

Sotien muistoa käsiteltiin myös eräänlaisena menneisiin sukupolviin kohdistuvana kiitollisuudenvelkana, joka velvoittaa myös nykynuorisoa.

”Kyllä ainakin noi 1900-luvun alkupuolen ja puolenvälin tapahtumat: itsenäisyystaistelu ja talvisota ja jatkosota. Varsinkin kun on oma isä kovasti kiinnostunut historiasta, niin on sitten kertonu kaikenlaisia tarinoita, mitä hän on sitten taas kuullu isältänsä, joka on ollu sodassa. Niin kyllä ne tapahtumat tietyllä tapaa sijottaa omaan sukuun tai oman suvun historiaan. Ja kyllä ne on sillä tavalla merkityksellisiä, että osaa arvostaa sitä omaa isänmaata. Ei nyt mitenkään yltiöpäisesti, mutta kuitenkin. Ja tavallaan ehkä siihen, että sitä haluis niinkun säilyttää tiettyjä asioita omassa kotimaassaan, minkä puolesta on taisteltu. Et jotenkin vähän pelottaa, jos työ on tavallaan ollut turhaa.” (nainen, 23a)

Historian suuriin ja pieniin kertomuksiin samaistumisessa ei välttämättä ole kysymys joko tai -ilmiöstä. Monet nuoret, jotka kuvailivat samaistuvansa suureen kansalliseen kertomukseen pitivät myös oman sukunsa vaiheita tärkeitä omalle identiteetilleen:

”Sanotaan, että siihen [Suomen sotien historiaan] nivoutuu tietysti oman suvun vaiheet niissä tapahtumissa ja osa sitä kautta tulee niinkun lähemmäks ne tapahtumat ja helpompi ehkä samastua siten sen ajan ihmisten näkemyksiin ja tapahtumiin.” (mies, 25)

”Siis mulle ne sodat on merkityksellisiä ehkä sen kautta, kun mä tiedän, että mun isovanhempia on ollut sodassa ja mummi kertoo niitä tarinoita, kun on ollut lottana rintamalla. [...] Niin ja sitten kun on tavallaan elänyt siinä ympäristössä, että on asunut lapsuutensa siinä talossa, joka on rakennettu sen sotien jälkeen. Niin tavallaan kuitenkin on tajunnut, että se historia on läsnä siinäkin hetkessä, eikä vain jotakin, mikä on ollut joskus.” (nainen, 23d)

”Mä oon ylpeä siitä, et mun pappa on ollu sodassa ja se et se on ollu aika aktiivinen tämmöisissä yhteiskunnallisissa asioissa. Kyl mä uskon, että se vaikuttaa siihen, et mä pidän niitä myös tärkeinä ja ne on varmaan sieltä äidin kotoota tullu sit mullekin osaks arvomaailmaa. Ehkä se vaikuttaa sit myös se et kun on vähän niinku maaseudulta kotosin. Niin kyllä ne tarinat ja ne tekemiset ja touhuumiset mitä siel on tehty, niin kyl mä niitä arvostan enemmän kun se et mitä tääl kaupungissa tehdään.” (nainen, 23c)

Seuraava nuori kertoi kokevansa isänmaallista ylpeyttä sota-ajan tapahtumista.

”Sitten tietenkin pieni semmonen isänmaan ylpeys löytyy, että sodat ja muut vastaavat nää jutut. Niin kyllähän sitä niinku suomalaisena jotenkin samastuu siihen hommaan ja merkitsee jonkun verran. [...] Kyllä siitä voi olla vähän niinkun ylpeekin.” (mies, 22)

Eräs haastateltu kertoi, kuinka vanha vastakkainasettelu suuren naapurin kanssa oli noussut esille isovanhempien kanssa käydyissä keskusteluissa. Vanhempiensa kanssa kyseinen nuori oli sen sijaan keskustellut historiaan liittyvistä kysymyksistä huomattavasti vähemmän. Hän arvioikin, että merkittävimmät asiat Suomen historiassa ovat tapahtuneet isovanhempien sukupolvelle:

”Jotenkin puhuttiin venäläisistä ja miten niitä on nytten täällä Suomessa paljon maahanmuuttajina ja niinku asuu täällä ja työskentelee. Hän sano, että se on hirveän vaikeeta suhtautuu niihin, kun on ollu ihan verivihollisia. Häinkin ite ihan Itä-Suomessa asuu ja on ollu evakossa rajan takana ja näin. [...] Ihan omien vanhempien kanssa ei oo niinkään tullu juteltua historiasta. Et jotenkin on niinku ajateltu, että sellaset merkittävät jutut, isot asiat on tapahtunu niinku isovanhemmille just kun ajattelee näitä sotakokemuksia ja sellasia.” (nainen, 24a)

Pekka Kaunismaan esille nostama ajatus siitä, että historian samaistumiskohteiden tulee olla luonteeltaan riittävän epäkonkreettisia ja abstrakteja säilyttääkseen uskottavuutensa näkyy selvästi yhden nuoren ajattelussa. Hän kuvasi samaistuneensa 1800-luvun kansalliseen heräämiseen ja saaneensa siitä aineksia omaan identiteettiinsä suomalaisena.

”Et kyllä mä oon miettiny sitä, miten se on siinä 1800-luvun loppupuolella ja vähän aikaisemminkin, että miten ne suomalaiset on kokenu itensä. Sit kun tullu tällaisia kansallisromantiikkaa [...] kaikki nää taiteilijat, kirjoittajat, siis runoilijat, Leinokin tossa 1900-luvun alussa. Tavallaan tulee koko ajan sellaista vähän niinkun vahvistusta sille omalle: että me ollaan suomalaisia, me ollaan oma niinkun kansa.” (mies, 23b)

Osalle nuorista suuret kansalliset kertomukset avautuivat edelleen tärkeinä samaistumisen kohteina. Historian avulla etsittiin vastauksia siihen, millaisten tekijöiden varaan suomalaista identiteettiä voidaan ra-

kentaa. Nuoret nostivat menneisyydestä esille erilaisia myyttisiä kertomuksia, joiden konkreettisia yksityiskohtia ei tosin juurikaan tuotu esille. Näiden kertomusten avulla rakennettiin kuvaa yhteisestä menneisyydestä, joka yhdistää suomalaisia ja sitoo myös nuoret osaksi suurempaa historiallista jatkumoa. Haastateltuaan vuonna 1997 1980-luvun alussa syntyneitä nuoria Ahonen havaitsi, että tutkimushenkilöt löysivät samaistumiskohteensa lähinnä isovanhempiensa sukupolven avainkokemuksista: sodista ja niiden jälkeisestä jälleenrakennuksesta. Sen sijaan omien vanhempien sukupolvi oli nuorille hankala hahmotettava. Esimerkiksi suureen muuttoon ja elinkeinorakenteen muutokseen viitattiin vain harvoin.²⁸⁸ Myös tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret löysivät samaistumiskohteensa lähinnä isovanhempien sukupolven kokemuksista, erityisesti sota-ajasta, jonka käsittelyssä suuren kansallisen kertomuksen retorinen valta oli edelleen suuri.

8.2.2 *Metanarratiiveista etääntyneet*

Postmodernistien esille tuoma epäily suurista metanarratiiveja kohtaan nosti 1970-luvulta lähtien historian pienet kertomukset kiinnostuksen kohteeksi. Ns. uuden historian edustajat katsoivat, että historian suuret kertomukset ovat tukahduttaneet alleen tavallisten ihmisten roolin historiassa. Esimerkiksi mikrohistoriallista suuntausta edustavat historioitsijat katsoivat, että historia ei koostu yhdestä suuresta vaan lukuisista pienemmistä kertomuksista.

Pienempien historioiden esiinmarssi on usein tulkittu vastareaktioksi epävarmalta näyttävää tulevaisuutta kohtaan. Modernisaation kaltaisten suurten kertomusten uskottavuuden heikentyessä ihmiset etsivät turvaa ja henkistä selkänokkaa erilaisista pienemmistä paikallisuuteen ja erityisyyteen ankkuroituneista historiallisista identiteeteistä. Muun muassa sosiologian piirissä onkin kiinnitetty huomiota siihen, että metanarratiivien vetovoiman heikentyessä historiaa käytetään kasvavassa määrin erilaisten yhteiskunnallisten vähemmistöjen

²⁸⁸ Ahonen 1998, 170.

identiteettien rakentamiseen. Ajatuksena on, että jokaisella on oikeus omaan historiaan.²⁸⁹

Mikrohistoriaa on toisaalta myös kritisoitu voimakkaasti historiallisen kokonaisnäkemyksen sumentamisesta, kun tutkimuksissa keskitytään suurten linjojen sijasta yksittäistapauksiin. Esimerkiksi Füredi näki mikrohistoriallisen lähestymistavan tuhoisana ilmiönä. Paikallisuuteen keskittyvä historia hämärtää hänen mukaansa kokonaiskuvan: menneisyyden suuret linjat jäävät hahmottumatta ja historia vaikuttaa sarjalta sattumanvaraisia, toisistaan erillisiä, tapahtumia. Kokonaiskuvan hämärtyessä usko ihmisen voimaan ja kykyyn muovata tietoisesti historiaa hiipuu: Füredille mikrohistorian esiinmarssi merkitsee tätä kautta myös tulevaisuuss pessimismin kasvua. Myös Füredi näki pienten historioiden suosion takana ihmisten nostalgian kaipuun epävarmana ja kaoottisena pidetyn tulevaisuuden edessä. Hän kuvasi ilmiön paradoksaaliseksi: maailman globalisoituessa ja yhdentyessä paikallisuuden merkitys kasvaa kokonaisnäkemyksen kustannuksella.²⁹⁰

Pienten kertomusten vetovoima näkyi jossain määrin myös tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten näkemyksissä. Useille nuorille oman perheen ja suvun historia näyttäytyi merkittävänä samaistumiskohteena. Seuraava nuori kertoi kasvaneesta kiinnostuksestaan sukunsa ja perheensä historiaa kohtaan:

”Mutta sit nyten viimesen kahen vuoden aikana niin oman äitin kaa tullu juteltua aivan älyttömästi niinku omien sukulaisten historiasta ja sitten äidin omasta menneisyydestä ja semmosta sitten niinkun. Mutta se on lähinnä keskittynyt tämmöseen henkilöhistoriaan, oman suvun henkilöhistoriaan ja sitten tämmösiin yleisiin elämäntapoihin sillä aikakaudella. Että ei siinä mitään sankaritarinoita kerrota, mutta mitä kukakin on tehny nuorena ja tämmösii juttuja. Niitä on ollu tosi mukava kuunnella. Sitä on sitten niinku pohtinu sitä kautta, että miten niinku, mistä on itte periny: minkälaisia ominaisuuksia omaan persoonaan ja tämmösii juttuja.” (mies, 22)

²⁸⁹ Ks. esim. Torpey 2004, 241–242, 249.

²⁹⁰ Füredi 1992, 237–240.

Eräs toinen haastateltu nosti ensisijaiseksi samaistumiskohteekseen oman sukunsa historian.

”No mulla on ainakin mun isän puolelta niinkun tämmönen körttiläisyys tää suvun juttu aina tähän meiän sukupolveen asti. [...] Mutta kyllä ne on kauheen mielenkiintosisia nää tarinat justinsa kun ollut vähän tämmösiä ns. vaikuttajia tuolla Pohjois-Savon tienoilla näissä körttipiireissä tää meiän suku.” (mies, 24)

Edellisissä puheenvuoroissa menneisyyttä hahmotetaan tavalla, jota Klas-Göran Karlssonin historian erilaisia käyttötapoja kuvaavan luokittelun pohjalta voisi kutsua eksistentiaaliseksi. Karlssonin mukaan historian eksistentiaalinen käyttö liittyy nimenomaan tavallisten ihmisten tarpeeseen löytää mentaalisia kiintopisteitä nopeasti muuttuvassa maailmassa.²⁹¹

Suvun ja perheen ohella myös muunlaiset lähiviiteryhmän samaistumiskohteet nousivat haastatteluissa esille. Seuraava naispuolinen opiskelija kertoi samaistuvansa historiassa ennen kaikkea ihmisten kohtaloihin. Erityisesti hän nosti esille naisten ja tyttöjen historian:

”Ja varsinkin tietysti tälleen nuorena naisena, niin naisten asemaan ja tyttöjen elämään tietysti ihan eri tavalla samaistuu ja miettii, että mimmonen sitä olis, jos eläis ite tuolla. Tai mä hirveesti niinkun jotenkin sympatisoin tai empatiseeraan niinku ihmisten tarinoita. Että ihan sama, missä ne on eläny.” (nainen, 24e)

Muutamat nuoret nostivat erikseen esille sen, että suuriin kansallisiin kertomuksiin samaistuminen on heille hankalaa. Eräs haastateltu kuvasi suhdettaan Suomen käymiin sotiin etäiseksi.

”Mut en mä niinku, täytyy sanoa että en mä oo ehkä pystyny jotenkin kokemaan sitä. Silleen niinku samaistumaan siihen juttuun, koska meil ei oo ollut sellaista.” (mies, 23b)

²⁹¹ Karlsson 2004, 52-57.

Sama nuori kertoi kuitenkin kasvavasta kiinnostuksesta omia juuriin kohtaan. Hän nosti esille samaistumisensa Kallioon, Helsingin kaupunginosaan, jossa hän oli lapsuudessaan asunut.

”Paljon oon sitten taas äidin kanssa puhunu semmosesta niinku paikallishistoriasta, tavallaan niinku Kallion historiasta. Meiän suku on siellä asustellu. Sen mä muistan, niistä on ollut tosi eläviä juttuja. Me itekin asuttiin melkein kymmenen vuotta Kalliossa. Sit jotenkin jossain kauppareissulla tai muussa äiti kerto, että tässä me laskettiin mäkeä vaan alas, eihän menny autoja silloin ollenkaan. Et tavallaan niinku ehkä Helsingin ja tarkemmin ottaen Kallion paikallishistoriaa on niinku [...] Mutta ei oo koskaan oikeestaan puhuttu mistään maailmansodista tai näistä Suomen sodista, mis Suomi on ollu mukana, saatika sitten kaukasemmista asioista vielä. Kyl mä oon jotenkin siitä Kalliosta. Mä en enää asu Kalliossa, mutta siihen on jotenkin tullu kaipuu jollain tavalla.” (mies, 23b)

Seuraava haastateltava kertoi pitäneensä historiaa erityisesti lukiossa yhtenä lempiaineistaan. Hän myös kertoi edelleen olevansa kiinnostunut menneisyydestä ja pohtivansa paljon nykyajan ilmiöiden historiallisia ulottuvuuksia ja taustoja. Tästä huolimatta hän ei kokenut löytäneensä historiasta erityisiä samaistumiskohteita.

”Ei, ei siis mä en ole ikinä sillä tavalla ajatellut oikeestaan. Et mä oon niinku enemmänkin ajatellut, että... historian tunteista sen kautta, että ymmärtää asioita paremmin. En mä oo ikinä kyllä rakentanut identiteettiäni sen pohjalle. En muista ainakaan.” (nainen, 23a)

Myös seuraava nuori kuvasi historiaa mielenkiintoiseksi tiedonalaksi. Varsinaista identiteetin lähdettä hän ei kuitenkaan historiasta ollut löytänyt. Historian kertomukset tuntuivat suhteessa omaan kokemusmaailmaan etäisiltä:

”En mä voi sanoo, et mä samaistuisin. Must se on kauheen mielenkiintosta, ehkä se... kyl mä siit mä ammennan tavallaan paljon. [...] Ehkä sit se, mitä mä luen ja kuulen, niin paikkaan niitä aukkoja mitä mul on mun tiedoissa. Et sitä kautta mä koen, et mä viisastun mitä enemmän mä tiedän. Mut et en mä jotenkin... Ne on kuitenkin niin kaukasia asioita, ne on ihan erillään kaikesta mun kokemusmaailmasta. Et ei sielt sellasta samaistumisen kohdetta löydy.” (nainen, 19)

Samaistumattomuus menneisyyden tapahtumiin ei sinänsä merkitse historiattomuutta siinä mielessä, että historiaa ei käytettäisi esimerkiksi nykypäivän hahmottamiseen tai erilaisten ilmiöiden suhteellistuttamiseen. Esimerkiksi sota-ajan merkitystä Suomen myöhemmälle kehitykselle pidettiin yleensä tärkeänä ja taistelua itsenäisen Suomen puolesta arvostettiin. Ongelmaksi koettiin nimenomaan samaistumisen, ilmiöstä ”kiinni saaminen”.

Sosiologi Manuel Castellsin mukaan nykyajan globalisoituvassa maailmassa suuret, valtion varaan rakentuvat, kansalliset kertomukset ja kollektiiviset toimijat yleisemminkin ovat menettämässä kovaa vauhtia vetovoimaansa samaistumisen kohteina.²⁹² Samanlaisia näkemyksiä on esittänyt myös esimerkiksi Anthony Giddens. Hänen mukaansa osa ihmisistä pitää edelleen kiinni suurten kansallisten kertomusten kaltaisista identiteetin lähteistä. Kasvava osa väestöstä on kuitenkin vieraantunut tämäntapaisista perinteisistä samaistumiskohteista: identiteetit täytyy aiempien itsestäänselvyyksien sijaan rakentaa itse.²⁹³ Monille tässä tutkimuksessa haastatelluille nuorille sota-aikaan liittyvät tapahtumat olivat jääneet etäisiksi, vaikka monet olivat kuulleet sotiin liittyvää muistelupuhetta perhepiirissään. Tuolloinen Suomi ja sen olosuhteet koettiin kovin erilaisiksi nykyiseen todellisuuteen verrattuina. Seuraava vastaaja oli kuullut isoisältään sota-ajasta. Hän ei kuitenkaan kokenut juurikaan samaistuvansa näihin kokemuksiin:

²⁹² Castells 1997, 6-12, 354-355.

²⁹³ Giddens 1999, 13,43; Giddens 1991, 4-5; Giddens 1990, 64-65.

”Ne tuntuu kaukaisilta [Suomen käymät sodat] ja ne tuntuu lähinnä siltä, että ne on tosi mielenkiintosta kuunneltavaa, lähinnä niinkun tarinoita, mutta ne ei niinkun [...] ja siten musta on hullua, että se on kuitenkin ollu tavallaan niin vähän aikaa sitten. Kun se tuntuu siltä, että se on joku ihan tarina menneisyydestä.” (nainen, 22c)

Eräs vastaaja katsoi seuraavien sukupolvien jääneen kiitollisuudenvelkaan veteraaneille. Eläytymisen ja samaistumisen tasolla sota-aika oli kuitenkin jäänyt hänelle etäiseksi:

”Ukki oli aikoinaan sodassa ja sitä kautta sitten. [...] Ehkä ei silloin hahmottanut sitä, mutta nykyään on hahmottanut, miten oikeesti käsittämättömiä asioita silloin on tapahtunu. Jos vertaa omaan elämään nykyään, niin en mä usko, että kukaan pystyy oikeen samaistumaan siihen aikaan millään tavalla. Et mä oon hyvin tietoinen siitä, että veteraanit kävi aikoinaan huisia taisteluja ja niinku se velka, mikä nykysukupolvilla on heille: sitä ei voi varmasti mitata mitenkään. En mä osaa tavallaan niinku elää siinä mukana. Et se on mulle enemmän semmonen informatio, minkä mä tiedostan, mutta ei oikeestaan muuta.” (mies, 23a)

Seuraava vastaaja kertoi tiedostavansa sota-ajan suhteellisen historiallisen läheisyyden, mutta koki silti tuon ajan tapahtumat oman elämänsä kannalta kaukaisiksi:

”Niin eihän siitä oo montaa vuotta sit kuitenkin isossa mittakaavassa, mut ehkä ne [Suomen käymät sodat] mun elämässä on aika pitkällä.” (nainen, 22b)

Monissa vastauksissa tuotiin yleisemminkin esille sitä, että suuri kansallinen kertomus sotien ja perinteisen isänmaallisen retoriikan kautta hahmotettuna tuntuu etäiseltä.

”Siis sikäli ne [Suomen itsenäisyyden ajan historian suuret käännekohtat] on kyllä ehdottomasti tärkeitä ja varmasti niinku nykysukupolvin kokee ne kamalan tärkeiks, mutta ehkä ne ei kuitenkaan kosketa, ne ei elä meidän arkipäivässä. Ne elää lähinnä kirjojen, elokuvien ja muistotapahtumien kautta. Et ne ei oikein kosketa, et varmaan suurelle osalle nykysuomalaisille vuoden 1995 historia on monella tapaa merkittävämpi lätkämestaruuden takia kuin se, mitä tapahtui joskus 1940 -50-luvuilla. Se on tietyllä tapaa ihan käsittämättöntä, mutta toisaalta ymmärrettävää.” (mies 23a)

Edellinen vastaaja viittasi vuoden 1995 historialla Suomen tuolloin voittamaan jääkiekon maailmamestaruuteen. Sen merkitys samaistumisen lähteenä saattaa hänen mukaansa olla monille tärkeämpi kuin kauemmaksi historiaan sijoittuvat suuret kansalliset kertomukset. Karl Mannheimin teoria sotien tai taloudellisten katastrofien kaltaisten suurten historiallisten käännekohtien keskeisestä merkityksestä tietyn sukupolven yhteenkuuluvuuden syntymiselle on hallinnut pitkään sukupolven käsitettä koskevaa ajattelua. Viime aikoina Mannheimilaista ajattelua on kuitenkin myös kyseenalaistettu. Esimerkiksi Semi Purhosen mukaan moni muukin tekijä, kuin järjestyttävä historiallinen murros voi yhdistää tiettyä sukupolvea. Yhdistävänä tekijänä voivat toimia esimerkiksi erilaiset diskursiiviset käytänteet.²⁹⁴ Edellisen nuoren viittaus vuoden 1995 jääkiekon maailmanmestaruuteen voidaankin nähdä esimerkkinä siitä, että hyvin erityyppiset seikat voivat saada aikaan voimakasta yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Monet tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret kokivat ylipäättään ajatuksen historiasta samaistumiskohteena itselleen vieraana. Näille nuorille historia oli usein jäänyt etäiseksi kirjatiedoksi, jonka linkittäminen omaan elämään on hankalaa:

”Niin se [historia] on varmaan kouluaine. Että en oo ollu hirveän kiinnostunut kuin ehkä yläasteella pikkusen aikaa. Niin se on jäänyt vähän semmoseks etäiseks. Ja ei meillä kotonakaan oo ikinä hirveäs-

²⁹⁴ Purhonen 2002, 4-15.

ti keskusteltu hirveästi mistään historiallisista tapahtumista tai yli-päättään, mitä uutisissa on sillä hetkellä meneillään: niin ei sitä osaa ajatella, että se kuuluis omaan elämään hirveästi.” (nainen, 20)

”Et varsinkin mun äidin puolelta on tehty sukututkimusta niin sen pohjalta on jonkin verran, mutta se on jäänyt enemmän semmoseks pintapuoliseksi, miten mä oon siihen tutustunu. Että ehkä kattonu jotain sukupuuta ja et vähän et kuka kuoli millonkin ja sillai, missä sodassa, et näin on.” (nainen, 24b)

Edellinen haastateltava ei kokenut myöskään Suomen historiasta rakennettuja suuria kertomuksia itselleen erityisen läheiseksi. Hänen mielestään tällaiset metanarratiivit tuntuvat hieman keinotekoisilta.

”No ehkä nyt se, mitä on mun mielest, ehkä mediakin sillai... ei nyt lietso, mut että pieni sisukas kansa, että kun eka Venäjän mahdista on nopeessa ajassa tullu tähän mitä nyt on, niin ehkä se semmosenä punasena lankana, että... Mut että miten mä sen, vaikuttaaks se muhun, niin en mä koe, että se vaikuttaa.” (nainen, 24b)

Seuraavalta haastateltavalta kysyttiin, onko hän poiminut omaan identiteettiinsä aineksia menneisyyden tapahtumista.

”Eipä näin äkkiseltään oikein niinku. Että ei oo mitään semmosta, mihin ois silleen tarttunu.” (nainen, 26)

Vaikka sota-ajan taistelevan Suomen kaltaiset suuret kansalliset kertomukset elivät edelleen monien nuorten mielissä tärkeinä samaistumiskohteina, osa vastaajista koki tämäntapaiset kertomukset itselleen etäisiksi. Koulun tarjoama historianopetus ei näyttänyt kyenneen tarjoamaan mielekkäitä samaistumiskohteita läheskään kaikille nuorille. Osa vastaajista oli sen sijaan löytänyt rakennuspuita omalle identiteetilleen epävirallisen historiakulttuurin piiristä. Vastaajien joukossa oli myös nuoria, jotka kokivat menneisyyden kaiken kaikkiaan itselleen vieraaksi ja etäiseksi. Näille nuorille menneisyyden ihmisten maail-

man ja nykyisen elämämaailman välille näytti avautuvan ammottava kuilu, joka teki samaistumisen vaikeaksi.

8.3 Historian kehityskertomukset menneisyyden jäsentäjinä: edistyskertomukset vai kontingenssi?

Matti Viikari arvioi vuonna 1983, että moderni aikakäsitys oli tuolloin länsimaissa edelleenkin vallitseva ja useimpien mielestä ainoa luonnollinen.²⁹⁵ Ennen valistuksen aikakautta historian yleinen luonne käsitettiin yleensä sykliseksi: hyvät ja huonot ajat vaihtelevat. Moderniin ajan hahmottamiseen kuului lineaarisen näkökulman ohella myös historiallisten muutosten käsittäminen tietyllä tapaa peruuttamattomiksi. Tulevaisuus nähtiin avoimena, vaikka kehityksen yleisluonne sinänsä yleensä miellettiin positiiviseksi. Muutos yhdistettiin edistykseen. Syklisen ajattelun kaudella historian tapahtumien oli mielletty olevan eräänlaisia ennusmerkkejä tulevasta. Uuden ajattelun myötä tästä käsityksestä luovuttiin: erilaisten syy-suhteiden ajateltiin hallitsevan historiaa.²⁹⁶

Se, missä määrin modernin aikakauden käsitys historiasta ainutkertaisten tapahtumien muodostamana edistyskertomuksena mahdollisesti näkyy nuorten ajattelussa oli tämän tutkimuksen keskeisiä tutkimuskysymyksiä. Teemaa lähestyttiin useista eri näkökulmista. Tämän haastatteluosion aluksi tutkimushenkilöiden kanssa keskusteltiin yleisesti siitä, onko historiassa heidän mielestään havaittavissa jokin kokonaissuunta, esimerkiksi kehitys kohti parempia aikoja. Nuoria pyydettiin myös kertomaan käsityksiään Suomen sodanjälkeisten vuosikymmenien kehityksestä sekä siitä, millaisena he hahmottavat koko maapallon kehityksen viimeisen sadan vuoden ajalta. Haastattelussa käsiteltiin myös tutkimushenkilöiden näkemyksiä länsimaiden historiallisesta roolista. Perinteisissä modernisaatiokertomuksissa län-

²⁹⁵ Viikari 1983, 357.

²⁹⁶ Viikari 1983, 357-359, 363.

simaille on langennut varsin selkeä rooli: ne on yleensä nähty posititiivisen kehityksen alkulähteenä ja eteenpäinviejinä.

8.3.1 *Syklinen ja kontingentti historia*

Kun tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret puhuivat yleisellä tasolla historian merkityksestä ajattelun apuvälineenä, näkemyksissä painotui nykyisyyden ymmärtäminen menneisyyden avulla. Vaikka haastateltavat näkivät jatkumon nykyisyyden ja menneisyyden välillä, valtaosa vastaajista ei kuitenkaan mieltänyt historiaa ensisijaisesti lineaarisena kehityskulkuna, kun sen luonnetta pyydettiin arvioimaan yleisemmällä tasolla. Monissa vastauksissa nousi sen sijaan esille näkemyksiä historian syklisestä luonteesta. Historiaa kuvattiin eräänlaiseksi aaltoliikkeeksi: myönteistä kehitysvaihetta seuraa huonompi kausi:

”Kyllä se on ollut sellanen tietty aaltoliike varmaan kuitenkin nähtävissä. Jos nyt lähetään ihan antiikista lähtien, niin siellä on ollut niinkun korkeessa noususuhdanteessa jonkun aikaa. Sit on otettu takapakkia.” (mies, 25)

”No en mä ainakaan ajattele niin, että ollaan menossa kohti parempia aikoja. Jotenkin tuntuu nimenomaan niin, että hyvät ja huonot ajat vaihtelee ja välillä on parempia kausia ja välillä ehkä huonompia. Tietysti riippuu vähän, että miten niitä määrittelee. Että mikä on huono kausi ja mikä hyvä kausi. Mut ei tosiaankaan niin päin että olta kohti parempaa aikaa menossa.” (nainen, 22a)

Joidenkin tutkimushenkilöiden mukaan historian ilmiöissä on havaittavissa tiettyä säännönmukaisuutta, asiat ja ilmiöt toistuvat. Tällöin jokin historian ilmiö tai vaihe voi toimia myös vihjeenä tulevan kehityksen suhteen:

”Sen näkisin että tavallaan sellanen yhteiskunnallinen muutos ja yleensäkin asioiden muuttuminen niin, että miten se on aikaisemmin ollut ja mitä se tulevaisuudessa mahdollisesti sitten on, niin kyl-

lähän siinä on tietty kiertokulku asioilla, et riippuu sit tietenkin asiasta. Mutta että kyllä sitä voi tavallaan sitten ennustaa hieman tulevaakin.” (nainen, 24a)

”Mut et kyllä sitten osittain sitä, että niinku ajattelee, että historia toistaa itseään. Kyllä mä tavallaan etin ja mietin sellasia yhtäläisyyksiä nykyaikaan ja historian johonkin tiettyihin ajanjaksoihin. Tai en nyt välttämättä mieti, mutta silleen että jos sieltä tulee esiin semmonen tietty merkki, sitten sen niinku havaitsee, että tämmöstä on ollu historiassakin.” (mies, 23c)

Osa haastatelluista liitti historian syklisyyteen myös voimakkaan pessimistisen elementin. He epäilivät ihmisen kykyä ottaa oppia virheistään.

”No ei mitään uutta auringon alla. Mulla on vähän sellanen ajatus, että asiat on niinku tapahtunut ja niitä tulee aina tapahtumaan ja että ihminen ei niinku opi, että sillä on niinku ihmiskuntana hirveen lyhyt muisti, että sama maa voi tehdä samat mokat useampaankin kertaan. Et sillai mä ajattelen sitä, että vaikka koko ajan toivoo, et toivottavasti tästä opittais jotakin, niin sitten on jotenkin sellanen ihan skeptinen ajatus et ei mitään uutta auringon alla. Et asiat ... jos me ei toisteta niitä, niin sitten joku muu tekee sen.” (nainen, 23b)

”Varmasti ei oo oppinu ihmiset, mä olen siitä henkilökohtaisesti ihan vakuuttunut. Että ei, ei ihmiset opi niin.” (mies, 23c)

Eräs haastateltava katsoi, että historian suunta riippuu paljolti siitä, kuka millonkin on vallassa. Siksi myös hyvät ja huonot ajat vaihtelevat:

”Siis mun mielestä niinku historia ei oo mikään niinku matka kohti täydellisyyttä tai tuhoa, että se on, se menee enemmänkin silleen, että ihminen on kuitenkin aika lailla se sama. Ja ihminen on se, joka tekee sen historian. Että se riippuu ihan hirveesti siitä, kuka milloin-

kin on vallassa ja niinku, että on ehkä parempia aikoja, on huonompia aikoja.” (nainen, 24d)

Seuraava vastaaja kuvasi historian keskeiseksi elementiksi ihmisten viehtymystä valtaan. Sen sijaan ihmiskunnalta puuttuu hänen mukaansa tahtoa nälän kaltaisten todellisten ongelmien ratkaisemiseen.

”No mä nään ehkä semmosena [historian olemuksen] ikuisena valтатаisteluna tai semmosena kuka on... Niin no, kellä on suurin valta. Ja sit semmosta vähän jatkuvaa typeryyttä. Just tänään aamulla katoitin aamun uutisia, kun oli puhetta että yhä edelleen lapsia ja ihmisiä kuolee päivittäin nälkään, ja sit on edellisiltana kattonu, kun porukka dyykkaa roskiksista, kaupan roskiksista ihan syötäviä banaaneja ja omenoita, niin kylhän se tuntuu vähän typerältä, et ruokaa tuotetaan yli äyräiden, mutta sitä ei vaan saada niille, ketkä sitä kipeimmin tarttis. Et puuttuu vaan halu ja tahto.” (nainen, 23c)

Modernin länsimaisen historia-ajattelun yhtenä kulmakivenä on ollut ajatus menneisyyden ja tulevaisuuden välisestä jännitteestä: Jo tapahtuneen historian on ajateltu asettavan odotuksia tulevalle, joka näyttäytyy ihmisen tietoisien toiminnan näyttämönä.²⁹⁷ Historiallisen jatkuvuuden ajatus ja modernin subjektin syntyminen voidaan nähdä saman kolikon kahtena puolena. Historiallisen tietoisuuden avulla subjekti pystyy saamaan hallintaansa sen, mistä aika hänet erottaa.²⁹⁸ Tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten ajattelussa inhimillisen subjektin tietoinen osuus historian muovaamisessa kohti parempaa ei juurikaan noussut esille. Ennemminkin monista vastauksista heijastui käsitys kehityksen arvaamattomuudesta:

”En mä ehkä osaa sanoa, että siinä ois mikään selkee suunta olemassa. Tai jotenkin, jos mä ajattelen suuntaa, niin sen pitäis olla jotenkin selkee, että kaikki ollaan menossa siihen samaan suuntaan, mut-

²⁹⁷ Ks. Kettunen 2003, 9–21.

²⁹⁸ Kettunen 1994, 76.

ta musta tuntuu, että se on semmosta aaltoliikettä. Että välillä joku toinen johtaa johonkin suuntaan ja sitten toinen vaikuttaa siihen. Että en mä oikein osaa sanoa, että se ois mennyt selkeesti mihinkään tiettyyn suuntaan.” (nainen, 23d)

Nuorten käsitykset historiallisen muutoksen luonteesta eivät yleensä olleet erityisen positiivisia. Monet nuoret kuvasivat historiallista muutosta yleisellä tasolla tekniikan kehittymiseksi ja aineellisen elintason nousuksi. Muutosten myönteinen vaikutus ihmisten onnellisuuteen ja tyytyväisyyteen kuitenkin kyseenalaistettiin. Tämä näkemys heijastui esimerkiksi seuraavan vastaajan puheenvuorossa:

”Mä ehkä ylipäättään uskon enemmän sellaseen sattumaan. Asioita tapahtuu, eikä sitä vois silleen ennustaa ja tietää ja eikä sitä voi etukäteen päättää. En mä sitä ainakaan allekirjoita, että tulevaisuudessa kaikki on paremmin ja ennen oli huonosti. Kyl se tietysti niin on, että monet asiat on kehittyneet ja tehnyt elämän helpommaksi, mutta että onks se sitten niin, että elämä on mulla nyt onnellisempaa, kuin se olis ollu vaikka 1800-luvulla tai vielä aikaisemmin.” (nainen, 22b)

Toinenkin nuori kyseenalaisti aineellisen elintason ja yleisen tyytyväisyyden lisääntymisen välisen yhteyden:

”En mä usko, et ihminen on tyytyväinen mihinkään materiaan, mikä sillä on. Et aina on joku uudempi, hienompi, kalliimpi.” (nainen 23b)

Edellisten puheenvuorojen voidaan ajatella eräässä mielessä edustavan moniperspektiivistä näkökulmaa menneisyyteen: menneisyyden ilmiöitä ei tarkastella pelkästään oman nykykulttuurimme näkökulmasta. Toisaalta ajattelua, jossa historialla ei nähdä olevan selkeää kokonaissuuntaa on myös kritisoitu voimakkaasti. Sosiologi Frank Furedi varoitti, että historian näkeminen syklisenä hyvien ja huonojen aikojen vaihteluna vaarantaa kokonaiskuvan muodostamisen kehityk-

sestä. Füredille modernin ajan historian liikkeelle panevana voimana oli ihmisten aktiivinen toiminta muutosten aikaansaamiseksi. Hän pelkäsi, että syklinen näkökulma korostaa kehityksen sattumanvaraisista luonnetta ja etäännyttää ihmiset aktiivisen toimijan roolista.²⁹⁹ Füredin mukaan postmodernismi on suurimpia syitä siihen, että ihmiset ovat menettämässä kokonaiskuvan siitä, mikä historiallisessa muutoksessa on olennaista. Hän syytti postmodernisteja relativismista, joka korostaa kaikkien tulkintojen samanarvoisuutta, ja siitä, että he olivat pirstoneet historian kilpailevien näkemysten taistelulentäksi.³⁰⁰

Edistys tai parempia aikoja kohti eteneminen eivät muodostaneet tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten käsityksissä historian olemuksen punaista lankaa. Sen sijaan esille nousi monentyyppisiä epävarmuustekijöitä. Edistysksen sijaan historiaa kuvattiin usein aaltoliikkeeksi, jolla ei välttämättä ole selkeää kokonaissuuntaa. Monien nuorten näkemyksiä hallitsivat käsitykset kehityksen tietynlaisesta sattumanvaraisuudesta. Myös suorastaan pessimistiset elementit nousivat monissa mielipiteissä vahvasti esille. Esimerkiksi näkemykset ihmisen kyvyttömyydestä oppia tekemistään virheistä ovat varsin kaukana siitä tulevaisuususkosta, jonka varaan modernin projektia on rakennettu. Nuorten historiaa koskevaa ajattelua leimaakin tietty ristiriitaisuus: Pohtiessaan historian merkitystä itselleen ajattelun osa-alueena haastateltavat hahmottivat historian yleensä lineaarisena jatkumona; menneisyys selittää nykypäivää ja avaa näkymiä tulevaan. Sen sijaan historian olemusta yleisemmällä tasolla arvioidessaan nuorilla oli taipumus korostaa tapahtumien syklisyyttä ja arvaamattomuutta.

8.3.2 Suomen nousu sotien jälkeen: säröinen edistyskertomus

Tutkimushenkilöitä pyydettiin tässä haastattelun osiossa kertomaan, millaisena he hahmottavat historiallisen kehityksen Suomessa sotien jälkeisenä aikakautena. Aikarajaa ei kuitenkaan rajattu eksaktisti tiet-

²⁹⁹ Füredi 1992, 59-60, 70-71.

³⁰⁰ Füredi 1992, 230-232.

tyjen vuosilukujen muodostamaan kehikkoon. Kiinnostuksen kohteena oli erityisesti se, näkivätkö haastateltavat kehityksessä modernisatio- ja edistyskertomuksen piirteitä. Monet nuoret kokivat lineaarisen kertomuksen rakentamisen Suomen viime vuosikymmenien historiasta haastavaksi, osittain mahdottomaksikin tehtäväksi. Suurimmasa osassa vastauksia nousi kuitenkin esille näkemys nykypäiviin jatkuneesta edistyskertomuksesta, johon on kuulunut asioiden kehittyminen parempaan suuntaan ainakin taloudellisessa ja materiaalisessa mielessä. Viimeisten vuosikymmenten positiivista kehitystä korostavissa vastauksissa nostettiin esille esimerkiksi tasa-arvon, taloudellisen vaurauden ja koulutusolojen kehittymiseen liittyviä teemoja. Suomen lähihistorian menestyskertomuksena hahmottaneet peilasivat yleensä kehitystä epäedullisia lähtökohtia vasten. Vastauksissa nostettiin esille esimerkiksi sotien jälkeinen vaikea tilanne tai Suomen yleinen kehittymättömyys ja köyhyys vain muutamia vuosikymmeniä sitten. Tätä taustaa vasten Suomen nousua vauraiden ja kehittyneiden maiden joukkoon pidettiin nopeana ja yllättävänäkin. Vastauksissa nousi esille myös elinkeinorakenteen muutokseen ja nopeaan kaupungistumiseen liittyviä teemoja.

Nuorten käsitykset Suomen taloudellisesta menestystarinasta ja hyvinvointivaltion syntyisestä eivät ole vaille historiallista pohjaa. Elintason nousu ja elinkeinorakenteen muutos oli Suomessa kansainvälisestikin arvioiden erittäin nopeaa sotien jälkeisinä vuosikymmeninä. Suomea voidaan perustellusti pitää monilta piirteiltään agraarisena maana aina 1960-luvulle asti. Toisen maailmansodan päättyessä maatalous työllisti noin puolet ammatissa toimivasta väestöstä. Kaupunkimaisen väestön osuus koko kansasta oli vain noin kolmannes. Vuonna 1975 alkutuotannossa työskentelevien osuus koko työvoimasta oli enää 15 prosenttia.³⁰¹ Suomalaisten aineellinen elintaso alkoi kohota nopeasti 1960- ja 1970-luvuilla. Samalla alettiin myös rakentaa suomalaista hyvinvointivaltiota, huomattavasti myöhempään kuin muissa pohjoismaissa. Etuuksien tasolla ja palveluiden määrällä tarkasteltuna Suomi alkoi näyttää pohjoismaiselta hyvinvointivaltiolta

³⁰¹ Ks. esim. Jokinen & Saaristo 2002, 83, 86.

1980-luvun alussa.³⁰² Merkillepantavaa Suomen kehitystä kuvaavissa nuorten vastauksissa oli, ettei Suomen nousua köyhyydestä yleensä hahmotettu kollektiivisten toimijoiden edesauttamana, tietoisena hyvinvointivaltion rakentamisprojektina.³⁰³ Silti monissa vastauksissa hyvinvointivaltion synty nähtiin merkittävänä edistyskertomuksena:

”Niinkun tavallaan, jos just ajattelee vuosisadan alun Suomea. Suomeksikin on ollu, ei niin kauan sitten, todellista köyhyyttä. Ja nykyään ollaan niin [...] siis mä oon joskus nähnyt jotakin listoja niinku, että missä on vähiten korruptiota ja hyvä kehitys, ja Suomi on kyllä siellä kärkipäässä ollut.” (nainen, 23a)

”Mun mielestä semmonen nousu sieltä sotakorvausten maksamisesta ja sodan olosuhteista tämmöseks teknologian huippumaaksi: onhan se ollu aika huomattava.” (mies, 23c)

Eräs Suomen kehityksen myönteisessä valossa nähnyt haastateltu nosi esille tasa-arvon kehittymisen ja naisten aseman parantumisen:

”No just tasa-arvo, naisen asema, niin tässä on ollut Suomessa viimeisten vuosikymmenien aikana semmosta mun kannalta tietenkin ajateltuna parempaan suuntaan kehitystä.” (nainen 24d)

Seuraava nuori vertasi Suomen sodanjälkeistä menestystarinaa urheilun saralla saavutettuun menestykseen. Vaatimattomasta alusta on noustu maailman huipulle:

”Siis kaikessa Suomi on varmasti alkanu menestyy sen ajan jälkeen paremmin: taloudellisesti ja maailmanpoliittisesti. Suomi on niinkun huomattavasti merkittävämpi valtio nyt kuin silloin. [...] Sitten teknologia on lähteny huimaan kasvuun sieltä ihan, siis tämmönen yleinen kasvu niinku se tuntuu siinä. Ja sit jos vertaa itte, mä oon van-

³⁰² Ks. esim. Jokinen & Saaristo 2002, 83, 86, 119–120.

³⁰³ Vertaa Ahonen 1998, 93.

ha ja suuri jääkiekkofani, tää Suomen lätkä on kulkenu samaa rataa kanssa: se on sieltä vähitellen noussut ylös, ja nyt ollaan maailman huipulla sitten. Sieltä se on lähtösin ja Suomi oli sillon kuitenkin sarjatasoo alempana MM-kisoissa. Sieltä ollaan vähitellen juniorityön kautta noustu. Siinä mä voisin vähän verrata niitä keskenään.” (mies, 22)

Edistyskertomus ei ole kuitenkaan edennyt ilman takaiskuja. Monissa vastauksissa 1990-luvun lama nousi esille poikkeuksena myönteiselle kehityssuunnalle. Seuraava nuori muisteli laman vaikutusta perheeseensä. Epävarmuus tulevasta huolestutti vanhempia ja vaikutti myös lapsiin:

”Kyl se 90-luvun lama ainakin näky mun elämässä aika paljon, että se on nyt mikä mulla päällimmäisenä tulee mieleen, jos ajattelen elämää taaksepäin. [...] Ehkä mun lapsuuteen sillä tavalla, että me oltiin just rakennettu omakotitalo ja sitten kyllähän se näky kotona silleen se semmonen tietynlainen stressi siitä, et paljon on lainaa otettu ja sit jos menettääkin työpaikan. Niin ehkä siinä joutu sit ottaan itekin vähän semmosia asioita harteilleen, mitä ei sulle annettu eikä tarjottu, mut ne vähän niinku automaattisesti.” (nainen, 23c)

Laman jälkeen asioiden kehittymisen parempaan suuntaan koettiin kuitenkin jatkuneen:

”Kyllä niinkun mun mielestä siinä on tavallaan selkeä tarina. Että sodan jälkeen alettiin paikkailemaan niitä haavoja tietenkin. Ne elää vielä vanhojen ihmisten mielessä, mutta alettiin sitten rakentaa selaista hyvinvointivaltio-Suomea. Meidän teollistuminen lisäänty varmasti myös näitten sotakorvausten myötä. Tavallaan lähetettiin rakentamaan semmosta vahvaa Suomea. No sitten iski tää lama kaheksakyt yheksäkyt-luvun vaihteessa. Se oli semmonen pudotus, niinkun tavallaan tiputtiin. Ja sit siitä on toivottavasti ehkä otettu opikseen. Kyllä mä ajattelen ihan selkeästi, että suunta on tätä kautta olu ylöspäin.” (mies, 23b)

”Sotien häviäjistä nousiin niinku aika menestyneeks valtioks. Ollu aika noususuhdannetta siihen 90-luvun lamaan saakka, ja sitten siitäkin on pikkuhiljaa kammettu takaisin.” (mies, 24)

Monissa vastauksissa kuvastui myös käsitys siitä, että Suomen nousu hyvinvointivaltioksi on ollut hyvin nopeaa. Vain muutaman vuosikymmenen takainen Suomi kuvattiin monissa vastauksissa köyhäksi ja aineelliset lähtökohdat heikoiksi. Toisaalta vastauksissa puhuttiin myös maatalouteen perustuvan elinkeinorakenteen rajusta muutoksesta lyhyehkössä ajassa. Suomesta on tullut korkeaan teknologiaan nojaava, nopeasti kaupungistuva yhteiskunta:

”No kai se sillä tavalla, että silleen tosi niinku hyvinvointivaltio ollaan. Että jos miettii sitä, että [...] no sitä jos mä mietin mun omasta taustasta, että mun isällä on, onks niitä melkein kymmenen siinä perheessä ollu, et on tosi monta lasta. Mietin, että on ollu hirmu köyhää niinku silloin. Että mä mietin, miten se on parantunu. Että mulle ei oo taas sisaruksia, että mä mietin, että sekin saattaa olla, ettei oo halunnut ees tehdä niitä lapsia niin paljon. Et tuntuu, että silloin oli se elämä sellasta. Nyt tää nyky-yhteiskunta on kuitenkin hyvinvoiva. Et on se ollu se elämä kuitenkin erilaista vielä kun aattelee, että se on vaan viiskytä kuuskytä vuotta takaperin.” (nainen, 26)

”Kyllähän Suomessa on varmaan niinku tommonen yhteiskunnallinen muutos ollu aika huikeeta. Aika kuitenkin agraarivoittoisesta yhteiskunnasta tämmöseen hightech- ja palveluyhteiskuntaan. Et varmaan yhteiskunnallinen rakenne on varmasti muuttunu huomattavasti enemmän kuin monissa muissa valtioissa samassa ajanjaksoissa. Tietysti se on sitten omalla tasolla muuttanu, kun ihmiset on keskittynyt tietyille alueille ja kaupungistuminen on ollu aika reipasta viimeisten vuosikymmenten aikana.” (mies, 25)

”Siis kaikki tietokonevempheet on tullut, täysin uusia juttuja, jotka nyt on kuitenkin arkipäivää. Ja niissä nyt huomaa omassa käytök-

sessäni ison muutoksen. Että se nyt on ihan selkeetä. Ja sitten toisaalta se, että nyt jos asuu maalla, niin se maalla eläminenkin on ihan erilaista kuin se on joskus ollut. Että se kulttuuri on täysin eri ja just se, että kaupungit on kasvaneet ja kaupunkielämä on muuttunut. Ja onhan yhteiskunnassa muutenkin kaikkee työssäkäymisen ja muidenkin suhteen tullut muutosta.” (nainen, 23d)

Muutamille vastaajille Suomen sodanjälkeisestä kehityksestä ei ollut hahmottunut kovin jäsentynyttä kuvaa. Seuraavan nuoren kuva kyseisen aikakauden kehityksen yleispiirteistä oli jäänyt varsin hahmottomaksi:

”En mä tiedä, onks siinä [Suomen sotienjälkeisessä kehityksessä] mitään sellasta niinku suurta punasta lankaa. Ehkä osa asioista on paremmin ja sitten osa taas on heikommin. [...] No ehkä joku kansainvälistyminen vois olla sellainen. Ehkä on vähän paremmat ja vakaammat suhteet muuhun maailmaan.” (nainen, 20)

Yksi haastatelluista kertoi ammentaneensa tietonsa Suomen sodanjälkeisestä kehityksestä lähinnä vanhempiensa kertomuksista ja kaunokirjallisuudesta. Kuitenkin hän katsoi historiallisen tietämyksensä kyseisen aikakauden yleisestä kehityksestä jääneen vajavaiseksi:

”Kuuskytluku ja seitkytluku mä ajattelen ne ihan mun vanhempien kautta, mitä he on silloin tehneet. En oikeastaan edes tiedä, mitä Suomen historiassa on silloin tapahtunut. Ja niinkun Kekkonen tulee mieleen. Rajoittuu tosi pitkälle siihen. Oikeestaan niistä just, mikä mainitsin äskeiset kirjat [kaunokirjallisuus], saa paljon enemmän tietoa sen ajan elämästä, mitä mulla on. Sitten tossa välissä on tavallaan semmonen pimeä aukko. En oikein tiedä, mitä silloin Suomessa tapahtunut. Kovasti mitä äiti ja isä on kertonut, mitä heille on kuuluu, että he on ollu siellä ja siellä koulussa, niin ne mä tiedän, mutta en sitten yleisesti.” (nainen, 21)

Vaikka nuorten sotienjälkeisiä vuosikymmeniä koskevista puheenvuoroista nousi esille vahva edistyskertomuksen tendenssi, monet tutkijamushenkilöt näkivät kehityksessä myös vähemmän toivottavia piirteitä. Nämäkin vastaajat tosin nostivat yleensä esille taloudellisen vaurauden lisääntymisen ja teknologian kehittymisen. Elintason nousua ja viimeisten vuosikymmenten muuttoliikettä maalta kaupunkeihin ei kuitenkaan nähty pelkästään positiivisessa valossa. Kaupunkikulttuurin katsottiin merkitsevän vähäisempää yhteisöllisyyttä ja sosiaalista kontrollia. Vaikka taloudellinen vauraus on lisääntynyt, ihmiset eivät välttämättä ole nuorten mielestä aiempaa onnellisempia. Usein vastaajat näkivät taloudellisen nousun ja kaupungistumisen kanssa rinnakkaisina ilmiöinä yhteisöllisyyden vähenemisen ja individualismin lisääntymisen. Lisääntynyt individualismi nähtiin näissä vastauksissa yleensä negatiivisena ilmiönä. Haastateltavat puhuivat esimerkiksi yksilön nostamisesta jalustalle ja perhearvojen hiipumisesta:

”Mutta sitten taas toisaalta, jos aattelee perhearvoja tai muuten arvoja, niin ollaan mun mielestä menty huonompaan. En mä tietenkään voi tietää, onko perheet ollu onnellisia ennen, kun on ollu se kulttuuri tosi vahvana, että ei erota esimerkiksi. En mä tiedä, onko ne ollu onnellisia, mutta ainakin nytten tuntuu, että sitoutuminen perheeseen ja tommonen on vähän heikoilla kantimilla.” (nainen, 24e)

Nuorten puheessa itsekkyyden lisääntymisestä ja yhteisöllisyyden vähenemisestä voidaan nähdä yhtymäkohtia myös kommunitaristiseen kritiikkiin. Yhteiskuntakriitikko Christopher Lasch oli jo 1990-luvulla erittäin huolestunut Yhdysvaltain silloisesta henkisestä ilmapiiristä. Lasch puhui liberaalin demokratian henkisestä kriisistä länsimaissa kylmän sodan päättymisen jälkeen. Hänen mukaansa varsinkin nuoret olivat kovaa vauhtia vieraantumassa länsimaisten yhteiskuntien yhteisistä arvoista ja historiasta. Toisaalta taloudellisen hyvinvoinnin lisääntymistä ei enää välttämättä koettu edistykseksi. Pikemminkin ihmiset kokevat kasvavaa ulkopuolisuuden tunnetta ollessaan vapaaseen kilpailuun pohjautuvien markkinamekanismien riepotelta-

vina. Aiemman yhteisöllisyyden tilalle oli Lachin mielestä noussut yltiöindividualistinen hedonismin kulttuuri.³⁰⁴

Kommunitaristisen kritiikin keskeisenä argumenttina on väite siitä, että läntisten yhteiskuntien yhteinen arvopohja on vaarallisella tavalla pirstoutumassa ja murenemassa. Samalla henkinen ilmapiiri on ajautunut tuhoisan yltiöindividualistiseen suuntaan yhteisöllisten arvojen kustannuksella. Vaarana nähdään, että uskonnon tai historian kaltaisten yhdistävien arvojen puute voi johtaa totaaliseen arvorelativismiin. Tällaisessa yhteiskunnassa yksilöt rakentavat elämänsä eräänlaisessa henkisessä tyhjiössä, jossa mitkään kollektiiviset merkitykset eivät enää rajoita yksilöiden toimintaa. Ihmisillä on yhä enemmän vapauksia ja oikeuksia, mutta he eivät ole valmiita panostamaan yhteisen hyvän tuottamiseen. Yhteiskunnallinen ilmapiiri on samalla vaarassa taantua kaiken hyväksyväksi välinpitämättömyydeksi.³⁰⁵ Kommunitaristeja on toisaalta arvosteltu syyllistymisestä naiviin ja kritiikkittömään menneisyysnostalgiaan. Sosiologi Kalle Haatanen on pohtinut, voisiko yhteisöllisten arvojen näivettyminen kertoa myös myönteisestä kehityksestä. Haatasten mukaan yhteisöllinen toiminta on ollut yleensä voimakkainta sodan kaltaisten kriisi- ja poikkeustilanteiden aikana. Haatanen pohtii, voisiko yhteisöllisyyden väheneminen kertoa siitä, että elämme nykyään demokraattisessa ja moniarvoisessa yhteiskunnassa, jossa ei tarvita ylimitoitettua kansalaishenkeä jonkin suuremman yhteisen päämäärän tavoittelemiseksi.³⁰⁶

Osa tutkimukseen osallistuneista nuorista katsoi elintason kohonneen, mutta yhteisöllisyyden vähentyneen: ihmiset ovat aiempaa enemmän ”oman onnensa nojassa”.

”Se on kyllä tosi vaikee kysymys myös. Riippuu taas, että mitä arvostaa. No ehkä elintaso on ainakin parempi, että siinä mielessä, semmonen kohtuullinen toimeentulo on turvattu kyllä, mut sit taas tiettyllä tavalla vois kuvitella, että se yhteisöllisyys, mistä äsken puhut-

³⁰⁴ Lasch 1995a, 229, 238-240; ks. myös Lasch 1995b, passim.

³⁰⁵ Haatanen 2000, 153-155, 160, 166; ks. myös Lasch 1995b, 88-91.

³⁰⁶ Haatanen 2004, 162-163.

tiin. Sitä monet kaipaa, sen taas monet näkee kuitenkin negatiivisena asiana. Et sit jotenkin on ehkä enemmän sen oman onnensa nojassa. Mä en nyt suoraan uskaltais väittää, että asiat ois paremmin.”
(nainen, 22a)

”Me ollaan terveempiä, me eletään pidempään, jos sitä haluaa pitää jonain arvona sitä pitkää elämää. Mutta sitten taas toisaalta on tullut kaikkia sellaisia ongelmia, ettei ihmiset ei välttämättä enää voi luottaa naapuriin tai on muuten onnettomia, että niinkun ... Siinänsä ne ihmisen perusongelmat on varmaan kuitenkin aika samat.”
(nainen, 24c)

Seuraava nuori näki Suomen sodanjälkeisessä kehityksessä selvän kaaren. Aluksi mentiin kohti parempaa, rakennettiin hyvinvointivaltiota. Sitten asiat alkoivat mennä huonompaan suuntaan. Vanhan yhteisöläisiin arvoihin sitoutuneen sukupolven väistyessä pinnalle on noussut aiempaa itsekkeisempi ajattelu. Vastaaja kuvasi omaa sukupolveaan ”hirveän itsekkääksi”.

”Ja jotenkin ehkä mä nään, et tultiin siihen hyvinvointivaltion huippuun, siihen et kaikki oli hyvin ja sit alko valittaminen. Ja siitä lähtien ollaan menty enemmän sellanen niinku kapitalistiseen ajatteluun, että pois siit yhteisestä hyvästä enemmän yrityksen ja yksilön hyvään. Jotenkin mä nään sen sellasena käyränä, et mentiin hyvään päin, tiettyyn pisteeseen asti ylös, ja sit kun saavutettiin se tietynlainen huippu, minkä jälkeen, ehkä se oli sellanen sukupolvien vaihdos, et se sukupolvi joka rakensi sen hyvinvointivaltion tavallaan jäi eläkkeelle ja niiden lapset, jotka ei enää oo niin kontaktissa siihen, et mitä se niille tarkoitti, niin sit kun ne lähti rakentaan, niin sit se yhteisen hyvän taso rupes laskemaan ja se yksilökeskeisty. Ja se sukupolvi mitä mä edustan on mun mielest hirvittävän, hirvittävän itsekkeisen.” (nainen, 19)

Edelliset vastaajat kuvasivat menneiden aikojen Suomea ainakin henkisesti paremmaksi paikaksi elää kuin nykyistä. Kylmän sodan päät-

tymisen jälkeisessä yhteiskuntatieteellisessä debatissa on keskusteltu paljon läntisessä kulttuurissa tapahtuneesta ajallisen perspektiivin muutoksesta. Tulevaisuuden sijaan menneisyys näyttää kiehtovan ihmisiä yhä enemmän. John Torpeyn mukaan nopeasti kasvanut epävarmuus tulevaisuuden suhteen on saanut ihmiset etsimään henkisiä kiinnekohtia menneisyydestä.³⁰⁷ Tietynlainen menneisyyden ihannoiti näkyi myös seuraavissa vastauksissa. Maaseutu edusti seuraaville vastaajille vielä nykyäänkin menneiden aikojen yhteisöllisyyttä ja ihmisten toisistaan välittämistä:

”No mun mielestä se [yhteisöllisyyden väheneminen] näkyy ainakin niinku kaupungeissa. Että sitten kun maalle menee, niin se on niinku melkein menis sen viiskymmentä vuotta taaksepäin, että siellä kun mennään naapuriin kylään ihan milloin ittee sattuu huvittamaan, että ei kysytä, että sopiiko teille tulla. (nainen, 24a)

”Ja sit se ehkä korostuu mulla viel siinä, että kun on pienelt paikkakunnalt kotosin, niin totta kai siellä vähän enemmän... pidetään toisista huolta ja tunnetaan naapurit ja muuta, sit kun on muuttanu kaupunkiin, niin se ehkä korostuu. [...] Et saa tehdä porukka ihan mitä sattuu eikä kukaan... kukaan tunnu oikein paneutuvan millään tavalla, et niin sekä lapset mut niin aikuisetkin. Et ei oo oikein mitään rotia enää.” (nainen, 24c)

Monissa vastauksissa ilmennyt maaseudun edustamien arvojen kaipuu ja kaupunkikulttuurin kiireisen elämänrytmin arvosteleminen voi toisaalta heijastella myös haastateltujen nuorten vanhempien sukupolven välittämiä käsityksiä. Vanhempien sukupolven kokemaa elinkeinorakenteen nopeaa muuttumista ja maaseudun tyhjenemistä on voinut synnyttää kaipuuta menneisiin aikoihin. Seuraava nuori kertoi keskustelleensa vanhempiensa kanssa menneiden aikojen Suomesta. Hänelle oli välittynyt kuva rauhallisemmasta ja suorituspainettaammasta ilmapiiristä:

³⁰⁷ Torpey 2004, 251–252.

”No jotenkin ehkä se, että minkälaisia ihmiset on nykyään. Se ei oikein vastaa niitä kertomuksia, mitä isältä ja äidiltä oon kuullut, että minkälaista heidän nuoruudessaan on ollut ja sitten myöskin ihan nyttien kun tulee mieleen vaikka tää kaupungin rakenne ja muut, niin se on jotenkin niin tiheetä ja sellaista, koko ajan kovin hektistä. Ja mä näkisin, että se ei oo välttämättä ennen ollut ihan niin. Ja mä näkisin sen huonona muutoksena, joka vaikuttaa sitten kovasti ihmisiin. Ja sitten myöskin nyt, kun on edes jonkun verran seurannu Helsingin Sanomia, niin tuntuu, että kaikki asiat on niin kovin mutkistunu, että niinku tää Suomen tilanne muihin maihin nähden, niin mä näkisin, että nyt se on semmosta tosi kovaa kilpailemista ja että pitää koko ajan pysyä siinä aallonharjalla.” (nainen, 21)

Myös seuraavissa puheenvuoroissa nousi esille itsekkyyden teema. Elintaso on noussut, mutta ihmisten katsottiin olevan aiempaa egoistisempia ja vähemmän sitoutuneita yhteisöllisyyteen kuin aiemmin.

”Tietysti Suomelle, valtion kannalta talous on tietenkin paljon vanempi, mitä se on sotavuosien jälkeen ollu. Mutta onks tää jatkuva kaupungistuminen ja Suomen keskittyminen muutamaaan harvaan pisteeseen semmonen kauheen positiivinen suuntaus, niin ei välttämättä. [...] Niin ehkä ne on muuttunut erilaisiksi ja ehkä jotenkin semmosten yhteisten ja yhteisöllisten ideologioiden tilalle on tullut semmonen egoistinen ideologia. Tavallaan jokainen vetää kotiin päin omaa aatettaan. Ehkä se on jotenkin tän yhteiskunnan suuntaus. Ei niinkään yritetä samaistua muihin vaan luovia sitä omaa valitsemaa tietä. Se on ehkä semmonen tän ajan suuntaus.” (mies, 25)

”No siis ihan tällänen, mitä siis nähdään kaikkea teknologiaa, niin se on varmasti yks sellanen suurin juttu. Sitten mä voisin ajatella, että tällänen individualisoituminen, että yksilöä pidetään niinku ylhäällä. Et tuntuu, että sitä kohti [...] kaikki on niinku menossa siihen suuntaan. Et musta tuntuu, että vauraus tuo niinku itsekkyyttä,

eikä osata ajatella laajemmin: vaikka suvun etua tai perheen etua vaan ajatellaan minä, vain minä.” (nainen, 23b)

Seuraava nuori valitteli ”yhdessä tekemisen meiningin” puuttumista. ”Yhdessä tekemisen meiningillä” hän tarkoitti lähinnä toisista ihmistä välittämistä.

”Mä en tiedä, onko se sitten vapaata kasvatusta vai mitä, mutta tavallaan semmonen yhteisöllisyys on vähän kadoksissa. Joku semmonen, että jokainen tuijottaa vain omaa napaansa näin vähän kärjistetysti sanottuna, että ei oo semmosta yhdessä tekemisen meininkiä.” (nainen, 24a)

Muutama vastaaja painotti kuitenkin selkeästi Suomen sodanjälkeisen kehityksen myönteisiä piirteitä. Eräs haastateltava näki viime vuosikymmenien kehityksessä hyvin selkeän edistyskertomuksen: Suomi on ponnistanut vaikeista lähtökohdista kehityksen eturivin maaksi:

”On vähän semmonen vaikeuksien kautta voittoon filis siitä [sotien jälkeinen kehitys Suomessa]. [...] Että silloin ei asiat todellakaan olu mitään kauheen helppoja sodan jälkeen. Sitä kautta ollaan rakennettu tällanen, just pitkäjänteisesti ns. sisulla tätä yhteiskuntaa ja sitä kautta ollaan päästy erittäin hyvään lopputulokseen.” (mies, 22)

Nuorten näkemyksistä sodanjälkeisen Suomen kehityksestä nousi selvästi esille tietty ristiriitaisuus. Aineellisen elintason, koulutuksen ja teknologian nousua pidettiin selvänä. Kehityksessä hahmotettiin varsin selkeä, lama-aikaa lukuun ottamatta, aina nykypäiviin asti jatkunut edistyskertomus. Edistyskertomukseen on kuitenkin monien vastaajien mielestä alkanut tulla pahoja säröjä. Menneisyydessä nähdyn yhteisöllisyyden tilalle on monien nuorten mielestä noussut kasvava itsekkyyys ja oman edun tavoittelu. Itsekkyyys leimaa monien vastaajien mielestä erityisesti nuorempia sukupolvia. Varsin monet vastaajat näyttivät ajattelevan elämän menneisyyden Suomessa olleen ainakin

henkisessä mielessä parempaa kuin nykyisin: menneisyyteen yhdistettiin usein toisista välittäminen ja yhteisöllisyys.

8.3.3 Maailmanhistorian suuri kertomus sadan viime vuoden ajalta: edistystä, mutta ei kaikille

Nuoria pyydettiin tässä haastatteluosiossa kertomaan käsityksiään siitä, millainen yleiskuva heille on muodostunut maailmanhistorian kehityksestä viimeisen noin sadan vuoden ajalta. Muutamat nuoret hahmottelivat käsityksiään historiallisesta kehityksestä myös hieman pidemmän aikajänteen puitteissa. Tavoitteena oli saada tietoa siitä, voidaanko nuorten mielestä kehityksessä hahmottaa jonkinlaista yhteenäistä linjaa tai historian suurta tarinaa: onko historiassa, maailmansotien kaltaisista takaiskuista huolimatta, havaittavissa esimerkiksi kehitystä ja edistystä? Toisaalta tarkoituksena oli myös saada tarkempaa kuvaa historian olemusta koskevista käsityksistä. Muodostaako menneisyys nuorten ajattelussa kokonaisuuden, jonka osat muodostavat modernin länsimaisen mallin mukaisen yhden historian tai maailmanhistorian?

Modernissa länsimaisessa ajattelussa historia alettiin käsittää yhdeksi tai ainakin perusteiltaan yhtenäiseksi prosessiksi: Historiasta itsestään, kuten edistyksestäkin, tuli oma subjektinsa.³⁰⁸ Esimerkiksi Immanuel Kant katsoi, että ihmisjärjen rajattomien mahdollisuuksien hyödyntäminen ja tähän liittyvä vapauden etsintä vie historiallista kehitystä kaikkialla samaan suuntaan. Vielä toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä valistusaatteen henkiselle perinnölle pohjautuneet modernisaatioteoriat hallitsivat länsimaiden yhteiskunnallista ajattelua. Yhteiskuntatieteilijät uskoivat modernisaation universaalisuuteen ja sen positiiviseen luonteeseen. Viimeisinä vuosikymmeninä, erityisesti kylmän sodan päättymisen jälkeisenä aikana modernisaatio- ja edistysusko näyttää kuitenkin yleisesti hiipuneen.

Muutamien nuorten puhe historian yleisestä olemuksesta ja sunnasta viimeisen noin sadan vuoden ajalta sisälsi selviä piirteitä valis-

³⁰⁸ Viikari 1995, 383.

tusaatteen viitoittamasta edistyskertomuksesta. Nämä vastaajat kuvasivat kantilaisessa hengessä tiedon ja sivistyksen leviämisen myötä tapahtunutta asioiden kehittymistä parempaa suuntaan. Seuraavat haastatellut viittasivat muun muassa ihmisoikeuksien nousemiseen yleisesti hyväksytyksi normiksi.

”No mä kyllä ajattelen sillä tavalla, että nyt on asiat paremmin kuin muutama sata vuosi sitten. Jos ajattelee ihmisoikeuksia ja tämmöisiä, että ei oo enää sillä tavalla itsevaltiaita eikä diktaattoreita. Tai jos on jossakin, niin ne niinkun tuomitaan, semmoista ei kuitenkaan hyväksytty enää.” (nainen, 23a)

”No kyllähän niinkun yleisesti ottaen esimerkiksi taudit on paljon paremmin kontrollissa vaikka nyt ei ehkä kehitysmaissa yhtä hyvin. Ja sitten ihmisoikeudet on kuitenkin edistynyt kaiken kaikkiaan aika paljon, vaikka vieläkin näitä ihmisoikeuksien rikkojia riittää. Esimerkiksi semmosissa. Ja sit semmonen yleensä niinkun tämmönen kansojen välinen yhteistyö on kuitenkin lisääntynyt. Että otetaan oppia jonkin verran naapurilta.” (mies, 24)

Myös seuraavat nuoret näkivät yleisessä kehityksessä positiivisia piirteitä:

”No esimerkiksi terveydenhuolto, tämmönen niinku lääketiede, lääketieteen kehittyminen, niin se on tietenkin tuonut monia asioita ja siten tämmönen tasa-arvo ja tuota koulutusmahdollisuudet, niin tämmösen kehittyminen, mä koen, että se on ihan hyvä asia.” (nainen, 24d)

”No siis osittain on just sitä kohti suurempaa hyvinvointia niinku varmasti on koko maailmassa semmonen, tai ainakin länsimaissa se semmonen nousu on ollu sieltä. Et sit tämmönen just niinku globalisaatio tällanen, että yhteydet joka puolelle ja kaikki on yhteydessä toisiinsa niinku maailmanlaajuisesti, niin se on varmasti semmonen. Jos ei nyt ihan sieltä vielä maailmansotien jälkeen ollu, mutta

*viimeisen 20–30 vuoden ajan. Kyllä mun mielestä on mennyy parem-
paan suuntaan.” (mies, 23c)*

Edellinen vastaaja katsoi kehityksen suunnan olleen ainakin länsi-
maissa nousujohteista. Historiassa positiivisen yleissuunnan hahmot-
taneet vastaajat nostivat kuitenkin usein esille, ettei myönteinen kehi-
tyskertomus ole koskenut kaikkia tasapuolisesti. Hyvinvoinnin lisään-
tyminen on painottunut länsimaihin. Tässä suhteessa historian edis-
tyskertomukseen uskovien nuorten käsitykset poikkesivat yleensä sel-
väsi klassisen yhden historian käsitteistöstä. Suuri osa ihmiskuntaa oli
nuorten mielestä jäänyt edistyskertomuksen ulkopuolelle. Tällaista
kehitystä pidettiin yleensä huolestuttavana ja epätoivottavana.

Matti Viikari pohti jo 1980-luvun alussa kehitysmaiden ongelmien
heittämää varjoa yksilinjaisten historiantulkintojen ylle. Vaikka maa-
ilma on periaatteessa yksi, se on jakaantunut jyrkästi eri tavoin kehi-
tyneisiin alueisiin. Kehitysmaissa ei ole tapahtunut sitä modernin ”au-
tomatiikkaa”, joka sysäisi taloudellisen kehityksen liikkeelle ja antaisi
perusteita olettaa, että niiden historia kulkisi samantapaista polkua,
kuin länsimaiden kehitys.³⁰⁹ Nuorten mielestä kuilu rikkaiden ja köy-
hien maiden välillä on kasvanut jatkuvasti. Monien mielestä samanta-
painen kehitys näyttää jatkuvan myös tulevaisuudessa.

*”Aina sitä haluis nähdä niinku jotenkin semmose positiivisen puo-
len, tai mä ite oon ainakin semmonen. Mut sit toisaalta ehkä, vä-
hän jotenkin aika monissa asioissa aika huonolta näyttää. Jos ajat-
telee esimerkiks kehitysmaita mitä siellä tapahtuu ja mikä on niin-
ku se suhde niitten välillä. Siis kehitysmaiden ja länsimaiden ja rik-
kaiden muiden maiden välillä. Se on ehkä semmonen niinku [...] eh-
kä sit tavallaan niinku maailman kannalta jotenkin sellainen isoin
asia.” (nainen, 22b)*

³⁰⁹ Viikari 1995, 399.

”No mitä mä ajattelen tulevaisuudesta, niin mä jotenkin kokonaiskuvana ajattelen, ettei tää kyllä voi parempaan suuntaan mennä.” (nainen, 23b)

”Tai en mä tiedä, onko sellasta sitten ollu aikasemmin, mutta esimerkiksi Afrikan tilanne on varmasti paljon huonompi kuin 500 vuotta sitten. Siis että tota se on siis aivan täys katastrofi, mitä siellä tapahtuu. Ja tota niin ei kyllä voi sanoa, että kaikkialla ois mennä parempaan.” (nainen, 23a)

”Mä en kyllä osaa suoraan sellasta suurta kertomusta. Viimesen sadan vuoden aikana on ollu vähän erikseen länsimaat ja kehitysmaat. [...] En mä löydä sellasta selkeätä punasta lankaa.” (mies, 22)

Ajatus siitä, että länsimaat ovat kohdelleet kolmatta maailmaa epäoikeudenmukaisesti nousi esille monien nuorten mielipiteissä:

”Että sitten taas, kun ne on jotenkin jääny kolmas maailma niin, tavallaan vähemmälle osalle. Ja sitten niille ei missään vaiheessa anneta sitä mahdollisuutta samaan, mitä muilla läntisillä mailla on.” (nainen, 21)

”No mä näkisin niin, että monessa asiassa on menty parempaan, mutta sitten niinkun tosi monessa asiassa on poljettu paikallaan aina sieltä kolonialismin ajoista asti. Nyt ei ehkä oo enää se nää britit ja kolonialistit, jotka tätä sortoa harrastaa, vaan ne on nää suuryritykset ja ns. maailmanpankki ja nää muut ketkä pitää vähän huolen siitä, ettei ne köyhät valtiot oo sieltä ainakaan heti nousemassa.” (mies, 24)

Edellinen vastaaja hahmotti kolmannen maailman epäoikeudenmukaisessa kohtelussa myös historiallisen jatkumon. Siirtomaakauden päättymisen jälkeen alistajan roolin ovat ottaneet länsimaiset suuryritykset ja länsimainen pääoma. Seuraava historian yleisen kehityslinjan länsimaissa positiivisena nähnyt nuori pohti, ovatko kehitysmaat

päässeet riittävästi osallisiksi edistyksestä ja mitä niiden auttamiseksi tulisi tehdä:

”Ei. Ei oo ainakaan riittävästi. Mä uskon, että niinku esimerkiksi näitten maailman köyhimpien valtioiden nää velat, ei ne niitten takasinmaksu oo niin tärkeä asia, kun että ne saatais jaloilleen sieltä. Kun ei ne kuitenkaan pysty niitä velkojaan maksamaan. Että hyvä kun bruttokansantuotteesta saadaan edes korot maksettua, eihän siinä mitään järkeä ainakaan mun mielestä oo.” (mies, 24)

Nuoret, jotka hahmottivat historiassa koko maailmaa koskevan yhteisen kertomuksen, liittivät sen ensisijaisesti taloudelliseen kehitykseen. Tämän kehityskulun myönteisyyteen suhtauduttiin tosin usein epäillen:

”No kyl varmaan semmonen tietyllä tapaa yhteinen linja on ehkä nähtävissä siinä, kuinka sekä idässä että lännessä että Aasiassa ja Afrikassa mennään tavallaan tietyllä tapaa samaan talouden suuntaan. Et se on varmaan yks semmonen yhteinen linja ja ehkä kaikista tämmöset suurimmatkin ja vahvimmatkin maatalousvoittoiset valtiot tuolla Aasian suunnalla on kauheeta vauhtia puksuttamassa tähän eurooppalaiseen talousmalliin. Kyllä se on varmasti sellanen yhdistävä suunta kuitenkin.” (mies, 25)

Edellisen vastauksen nuori suhtautui epäillen siihen, onko länsimaisen talousmallin leviäminen ollut koko maapallon kannalta myönteinen asia:

”No kyllä varmaan ekologian kannalta on aika huolestuttava suuntaus. Et jos nykyistä populaa ajatellaan samanlaisessa kulutuskehässä, mitä täälläpäin maailmaa vietetään, niin onhan se huolestuttava näkökulma. Ja siinä vaiheessa, kun Kiinassa on varaa ostaa jokaiseen perheeseen kaks autoa ja näin pois päin, se on sellanen uhkakuva, joka on varmaan kaikilla yhteisenä mielessä.” (mies, 25)

Klassiset sosiologiset teorit pyrkivät hahmottamaan modernisaation prosesseja erilaisin integroitumisen ja erikoistumisen käsittein ja käyttämään näitä moderniin yhteiskuntaan siirtymisen indikaattoreina. Näihin klassisiin teorioihin nojautuivat myös monet uudemmat, 1960-luvulla muodissa olleet modernisoitumisteoriat. Max Weber käytti jaottelussaan käsitteitä traditionalismi-rationalisoituminen. Emille Durkheimin mukaan traditionaalinen maailma väistyy modernin tieltä, kun kyläyhteisöjen yhteisiin, jaettuihin arvoihin perustuva yhteisöllisyys muuttuu taloudellisen kanssakäymiseen perustuvaksi verkostoksi. Hän katsoi, että modernissa maailmassa taloudellinen vuorovaikutus ei enää ollut sidoksissa traditioihin ja paikkaan.³¹⁰

Muutamien opiskelijoiden käsityksissä historian yleisinjoista oli havaittavissa kaikuja Durkheimin ja hänen hengenheimolaistensa ajattelusta. Yhteiskunnat olivat näiden nuorten mukaan esimerkiksi teollistuneet ja monimutkaistuneet. Monien tutkimushenkilöiden ajattelussa tämäntyyppiset muutokset eivät kuitenkaan yhdistyneet laajempaan edistyksen kehyskertomukseen, jossa historia hahmotettaisiin esimerkiksi positiiviseksi kertomukseksi ihmisen vapauden lisääntymisestä. Modernisaatiouskon ollessa voimissaan muutoksen katsottiin yleensä merkitsevän kehitystä kohti parempaa. Viimeaikaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa on nostettu usein esille, että yleisessä ajattelussa näyttää siltä tapahtuneen merkittävä muros: muutoksen ei katsota enää merkitsevän itsestään selvää parannusta suhteessa entiseen.³¹¹ Useiden haastateltavien näkemyksissä oli havaittavissa skeptistä suhtautumista muutoksen positiivisuutta kohtaan. Esimerkiksi tekninen kehitys ja tieteelliset keksinnöt eivät välttämättä ole merkinneet aiempaa suurempaa yhteistä hyvää:

”No silleen voi ajatella, että kaikki on kehittynyt. Kaikki asiat, on tullu kaikkee teollistumista ja tällasta ja silleen, mutta muuten aika paljon samat asiat. Ihminen muistaa sen tietyn ajan, ja sitten taas se

³¹⁰ Durkheim, 1990, passim; Weber 1989, passim.

³¹¹ Ks. esim. Sulkunen 1998, 286-287.

toistaa sen saman asian. [...] Mutta voi sanoa, että mitä tästä opitiin, niin ei loppujen lopuksi aina mitään.” (nainen, 26)

”Taaskaan mä en osaa sanoa, että ollaanks me menossa parempaan vai huonompaan suuntaan. Mut et kyllä tietysti jotenkin hahmottaa sen kehityksen ja tiedostaa, että kehitystä on tapahtunut alueella kuin alueella suuntaan tai toiseen. Mut ehkä mikä mulla on selvimmin itselläni mielikuva itellä on se, että kun on itse elänyt semmosessa hirveen Eurooppa-keskeisessä tai länsimaiden pyörittämässä maailmassa, niin musta jotenkin tuntuu, että kuitenkin muutkin maanosat ottaa tulevaisuudessa tavallaan osansa.” (nainen, 22a)

”No ei se nyt ainakaan edistyskertomus oo. Onhan se eteenpäinmeniskertomus totta kai, asiat muuttuu, tekniikka kehittyy, siirrytään maatalousyhteiskunnasta teollisuusyhteiskuntaan.” (nainen, 19)

Eräs tutkimushenkilö pohti, onko tieteellisen tiedon lisääntyminen loppujen lopuksi ollut kaikin puolin myönteinen asia. Hän arvosteli tiedon nostamista itseisarvoksi kaiken muun edelle:

”Mun mielestä viimeisen sadan vuoden aikana ihminen on korostanu sitä osaansa tän luomakunnan kruununa ja pyrkii löytämään vastaukset ihan joka ikiseen kysymykseen ja olemaan ihan kaiken yläpuolella. Niin kyllä mä uskon, että siitä tulee väkisinkin se, että ei siedetä sitä, jos ei tiedetä jotain asiaa. Että vaikka just jotain, että miten maapallo syntyi -kysymykset. Niin on vaan pakko se vastaus jostain kaivaa, eikä voida myöntää, että ei välttämättä voida ikinä sitä tietää. Niin kyllä mä uskon, että se myös lisää toisaalta sitä semmosta kylmyyttä, kun ei vaan siedetä sitä, ettei tiedetä jotain asioita. Että on pakko sitä tietoo, että se tieto on jotenkin se, mikä määrittää meidät, miten paljon meillä on tietoo, musta tuntuu. Ja mun mielestä se on ihan globaali asia kyllä.” (nainen, 24e)

Monien nuorten näkemyksissä viimeisen sadan vuoden kehityksestä oli havaittavissa kaikuja klassisista edistyskertomuksista. Näissä vastauksissa nousi esille ihmisoikeuksien paranemisen ja taloudellisen hyvinvoinnin kasvun kaltaisia tekijöitä. Toisaalta osa vastaajista painotti kehityksen teknologista puolta. Näille nuorille kyseessä ei kuitenkaan välttämättä ollut kokonaisvaltainen edistyskertomus: asiat ovat heidän mielestään muuttuneet voimakkaasti, mutta eivät välttämättä ainakaan kaikissa suhteissa myönteiseen suuntaan. Historiallisessa kehityksessä edistystä nähneiden nuorten vastauksista heijastui kuitenkin usein epäusko myönteisen kehityksen universaalisuutta kohtaan. Edistyskertomuksen katsottiin koskeneen etupäässä länsimaita, kehitysmaiden katsottiin yleisesti jääneen sen ulkopuolelle.

8.3.4 *Länsimaiden ristiriitainen rooli historiassa*

Tutkimushenkilöiltä kysyttiin länsimaiden historiallista roolia koskevassa osiossa, näkivätkö he länsimailla olleen jonkinlaisen erityisroolin viimeisen noin sadan vuoden aikaisessa historiallisessa kehityksessä ja millainen tämä heidän mahdollisesti hahmottamansa rooli on ollut. Nuorille painotettiin, ettei aikarajaus ole sitova, vaan he voivat halutessaan kertoa käsityksiään länsimaiden toiminnasta myös kaukaisemmassa historiassa. Käytännössä tutkimushenkilöiden kanssa käytiin myös yleisempää keskustelua siitä, millainen kuva heille on lännen historiallisesta roolista jäänyt.

Noin sadan vuoden aikarajaus oli alun perin valittu siksi, että uudempi maailmanhistoria on vastaajille ainakin periaatteessa melko tuttua: siihen liittyviä teemoja käsitellään sekä peruskoulu- että lukiovaiheessa. Etukäteisolettamana kuitenkin oli, ettei vastaajilla välttämättä ole kovin jäsentynyttä ja yksityiskohtaisiin detaljeihin perustuvaa kuvaa länsimaiden historiallisesta roolista. Sen sijaan vastaajien oletettiin omaavan ainakin yleisellä tasolla mielikuvia ja niihin perustuvia näkemyksiä länsimaiden ja niiden edustamien aatteiden vaikutuksesta historian kulkuun.

Uudemman läntisen historia-ajattelun kulmakiviä on ollut, että nimenomaan länsimaat toimivat liikkeellepanevana voimana moder-

nisaatiokehityksessä, jonka katsottiin johtavan rationaalisuuden ja tätä kautta ihmiskunnan kaikkinaisen hyvinvoinnin lisääntymiseen. Koska länsimaat miellettiin inhimillisen kehityksen johtajiksi, niillä katsottiin olevan moraalinen oikeus ja velvollisuus ohjata myös muita maita ja kansoja kehityksen tielle. Näin yksiselitteisenä lännen ja sen edustamien aatteiden roolia ei ole yleensä enää aikoihin nähty historiatieteen ja yhteiskuntatieteiden edustajien parissa. Teema on kuitenkin edelleen ajankohtainen. Keskustelu länsimaiden ja niiden edustamien arvojen luonteesta liittyy esimerkiksi koko modernisaatiosta ja sen kohtalosta käytyyn yhteiskunnalliseen debattiin, joka on viime vuosina ollut jälleen erittäin vilkasta. Modernisaatio on viime vuosikymmeniä saanut osakseen rajua kritiikkiä muun muassa postmodernistien taholta. Modernin projektilla on kuitenkin edelleen Giddensin ja Beckin tapaisia puolustajia, jotka kaikista takaiskuista huolimatta edelleen uskovat modernisaation suhteellisen myönteiseen luonteeseen ja sen avaamiin tulevaisuudenmahdollisuuksiin.³¹²

Yhdysvaltalainen historian professori Theodore H. Von Laue on pohtinut laajasti länsimaiden moniselitteistä roolia maailmanhistoriassa. Von Laue edustaa samantapaista historianäkemystä kuin Fūredi siinä mielessä, että myös hän painottaa koko maailmaa koskevan historiallisen kokonaiskuvan muodostamisen tärkeyttä. Von Lauen mukaan ihmiskunta tarvitsee käsityksen yhteisestä menneisyydestä kyetäkseen rakentamaan yhteisen tulevaisuuden. Vain tätä kautta on mahdollista vastata ympäristötuhon kaltaisiin globaaleihin uhkakuviin. Lännen roolia ja merkitystä uudemmassa maailmanhistoriassa hahmotellessaan Von Laue katsoo, että läntisten maiden dominanssi historiallisen kehityksen ohjaajina on ollut selviö viimeistään 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Hän suhtautuu periaatteessa myönteisesti länsimaiden edustamiin, demokratian ja yksilövapauden kaltaisiin arvoihin. Ne ovat osoittautuneet toimiviksi länsimaisissa yhteiskunnissa ja toisaalta vaikuttaneet elintason nousuun ja edistäneet yksilövapauksia myös muualla. Koko maailmaa ajatellen lännen rooli on kuitenkin Von Lauen mukaan ollut varsin kaksijakoinen. Länsimai-

³¹² Ks. esim. Gronow 2004, 237-241.

sen kulttuurin leviäminen on vaikuttanut monessa mielessä tuhoisasti erityisesti kolmannen maailman maihin. Perinteiset kulttuurit ja elämänmuodot ovat joutuneet väistymään läntisen dominanssin tieltä. Aineellisen elintason nousu on puolestaan ajanut ympäristön monin paikoin maapalloa kestäkykynsä ääri rajoille. Von Laue muistuttaa myös niistä kielteisistä ja tuhoisista ilmiöistä, joita maailmanhistoriassa on esiintynyt länsimaiden dominanssin aikakaudella. Kolonialismiin liittyi siirtomaiden taloudellisen hyväksikäytön lisäksi voimakas rasistinen elementti suhteessa muihin ei-länsimaisiin kansoihin. Molemmat maailmasodat ovat myös saaneet alkunsa läntisen kulttuuripiiriin sisältä. Von Lauen mukaan myös fasismin ja kommunismin voidaan katsoa syntyneen ainakin välillisesti länsimaisen kulttuuripiirin toiminnan seurauksena.³¹³

Tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten arvioista nousi yleisesti esille näkemys, jonka mukaan länsimailla on ollut erittäin voimakas vaikutus historialliseen kehitykseen uudemman ajan maailmanhistoriassa. Seuraava haastateltu kuvasi länsimaita valtavan universaalin muutosprosessin alkuunpanijoiksi:

”Mut kuitenkin sillä tavalla kun alkoi semmonen teollistuminen ja tällöinen sieltä on kuitenkin. Et aika nopeesti muuttu maailma niinkun sen jälkeen sitten kuitenkin. Ja jotenkin se muutos on alkanut sitten länsimaista. [...] Et semmonen muutos, mieletön muutos on tapahtunut, joka on alkanut Euroopasta sitten kuitenkin löytöretkien ja näiden valloitusten myötä ja teollistumisen ja teknologian kehityksen myötä.” (nainen, 23a)

Myös seuraava vastaaja korosti länsimaiden dominanttia roolia muutoksen airueina:

”Kyllä mä ajattelen, että on aika dominantti rooli kyllä ollut. [...] Ja jos ajattelee, että nää kyseiset maat on jyllännyt aika pitkälti, niin

³¹³ Von Laue 1998, 217-234.

tota kyllä mun on pakko sanoa, että kyllä se on pitkälti vaikuttanu kaikkeen. Ja itse asiassa todella rankasti vaikuttanut.” (mies, 23b)

Länsimaiden dominanssi ei kuitenkaan seuraavan nuoren mielestä ole välttämättä johtanut universaalilla tasolla pelkästään myönteisiin seurauksiin:

”No, länsimaitten perspektiivistähän tätä historiaa on aika pitkälle kirjoitettu ja niinku niitä aatteita on Raamatulla paukutettu ihmisten päähän ympäri maailmaa. Kyllähän siinä on sitä alistajaa myöskin, mutta on siellä kehityskin tullu sitten. Mutta onks se hyvä asia, että on saatu kehitys joka maailman kolkkaan, se on ihan toinen juttu. Se riippuu, se on niin monipiippunen juttu kanssa.” (mies, 23c)

8.3.4.1 Länsimaat myönteisen kehityksen airueina

Monet nuoret sisällyttivät kuvauksiinsa länsimaiden historiallisesta roolista edistysaatteen avaamia näkökulmia. Länsimaisen kulttuurin piiristä katsottiin tulleen paljon myönteistä. Seuraava vastaaja nosti esille demokratian ja tasa-arvon aatteiden syntyminen läntisessä kulttuuripiirissä:

”Ehkä demokratia. En mä tiedä, onko Kreikka ihan länsimaa, mutta ainakin, tai onks se Kreikasta, mutta ainakin jostain niinku Euroopasta kuitenkin niin se on ehkä semmonen positiivisena ainakin, mikä tulis mieleen ja ehkä myös sitä kautta jotkut niinku naisten oikeudet ja tasa-arvo.” (nainen, 20)

Fukuyama katsoo läntisen mallin edustavan universaalisti kehityksen korkeinta astetta. Tämänäyttypisiä arvioita länsimaiden edustamien näkemysten historiallisesta paremmuudesta ei tutkimushenkilöiden näkemyksissä ollut juurikaan havaittavissa. Myös länsimaiden roolia pääosin myönteisesti arvioineet vastaajat pohtivat asiaa yleensä monista eri näkökulmista. Esimerkiksi seuraava nuori suhtautui periaatteessa hyvin myönteisesti läntisiin arvoihin. Hän katsoi kuitenkin, et-

tei kulttuuriimme edustamia arvoja ole välttämättä järkevää pyrkiä levittämään kaikkialle. Esimerkiksi demokratia ei välttämättä ole ainoa vaihtoehto rauhanomaisen elämän perustaksi:

”No tota sillee jos mietti aluks, jos sanotaan, mitä tulee mieleen, jos sanotaan länsimaat, niin ei mulla tuu mitään muuta kun hyvää mieleen. [...] Ehkä mulle tulee näitä tasa-arvojuuttuja ja tämmösiä. Ihmisarvot ja tämmöset ihmiseen liittyvät asiat ehkä ensimmäisenä.” [...] Sitten siinä on toisaalta sekin, että jos ajatellaan, että esimerkiksi eri kehitysmaihin demokratian viemistä, niin mitenkä siellä on kuitenkin sitten. [...] Tai että onko se muka se ainoa mahdollisuus rauhanomaiseen elämään se demokratia? [...] Mutta ei voi ajatella kuitenkaan, että demokratia ois niinku kaikkeen vastaus.” (nainen, 23a)

Yksi vastaajista kuvasi länsimaiden roolia historiassa edistyskerto-
musten hengessä:

”Kyllä mä nään kaikki teollistumiset myönteisinä asioina, että ne on vieny yhteiskuntaa eteenpäin ja tämmösiä juttuja. Kehityksen eteenpäinvieminen näin yleisesti. Kehityksen eteenpäinvieminen on mun mielestä aika paljon länsimaista, sanotaanko viimeisen 400 vuoden ajalla. Aika selkeesti länsimaiden toiminnan takia kehitys on mennyt eteenpäin, kyllä mä näen sen hyvänä asiana.” (mies, 22)

Seuraava nuori nosti esille lännen roolin ihmisoikeuksien ja tasa-arvon edistäjänä.

”No siis onhan ne omalta osaltaan just se semmonen kehittyminen niin sehän lähtee länsimaista. Ja nyt viimeisten 50 vuoden aikana niin mun mielestä länsimaat on hyvin ottanu mukaan just tällasia vähän köyhempiä maita. [...] Kyl semmonen tasa-arvo ja jokaisen ihmisen henkilökohtaiset arvot tai niinkun oikeudet, ihmisoikeudet, niin ne on varmasti semmoisia, mitkä on parhaita.” (mies, 23c)

Eräs haastateltu nosti esille länsimaiden osuuden natsismin lyömisessä arvioidessaan läntisen kulttuuripiirin roolia maailmanhistoriassa arvioidessaan:

”Jotenkin, jos mä mietin, mimmonen kuva mulla on maailmanhistorian tapahtumista, niin esimerkiksi hirveen voimakkaasti on toinen maailmansota. Siitä nyt on tehty paljon mm. populaarikulttuuria, että ehkä se on sikälikin selkee. Jos miettii, mitä siellä tavallaan tapahtu, niin se tuntuu jotenkin pelkästään se kauheuden pysäyttämisen niin isolta asialta, että jotenkin automaattisesti miettii, että kylä tapahtunu enemmän hyvää kuin huonoa.” (mies, 23a)

Yleisesti ottaen nuorten näkemyksistä heijastui arvostus monia länsimaisia arvoja kuten demokratiaa ja tasa-arvoa kohtaan. Näiden arvojen pohjalle rakennettua yhteiskuntajärjestelmää pidettiin länsimaiden osalta monessa suhteessa varsin onnistuneena. Esimerkiksi demokratia on taannut yhteiskuntarauhan ja luonut edellytykset kansalaisten tasa-arvolle:

”Niin, että siis sillä tavalla kyllä mä [...] jos ajattelee kuitenkin demokratiaa, jos ajattelee tällä hetkellä valtioita, joissa vallitsee demokratia niin ei oo yleisesti ottaen mitään mieletöntä vastakkainasettelua eri ryhmien välillä. Se on kuitenkin luonut semmosen rauhanomaisen ilmapiirin siinä valtiossa [...]. Että kuitenkin siis sillä tavalla pidän demokratiaa hyvänä asiana, mutta varsinkin diktatuuriin ja itsevaltiuteen verrattuna kun se toimii ja se luo niinku tasa-arvoa ja tasapainoa.” (nainen, 23a)

”Tällasessa länsimaisessa demokratiassa on paljon hyviä asioita ja hienoja ihmisoikeuksia, totta kai.” (mies, 23b)

Eräs vastaaja kuvaili länsimaita valistussaatteen hengessä. Hän katsoi lännen toimineen rationaalisen ajattelun ja tiedon lisääntymisen edelläkävijänä:

”No ihmisarvot on mun mielestä sellanen yks. Ja kaikkee tällasii moraaliiin liittyviä juttuja. Että ei ollakaan sillai niin alkukantaisia. Että tyyliin, jos varastaa jotain niin käsi poikki. Että mietitään niinku vähän pidemmälle ja ollaan ihmisen mieltä tutkittu ja niinku tällas-ta ajattelua. Mikä on mielestä tosi hyvä. Ja kaikki oppimisen tutki-minen ja tällanen on tosi hyvää, että päästään pidemmälle siinä ja opitaan ymmärtämään ihmistä.” (nainen, 23b)

Edellinen vastaaja korosti kuitenkin, ettei länsimaista ajattelua pidä le-vittää aggressiivisesti ja pitää sitä itsestään selvästi parhaimpana vaih-toehtona kaikkialla:

”Se niinku ajatustasolla on todella hieno ja kaunis asia ajatella, että sitä länsimaista demokratiaa tungetaan joka paikkaan. Mutta se vä-hän muuttuu juuri siks, että tungetaan väkisin ja väkisin, ja taval-laan yritetään niinku laajentaa. Että mä en ... mulla on siitä vähän niinku negatiiviset filikset, et se ei toimi. [...] Tavallaan, että kun mun mielestä fakta on se, että maat on erilaisia ja kulttuurit on eri-laisia.” (mies, 23b)

Monet nuoret puhuivat läntisten arvojen aggressiivisen levittämisen vahingollisuudesta. Myönteisiksi katsottujen läntisten arvojen leviä-mistä, kuten demokratian vapaaehtoista omaksumista, kuvattiin kui-tenkin edistyskertomuksena. Eräs vastaaja kritisoi voimakkaasti Yh-dysvaltain toimintaa Irakissa ja yleisemminkin ajattelutapaa, jossa omia arvojen paremmuutta pidetään itsestään selvyytenä:

”Mut ehkä länsimailla on erityisesti, no jenkit paistaa siellä aika voi-makkaana, on semmonen vähän sokee usko siihen omaan tekemi-seen ja omaan ajatteluun ja omaan hyvyYTEEN. Et oikeesti mennään vähän silleen sormi pystyssä: te ette nyt ymmärrä omaa parastanne. Et me nyt syötetään teille tätä kalkkia ja kymmenen vuoden päästä tajuutte, että se oli hyvä juttu.” (mies, 23a)

Toisaalta edellinen vastaaja kuvasi demokratian edistymistä Kuwaitissa hyvin myönteiseen sävyyn:

”Muistan, että muutama päivä sitten tuli just ilmoitus, että Kuwaitissa on sallittu naisten äänioikeus. Kuwait on mun mielestä kanssa muslimimaa. Ja sehän on ihan huiji juttu.” (mies, 23a)

Monet vastaajat arvioivat länsimaiden historiallista roolia sanankääntein, joiden sävy muistutti edistys- ja modernisaatiokertomuksia. Nuoret kuvasivat länsimaita esimerkiksi edelläkävijöiksi ja kehityksen eteenpäinviejiksi. Läntisen kulttuuripiirin edustamien arvojen ja näkemysten katsottiin tuoneen paljon hyvää ja myönteistä. Nuorten näkemyksistä tässä suhteessa heijastui kuitenkin tietty kaksijakaisuus. Läntisten arvojen katsottiin toimineen hyvin oman kulttuuripiirimme sisällä, sen sijaan niiden universaalia sovellettavuutta ei pidetty itsestäänselvyytinä.

8.3.4.2 Häikäilemättömät länsimaat ja länsimaisen totuuden suhteellisuus

Vastaajat eivät yleensä suhtautuneet varauksettoman myönteisesti länsimaiden toimintaan. Myös useimmat lännen roolin myönteisessä valossa nähneet viittasivat toisaalta siihen, että lännen toiminta ei läheskään aina ole ollut oikeudenmukaista tai johtanut myönteisiin lopputuloksiin. Länsimaiden katsottiin muun muassa syyllistyneen tiettyyn yksisilmäisyyteen; asioita on tarkasteltu pelkästään lännen edustamien arvojen ja tavoitteiden näkökulmista. Monet nuoret näkivät länsimaiden roolissa positiivisia piirteitä, mutta löysivät niiden toiminnasta myös arvosteltavaa:

”Länsimaistahan lähtee nää suuryritykset, joista kumminkin sanotaan, että ne ei, ne ei just hirveesti välitä siitä, mitä tapahtuu jossakin halpatuontimaassa ympäristölle ja ihmisille ja kaikille tällaiselle, että siinä mielessä niinku länsimaista lähtee paljon pahaa. Mutta toisaalta kyllähän täällä myöskin tehdään kaikenlaista kehitysapu-

työtä ja niinku ihmisoikeudet on aika länsimainen ilmiö. Että kyllä täältä lähtee sekä hyviä että pahoja asioita. [...] Jos ajattelee esimerkiksi jotain orjakauppaa ja siirtomaa-aikaa, niin sehän ei ollut kauheen moraalista toimintaa.” (nainen, 24c)

Monilla nuorilla oli edellisen vastaajan tapaan myös varsin kriittisiä näkemyksiä länsimaiden vaikutuksesta historialliseen kehitykseen. Tällöin esille nousivat esimerkiksi siirtomaa-aika ja maailmansotien alkaminen länsimaista. Tässä suhteessa nuorten arvioissa oli havaittavissa selviä yhtymäkohtia postkolonialistisen kritiikin esille nostamiin ajatuksiin. Myös lännen toiminnan opportunistisuus arvelutti. Länsimaiden ei nähty aina noudattaneen edustamiaan arvoja käytännön toimissaan. Niiden katsottiin tarvittaessa ajaneen etujaan myös arveluttavin keinoin:

”No kuitenkin mä oon niinku sillä tavalla ajatellu, että monet asiat johtuu siirtomaa-ajasta ja sen jälkeen kun on ollu [...] kun on tavaltaan hajotettu Afrikka valtioiksi tavallaan keinoitekoisesti. Ja sitten on ollu diktaattoreita ja on annettu apua, joka ei oo menny oikeille ihmisille, ja on niinku käytetty... Niinku tällaset itsevaltiaat on käyttäny hyväks sitä apua, joka on tarkoitettu tavallisille ihmisille. Ja siis kaikki tämmönen asevienti ja muu.” (nainen, 23a)

”Koska onhan se ollu monessa ja niinku jollain tavalla tuonu jotain positiivista kehitystä, mutta sitten esimerkiksi tuo alistajia ja valloittajia, jos ajattelee vaikka siirtomaa-aikaa, jonka seuraukset näkee kyllä vieläkin.” (nainen, 22b)

”Et kyl mä nään ne länsimaat semmosena vallan havittelijoina niinku sekä nyt, että mitä ajattelee historiaa.” (nainen, 23c)

”No ehkä Yhdysvaltojen rakentaminen afrikkalaisten orjien voimalla ja kolonialismin aika ylipäättänsä. Ne on ehkä tämmöisiä räikeimpiä, mitä tulee mieleen länsimaiden vaurastumisesta muitten kustannuksella, riistosta.” (mies, 25)

Edellisistä puheenvuoroista heijastuu ”uuden historian” esille nostama näkökulma menneisyyteen: yhden suuren kertomuksen sijaan historiaa tulisi kyetä tarkastelemaan monien eri toimijoiden näkökulmista. Robert Stradlingin mukaan moniperspektiivisen tarkastelutavan keskeisenä lähtökohtana on sen tiedostaminen, että käsityksemme historiasta on muovautunut oman kulttuurimme asettamasta viitekehystä: se ei ole, eikä sen tulisi olla ainoa tapa hahmottaa menneisyyttä.³¹⁴ Tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret nostivat usein esille, että länsimaiden historiallinen rooli voi näyttäytyä hyvinkin erilaisena tarkastelutavasta ja näkökulmasta riippuen.

Menneisyyteen liittyviä muistoja ja mielikuvia työskentään ja tulkitaan koko ajan uudelleen yhteisöllisessä kanssakäymisessä. Haastatte-luja tehtäessä tilanne amerikkalaisten miehittämässä Irakissa oli erittäin levoton. Eräs keskeinen Yhdysvaltain antama peruste Irakin so-dalle oli demokratian edistäminen. Tapahtumat näyttivät vaikutta-neen monien nuorten ajatteluun. Eräs nuori viittasi Irakin tapahtu-miin pohtiessaan lännen roolia historiassa ja länsimaiden edustamien arvojen levittämistä.

”En missään nimessä kyllä näe [läntisiä arvoja] positiivisessa valossa pelkästään. Niinkun sanoin on hyvää, mutta on niin paljon huonoa-kin. Että se on aika pelottavaa, että vaikka jos ei muuta niin pommi-tetaan joku maa ja tungetaan sinne se, niin eihän se asia voi lähteä hetkessä muuttuun.” (mies, 23a)

Viimeaikaiset maailmanpolitiikan tapahtumat Lähi-idässä olivat saat-taneet vaikuttaa myös seuraavan nuoren näkemyksiin. Kun häntä pyy-dettiin arvioimaan länsimaiden roolia historiassa, Yhdysvaltain osuus nousi korostetusti esille. Hänen mielestään Yhdysvaltain rooli on ol-lut jopa siinä määrin dominoiva, että on harhaanjohtavaa puhua län-nessä yleiskäsitteenä:

³¹⁴ Stradling 2003, 13–14, 18–19.

”Ensinnäkin kun sä sanoit länsimaat, mun mielest se on kauheen huono käsite, koska mä nään et Pohjois-Amerikalla on ollu hyvin suuri vaikutus, koska sielt on lähteny tää teollistuminen, globalisaatio, kaikki tälläset isot koko maailmaa ravisuttaneet asiat liikkeelle. Et se on ehattomasti, se on tuonu paljon hyvää, nyt viime aikoina se on ruvennu tuomaan ehkä enemmän pahaa, tai et ne ongelmat alkaa nousta esiin. [...] Joo ja siis ehkä just se, et jos mietitään vaikutuksia ylipäättänsä maailmaan, koko tähän planeettaan, niin Yhdysvaltojen rooli vaikuttajana muihin on huomattavasti suurempi kun Euroopan. Eurooppa vaikuttaa lähinnä itteensä, ja sit tääl on, kun se ei oo niin sellasen yhtenäisen liikkeen hallitsema, useita valtioita niinku jotenkin EU:kin. Se kuitenkin toimii lähinnä silleen ittensä sisällä, kun taas Yhdysvallat sit levittää sitä kaikkialle. Nehän niinku ne menee Kiinaan, ne menee Aasiaan, ne tulee Eurooppaan, ne menee, no Afrikassa ne ei vielä paljon oo, ne lähtee sotimaan Lähi-itään.” (nainen, 19)

Vaikka nuoret yleensä pitivät länsimaista yhteiskuntamallia toimivana, omien arvojemme toimivuuteen ja siunauksellisuuteen muualla maailmassa suhtauduttiin huomattavasti epäilevämmiin. Oman kulttuurimme arvoja ei tulisi nuorten mielestä pitää itseisarvoina joiden leviäminen merkitsee aina positiivista muutosta. Majid Tehranian skeptisyys modernisaatioprosessin universaalia siunauksellisuutta kohtaan alkoi viritä länsimaissa itsessään jo 1960-luvulta lähtien. Ihmiset alkoivat esimerkiksi epäillä, oliko taloudellisen kasvun hinta suhteessa saavutettuihin hyötyihin liian kova, jos se johtaisi laajenevaan ympäristötuhoon.³¹⁵ Yksi haastatelluista nuorista epäili, ettei ekosysteemi kestä kaikkialle leviävää länsimaista elämäntapaa:

”Ei ole välttämättä järkevää muuttaa jokaista kolkkaa maailmassa samanlaiseks kun meillä. Eikä sitä niinku ekosysteemikään kestäisi. Ja siis sillä tavalla, että ajatellaan enemmän sitä, että tavallinen afrikkalaisen kylän elämä. [...] Tärkeintä on, että ne pystyy elämään

³¹⁵ Tehranian 2004, 94.

hyvin siinä omassa yhteisössään ilman aidsia ja ilman sairauksia ja ilman köyhyyttä. Niinku toimimaan siinä. Ei se ole järkevää ajatella, et heillä olis kaikilla televisio ja auto. Että he voivat voida hyvin semmoisessa perinteisessä elämässä, jos siellä on tämmöset perusasiat kunnossa.” (nainen, 23a)

Omaakohtainen tutustuminen toiseen kulttuuriin oli vaikuttanut seuraavan nuoren käsityksiin länsimaisten ajattelumallien universaalisuudesta:

”Viime kesänä kävin Kiinassa ja olin kuukauden siellä. Sitten tuli paljon mietittyä sitä vastakkaisuutta. Se oli vaan niin erilaista, mitä siellä oli. Mä en tiedä osaanko mä kohdistaa tätä mihinkään erityisiin aiheisiin, mutta et sellanen mikä tuli mieleen, että meillä on ollut länsimaissa sellanen käsitys, että me ollaan oltu edelläkävijöitä kaikessa. Se ei kuitenkaan pidä paikkaansa aina [...]. Mä en usko, että mihinkään kyseiseen maahan voisi suoraan tietyn ajattelumallin [...]. Tai kyllähän se mahdollista varmasti on, mutta en usko, jos ajatellaan jotain idealistista tilannetta, että sinne vois tuoda vaan jonkun sellasen täältä. Et tää on oikea tapa toimia, toimikaa näin. Et pitää aina löytää kyseiseen maahan tai kulttuuriin sopiva toimintamalli.” (nainen, 24a)

Irakin viimeaikaiset tapahtumat olivat saaneet seuraavan vastaajan epäilemään, toimiiko länsimainen malli kaikkialla:

”Ihan samalla tavalla, kun jos miettii sitä Saddam-esimerkkiä, demokratiaa Irakiin. Kaikki ei varmasti oo sitä mieltä, että se oli hyvä asia et siellä tapahtu muutos. Ehkä meiltä puuttuu kanssa sellainen tietynlainen niinku kyky havaita mahdollisten muitten järjestelmien hyvät puolet: se että pitääkö toisaalta kaikkialla olla samalla tavalla kuin meillä.” (mies, 23a)

Yksi vastaaja viittasi demokratian hyvään toimivuuteen pohjoismaisissa, mutta suhtautui huomattavasti epäilevämmiin siihen, miten hyvin

demokratia sopii esimerkiksi entisen Neuvostoliiton alueiden yhteiskunnalliseen todellisuuteen.

*”Niin, en mä tiedä, se on aika hyvä kysymys, et onks se hyvä suuntaus. Tietysti tällasesta pohjoismaisesta hyvinvointiyhteiskunnasta ka-
tottuna, niin voi sanoa, että meillä se on ollut hyvä juttu ja toiminut
hyvin. Mutta tota, kyllä Venäjälläkin on varmaan miljoonia ihmi-
siä, jotka on sitä mieltä, että Neuvostoliiton ja kommunismin aikaan
oli paljon paremmin, eikä ollut niin köyhää eläkeläisillä ja muuta. Et
siinä on varmasti monta puolta. [...] Mutta se, että taas tullaan eh-
kä siihen kysymykseen, että onko se [demokratia] sitten kuitenkin
ihan joka paikassa kuitenkin se kaikkein toimivin.” (mies, 25)*

Muutamat nuoret nostivat esille myös kulttuurimme individualisoi-
tumisen pohtiessaan länsimaaisia arvoja ja niiden yleispätevyyttä. Te-
hokkuusajattelu on heidän mielestään hautaamassa alleen arvokkaita
asioita, kuten yhteisöllisyyttä, jota katsottiin lännen ulkopuolelta löy-
tyvän enemmän. Tässä suhteessa nuorten ajattelussa oli havaittavis-
sa piirteitä eräänlaisesta oksidentalismista. Alun perin islamilaises-
sa kulttuuripiirissä syntynyt oksidentalismi korostaa toiseuden, siis
läntisen ajattelumaailman muodostamaa uhkaa omalle kulttuurille ja
sen perusarvoille. Toiseuden ja oman kulttuurin yhteensovittaminen
nähdään mahdottomana.³¹⁶ Monet tässä tutkimuksessa haastatellut
nuoret kuvasivat lännen individualismia kielteiseksi ja epätoivottavak-
si kehityssuunnaksi, jonka leviämistä pidettiin uhkana. Eräs haastatel-
tava kuvasi yksilövapauden länsimaissa menneen liian pitkälle:

*”Mutta siihen yksilövapauteen: siinä alkaa mun mielestä olla joku
raja vastassa. Koska nythän alkaa mennä siihen, että nyt aletaan
taas oikeesti yksilöt kilpailemaan vaan ihan älyttömästi toisiaan vas-
taan.” (nainen, 22c)*

³¹⁶ Ks. oksidentalismi tarkemmin kappale 4.4.

Sen sijaan kolmas maailma ja siinä nähty yhteisöllisyys edusti monille nuorille jotain alkuuperäistä ja aitoa, pilaamatonta. Seuraavan nuoren mielestä länsimaat voisivat ottaa oppia oman kulttuuripiirinsä ulkopuolelta:

”Länsimaat vois ottaa vaikka oppia jostakin tota semmosesta niinku... tää on hirveen sellasta, korostetaan individualismia. Ja sit selasta tehokkuutta korostetaan koko ajan ja sen alle jää kaikki muu [...]. Yhteisöllisyys on semmonen niinku suuri oppimisen paikka kylä. Ja sit vielä ehkä jotenkin niinku, mikä mua kiinnostaa sinänsä, mikä tääkin kuulostaa ehkä korkealentoiselta, mutta niinku semmonen luonnon kanssa yhdessä eläminen. Niin sitä vois kanssa oppia vähän, ettei tarvii kaikkea tehdä niin älyttömän tehokkaasti ja tuottavasti: vaan ajatella sitä omaa napaa.” (mies, 23b)

Eräs haastateltu asetti vastakkain länsimaisen yksilökeskeisyyden ja aasialaisessa kulttuurissa näkemänsä yhteisöllisyyden. Hänen mielestään länsimaiset arvot voisivat rikkoa ja vahingoittaa yhteisöllistä kulttuuria:

”Että mä en ikimaailmassa kannattais sitä [länsimaisten ajattelumallien leviämistä], että just jonnekin Aasian maihin, missä toi yhteisöllisyys on tosi vahvana, että me mentäs sinne sitä sotkemaan. Että se on niinku niille se ainoa oikee ja tavallaan turvallinen. Ja ne kokee sen hyväksi, eikä ne koe, että ne menettää siinä jotain. Niinku me voitais mennä sinne kertomaan, että sä et saa välttämättä joka asiassa sanoo omaa sanaas. Niin nehän on vaan onnellisia siitä, että niillä on se yhteisön turva.” (nainen, 24e)

Myös seuraava vastaaja näki jännitteen ja vastakohdan läntisen individualismin ja muista kulttuureista löytyvän yhteisöllisyyden välillä:

”Musta ois tosi harmi, jos se yksilöajattelu söis tämmösen myönteisen yhteisöllisyyden, mitä nyt joittenkin tietolähteiden mukaan joissakin aika agraarisissa kulttuureissa vielä on.” (nainen, 24c)

Eräs nuori pohti länsimaistumisen seurauksia Ugandassa, jossa hän on vieraillut useita kertoja. Kehitys tuo hänen mukaansa mukanaan myös negatiivisia seurauksia kuten länsimaisen individualismin, jota vastaaja piti uhkana perinteiselle yhteisöllisyydelle.

”Mä ajattelen, et se on kehitysmä ja mä tunnen sieltä niitä ihmisiä. Ja mä huomaan siellä ihan samaa mitä täällä: et aletaan niinku sitä yksilöä nostaa. Et sitä ajattelee ite, että mites nää kaikki yksilöt täällä näin. Huomaan itsessäni sitä. Mutta musta tuntuu, että ne ihan noi länsimaista maailmaa. Monessa tapauksessa ne niinku ajattelee, että se on pelkästään hyvä juttu, että mä uskon, että länsimaat on niinku sellasena veturina, että monet kehittyvät maat haluaa saavuttaa sellaisia asioita, mitä länsimailla on ja toi ei oo niinku kaupanpäällisestä välttämättä mikään hyvä asia.” (nainen, 23b)

Kouluaikaista historianopetusta muistellessaan monet vastaajat katsoivat, että koulun opetuksessa historian tapahtumien tarkastelussa painottui varsin voimakkaasti eurooppalainen ja länsimainen näkökulma. Nuorten vastauksissa nousi selvästi esille näkemys siitä, että menneisyyttä voidaan perustellusti tarkastella monenlaisista näkökulmista. Länsimainen maailmankuva tarjoaa yhden näkökulman, mutta ei välttämättä yleispätevää avainta asioiden tarkasteluun. Historiateoreettisessa keskustelussa tällainen moniperspektiivinen lähestymistapa historialliseen totuuteen on saanut osakseen myös kritiikkiä. Füredin mukaan historiaa uhkaa pirstoutuminen kilpailevien näkemysten taistelulentäksi, jos historiaa ei nähdä yhtenä kokonaisuutena. Füredille historiassa olennaisinta oli valistusaatteen esille nostama inhimillisen subjektin rooli historiallisen muutoksen aikaansaajana.³¹⁷

Jorma Kalelan mukaan historiankirjoituksessa totuutta ei tulisi hahmottaa yksiselitteisenä ja universaalina ilmiönä. Historioitsijoiden tulisi myös aina pitää mielessään, että he tarkastelevat asioita oman

³¹⁷ Füredi 1992, 235-241, 251-252.

kulttuurinsa asettamasta viitekehyksestä. Kulttuurinen sokeus voi olla vakava uhka oikeudenmukaiselle kuvaukselle menneisyydestä, jos tutkija ottaa oman kielensä ja todellisuuskäsityksensä itsestään selvänä ja annettuna.³¹⁸ Füredi puolestaan pelkäsi, että lukuisten erilaisten menneisyysnäkökulmien hyväksyminen hajottaa kokonaiskuvamme historiallisen kehityksen universaalisuudesta ja tuhoaa historiallisen ajattelun. Füredin mukaan lukuisten totuuksien tasavertaisuus merkitsee koko totuuden käsitteen merkityksettömäksi vesittämistä.³¹⁹

Muutamat vastaajat kiinnittivät huomiota myös siihen, että menneisyyden tarkasteleminen liian yksipuolisesti voittajien ja menestyjien perspektiivistä voi antaa yksipuolisen kuvan kehityksestä. Kalela pitää yhtenä vakavasti otettavana historiankirjoituksen riskinä determinististä, prosessin lopputuloksesta liikkeelle lähtevää näkökulmaa. Tällöin historialla on vain yksi mahdollinen suunta ja lopputulosta edeltäviä tapahtumia tarkastellaan ikään kuin tienviittoina kohti väistämätöntä. Kalela nimeää tällaisen historiankirjoituksen voittajien historiaksi.³²⁰ Monet haastateltavat pohtivat sitä, miten tasapainoinen kuvamme menneisyydestä loppujen lopuksi on. Seuraavat nuoret katsoivat koulun historianopetuksen tarkastelleen asioita varsin länsipainoitteisesta näkökulmasta.

”Siirtomaita kyllä käsiteltiin, mutta siis Afrikkaa käsiteltiin lähinnä vaan siirtomaa-ajan näkökulmasta eikä mistään muusta näkökulmasta. Pohjois-Amerikan historiaa kyllä käsiteltiin, koska se liittyy sitten Ranskaan ja tähän kun siitä tuli tasavalta. Etelä-Amerikka, Afrikka ja Aasia siis ihan [...] paitsi siirtomaavallan [näkökulmasta] ei muuten yhtään käsitelty. Oli musta ehdottomasti, et kaikki oli niinku Euroopan näkökulmasta kylläkin. Et löytöretket ja kaikki mikä liittyy muuhun kun Eurooppaan käsiteltiin niinku Euroopan nä-

³¹⁸ Kalela 2000 159-161, 244.

³¹⁹ Füredi 1992, 231-232.

³²⁰ Kalela 2000, 112-113.

kökulmasta: et kun sinne mentiin, niin vasta sitten sitä käsiteltiin.” (nainen, 23a)

”Ja se historia mitä meillekin opetetaan, niin ei meille hirveesti Afrikan historiasta oo ollu. Et se on se länsimaiden historia mikä on sit taas tuttu, niin ehkä se sit taas tavallaan vaikuttaa siihen mun kuvaan. [...] Et joku afrikkalainen näkee historian ihan eri lailla kun siis sillai, että tai aasialainenkin. [...] No siis, totta kai se on ittelle semmonen mitä on, mitä tietää ja sillai. Mut ei se välttämättä oo se ainut. Tai kun niit voi nähä niin monelt eri kannalta.” (nainen, 24b)

Yksi haastatelluista arvioi, että koulun historianopetus on vaikuttanut hänen näkemyksiinsä länsimaiden roolista historiassa. Kouluoopetuksessa länsimaat oli vastaajan mielestä yleensä kuvattu edelläkävijöiksi.

”Että kyllähän länsimaista on historianopetuksessa annettu selkeesti sellanen kuva, että länsimaat on edelläkävijöitä. Välttämättä länsimaissakaan ei aina oo hyvät tarkoitukset, mutta länsimaat on vahvoja, fiksuja edelläkävijöitä, ja sitten kehitysmaat on näitä, mitkä tulee siellä jossain perässä. Kyllähän historianopetuksessa on selkeesti tällanen kuva.” (mies, 22)

”Se [koulun historianopetuksen painotukset] ei varmaan ollu mitenkään ok. Se oli mun mielestä kauheen länsimaapainotteista. Et en mä osaa sanoa mitään, mitä idässä tapahtu esimerkiks, ei tuu mieleen kyllä.” (mies, 23a)

Edellisten vastaajien kritiikki Eurooppa-keskeistä menneisyyskuvaa kohtaan muistuttaa postkolonialistisessa historiatieteen kritiikissä esillenousseita näkemyksiä. Postkolonialistit ovat arvostelleet voimakkaasti läntisen historiakirjoituksen valtavirtaa, jonka he katsovat vääristäneen maailmankuvaamme. Menneisyyden ilmiöitä on heidän mukaansa yleensä tarkasteltu yksipuolisesti läntisestä näkökulmasta. Dipesh Chakrabartyn mielestä läntiseen historiankirjoitukseen on usein kätkeyty sisälle ajatus lännestä käsin kehittymättömiin maihin

etenevästä ja edelleen jatkuvasta modernisaatioprosessista. Tällaisessa historiankirjoituksessa länsimaille on Chakrabartyn mukaan varattu kehityksen johtajan ja eteenpäinviejän rooli, kun taas muun maailman osaksi jää odottaminen kuvannollisessa historian odotushuoneessa.³²¹

Myös seuraava vastaaja pohti kouluopetuksen painopistealueita ja näkökulmia. Hänen mielestään opetuksen Eurooppa-keskeinen näkökulma voi haitata maailmanhistorian kokonaisuuden hahmottamista.

”Tavallaan siellä ehkä painottuu just se, mitä niinku Euroopassa on tapahtunut. [...] Jostain Kiinasta tulee se maininta, että siellä on keksitty, mitä siellä on keksitty, kompassit sun muut. Mutta ei niinku ... ne jää ehkä vähän irrallaan ja on varmaan edelleen mun käsityksessäni irrallaan. Että on vaikee ymmärtää sitä, jos täällä on tapahtunut tätä, niin mitä sitten on tapahtunut toisella puolella maailmaa. Että ne on ehkä ... Ne ei jäsenny sellaiseksi kokonaisuudeksi.” (nainen, 23d)

Eräs haastatelluista katsoi, että länsimainen näkökulma historianopetuksessa on kuitenkin perusteltavissa:

”Et kyllä koska mä näen kuitenkin tärkeenä länsimaisena ihmisenä, et pitää tietää se oma länsimainen historiakulttuuri, mut et sit kyllähän onhan se tietysti tärkeitä, mitä muualla tapahtuu.” (nainen, 22b)

Vastaajien länsimaiden historiallista roolia käsitelleistä vastauksista nousi esille tietyllä tavalla ristiriitainen suhde lännen historialliseen rooliin. Länsimaita kuvattiin monessa suhteessa myönteisen kehityksen lähteinä. Tällöin vastaajat viittasivat esimerkiksi lännen osuuteen demokratian ja ihmisoikeuksien edistämisessä. Toisaalta länsimaiden kyynisen ja omia etujaan ajavan roolin katsottiin langettavan varjoa myös myönteisten saavutusten ylle. Esille nousi esimerkiksi koloni-

³²¹ Chakrabarty 2000, 3-11.

saation historia. Useat vastaajat arvostelivat läntisen arvomaailman pakkosyöttämistä muille kulttuureille. Tutkimushaastatteluja tehtäessä Yhdysvaltain miehittämän Irakin tilanne oli luisumassa yhä kaoottisempaan suuntaan: tällä on saattanut olla oma vaikutuksensa läntisten arvojen levittämistä koskeneisiin kriittisiin näkemyksiin. Toisaalta kritiikki voidaan tulkita myös yleisemmäksi läntisen arvomaailman ja siihen pohjautuvan modernisaatiokertomuksen universaalisuuden kyseenalaistamiseksi. Tällaisia tendenssejä jota oli havaittavissa myös nuorten viimeisen sadan vuoden maailmanhistoriaa koskevissa näkemyksissä. Monissa vastauksissa nostettiin esille länsimaisen mallin kielteisiä piirteitä, kuten korostettua yksilökeskeisyyttä. Nuorten näkemyksissä oli havaittavissa jopa oksidentalista sävyä: lännen yltiöindividualismia ja tehokkuusajattelua vasten peilattiin kolmannen maailman kulttuureja, joissa nähtiin meillä kadotettuja myönteisiä piirteitä: yhteisöllisyyttä ja välittämistä. Monet tutkimushenkilöt olivat myös omaksuneet näkemyksiä, jotka muistuttavat postkolonialistisen historian tutkimuksen esille tuomia näkökantoja. Nuoret esimerkiksi katsoivat länsimaissa vallitsevan menneisyyskuvan painottavan oman kulttuuripiirimme roolia historiassa kohtuuttomassa määrin.

Nuorten näkemyksissä ei siis ainakaan päällisin puolin näyttänyt esiintyvän Edward Saidin ja muiden postkolonialistisen kritiikin edustajien esille nostamaa orientalismia, lännen ulkopuolisen toiseuden hahmottamista eksoottiseksi, takapajuiseksi ja irrationaaliseksi. Postkolonialistien keskeisenä väitteenä on ollut, että orientalistista ajattelua on käytetty tukemaan lännen ylivalta pyrkimyksiä. Tutkimushenkilöt eivät yleensä olettaneet, että länsimaisen ajattelumallin tulisi toimia esikuvana kaikille. Sen sijaan nuoret puhuivat kulttuurien erilaisuudesta ja kunkin kulttuurin oikeudesta valita oma tiensä. Nuorten puhe ei sisältynyt olettamuksia länsimaailman oikeudesta hallita muita. Toisaalta kulttuurien erilaisuuden korostaminen painottaa lännen ulkopuolisen maailman toiseutta ja vierautta suhteessa omaamme. Tässä mielessä se voi paradoksaalisesti muistuttaa orientalismin käsitystä toiseuden perustavaa laatua olevasta erilaisuudesta. Monien nuorten ajattelun ytimenä näytti kuitenkin olevan käsitys siitä, ettei kulttuurien kohtaamattomuus johdu ensisijaisesti län-

nen ulkopuolisen maailman takapajuisuudesta, vaan länsimaiden yli-olkaisesta suhtautumisesta muihin.

8.4 Tulevaisuudenodotuksista: edistys vai kontingenssi?

Historia voidaan nähdä paitsi menneisyyttä koskevana tietona niin myös laajempana tapana hahmottaa maailmaa. Historiatietoisuuden kautta menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta koskevat käsitykset ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Tässä tutkimuksessa tulevaisuusulottuvuus muodosti tärkeän näkökulman nuorten historian olemusta koskevien käsitysten tarkastelussa. Nuorten tulevaisuutta koskevia odotuksia tarkasteltiin useista eri näkökulmista. Haastatteluteemat käsittelivät Suomea ja tutkimushenkilöiden omaa elämää koskevien tulevaisuudenodotusten ohella myös yleisiä, globaaleja kehitysnäkymiä. Näiden erilaisten lähestymistapojen kautta pyrittiin muodostamaan käsitystä siitä, millaisena tulevaisuus tutkimushenkilöille näyttäytyy. Kiinnostuksen kohteena oli jälleen erityisesti se, nähdäänkö tulevaisuudessa suuria metanarratiiveja ja millaisia nämä mahdollisesti hahmotettavat suuret kertomukset ovat sävyllään ja luonteeltaan.

8.4.1 *Uhanalainen hyvinvointivaltio*

Nuoria pyydettiin hahmottelemaan tässä osiossa, minkälaisena he näkevät Suomen tulevaisuuden tulevina vuosikymmeninä, omana elinaikanaan. Vastaajat mielsivät yleensä sotien jälkeiset vuosikymmenet Suomessa modernisaatiokertomuksen ja kehittymisen ajaksi. Taloudellisen hyvinvoinnin kasvun ei tosin välttämättä katsottu lisäävän ihmisten tyytyväisyyttä ja onnellisuutta. Nuorten käsitys tulevasta kehityksestä oli ristiriitaisempi. Osa vastaajista oli suhteellisen optimistisia, mutta valtaosalle tulevaisuuden yleinen kehitys Suomessa avautui epävarmuuden näyttämönä. Vastaajat tunsivat huolta esimerkiksi hyvinvointivaltioon kohdistuvista uhista. Käsitys taloudellisten te-

kijöiden voimakkaasta vaikutuksesta tulevaisuuteen nousi vastauksista selkeästi esille. Talouden katsottiin säätelevän kehitystä. Sen sijaan esimerkiksi demokraattisesti valittujen poliittisten toimijoiden tai erilaisten kollektiivisten joukkoliikkeiden osuus tulevaisuuden muovaamisessa ei juurikaan noussut esille. Ehkä tähän liittyen vastauksista puuttuivat yleensä myös laajemmat yhteiskunnalliset visiot.

Nuorten tulevaisuudenodotuksia Suomen tulevaisuuden suhteen voidaan tarkastella maassamme viidentoista viime vuoden aikana tapahtuneita yhteiskunnallisia muutoksia vasten. Hyvinvointivaltiota on reformoitu voimakkaasti. Tämä on merkinnyt käytännössä esimerkiksi julkisen sektorin menojen kasvun jarruttamista ja markkinatalouden mekanismien ulottamista yhä laajempaan osaan kansantaloutta. Suomen kehitys ei sinänsä ole ollut mitenkään poikkeavaa: samantyyppinen ajattelumallin muutos on ollut havaittavissa kaikissa teollisuusmaissa. Yleensä muutoksia on perusteltu taloudellisilla, siis epäideologisilla syillä. Raija Julkunen huomauttaa kuitenkin, että reformien taustalla on myös ideologinen käsikirjoitus. Ajatuksena on, että valtiollinen, kollektiivinen ja julkinen edustavat vanhoja ja jäykkiä ajattelutapoja. Yhteiskunta toimii tehokkaimmin, kun markkinamekanismien annetaan ohjata kehitystä ja yksityisen sektorin huolehtia toteutuksesta. Hyvinvointivaltion ajatus on perustunut yhteisyyden kokemukseen ja siihen, että valtio ohjaa kehitystä ja tuottaa hyvinvointia. Liberaalissa mallissa kansalaisten yhteinen elämänpiiri muutetaan enenevässä määrin talouden ja markkinoiden sanelemaksi.³²² Eräs vastaajista arvioi Suomen tulevaisuudennäkymiä tavalla, jonka voi katsoa heijastelevan Julkusen hahmottelemaa yleisempää ajattelutavan muutosta:

”Ja sitten kun, miltä näyttää Suomen historia, niin se oli niinku sotia, ja sitten musta tuntuu, että tulevaisuus ois sellaista taloutta. Niinku nää sanat, että historiassa olis sodat ja tulevaisuudessa talous ja muu tällöinen niinku teknologian kehitys ja muut.” (nainen, 21)

³²² Julkunen 2003, 183–185.

Yleisesti ottaen nuoret katsoivat tulevaisuudennäkymien olevan monelta osin olevan voimakkaasti sidoksissa muun maailman kehitykseen. Yksi haastatelluista nuorista kuvasi Suomen olleen tähän asti monessa suhteessa eräänlainen turvallinen lintukoto. Tämä aikakausi on kuitenkin päättymässä. Hän arvioi ”suuren maailman” mullistusten tulevaisuudessa heittelevän myös Suomea aiempaa ankarammin. Siksi myös tulevaisuus tuntuu uhkavalta.

”No, aika tavallaan tuntuu aika uhkaavalta. Vaikka nyt just puhutaankin, että tuota suomalaisillakin on tällä hetkellä usko hyvin korkeella omaan taloudelliseen kehitykseen esimerkiksi ja ollaan sen suhteen menossa parempaan suuntaan. Mutta sitten kun on maailmalla niin monennäköistä mullistusta ja sitten se suunta, että mekin ollaan menossa. Kun me ollaan oltu hyvin pitkään täällä eristyksissä, syrjässä vähän kaikesta, niin nyt me ollaan aika voimakkaasti menossa sitten tonne maailman kartalle ja enemmän sitten mukana tuolla suurmaailman mullistuksissa. Että mulla on ainakin semmoinen tuntu, että ne tulee vaikuttamaan enemmän Suomen oloihin lähitulevaisuudessa.” (nainen, 24d)

Edellinen nuori viittasi suomalaisten tämänhetkisiin myönteiseen odotuksiin oman taloudellisen asemansa suhteen. Näkymät voivat hänen mukaansa kuitenkin muuttua nopeasti epävarmempaan suuntaan. Talous ja taloudellisen kehityksen epävarmuudet nousivat yleisesti varsin voimakkaasti esille tulevaisuutta koskevista arvioista. Tulevaisuus riippui monien vastaajien mielestä esimerkiksi taloudellisen kilpailukyvyn säilymisestä ja Euroopan unionin tulevasta kehityksestä:

”Niin toisaalta se talouden ala, johon Suomi nojaa on ehkä aika vahvasti riippuvainen maailman taloustilanteesta ja toisaalta maailmalla on näkyvissä sellaisia aika suuria epävarmuuden merkkejä koko ajan. Se on varmaan aika paljon meistä riippumaton tekijä, miten talous tulee jatkossa olemaan.” (mies, 25)

”Kyllä varmaan tämmönen on, että Suomi on niin pitkälti Nokian varassa, että se Nokian hiipuminen [...] varmaan se talous, jos se sit hiipuu, se tuo omia ongelmia.” (mies, 23c)

”No se on kyllä kauheen vaikee osata sanoa. Näkisin, että se on joko niin, että Suomi muuttuu tämmöseks Euroopan reuna-alueeks tai sitten tämmöseks tärkeeks vaikuttajaks niinku tässä idän ja Euroopan välisessä kanssakäymisessä. Se on joko tai, näkisin näin.” (mies, 24)

”Mua vähän huolestuttaa se, että Suomi kun se on niin pieni maa että se tavallaan pystyisi säilyttämään sellaisen oman juttunsa, että pystyy tarjoomaan... että miks tänne kannattaa esimerkiksi tulla tai perustaa joku yritys johonkin tai jotain vastaavaa että pystyis säilyttämään jotain sellasta tai tarjoomaan, että täällä kannattaa olla ja yrittää ja näin. Että kauhean vaikea sanoa.” (nainen, 24a)

Edelliseltä vastaajalta kysyttiin myös, millaiset syyt voisivat johtaa siihen, että Suomi ajautuisi marginaaliin, Euroopan reuna-alueeksi.

”No varmaan semmonen, että jossain tämmösessä tärkeessä EU:n uudistuksessa valitaan niin sanotusti väärät liittolaiset ja väärä puoli ja sitten sitä kautta marginalisoidutaan siellä EU:ssa niin, että päädytään tämmöseks pikkuvaikuttajaks, joka ei oikein mitään pysty saamaan aikaseks siellä.” (nainen 24a)

Yhden haastatellun huolena olivat Suomen kehitystä tulevaisuudessa mahdollisesti uhkaavat tekijät:

”Välillä silleen tietysti tulee mietittyä, että kun mennään niin lujaa. Et ainakin tulee ajateltua, et nyt, jos voi ajatella silleen, on tosi, tuntuu että taas niinku vaurasta. On kaikki on hyvin ja ostellaan asuntoja ja muuta. Et kohta niinku varmaan taas kääntyy toiseen suuntaan [...] Mä en niinku koe sitä, että [...] Mä en osaa ajatella sitä niin, että meille tulis jotain sotia tai tämmöstä niinku kiistoja. Niin,

ehkä niin taloudelliset tekijät, koska me ollaan kuitenkin yhtä isoo EU:ta ja me ollaan se pieni valtio täällä.” (nainen, 26)

Eräs haastateltu, joka oli kuvannut Suomen ja länsimaiden kehitystä lähihistoriassa myönteisen modernisaation hengessä, näki tulevaisuuden kehityksen tasaisena: kaikki jatkuu samanlaisena kuin ennenkin:

”Jotenkin sitä ei osaa kuvitella muuta, kuin että tavallaan tilanne pysyy samana. Sitä jotenkin ajattelee, kun mä ite mietin kymmenen vuotta eteenpäin tai kaksyt vuotta eteenpäin, niin mä ajattelen aina, et sitten on ihan sama tilanne kuin nyt. Niinku että talous on sama ja ylipäättään kaikki. En osaa ajatella, että tulis yhtäkkiä taas vaikka lama tai joku suuri romahdus. Vaikka sitä ei koskaan tiedä, mutta jotenkin sitä elää sillä tavalla, että ajattelee et tää pysyy kaikki samanlaisena kuitenkin.” (nainen, 23a)

Myöskään seuraava vastaaja ei nähnyt Suomea koskevassa tulevaisuudessa erityisiä uhkakuvia. Tulevaisuudessa ei toisaalta ollut hänen mielestään nähtävissä tietoisien toiminnan siivittämiä yhteiskunnallisia projekteja. Vastaajan esille nostamat muutokset liittyivät teknologian kehittymiseen.

”En mä oikeestaan usko, että [Suomi] on vauraampi. Tai voi olla, mutta mä en välttämättä usko. Mut en mä sitäkään usko, etä ois hirveen paljon köyhempääkään. Että hirveestihän taas varmaan tulee pienempiä ja pienempiä kännyköitä ja muuta, mutta et suhteessa siihen, mitä kaikki maksaa, niin se ei mun mielestä välttämättä.” (nainen, 22c)

Nuoret arvostivat hyvinvointivaltiota, mutta näkivät sen tulevaisuuden suhteen epävarmuustekijöitä. Konkreettisina uhkakuvina esille nostettiin esimerkiksi yhteiskunnallisen eriarvoisuuden lisääntyminen ja julkiseen sektoriin, erityisesti peruskoulutukseen, kohdistuvat menojenleikkaukset. Kollektiivisen vastuunkannon sijaan asioiden ajateltiin tulevaisuudessa jäävän enemmän yksilöiden omalle vas-

tuulle. Raija Julkusen mukaan siirtymää uudenaiseen markkinapohjaiseen ajatteluun ei ole toteutettu Suomessa eikä muuallakaan selkeillä poliittisilla päätöksillä uudenaisestä linjasta. Pikemminkin kyse on ollut päätöksien sarjasta, jonka yksittäiset osat ovat olleet vähämerkityksiä, mutta jotka kokonaisuutena ovat merkinneet valtavaa muutosta. Julkunen viittaa Ulrich Beckin ajatuksiin perinteisen modernin muuttumisesta ”kissantassuin”. Muutokset eivät synnytä suurta poliittista vastakkainasettelua, vaikuttavat näennäisen pieniltä, mutta johtavat laajoihin seurausvaikutuksiin.³²³

Markkinamekanismien varaan aiempaa enemmän rakentuvaan yhteiskuntamalliin siirtymistä perustellaan talouden asettamalla, ainakin näennäisesti ei-poliittisilla reunaehdoilla. Päätökset ovat ikään kuin väistämättömiä. Tämä voi vaikuttaa osaltaan siihen, että nuorten tulevaisuusnäkyviä leimaa suurten yhteiskunnallisten visioiden puuttuminen. Tulevaisuus ei aukea erilaisten mahdollisuuksien kentäksi.

Füredin ajattelussa nykyihmisten visioiden puutteen taustalla on laajempi kehityskulku. Koko länsimaisessa ajattelussa on hänen mukaansa tapahtunut huomattava muutos 1900-luvun jälkipuoliskolla. Ajattelu on siirtynyt universaalista näkökulmasta kohti paikallista ja yksilöllistä. Kun muutosta tarkastellaan ensisijaisesti paikallisesta näkökulmasta taustalla olevat laajemmat tekijät eivät hahmotu. Füredin mielestä nimenomaan ihmisten aktiivinen toiminta, historian tekeminen, on ollut viime vuosikymmenten suurten yhteiskunnallisten muutosten takana. Uudenaissa länsimaisessa ajattelussa kokonaisuusien hahmottaminen hämärtyy ja usko ihmiseen kykyyn muovata todellisuutta hiipuu. Kun ihmiset näkevät itsensä ensisijaisesti yksilöinä ja paikallisten yhteisöjen jäseninä, usko ihmisten kollektiiviseen joukko-voimaan ei enää ole entisellään. Todellisuuskuvan pirstoutuessa myös tulevaisuudenodotukset ovat muuttuneet pessimistisemmiksi ja näköalattommiksi. Ihmisten on Füredin mukaan vaikea hahmottaa mahdollisuuksiaan vaikuttaa kehitykseen: optimismi ei enää ole muodissa.³²⁴

³²³ Julkunen 2003, 186; Beck 1995, 14.

³²⁴ Füredi 1992, 1-2, 237-240.

Seuraava nuori oli tavallaan poikkeus vastaajien joukossa. Hän arvosteli nykyisten työelämässä olevien sukupolvien ajattelutapaa, jossa hyvinvointivaltiota pidetään itsestäänselvyytenä. Hänen mukaansa ihmiset eivät hahmota sitä, että hyvinvointivaltio on syntynyt aktiivisen yhteiskunnallisen vaikuttamisen kautta. Vastaaja liitti ilmiön yleisempään yhteiskunnalliseen passivoitumiseen: ihmiset eivät hänen mukaansa ole enää valmiita yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, jonka kautta asioita voitaisiin muuttaa. Sen sijaan erilaiset vaatimukset yhteiskuntaa kohtaan ovat lisääntyneet:

”Se niinku nyt työssä käyvä sukupolvi pitää hyvinvointivaltioa itsestäänselvyytenä. Se on mullekin niinku kun mä nyt vasta, kun mä luin sen historian kirjan [suomalaisen hyvinvointivaltion historiaa käsittelevä kirja], tajusin et hei sehän on pitäny rakentaa et se ei vaan syntyny silleen naps. Tiedätsä. Et siis itsestään selvä, olemassa oleva asia, jota sen takii saa potkii. Et pitäs aina tarjota sulle enemmän, ihmiset ei tajuu et siihen pitää ite antaa jotain, et se homma toimii. Et niin.” (nainen, 19)

Edellisen vastaajan näkemykset ihmisten yhteiskunnallisesta passivoitumisesta muistuttavat kommunitaristisen kritiikin esittämiä näkökantoja. Kansalaisyhteiskunta näivettyy, jos ihmiset ovat valmiita ainoastaan kuluttamaan sen hedelmiä, mutta ovat haluttomia sen uusintamiseen esimerkiksi kansalaisvaikuttamisen kautta. Saman vastaajan arvio tulevaisuudesta sisälsi vakavia uhkakuvia:

”No siis jos suunta on tää, mikä se nyt on ollu niinku sen ajan kun mä oon kyenny politiikkaa ja siis ikäni puolesta politiikkaa ja yhteiskuntaa seuraan. Et jos se suunta jatkuu tähän alaspäin, mitä mä oon havainnu tai mikään ei muutu, niin totta kai se, se vaan jatkuu. Ja jossain vaiheessa voi olla, et sitten hyvinvointivaltio käsitteenä romuttuu. [...] Jos kattoo nyt, miten tähän koulutukseen ja terveydenhuoltoon riittää rahaa, kun sit toisaalta taas yritysten tukemiseen ja sellaseen sit.” (nainen, 19)

Vähittäisen, hiipivän systeeminmuutoksen voidaan ajatella merkitsevän markkinoiden ulottamista alueille, jotka aiemmin ovat kuuluneet kollektiivisten instituutioiden toiminnan piiriin. Raija Julkusen mukaan talouspoliittinen eliitti on juurruttanut Suomeen 1990-luvulta lähtien uudenlaista talouden diskurssia: odotusarvona ei enää ole julkisten menojen lisääminen, vaan menojen karsiminen.³²⁵ Tämä kehitys näyttäisi heijastuvan myös tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten hahmottamiin tulevaisuusnäkömiin. Monet vastaajat ennakkoivat julkisten menojen karsimisen jatkuvan. Kehityksen katsottiin voivan johtaa esimerkiksi tuloerojen kasvamiseen ja ihmisten jäämiseen aiempaa enemmän oman onnensa nojaan:

”Ainut mitä mä pidän realistisena vois olla semmonen, että hyvinvointivaltion tavallaan rakenne häviää. Mennään ehkä vähän selälaseen amerikkalaisempaan tyyliin, että vähän jää omalle vastuulle kaikki.” (nainen, 22b)

”Et kun ittellä kuitenkin on suhteellisen hyvin ollu kaikki asiat ja on ollu kaikki palvelut että onks ne sitten tulevaisuudessa vai et just tää et palveluyhteiskunta että hyvinvointi, onkse sillai pysyvää vai meeneekse sit semmoseen että rikkaat saa ja sit köyhät ei niinku tämöseen jenkkimalliin niinku mä nään sen.” (nainen, 24b)

”Mulla on ehkä sellanen visio, että tollaset humanit arvot ehkä toivottavasti lisääntyy, jos miettii tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta. Mut sit toisaalta on kans vähän skeptinen kuva: Et tuntuu, että markkinatalous ja tällöinen rahanvoima kasvaa koko ajan. Ehkä se saa vähän liikaa otetta. Ja sit jos mietitään koulutusta, tuntuu, että sieltä ruvetaan koko ajan nipistämään enemmän ja enemmän. Et ehkä tässä on nähtävissä kans semmonen pienonen hyppy alaspäin.” (mies, 23a)

³²⁵ Julkunen 2003, 187.

”Mä luulen, että erot kyllä kasvaa paljon. Surullista kyllä, musta tuntuu, että Suomessa köyhät köyhtyy ja rikkaat rikastuu entisestään. Mä luulen, että ne erot tulee kasvamaan paljon, mikä on tosi surkee juttu. Että jotenkin tuntuu, että kasvaa vaan koko ajan se, että pidä huoli itestäs ja omista asiostasi. Jos et pärjää, oot häviäjä, jää sinne.” (nainen, 24e)

”Tulee tää kuilu hyvinvoivien ja huonostivoivien välillä kasvamaan. Että kyllähän Suomessa jo nyttenkin on sitä. Et päällisin puolin voidaan sanoa, että Suomessa voidaan hyvin, mutta mä uskon, että se kuilu tulee kasvamaan.” (nainen, 23b)

Vaikka Suomen kehitys sotien jälkeisestä ajasta nykypäivään hahmotettiin monissa suhteissa edistyskertomukseksi, kehityssuunnan jatkuvuutta ei pidetty itsestään selvänä. Monien nuorten ajattelussa jatkuvuuden odotusten tilalle näyttää nousseen erilaisia uhkakuvia, joista monet liittyvät talouden kehityksen ennustamattomuuteen ja epävarmuuteen. Suuria yhteiskunnallisia visioita tai projekteja nuoret eivät tulevaisuudessa yleensä nähneet. Pikemminkin tulevaisuus hahmottui monenlaisten epävarmuustekijöiden näyttämöksi. Haastateltujen luokanopettajaopiskelijoiden mielipiteet näyttivät tässä suhteessa eroavan Ahosen vuonna 1997 haastatteleminen nuorten näkemyksistä. Tuolloin valtaosa haastatelluista suomalaisnuorista suhtautui varsin luottavaisesti oman maansa tulevaisuudennäkymiin.³²⁶ Ero on mielenkiintoinen erityisesti, kun sitä tarkastelee laajempaa yleistä kehitystä vasten. Vuonna 1997 lama oli vielä tuoreessa muistissa ja työttömyysluvut huomattavasti nykyistä korkeammalla. Tämän jälkeen Suomessa on eletty suhteellisen vahvan talouskasvun aikaa. Silti tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret näkivät Suomen tulevan kehityksen tiellä monenlaisia epävarmuustekijöitä.

Epävarmuuden korostuminen saattaa osaltaan liittyä muuttuneeseen taloudellis-poliittiseen diskurssiin, joka on saattanut heijastua nuorten näkemyksiin. Viime vuosina erityisesti erilaiset talouteen liit-

³²⁶ Ahonen 1998, 128-129.

tyvät tekijät ovat olleet entistä enemmän esillä julkisessa keskustelussa. Keskustelussa on korostettu esimerkiksi globalisoituvan talouden asettamia uudenlaisia vaatimuksia kilpailukyvyille ja tehokkuudelle. Yhteiskunnallinen keskustelu on keskittynyt paljolti sopeutumiseen ja säästökohteiden etsintään suurien tulevaisuuteen suuntaavien yhteiskunnallisten projektien sijaan.

8.4.2 Kylmän sodan jälkeinen maailma: onko länsimaisista arvoista tulevaisuuden suunnannäyttäjiksi?

Tutkimushenkilöitä pyydettiin arvioimaan tulevaisuudennäkymiä myös koko maapallon tasolla. Tässä osiossa erityisen kiinnostuksen kohteena oli se, millaisena he näkevät länsimaiden ja niiden edustamien arvojen roolin tulevassa historiallisessa kehityksessä. Nuoria pyydettiin arvioimaan tulevaisuutta universaalilla tasolla tästä näkökulmasta seuraavan noin sadan vuoden osalta. Nuorten näkemyksiin tulevaisuuden suhteen pyrittiin saamaan tarttumapintaa myös spesifimmillä kysymyksillä, jotka koskivat kylmän sodan päättymistä, WTC-iskuja ja Irakin sota. Näillä uudempaa historiaa koskevien kysymysten avulla oli tarkoitus avata näkökulmia siihen, hahmottavatko nuoret nämä tapahtumat jonkin laajemman historiallisen kertomuksen tai kehityskulun osaksi. Toisaalta haastateltavat saivat kertoa käsitänsä näiden tapahtumien avaamista tulevaisuudennäkymistä.

Francis Fukuyama katsoi kuuluisassa, kylmän sodan jälkeistä kehitystä hahmotelleessa visiossaan, että tulevaisuus tulee merkitsemään länsimaisen mallin voittokulkua kaikkialla maapallolla. Fukuyama uskoi yhteen historiaan, valistusaatteen hengessä. Samuel Huntington puolestaan näki edessämme konfliktien ja eturistiriitojen leimaaman kehityksen, jossa suuret kulttuuriset valtablokot kamppailevat resursseista ja vaikutusvallasta. WTC-iskut syksyllä 2001 ja niiden jälkeinen

kehitys Afganistanissa ja Irakissa todistivat monien mielestä Huntingtonin mallin olleen lähempänä totuutta.³²⁷

8.4.2.1 *Epäily läntisen edistyskertomuksen universaalisuutta kohtaan*

Monien nuorten tulevaisuudenodotuksia koko maailmaa koskevan kehityksen osalta näytti leimaavan tietynlainen visiottomuus. Erään nuoren mielestä ihmiset ovat sellaisia kuin ovat: samat virheet toistetaan yhä uudelleen. Siksi myöskään tulevaisuudelta ei kannata odottaa liikojia:

”No silleen voi ajatella, että kaikki on kehittynyt, kaikki asiat. On tullu kaikkee teollistumista ja tällasta ja silleen. Mutta muuten aika paljon samat asiat. Ihminen muistaa sen tietyn ajan, ja sitten taas se toistaa sen saman asian.” (nainen, 26)

Tulevaisuutta ei yleensä hahmotettu yhtenäisen maailmanhistoriallisen kehityksen näyttämönä tai ihmisten toiminnan kautta avautuvana mahdollisuuksien kenttänä. Tutkimushenkilöt eivät yleensä näytäneet rakentavan tulevaisuudenodotuksiaan perinteisten edistyskertomusten pohjalle. Tästä huolimatta monet pitivät länsimaisten ajattelumallien ainakin jonkinasteista leviämistä näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa todennäköisenä.

”Kyllä mä uskoisin, että se [demokratia] tulee leviämään. Kyllähän siinä on edistystä tapahtunut monessakin, ja luulen että tulee tapahtumaan edelleen, mutta kauhean hidas prosessihan se on.” (nainen, 24a)

”Mut et ainakin tässä vaiheessa näyttäis siltä, että kyllä sitä länsimaista esimerkiks demokratiaa yritetään ajaa niin kovasti, et se kyllä niinku ainakin jonkun verran leviäisi.” (nainen, 22a)

³²⁷ Ks esim. Kurtz 2002, 43–47.

”Kyllä musta tuntuu, että jos ne [länsimaiset arvot] saa jatkaa leviämistään silleen, että niitä ei väkisin viedä sotien, väkivallan avulla maihin. Niin kyllä musta tuntuu, että aika monessa paikkaa ne todetaan loppujen lopuksi hyviks. [...] Tai uskon, että siihen menee ainakin ihan hillittömästi aikaa. Että ennen kun sen saa demokratian jonnekin tonne entisen Neuvostoliiton maihin tai jonnekin Kiinaan ja tälläsiin. Että kyllä se aikaa vaatii. En mä nyt sitten taas tiedä, onks se. Mä en osaa sitä sanoo, että onks se hyvä, että kaikissa maisa ois samanlainen järjestelmä.” (mies, 23c)

Vaikka edellinen vastaaja piti länsimaisuuden leviämistä todennäköisenä, hän epäili länsimaisen yhteiskuntamallin universaalia soveltuvuutta kaikkialle maapallolle. Tämänäyttypiset näkemykset olivat vastaajien keskuudessa yleisiä. Yksi haastatelluista pohti, millaisia vaikutuksia länsimaisten kulutustottumusten leviämisellä olisi koko maapallon ekologian kannalta.

”Ei ole välttämättä järkevää muuttaa jokaista kolkkaa maailmassa samanlaiseks, kun meillä. Eikä sitä niinku ekosysteemikään kestäisi. Ja siis sillä tavalla, että ajatellaan enemmän sitä, että tavallinen afrikkalaisen kylän elämä, et ei se tarkota sitä, että tärkeintä on, että ne pystyy elämään hyvin siinä omassa yhteisössään ilman aidsia ja ilman sairauksia ja ilman köyhyyttä. Niinku toimimaan siinä. Ei se ole järkevää ajatella, et heillä olis kaikilla televisio ja auto. Että he voivat voida hyvin semmoisessa perinteisessä elämässä, jos siellä on tällaiset perusasiat kunnossa.” (nainen, 23a)

Edellinen vastaaja arvosti kuitenkin demokraattisen mallin luomaa vakautta ja turvallisuutta länsimaissa. Hän epäili kuitenkin markkinatalouteen perustuvan kulutusyhteiskunnan ohella myös länsimaisen demokratian itsestään selvää soveltuvuutta kaikkialle.

”Että kuitenkin siis sillä tavalla pidän demokratiaa hyvänä asiana, mutta varsinkin diktatuuriin ja itsevaltiuteen verrattuna, kun se toi-

mii ja se luo niinku tasa-arvoa ja tasapainoa. Mutta ei sitä voi kuitenkaan toisaalta väkisin viedä. Sitten siinä on toisaalta sekin, että jos ajatellaan, että esimerkiksi eri kehitysmaihin demokratian viemistä, niin mitenkä siellä on kuitenkin sitten... Tai että onko se muka se ainoa mahdollisuus rauhanomaiseen elämään se demokratia?” (nainen, 23a)

Eräs vastaajista pohti, muuttuisiko kiinalaisten elämä parempaan suuntaan, jos he tulevaisuudessa omaksuisivat länsimaisen näkemyksen demokratiasta ja yksilövapaudesta.

”Mä en usko, että mihinkään kyseiseen maahan voisi suoraan tietyn ajattelumallin. Tai kyllähän se mahdollista varmasti on, mutta en usko, jos ajatellaan jotain idealistista tilannetta, että sinne vois tuoda vaan jonkun sellasen täältä. Et tää on oikea tapa toimia, toimikaa näin. Et pitää aina löytää kyseiseen maahan tai kulttuuriin sopiva toimintamalli. En tiedä sitten, mikä se voisi olla, että se parantaisi Kiinan tulevaisuutta tai muuta. En mä lähtis viemään suoraan sellasta ajattelumallia mihinkään.” (nainen, 24a)

Monien nuorten vastauksista nousi esille epäilyjä länsimaisten arvojen ja ajattelumallien universaalisuutta kohtaan:

”Kyllä mä luulen, että se tietyllä tapaa lisääntyy kyllä [länsimaisten ajatusmallien leviäminen]. Et sitä niin vahvasti ajetaan. Mut mä en oo suinkaan sitä mieltä, että se olis välttämättä tavallaan oikein ja ainut tapa, että niin pitäisi tapahtua.” (nainen, 22a)

”Mutta sitten se on aika iso kysymys, että mikä oikeus meillä on mennä sinne [oman kulttuuripiirimme ulkopuolelle] omine arvoinemme ja sanoa, että te toimitte väärin.” (nainen, 23d)

Eräät haastatelluista nostivat esille huolensa siitä, että länsimaista arvomaailmaa pyritään levittämään niin aggressiivisesti oman kulttuuripiirimme ulkopuolelle:

”Niin sitä kyllä tungetaan ja sitä levitetään. [...] Mun mielestä se ei ole mikään hyvä asia todellakaan. [...] Jotenkin vaikea uskoa, että se ihan koko maailmaan täydellisessä muodossaan leviäis vaan et-tä...Mutta kyllä sitä ollaan pirusti tyrkyttämässä joka paikkaan sitä markkinataloutta ja muuta. ” (mies, 23b)

Osa vastaajista pohti myös sitä, voidaanko länsimaista demokratiaa pitää yleispätevästi parhaana ajateltavissa olevana yhteiskuntamallina:

”No mä oon sitä mieltä, että jokaisella kulttuurilla on oikeus pitää se omansa, enkä mä nää mitään demokratiaa semmosena yleisenä hyvänä, joka pitäis joka paikkaan laittaa.” (nainen, 21)

”Mä uskon ihmisoikeuksiin kyllä, siihen et jokaisen ihmisen elämällä on arvo, en mä hyväksy diktatuuria siinä mielessä, et tapetaan kaikki, jotka on tiellä. Siis mun mielestä ihmisoikeudet, ihmisarvo, sellaset on kyllä joo. Mut jos puhutaan yksilökeskeisestä kulttuurista, demokratiasta ainoana mahdollisena hallitusmuotona. En mä menis sanomaan, et se on ainut oikea tapa tai et se on paras tapa.” (nainen, 19)

Yleensä nuoret pitivät länsimaista yhteiskuntamallia toimivana omassa kulttuuripiirissämme. Kaikkien ei kuitenkaan tarvitse ajatella samalla tavalla:

”Et miks kaikkien pitäis aatella niinku länsimaiset aattelee. Tietenkin tää toimii ja tää on ihan hyvä tapa aatella mut että. Niin, et miks tavallaan kaikkien tarvii samalla lailla sitten aatella.” (nainen, 24b)

Seuraava vastaaja epäili läntisten ajattelumallien soveltuvuutta kehityksmaiden ongelmien ratkaisemiseen:

”Mutta onko ne hyviä, sopiiko ne joka paikkaan? Siis länsimaat ajattelee, että totta kai nää on hyviä, nää on meidän arvot, mutta sitten

kun aattelee, että kehitysmaissa, jos tämmöset arvot vie sinne sisälle, pam ne siellä, niin menee koko valtio ihan solmuun. Mä itte nään ne hyvinä arvoina ainakin täällä, mutta en tiedä, miten ne toimis kehitysmaissa ihan suoraan. Että kyllä mä nään, että nää on ne arvot, joita kohti on hyvä mennä suoralta kädeltä asioita mitenkään sen kummemmin pohtimatta, koska niitä on pitäny omina arvoina ja on pitäny omia arvoja ihan niinku hyvinä arvoina. Mutta sitten se, että miten ne missäkin toimii ja miten niitä olisi hyvä soveltaa missäkin, se on ihan eri juttu sitten.” (mies, 22)

Seuraavassa vastaajassa länsimaalaisuuden leviäminen herätti ristiriitaisia ajatuksia. Hän käytti esimerkkinä Turkin länsimaistumista.

”Joo kyl mä näen demokratian jotenkin semmosena, jos sitä demokratiaa esimerkiks miettii, niin ihan semmosena toimivana järjestelmänä, ainakin teoriassa toimivana. Ja se että tavallaan leviää niinkun. [...] Varmasti esimerkkejäkin on. Turkki on esimerkiks tämmönen maa, joka on selkeesti länsimaalaistunut viime aikoina. No ne mä sit toisaalta tiedä, mitä yksittäinen turkkilainen on siitä mieltä, että sieltä tavallaan vanhat arvot ja uskomukset karisee. Et en mä tiedä, onks se heidän kannaltaan hirveän hyvä asia.” (mies, 23a)

Epäilyksiä länsimaisten arvojen ylivertaisuutta ja universaalia sovellettavuutta kohtaan oli havaittavissa myös seuraavan vastaajan puheenvuorossa:

”No tota me ollaan aika paljon justiin meiän perheessä keskusteltu tästä länsimaalaistumisesta. Toisaalta joo, et se on sitä, että meiän ajatuksia ja tätä meiän elämää yritetään levittää muualle. Mutta sit taas miettii, että onks se sitten hyvä asia, niin en mä oikein aina alikirjoita sitä.” (nainen, 26)

Monien nuorten näkemyksistä näytti heijastuvan epäusko länsimaisen mallin universaalisuutta kohtaan: mallit jotka ovat osoittautuneet toimiviksi länsimaissa, eivät välttämättä ole sitä muualla. Nuor-

ten käsityksiin saattoi tässäkin suhteessa vaikuttaa haastattelujen aikainen maailmanpoliittinen tilanne: Yhdysvaltain johtama operaatio demokratian viemiseksi Irakiin voimakeinoin näytti kohtaavan yhä suurempia vastoinkäymisiä. Toisaalta asenteen taustalla voidaan kenties hahmottaa myös yleisempiä ja laajempia syitä. Christian Lavillen mukaan länsimaissa on tapahtunut varsin nopea henkisen ilmapiirin murros viimeisen parin vuosikymmenen aikana. Tälle kehitykselle on ollut leimallista edistysuskon hiipuminen. Suuret maailmanlaajuiset muutokset, kuten kylmän sodan päättyminen ja globalisaatiokehitys, ovat horjuttaneet ihmisten turvallisuudentunnetta.³²⁸ Taustalla voidaan nähdä laajempi valistusateen ja modernin projektin kriisi. Nämä länsimaiset aatteet eivät ole kyenneet ratkaisemaan universaaleja köyhyyden ja epätasa-arvon ongelmia, ja toisaalta ne eivät enää tarjoa toivoa antavia näköaloja tulevaisuuden suhteen. Samalla suhtautuminen muutoksen luonteeseen on muuttunut. Muutoksen sinällään katsotaan jatkuvan, mutta muutoksen positiivista suuntaa epäillä yhä vahvemmin.³²⁹

Sosiologi Krishan Kumarin mukaan modernissa länsimaisessa ajattelussa nimenomaan tiede ja rationaalinen järki nähtiin korkeimpana tiedostamisen muotona ja menneisyyden kahleista vapautumisen taakeena. Erityisesti kylmän sodan päättymisen jälkeen usko tieteen voimaan paremman tulevaisuuden viitoittajana on Kumarin mukaan romahtanut. Tähän on vaikuttanut muun muassa lisääntyvä huoli ympäristön heikkenevästä tilasta.³³⁰ Seuraava nuori arvioi, ettei nykymeron jatkuminen tule tuottamaan hyviä tuloksia pitkällä tähtäimellä:

”Aina sitä haluis nähdä niinku jotenkin semmose positiivisen puolen, tai mä ite oon ainakin semmonen. Mut sit toisaalta ehkä, vähän jotenkin aika monissa asioissa aika huonolta näyttää. Jos ajattelee esimerkiks kehitysmaita, mitä siellä tapahtuu ja mikä on niinku se suhde niitten välillä. Siis kehitysmaiden ja länsimaiden ja rikkai-

³²⁸ Laville 2004, 166-170.

³²⁹ Sulkunen 1998, 286-287.

³³⁰ Kumar 1995, 134.

den muiden maiden välillä. [...] Kyl mä luulen, että se jatkuu eteenpäin pitkälti aika samanlaisena ja niinku tietynlaista kehitystä tapahtuu. Kyl mä toisaalta näen, että jossain vaiheessa tulee sellanen stoppi.” (mies, 25)

Haastattelija kysyi edelliseltä nuorelta, mikä tämän kuvaaman ”stopin” voisi aiheuttaa.

”No joku öljyn loppuminen tai muu. Se on tietysti vuosien, vuosien päässä, mutta jotenkin mä en poissulje sitä.” (mies, 25)

Nuorten odotuksia yleismaailmallisesta kehityksestä leimasivat yleisesti monessa suhteessa samantapaiset ”katkoksen” odotukset, kuin oli havaittavissa näkemyksissä Suomen tulevaisuuden suhteen. Modernin projektin katsottiin tuottaneen menneisyydessä positiivisia tuloksia, mutta sen ei katsottu tarjoavan visioita paremmasta tulevaisuudesta ainakaan universaalilla tasolla. Tosin monet haastatellut enakoivat länsimaisten arvojen tulevaisuudessa jatkavan leviämistään. Länsimaisuutta ei kuitenkaan tässä yhteydessä yleensä yhdistetty positiiviseen modernisaatioon. Nuorten ajattelussa oli päinvastoin jälleen havaittavissa oksidentalistisia piirteitä. Lännen arvojen ei katsottu avaavan erityisen positiivisia tulevaisuudennäkymiä muulle maailmalle. Länsimaiden tarjoaman mallin katsottiin monessa suhteessa pikemminkin uhkaavan kuin edesauttavan muun maailman kehitystä.

8.4.2.2 Vastakkainasetteluiden maailma

Konfliktien sävyttämää tulevaisuutta ennustaneen Huntingtonin ajattelu eroaa Fukuyamasta Stanley Kurtzin mukaan nimenomaan siinä, miten hän näki länsimaisten ajatusmallien leviämisen seuraukset. Huntington katsoi, että demokratian ja modernisaation levittämiskyrkimykset tulevat synnyttämään voimakasta vastarintaa länsimaiden ulkopuolella. Hän piti naivina ja sinisilmäisenä länsimaissa vaa-

littua ajatusta demokratiaihanteiden universaalisuudesta. Huntington korosti, että käytännössä demokratia edustaa todellisuutta vain hyvin pienelle osalle ihmiskuntaa.³³¹ Fukuyaman lähtökohtana puolestaan oli, että vapauden tavoittelu on universaali ilmiö. Fukuyama katsoi, että kaikille ihmisille on yhteistä tarve tulla tunnustetuksi yksilönä. Tämä tarve tulee Fukuyaman mielestä parhaiten taatuksi läntisessä yhteiskuntamallissa. Markkinatalouteen pohjautuvan liberaalin demokratian kyky tuottaa yksilövapautta ja samalla taloudellista hyvinvointia tekee siitä Fukuyaman mielestä pitkällä aikavälillä ylivoimaisen suhteessa kilpaileviin malleihin.³³²

Stanley Kurtzin mukaan Fukuyman teoria selittää varsin uskottavasti kommunististen maiden romahduksen. Sen sijaan malli ei hänen mukaansa sovi ”traditionaalsiin yhteiskuntiin”, joiden arvopohja rakentuu esimerkiksi uskonnon tai ikaikaisen kulttuurin viitoitammalle pohjalle. Kurtzin mukaan yksilöt identifioituvat tämälntyyppisissä kulttuureissa ennen kaikkea yhteisöön: yksilön asema ja olemassaolon merkitys avautuu tässä kontekstissa. Fukuyama rakentaa Kurtzin mielestä mallinsa liiaksi läntiselle arvopohjalle, jonka universaalisuus voidaan kyseenalaistaa.³³³

Samuel Huntingtonin väitti suurten ideologioiden hiipumisen korostavan uskontojen ja erilaisten kulttuuristen tekijöiden merkitystä identiteettien lähteenä. Hänen mukaansa muissa kulttuuripiireissä ollaan kiinnostuneita länsimaisen mallin tuottamasta taloudellisesta hyvinvoinnista. Läntisiin arvoihin laajemmassa mielessä suhtaudutaan sen sijaan huomattavasti varauksellisemmin.³³⁴

Tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret eivät yleensä hahmottaneet tulevaa maailmanhistoriallista kehitystä Fukuyaman visioimana suurena kertomuksena läntisten arvojen voittokulusta. Läntisen ajattelun ja arvomaailman arvioitiin kohtaavan vastavoimia. Muutamat haastatellut yhdistivät tulevien konfliktien siemenet ihmisen perusluon-

³³¹ Huntington 1996, passim; Kurtz 2002, 46.

³³² Fukuyama 1992.

³³³ Kurtz 2002, 48–49.

³³⁴ Ks. esim. Huntington 1996.

teeseen. Tällöin ajatuksena oli, että sodat ja eriaisteiset konfliktit ovat kuuluneet ihmiskunnan historiaan ja näin tulee valitettavasti olemaan myös jatkossa: ihminen ei opi.

*”Kyllä mä luulen, että jossain määrin sotia tulee aina olemaan. Että ne asiat, josta soditaan, on kyllä sellaisia ikuisuuskysymyksiä. En tiedä missä mittakaavassa, mutta jossain mittakaavassa tulee jatku-
maan kyllä.” (nainen, 24a)*

*”Mut sit taas toisaalta, jos miettii esimerkiks sotia, joita on ollu var-
maan niin kauan, kun on ollut ihmisiäkin. Niin ja tämmönen niin-
ku toiseuden kohtaaminen. Että mietitään esimerkiks meillä on täm-
mönen länsimainen kristillisyys kontra islam, joka on koko ajan jon-
kunlaisessa käsittämätömässä törmäyskurssissa ainakin ihan näillä
ääritahoilla. Tuntuu, että ne on semmosia asioita, jotka on aina ollu
ja tulee aina olemaankin.” (mies, 23a)*

Monissa puheenvuoroissa nostettiin esille ajatus siitä, että länsimaisten ajatusmallien levittäminen saattaa synnyttää voimakkaan kielteisiä vastareaktioita. Erään haastattelun mielestä kylmän sodan päättymisen ei suinkaan lopettanut suurten valtaryhmittymien välistä kilpailua ja vastakkainasettelua:

”Mutta mun mielestä nyt ollaan vähän luomassa semmosta. Mä en tiedä et onks se, että maailma vaatii sen tietyn vastakkainasettelun, että se ois niinkun tasapainossa. Ei nyt välttämättä kauhun tasapainossa, mutta siis että mun mielestä nyt niinku tulee Venäjä, Kiina, Eurooppa, Amerikka. Tällanen tavallaan niinku vastakkainasettelu.” (mies, 23c)

Eräs haastatelluista arvioi, että tulevaisuuden vastavoimat lännelle nousevat Aasiasta, erityisesti Kiinan suunnalta. Vaikka Kiina on pinta-puolisesti länsimaistunut, sen arvomaailma on hänen mukaansa pohjimmiltaan kaukana läntisestä. Kiinan taloudellinen nousu mahdollistaa tulevaisuudessa entistä uskottavamman kilpailun lännen kanssa.

”Mut ehkä toi Kiinan suuntaus on yks semmonen, joka on huolestuttanut jo aika pitkään. Jo ennen tätä valtavaa taloudellista nousua, mutta että siinä vaiheessa kun siellä on taloudelliset resurssit olemassa, niin se on aika iso voima tuolla alueella. Ja kyllä mä oon ehkä punasen uhan nähnyt tietyllä tapaa nousevana jo ehkä 90-luvun alusta lähtien. [...] Ne, jotka on siellä käynyt sanoo että Peking on länsimaalaisempi kuin mikään Yhdysvaltain kaupunki keskustataan ja katukuvultaan. Mutta se jotenkin, että siellä on se kuitenkin se ihmisten ajattelutapa kuitenkin ehkä aika kaukana länsimaisesta ja arvomaailma on aika kaukana.” (mies, 25)

Edellisen vastaajan puheenvuorossa oli havaittavissa huntingtonilaisia äänenpainoja. Huntingtonin mukaan muissa kulttuuripiireissä ollaan kiinnostuneita länsimaisen mallin tuottamasta talouskasvusta. Sen sijaan Hän piti epätodennäköisenä laajempaa länsimaisten ajattelutapojen omaksumista. Sen sijaan Huntington ennusti länsimaisen aate-maailman ja muiden kulttuurien kohtaamisen johtavan jatkossa kasvaviin jännitteisiin ja myös erilaisiin konflikteihin.³³⁵

Valtablokkien ja uskontojen välinen kamppailu nousi esille myös seuraavien nuorten näkemyksissä tulevaisuudesta.

”Kyllä musta tuntuu, että se on kamppailua. Et ei se ymmärrys siinä ihan hetkessä synny ja toisaalta jos historian valossa ajattelee: ei se ymmärrys oo aiemminkaan syntyny, miks se syntyis just nyt? Toisaalta voihan tietysti jotain tapahtua, mutta mulla on sellanen usko siihen, että se kamppailu jatkuu edelleen. Et toki voidaan silleen sovussa eläen, en tiedä tarvitaanko välttämättä sotaä käynnistää tai mitään sellaista, mut ehkä semmosta henkistä taistelua tietyllä tavalla.” (nainen, 22a)

”Vaikka kuinka puhuttais demokratian leviämisestä, mä en tiedä uskonks mä silti siihen. Kyllähän se niinku [...] mä nään, että me ol-

³³⁵ Huntington 1996, 72-78; Huntington 1995, 147-149.

laan niin erilaisia kaikki uskontokunnat ja nää, että kaikki mitä nyt tapahtuu jossain tuolla Lähi-idässä ja muuta niin ei se niinkun [...] mä en usko siihen, että tällä toiminnalla ainakaan sitä mitenkään parannettais.” (nainen, 26)

Edellinen kommentti heijastanee jälleen Irakin tilanteen vaikutusta tulevasta kehityksestä tehtäviin arvioihin. Kylmän sodan jälkeistä maailmaa hahmottaessaan Samuel Huntington painotti erityisesti islamilaisen kulttuuripiirin muodostamaa uhkaa lännelle.³³⁶ Nuoret arvioivat yleensä WTC-iskujen, Yhdysvaltain johtaman terrorisminvas-taisen sodan ja Irakin miehityksen lisänneen merkittävästi jännitteitä lännen ja islamilaisen kulttuuripiirin välillä. Monet arvioivat nimen-omaan Yhdysvaltain toiminnan WTC-iskujen jälkeen johtaneen vastakkainasettelun eskaloitumiseen. Seuraavat nuoret arvioivat WTC-iskujen taustavoimaksi suhteellisen pienen ihmisryhmän. Iskun jälkimainingeissa terrorismiin kuitenkin yhdistettiin ensimmäisen vastaa-jan mielestä koko arabimaailma.

”Se mitä silloin tapahtui. [...] Siinähan kävi vähän silleen, että siinä, mulla on semmonen kuva, että siinä oli pieni ihmisjoukko, joka on suunnitellut tällaisen tempun. Ja siitä seurauksena sitten tietyt ta-hot, siis koko sivistynyt maailmahan tuomitsi ne iskut, mikä pitää-kin olla mun mielestä, koska se oli ihan kamalaa. Mut se, että siinä samalla sitten leimattiin aika pitkälle tällöinen aika iso ihmisjoukko, jos puhutaan arabeista. Ja synty myös semmonen sokee viha, mi-kä on varmaan ihan inhimillistä. Niinku ihan kokonaisii valtavia ih-mismassoja kohtaan.” (mies, 23a)

”Mulla on oikeestaan sellanen kuva, että on aina ollut tällasta rette-löintiä. Ja sit on tällasia ääriryhmiä. Ja niitten ... mä en yhtään pys-ty pääsemään niitten niinku ideaan, niinku maailmaan, tai siihen, että minkä takia.[...] Mun mielestä ne [WTC-iskut] oli eristyksis-sä tällasesta niinku maailmantilanteesta. Mun mielestä ei tavallaan

³³⁶ Huntington 1993, 4-5.

kulttuurien välinen konflikti, vaan just ääriyhmistä ja äärihenkilöistä, siis jotenkin sillai, että tiettyyn ääripisteeseen mentäessä tahtuu tollasta.” (nainen, 22c)

Seuraavan vastaajan mielestä vasta Yhdysvaltain ylimitoitettu vasta-reaktio avasi tietä kulttuurien konfliktille. Yhdysvaltain käynnistämä terrorisminvastainen sota heikensi uskontojen välisiä suhteita ja avasi näköaloja eskaloituvaan vastakkainasetteluun:

”Joo, no ensinäkin mä voisin ajatella, että se saatto olla tämmösen tietyn ryhmän teko, niinkun se olikin. Mutta kyllä mä näen, että siinä on niin kun ... se asetti tätä kuilua mikä on näissä uskontojen välillä niin erittäin suureks. [...] No niinkun mä sanoin jo alussa, niin tää terrorisminvastainen sota -nimekkeellä saattaa aiheuttaa hyvin paljon pahaa ja se asettaa sitä eroa vielä mun mielestä suuremmaks länsimaiden ja muiden maiden välillä. Ja sit varsinkin näiden uskontojen, koska aika pitkälti ne uskonnot on siinä pohjalla.” (mies, 23b)

Muutamat haastatellut näkivät WTC-iskujen taustalla länsimaisen arvomaailman levittäytymisen ja toisaalta islamilaisen kulttuurin vasta-reaktion tälle:

”Se on se yks pieni ryhmä, mikä sen [WTC-iskut] on ehkä toteuttanut, mutta varmasti tän länsimaisen markkinatalouden ehkä niinku ylivoima ja pienimuotoinen riisto on varmasti ollu pitkään vihatu kohde. Tää ehkä oli näitten vihojen yhteinen kiteymä. [...] Kylä mä nään ihan selkeesti protestin länsimaisten arvojen leviämistä vastaan ja tän länsimaiden ehkä ylivoimaisen markkinatalouden leviämistä vastaan.” (mies, 22)

”No mun mielestä, vähän kun oli täst puhetta, et onko länsimaiset arvot leviämässä ja muuta niin, sitä ajatellen vois ajatella, et se [WTC-iskut] nyt vähän oli se vastavoima sille, et luuletteko tulevanne noin vaan tänne, vaikka nyt sitten Afganistaniin tai Irakiin. Luu-

letteko tulevanne ihan noin vaan et ei ihan helpolla luovuteta.” (nainen, 23c)

Edellinen vastaaja arvioi WTC-iskujen jälkeisten tapahtumien Afganistanissa ja Irakissa saattavan olla osa laajempaa valtapoliittista peliä, jonka taustalla on Yhdysvaltain pyrkimys Lähi-idän öljyvarojen kontrolloimiseen:

”Voihan se olla amerikkalaisilta pitemmän tähtäimen suunnitelma. Et siellä on amerikkalaisia joukkoja Afganistanissa sekä Irakissa, et-tä näitten ei oo ollu ees tarkoitus lähtee sieltä lähemmän viiden vuoden sisään. Kyllä varmaan öljy ratkasee aika paljon nykysinkin, niin tai tälläkin hetkellä sitä, et miten nää maailman markkinataloudet ja muut pyörii.” (nainen, 23c)

Tietyissä suhteissa nuorten näkemykset tulevaisuudesta erosivat kuitenkin huomattavasti Huntingtonin näkemyksistä. Huntingtonia on kritisoitu muun muassa siitä, että hän näkee sivilisaatiot liian homogeneenisinä kokonaisuuksina. Esimerkiksi islamilaiseen sivilisaatioon kuuluvat maat eivät ole näkemyksiltään läheskään niin yhtenäisiä kuin Huntington antaa ymmärtää.³³⁷

Useiden nuorten käsityksistä ilmeni, että heidän mielestään islamilaisen maiden mustavalkoinen leimaaminen lännen vihollisiksi ei ole oikeudenmukaista. Tällaiset arviot perustuvat seuraavan nuoren mukaan tietämättömyyteen ja dialogin puutteeseen. Myös WTC-iskujen kaltainen äärimmäisen väkivallan katsottiin heijastavan pienen ääriryhmän, ei koko islamilaisen kulttuuripiirin ajattelua.

”Mä en mitenkään kannata fundamentalismia, mut se et jos puhutaan siitä, että islam on kamala, islam on paha. Niin se suurin ongelma on mun mielestä tavallaan tietämättömyys, joka näiden kahden osapuolen välillä vallitsee: se ettei haluta ottaa selvää, mitä siel-

³³⁷ Ks. esim. Lehtipuu & Hämäläinen 2004, 12–14.

lä toisella oikeesti tapahtuu. Että semmonen dialogi tavallaan puuttuu.” (mies, 23a)

Monet nuoret painottivat sitä, että läntisen maailman sisällä on huomattavia näkemyseroja esimerkiksi Irakin sodan suhteen. Eurooppalaisten näkemysten katsottiin eroavan muun muassa tässä suhteessa merkittävästi Yhdysvaltain ajamasta linjasta. Vastaajat muistuttivat, että Euroopassa yleinen kansalaismielipide vastusti sotaa. Myös monien Euroopan maiden hallitukset tuomitsivat Yhdysvaltain hyökkäyksen. Yhdysvaltain ja Euroopan välillä katsottiin vallitsevan myös laajempia näkemyseroja siitä, mitä läntiset arvot ovat ja kuinka niiden pohjalta tulisi vastata tulevaisuutta koskeviin haasteisiin.

”No joka tapauksessa Euroopan mahtivaltioita oli tuomitsemassa näitä iskuja hyvin. Mun mielestä se oli todella kova teko siinä mielessä, että näytetään, että ei me hyväksytä kuitenkaan tällaisia asioita. Oli mielenosoituksia ympäri maailmaa. Ja tavallaan niinku ihmiset vavahtu siihen juttuun. [...] Että en mä usko, että kaikki länsimaat kuitenkaan niinku allekirjoittaa näitä hienoja teesejä, miten sitä maailmaa pitäis viedä eteenpäin. Kyllä se voi olla, että se on se USA ja niin sanotut liittolaiset voi joutuu kovillekin sen asiansa kanssa.” (mies, 23b)

”Kun jotenkin musta tuntuu, että Amerikassa on niinku omat länsimaiset arvot ja eri arvot kun sitten toisaalta Euroopassa” (nainen, 22b)

Edellinen nuori katsoi, että kysymys on pikemminkin Yhdysvaltain ei koko länsimaailman valitsemasta linjasta:

”Jotenkin mun on vaikee laittaa kristinusko ja islam vastakkain. Et kun niitä hyökkäykset sitten jossain määrin esimerkiksi Bush perusteli sillä, että hyökätään pahan akselia vastaan ja Jumalan nimessä ja silleen.” (nainen, 22b)

Irakin sotaa edeltäneiden WTC-iskujen taustoja ei välttämättä kytkeyty lännen ja arabimaailman välisiin ristiriitoihin. Monet pitivät iskuja reaktiona nimenomaan Yhdysvaltain toimia vastaan.

”Että kuitenkin se, mitä sieltä on tullu, se millasta viestiä Al Qaida on lähettänyt, se on ollu selkeesti amerikkalaisvastaista, eikä ole sillä tavalla oikeestaan koskaan puhuttu Euroopasta.” (nainen, 23a)

”Tuomitsen todellakin nämä iskut, mutta pitää ajatella sitä kanssa, mitä kärsimystä on saanut Yhdysvallat omilla toimillaan muissa maissa, missä kaikki ei oo niin hyvin kun vois olla.” (23b)

”No mun mielestä ne ensisijaisesti oli varmaan Yhdysvaltoja vastaan. Että Yhdysvaltain asemasta maailmanpoliisina, niin siitä ei pidetä.” (mies, 23c)

Osa haastatelluista oli huolissaan siitä, että Yhdysvaltain toimet terrorisminvastaisessa sodassa ovat ristiriidassa lännen perinteisesti edustamien arvojen kanssa. Tämä saattaa myös välittää muille valtiolle viestiä siitä, että tarkoitus pyhittää keinot:

”On hirveen monessa. [...] Niinku Venäjällä mun mielestä se on se, millä puolustellaan tiettyjä tekoja, jotka on mun mielestä aika pelottavia. Ja se mua pelottaa hirveesti, että miten paljon sillä voidaan sen terrorisminvastaisen sodan alla tehdä näitä asioita, mitä tapahtuu, pommituksia ja muita juttuja” (mies, 23b)

Eräältä haastatellulta nuorelta kysyttiin, voitaisiinko Irakin sota katsoa myös taisteluksi demokratian ja ihmisoikeuksien puolesta:

”Kyllähän sitä voi siks nimittää, mutta mun mielestä on vaikeaa puhua mistään ihmisoikeuksista, kun miettii, mitä ne sit tekee siellä.” (nainen, 22b)

Monien nuorten puheessa oli havaittavissa se, että WTC-iskujen jälkeinen uudenlainen maailmanpoliittinen tilanne on yleisemminkin lisännyt epävarmuutta myös tulevaisuuden suhteen. Seuraava nuori arvioi, ettei myöskään Suomi ole välttämättä täysin turvassa.

”Niin sit se tuntuukin yhtäkkiä, että ei mikään maa ookaan ehkä niin turvassa, kuin on ajatellut. Jotenkin on vaan ajatellu, että ne so-tii jossain siellä kaukana, et ei se hirveesti meihin liity mitenkään. Mut sit jotenkin se oli sellanen, mikä kuitenkin oli paljon lähempänä itteä.” (nainen, 20)

Myös tulevaisuudessa epävarmuuden nähtiin jatkuvan:

”Jos miettii, että onks maailma rauhoittunut, niin eihän se nyt oo. Niinku mä sanoin, mä en jaksa uskoo, että se rauhottuu nyt vähään aikaan.” (nainen, 26)

Eräs haastateltu puhui yleisemmin islamin ja lännen vastakkainasettelusta ja sen vaikutuksesta tulevaisuudennäkymiin.

”Mä vähän pelkään, et siinä on menty jo aika paljon ja se on ehkä Suomen näkökulmasta vielä aika pientä, mutta Euroopasta nähtynä se on tehnyt jo tällä hetkellä siellä ihmisten elämän aika vaikeeks. Se on varmaan semmonen valitettava suuntaus, joka ehkä syvenee tästä vielä jonkin matkaa.” (mies, 25)

Konfliktien ja vastakkainasettelujen näkökulma nousi varsin voimakkaasti esille nuorten näkemyksissä. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tutkimushenkilöt eivät perustelleet omaksumaansa konfliktinäkökulmaa kovin syvälle luotaavilla historiallisilla syillä. Vaikka länsimaiden ja niiden edustamien arvojen rooli nähtiin vahvana myös tulevaisuuden näyttämöillä, vastavoimien ilmaantumista pidettiin yleisesti hyvin varteenotettavana vaihtoehtona. Toisaalta huomionarvoista on, että monien nuorten ajattelussa kulttuurien homogeenisuutta ei nähty niin voimakkaana ja yksiselitteisenä kuin hunting-

tonilaisessa blokkimallissa. Esimerkiksi länsimaisen kulttuurin sisällä katsottiin esiintyvän huomattavia ajattelumallien eroavaisuuksia erityisesti Yhdysvaltojen ja Euroopan välillä.

8.4.3 *Yksityistynyt odotushorisontti*

Haastateltavilta kysyttiin myös, millaisena he yleisellä tasolla näkevät edessä avautuvat tulevaisuudennäkymät omaa henkilökohtaista tulevaisuuttaan ajatellen. Kiinnostuksen kohteena oli erityisesti se, miten yhtäpitävä omaa elämää koskevien tulevaisuudenodotusten sävy oli yleistä kehitystä koskevien odotusten kanssa. Nuorten arviot omien tulevaisuudennäkymiensä suhteen olivat yleissävyltään varsin positiivisia. Omaa tulevaisuutta kuvattiin usein moninaisten mahdollisuuksien ja vaihtoehtojen kentäksi. Anita Rubin havaitsi tutkimuksessaan saman ilmiön: vaikka nuoret näkivät yleiset tulevaisuudennäkymät usein pessimistisessä valossa, omaa henkilökohtaista tulevaisuutta arvioitiin hyvin myönteiseen sävyyn.³³⁸

Jukka Gronowin mukaan kollektiivisten merkityslähteiden heikkenemisen voidaan positiivisesti tulkittuna nähdä merkitsevän uudenlaista vapauden ja yksilöllisten valintojen aikakautta. Sosiaaliset siteet eivät enää sido yksilöitä aiempaan tapaan, ja jokainen on varsin vapaa kehittämään omaa identiteettiään ja elämäntyyliään haluamallaan tavalla. Myös Ulrich Beck on pohtinut teemaa omassa tuotannossaan. Hänen mukaansa jälkimoderni, globalisoituva maailma voisi parhaimmillaan tarjota mahdollisuuksia aitoihin yksilöllisiin valintoihin ilman ulkoisia pakkoja.³³⁹ Tommi Hoikkala viittaa Thomas Ziehen käyttämään mahdollisuustietoisuuden käsitteeseen kuvatessaan nyky-Suomen mentaalista maisemaa. Käsite kertoo siitä, mitä kaikkea ihmiset voivat kuvitella tekevänsä elämänsä aikana ja mistä kaikesta he voivat unelmoida. Hoikkala korostaa medioiden merkitystä tällaisten kuvitelmien polttoaineen syöttäjänä.³⁴⁰ Seuraava nuori ku-

³³⁸ Rubin 1998, 167.

³³⁹ Gronow 2004, 237; ks. myös Heiskala 1999, 9–10.

³⁴⁰ Hoikkala 2003, 97; Ziehe 1991, 27.

vasi elämää valtavaksi mahdollisuuksien kentäksi. Hän piti ahdistavana ajatusta siitä, että hän jäisi loppuiäkseen pelkästään Suomeen. Silloin paljon jäisi näkemättä ja kokematta:

”Mä huomaan, että mua alkaa ahdistaa sekin, jos mä huomaan, että mä olen Suomessa aina, koska tää maapallo on niin suuri. Että jos mä näkisin vaan Suomen, niin se ahdistaa mua ihan kauheesti. En mä sit tietäis mistään mitään. [...] Mä uskon siihen, että kun mä oon vanha, niin mä kadun enemmän niitä asioita, mitä mä en tehny, kun niitä, mitä mä tein.” (nainen, 24e)

Zygmunt Baumanin mukaan mahdollisuuksien loputtomuuksista haaveileminen on täyttänyt tilan, joka on jäänyt tyhjäksi perinteisten auktoriteettien menettäessä voimaansa ja merkitystään.³⁴¹ Eräs haastateltu kertoi keskustelleensa ystäviensä kanssa oman ikäistensä nuorten tulevaisuudennäkymistä. Hän vertasi omia avaria tulevaisuudennäkymiään vanhempiensa sukupolveen, jolta vastaava mahdollisuuksien kirjo puuttui:

”Me ajateltiin näin, että me ollaan tavallaan ensimmäinen sukupolvi, joka pystyy nyt päättään todella pitkälti omista asioistaan ja mitä tekee. Et tavallaan maailma on auki. Näin ei ehkä ollut meidän vanhempien kohdalla. Et he on ajautuneet ehkä olosuhteiden pakosta ehkä myös omasta halustaan, mutta myös yhteiskunta silloin oli sellainen, että se ei ollut tavallaan niin avoinna kaikelle. Että periaatteessa kun koulusta päästiin piti saada työ ja alkaan tekee töitä, jotta sais niinku elantonsa ja pysty elään ihan normaalia elämää. Että tavallaan meillä on silleen hirveet mahdollisuudet. Me voidaan lisätä meidän koulutusta, me voidaan lähteä ulkomaille.” (mies, 23a)

Myös seuraavat nuoret korostivat edessä avautuvia mahdollisuuksia.

³⁴¹ Bauman 2002, 77-78.

"Musta vaikuttaa siltä, että on hyvät mahdollisuudet tehdä mitä haluaa." (nainen, 22c)

"Mutta niinku itehän voi valita sen, miten haluaa elää, millaista työtä tehdä ja periaatteessa on kai mahdollista elää myös ilman mitään ainakaan kauheen tuottavaa palkkatyötä." (nainen, 24c)

"Kyl koko ajan tulee semmosia niinku... ehkä on vähän dramaattista sanoa syitä elää ja odottaa tulevaisuutta, mutta kuitenkin niinku semmosii kivoi fiiliksii, minkä takia menee eteenpäin. Ja sit omaan elämäänsä vaikuttamista, niin kyllä kokisin, että jokaisella on ainakin ne perusedellytykset." (mies, 23a)

"Kyl mulla on hyvin voimakas kuva siitä, että mä nyt tässä luon oman elämäni hyvin pitkälle oman tahtoni mukaan ja tuota aika varmaan pystyn sen toteuttamaankin melko pitkälle, mitä oon ajatellut." (nainen, 24d)

"Ei kyllä mulla on varmaan vähän liiankin positiiviset näkymät. Paljon on suunnitelmia, kun ehtis vaan kaiken tekemään." (nainen, 24a)

Useissa puheenvuoroissa nostettiin esille ajatus siitä, että opettajaksi kouluttautuminen on eräänlainen vakuutus myös tulevaisuuden suhteen: opettajia tarvitaan aina. Tämä oli varsin tyypillinen näkemys haastateltujen nuorten parissa. Monet yhdistivät opettajan ammatin turvattuihin työllistymisnäkömiin.

"Kyllä mä näen sen aika positiivisena silleen. Että tietysti alanvalintakin on sellanen, että työpaikkoja aika hyvin riittää ja on ympäri Suomea. Että ei rajoita sekään esimerkiksi muuttoa. Että pitäis olla jossain tietyllä seudulla. Kyllä mä aika positiivisena nään sen, että pystyy vaikuttamaan omaan elämäänsä." (mies, 23c)

”Kyllä noin niinku ammatin suhteen mulla on kauhean varma olo siinä mielessä että opettaja on kyllä sellainen ammatti, ettei vaikutusta suhdanteet ja muut. Opettajan hommia on aina. Mua kiinnostais lähteä vähäksi aikaa ulkomaille opettamaan jotain, vaikkapa vapaaehtoistyöhönkin.” (nainen, 24a)

Myös seuraavat nuoret korostivat opettajankoulutuksen antamaa turvaa tulevaisuuden suhteen. Tässä suhteessa he katsoivat oman tilanteensa eroavan positiivisesti monien ystäviensä tulevaisuudennäkemistä.

”Ainakin mitä omaa kaveripiiriä miettii, niin se on vähän sellanen kaksjakonen, että ne ketkä on vaikka päässyt suoraan siihen tai saanut opiskelupaikan, mitä on toivonut, on ehkä vähän valosammat odotukset, kun sitten taas. [...] Niinku yhellä mun kaverilla, kellä ei oo oikeestaan mitään hajua, mitä se halua vieläkkään tehdä sitten lopulta. Niin sitten on ehkä vähän semmosta kahta. Mutta kyllä mä ehkä niinku ihan yleisesti sanoisin, että kyllä on aika valoisat odotukset.” (nainen, 20)

”Mä näen varmaan kuuluvani siihen osaan ikäluokasta, jolla on niinku... tai voi olla hyvinkin rauhallisin mielin oman työtulevaisuuden suhteen. Se on ehkä ollut yksi syy koko koulutuksen valintaan ja tähän ammattiin suuntautumiseen. Mutta ehkä jutellessa oman ikästen kanssa siellä on selkeästi enemmän epävarmuutta tällä hetkellä kuin itsellään on. Kyllä mä oon aika varma omasta tulevaisuuden työllistymisestääni.” (mies, 25)

On mielenkiintoista, etteivät yleisessä kehityksessä nähdyt epävarmuustekijät juurikaan heijastuneet näkemyksiin omasta tulevaisuudesta. Nämä kaksi tekijää, yleinen ja yksityinen, pidettiin tavallaan erillään toisistaan:

”No mä voin aloittaa sillä tavalla, että mä nään tän maailmanjuttun sellaisena ehkä, että tää ei oo menossa hyvään suuntaan, mut-

ta sitten taas niinku yksilötasolla voi tapahtua paljon hyvää.” (nainen, 23b)

”On tullut semmonen olo, että sillä ei oo väliä, mitä niinkun hallinnollisella tasolla tapahtuu. Että se loppupeleissä ei vaikuta siihen, ettenkö mä selviäis tässä elämässä. Ja mä nään, että mun tulevaisuus on jotenkin irrallinen Suomen tulevaisuudesta siinä mielessä, että mä kyllä pystyn perustamaan sen perheeni ja elämään onnellisena sitä omaa pientä elämää.” (nainen, 21)

Toisinaan ero yksityisen ja yleisen välillä oli suorastaan hätkähdyttävä. Eräs haastatelluista nuorista piti koko ihmiskuntaa koskevia tulevaisuudennäkymiä varsin synkinä:

”Siis mä oon tosi positiivinen ihminen ja silti musta tuntuu, että tää on menossa tosi huonoon suuntaan. Että jotenkin musta tuntuu, että se on aika realistista nähdä, että eriarvoisuus lisääntyy koko maailmassa; köyhät köyhtyy ja ihmiset näkee nälkää ja kärsii. Ja rikkaat rikastuu, mutta ei tee mitään.” (nainen, 24e)

Oman elämänsä tulevaisuudennäkymiä edellinen vastaaja arvioi sen sijaan hyvin myönteisesti:

”No itse asiassa mä en nää mitään uhkakuvia. Että hirveen positiivisesti mä nään niinku oman tulevaisuuteni. Ja mä oon aika lailla sellainen, että jos mulla on joku unelma, niin mä haluan sen toteuttaa. Ja mä ihan sokeesti luotan siihen, että se tulee tapahtumaan.” (nainen, 24e)

Myös seuraava nuori näki yleisissä tulevaisuudennäkymissä varsin paljon erilaisia uhkakuvia. Hän puhui esimerkiksi hyvinvointiyhteiskunnan rapautumisesta ja tavallisten ihmisten jäämisestä markkina-vetoisen globalisaation jalkoihin. Kuitenkin hän kuvasi oman elämänsä tulevaisuudennäkymiä varsin positiiviseen sävyyn. Vastaaja tiedosti sen, että hän näkee yleisen kehityssuunnan luonteeltaan toisenlaise-

na kuin omaa elämäänsä koskevat tulevaisuudenodotukset. Sitä, miksi yleinen kehitys ei vaikuta yksityisiin odotuksiin, hän ei kuitenkaan osannut täsmällisesti selittää:

”No se on jännä juttu, että niitä pitää ehkä hirveesti irrallisina asioina. Että sitten tavallaan kuitenkin, kun ajattelee omaa elämäänsä, en mä siinä kohtaa hirveesti pelkää sitä, että jää työttömäksi tai ei oo rahaa tai ei saa asioita järjestymään, vaan siinä sitten useimmiten muillekin sanoo, että kyllä ne asiat jollain tavalla järjesty. Että joll-ei sitten niin kuin on suunnitellut, niin sitten jollain toisella tavalla. Mutta en mä niinku, ei siihen tuu niitä uhkakuvia hirveesti mukaan jostain kumman syystä.” (nainen, 23d)

Füredi katsoi, että ihmiset ovat menettäneet kykynsä tarkastella kehitystä laajassa kontekstissa. Omaa elämää ei osata sitoa laajempaan historialliseen kehitykseen, jonka Füredi näki universaalina ja yhtenä historiana.³⁴² Monet yhteiskuntatieteilijät ovat toisaalta ilmaisseet huolensa siitä, että yhteiskuntien jatkuva fragmentoituminen voi joutaa massayhteiskuntaan, joka koostuisi anonyymeistä yksilöistä, jotka eivät sitoudu kollektiivisiin arvoihin.³⁴³ Esimerkiksi Bauman on esittänyt tämäntyyppisiä arvioita. Hänen mukaansa länsimaaisissa yhteiskunnissa havaittu yksilöllistymiskehitys saattaa johtaa kansalaisuuden näivettymiseen.³⁴⁴ Myös edesmennyt yhteiskuntatieteilijä ja kulttuuri-kriitikko Christopher Lasch pohti teemaa laajasti omassa tuotannossaan. Laschin mukaan kylmän sodan päättyminen paljasti länsimaaisia yhteiskuntia vaivaavan henkisen kriisin: yhteisiä kaikkien hyväksymiä arvoja ei enää ole.³⁴⁵

Monien nuorten puheenvuoroissa nousi esille ajatus siitä, että yksilöt ovat korostetusti itse vastuussa tulevaisuudestaan:

³⁴² Füredi 1992, 240-241.

³⁴³ Gronow 2004, 238.

³⁴⁴ Baumann 2002, 47-48.

³⁴⁵ Lasch 1995, 229, 238-240.

”Mä nään, että se [oma tekeminen] on ainoa, joka voi loppupelissä kuitenkin vaikuttaa.” (mies, 25)

Yksilön vastuun kasvua jälkimodernissa maailmassa on pohdittu laajasti myös yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa. Manuel Castellsin mukaan yksilöiden vastuu omista valinnoistaan kasvaa tilanteessa, jossa poliittisten liikkeiden ja yhteiskuntaluokkien kaltaiset instituutiot eivät enää anna uskottavaa samaistumiskohdetta ja henkistä selkänojaa oman elämänkulun määrittäjinä.³⁴⁶ Myös Anthony Giddens on esittänyt samansuuntaisia näkemyksiä: yksilöt nojaavat entistä enemmän oman selviytymisensä varaan, koska kollektiiviset merkityslähteet kehitykseen vaikuttajina eivät enää ole uskottavia.³⁴⁷ Zygmunt Baumanin mukaan kollektiivinen on nyky-yhteiskunnassa korvautunut kasvavassa määrin yksilöllisellä: utopiat ja haaveet hyvästä yhteiskunnasta ovat saaneet väistyä. Kaiken katsotaan olevan yksilöstä kiinni.³⁴⁸ Monet haastatellut painottivat yksilöiden vastuuta omasta selviytymisestään. Toisaalta tulevaisuuden odotettiin kehittyvän toivotuun suuntaan, jos sen eteen on valmis tarpeeksi panostamaan.

”Tää on ehkä vähän tyhmästi sanottu, mutta sen saa, mitä haluaa, jos tekee tarpeeks töitä [...]. Et sit jos ajatellaan tälleen Suomee ja maailmaa, just historia menneisyys-tulevaisuus-akselilla, niin mun päässä ei hirveesti muutu se tilanne niinku mikä nytten on. Et se on hirveen paljon ittestä kiinni. Et semmonen tulee korostumaan vieläkin enemmän semmonen, että yksilön pitää pärjätä.” (nainen, 22c)

”Mut sit mä mietin, että kyl mä oon aika loppujen lopuks sillä kannalla, että se oma tekeminen ratkasee niin paljon. Että mahdollisuuksia on niin hirveästi, että ei kannata ottaa sitä linjaa, että lähtee niiden olosuhteiden orjaks niin sanotusti. Vaan että kyllä mä ainakin oon omasta mielestä saavuttanut niitä asioita, mitä mä oon ha-

³⁴⁶ Castells 1997, 6-12, 354-355.

³⁴⁷ Giddens 1991, 4-5; Giddens 1990, 64-65.

³⁴⁸ Bauman 2002, 78.

lunnutkin. Ja mä oon saavuttanu ne just sen takia, kun mä oon halunnu ne saavuttaa.” (nainen, 26)

”Kyllä oon ainaki uskonu, että ja uskon vieläkin hyvin pitkälti, että kyllä mä itte vaikutan siihen ja itte teen päätökset ja sitä kautta pystyn vaikuttamaan hyvin pitkälle. [...] Kyllä mä tasan 90-prosenttisesti, vaikka näin niinku arvioidaan, tasan niinku itte päätän, mitä tulee tehtyä, mitä ei tuu tehtyä ja mihin päin tätä hommaa viedään. Kyllä mä oon itte oman elääni herra hyvin pitkälti.” (mies, 22)

Edellisistä puheenvuoroista heijastunutta käsitystä yksilöiden omasta vastuusta omasta elämästään voidaan tarkastella myös kolikon kääntöpuolen kautta. Jos yksilö epäonnistuu omassa elämänprojektissaan, saako hän syyttää siitä etupäässä itseään? Yksilöiden roolia korostavassa ajattelussa saatetaan unohtaa, että myös ympäröivällä yhteiskunnallisella todellisuudella, viime kädessä poliittisilla päätöksillä, on vaikutusta yksilöiden mahdollisuuksiin.

Füredin mukaan kylmän sodan päättymisen jälkeen länsimaiden henkisessä ilmapiirissä on ollut havaittavissa lisääntyvää fatalismia tulevan historiallisen kehityksen suhteen. Füredi mielestä tulevaa ei enää hahmoteta mahdollisuuksien kentäksi. Sen sijaa pinnalle on noussut eräänlainen voimattomuus ja antautumisen ilmapiiri historian ”luonnonvoimien” edessä. Samalla muutosta Füredin mukaan myös pelätään. Tällaista ilmapiiriä, jossa inhimillisen subjektin keskeistä osuutta historian muokkaajana ei nähdä tai haluta nähdä, Füredi piti huolestuttavan ”anti-historiallisena”. Füredin mielestä tämän tyyppinen ajattelu johtaa siihen, että ihmiset ovat menettämässä kykynsä ymmärtää historian olevan pohjimmiltaan ihmisen tietoisien, kollektiivisen toiminnan tulosta ja antavat näin muutoksen ja kehityksen avaimet pois käsistään. Füredi suosi myös länsimaisessa ajattelussa tapahtunutta individualisoitumiskehitystä. Hänen mukaansa yksilöiden roolin korostaminen vaarantaa kykymme ymmärtää historiaa kokonaisuutena.³⁴⁹

³⁴⁹ Füredi 1992, 214–224, 232.

Nuorten näkemykset edessä avautuvista yksilötason positiivisista tulevaisuudennäkymistä ovat mielenkiintoisella tavalla ristiriidassa yleisessä kehityksessä nähtyjen uhkakuvien kanssa. Nuoret eivät näytäneet sitovan omaa elämäänsä ja elämismaailmaansa kovin voimakkaasti yleiseen kehitykseen. Nuoret hahmottivat historiallinen kehityksen usein sattumanvaraisuuden ja kontingenssin näyttämöksi. Oma elämä sen sijaan kuvattiin yleensä mahdollisuuksien näyttämöksi, jota voi ainakin jossain määrin hallita. Ongelman muodostaa pikemminkin mahdollisuuksien valtava kirjo kuin niiden puuttuminen. On mahdollista, että tässä tutkimuksessa haastateltujen opiskelijoiden tulevaisuudenodotukset olivat sävyltään positiivisempia kuin keskivertonuorten. Viime aikoina nuorten tulevaisuudennäkymiä koskevassa keskustelussa on noussut esille prekariaatin käsite. Epävarmojen, huonosti palkattujen pätkätöiden viitoittama tulevaisuus näyttää uhkaavan yhä todennäköisemmin myös korkeasti koulutettuja nuoria.³⁵⁰ Tässä tutkimuksessa haastateltujen opiskelijoiden puheenvuoroissa prekariaattinäkökulma ei juurikaan noussut esille. Opettajaksi opiskelevat nuoret odottivat, että heidän tuleva ammattinsa takaa heille varsin turvatut työllistymisnäkymät.

8.4.4 *Globalisaation avaamat näkymät*

Tutkimushaastattelun tulevaisuuden näkymiä koskevien kysymysten yhtenä aihepiirinä oli globalisaatio. Globalisaation mukaanottoa haastattelun yhdeksi tulevaisuutta koskevaksi teema-alueeksi voidaan ensinnäkin perustella aiheen ajankohtaisuudella: termi nousee jatkuvasti medioissa esille ja sen tiimoilta käydään vilkasta yhteiskunnallista keskustelua. Kaikilla haastateltavilla voitiin olettaa olevan jonkinlainen näkemys asiasta. Toisaalta haastateltavien käsitykset globalisaatiosta avaavat mielenkiintoisia tarkastelunäkökulmia myös yhden historian teoriataustaa vasten. Erityisesti kiinnostuksen kohteena oli se, nähdäänkö globalisaatio osana jotakin suurempaa metanarratiivia ja missä sävyssä nuoret arvioivat globalisaation tuomia muutoksia. Hah-

³⁵⁰ Ks. esim. Chollet 2006.

motetaanko ilmiössä esimerkiksi viitteitä mahdolliseen edistyskertomukseen, joka voisi tuoda länsimaisen elintason ja yksilövapaudet yhä useampien ulottuville, vai nousevatko nuorten näkemyksissä ensisijaisesti esille globalisaation kielteisiksi katsotut piirteet? Myös se, miten nuoret arvioivat lännen ja sen edustamien arvojen roolia globalisointiprosessissa oli yhtenä tarkastelun kohteena. Tutkimushenkilöiden vastauksista pyrittiin etsimään tietoa myös siitä, näkevätkö nuoret globalisaation yhteiskunnallis-poliittiseksi projektiksi, jonka takana on ajatus esimerkiksi koko ihmiskunnan suuremmasta hyvinvoinnista. Globalisaatio voidaan nähdä myös ensisijaisesti talouden ehdoilla etenevänä prosessina, jossa tavallisen ihmisen rooliksi jää sopeutuminen.

Myös globalisaatiosta käydyssä yhteiskunnallisessa keskustelussa ilmiöstä on esitetty varsin ristiriitaisia näkemyksiä. Benjamin R. Barberin kaltaiset pessimistit ovat korostaneet globalisaation luonnetta demokraattisten kansallisvaltioiden valtaa heikentävänä prosessina. Barberin mukaan valtatyhjiön täyttävien ylikansallisten instituutioiden toiminnan motiivina ei ole ”yhteinen hyvä”, jonka toteutumista kansallisvaltiot ovat pyrkineet valvomaan.³⁵¹ Ulrich Beck puolestaan edustaa varovaisen optimistista katsantokantaa. Myös hän, kuten useimmat tieteilijät, uskoo kansallisvaltioiden voiman tulevaisuudessa nopeasti heikkenevän. Beckin mukaan globalisaatio voidaan kuitenkin kenties valjastaa uudenlaisen globaalin kansalaisyhteiskunnan valvontaan. Beck visioi uudenlaista ”vastuullista modernia”, johon kuuluu globaali demokratia, jossa esimerkiksi ympäristöön ja teknologiaan liittyvien päätösten pohjalla olisi koko ihmiskunnan etu.³⁵²

8.4.4.1 *Globalisaatio mahdollisuuksien lisääjänä*

Sosiologisessa keskustelussa 2000-lukua on usein kuvattu elämänpolitiikan aikakaudeksi. Erilaisten yhteisöjen merkitysten vähentyessä tilalle nousee korostetusti yksilöllistyminen ja yksilöllisiin valintoihin

³⁵¹ Barber 1995.

³⁵² Katso esim. Beck 1999a, 172-173.

perustuva elämänpolitiikka, joka voidaan ymmärtää erilaisina yksilön elämää koskevinä valintoina ja päätösinä. On siirrytty velvollisuusyhteiskunnasta erilaisten mahdollisuuksien muodostamille markkinoille, kuten Hoikkala ja Roos muutosta kuvaavat.³⁵³ Monille tässä tutkimuksessa haastatelluille nuorille globalisaatio merkitsi ennen kaikkea erilaisten kommunikaatioon, kuluttamiseen ja liikkumiseen liittyvien mahdollisuuksien lisääntymistä. Nämä nuoret suhtautuivat globalisaatiokehitykseen yleensä varsin positiivisesti. He tarkastelivat kehitystä ensisijaisesti oman henkilökohtaisen elämänsä näkökulmasta. Erityyppisten mahdollisuuksien kenttien arvioitiin tulevaisuudessa edelleen laajenevan. Merkille pantavaa on, ettei mahdollisuuksien kasvamista nähty ensisijaisesti kollektiivisena, yhteistä hyvää lisäävänä ilmiönä. Monille vastaajille kysymys oli ennen kaikkea yksilötasolla avautuvista mahdollisuuksista:

”Ensimmäisenä tulee mieleen tämmönen liikkumisen vapaus ja tämmönen mahdollisuus helposti nähdä ja kokea. Itelle se tulee ehkä kaikista realistisimmin esille siinä, kun on matkustanut pienestä pitäen hyvin paljon, niin kuinka paljon helpommaksi se käy vuosi vuodelta. Että kun ensiksi piti olla kaiken maailman passit ja rokotustodistukset ja viisumit ja vaikka mitkä mahdolliset, että pääsi Suomesta edes pois. Niin nykyään sä voit vain lähteä, että sulla ei tarvii passia olla välttämättä, jos oot menossa, niin. Ja sitten just, että tää kuinka sä voit helposti mennä töihin, tulla töihin, ihan eri, tai niinku ulkomaille, tai ulkomailta Suomeen, että kyllä se niinku siinä. Ja sit just tää, kuinka paljon meiltä löytyy kansainvälisiä tuotteita.” (nainen, 24d)

”No siitä voisin nyt sanoa sen verran että uskoisin että tällainen kansainvälistyminen on odotettavissa ja sitten erittäin toivottavaa, koska se mulla henkilökohtaisesti ainakin on avannut paljon asioita. Kyllä mä uskoisin, että sellainen ihmisten liikkuvuus lisääntyy. Ja kun liikkuvuus lisääntyy, niin totta kai siinä on myös niitä haittate-

³⁵³ Hoikkala & Roos 2000, 20–22; ks. myös Eräsaari 2000, 84.

kijöitä, mutta kyllä mä katsoisin, että siinä on enemmän niitä plusia kuin miinuksia.” (nainen, 24a)

”Mun mielestä se on sitä, että ihmiset, tavarat, kaikki liikkuu niinku. Ei tavallaan oo enää niin selkeesti maitten rajoja. Voidaan olla tois-sä ulkomailla. Sitten on niinku tällaset tietoliikenneyhteydet ympäri maailmaa. Tavallaan maapallo pienenee silleen, että on helppo ottaa yhteyttä toiselle puolelle maapalloa tai mennä sinne: lentokoneet ja kaikki tämmöset liikenneyhteydet paranee.” (mies, 23c)

”Ja jotenkin voisin kiteyttää sen siihen, että nyt kun meillä on vaikka internet, niin tiedän vaikka maailmasta kaikkialta kaikkea. [...] Niin mä näkisin, että se on potentiaali ja se on mahdollisuutta, mutta se pitää ottaa haltuun itselläni. ” (nainen, 21)

Eräs vastaaja, joka näki globalisaatiokehityksen avaavan uusia mahdollisuuksia, näki kehityksen toisaalta myös väistämättömänä:

”Mä en välttämättä osaa määritellä sitä tarkkaan, mutta se on jostain semmoista, että maailma on tullut lähemmäksi toistaan. Ehkä aika pitkälle just mun arjen kautta niin tietoyhteiskuntaan. Mulla on internet ja mä voin puhua jonkun australialaisen kanssa ja vastaavaa. [...] Ehkä mä ajattelen tän silleen, et se on aika vääjäämätön kehityssuunta. Tavallaan, että mennään tämmöstä globaalimpaa maailmaa kohti, niin kyllä mä löytäisin siitä kuitenkin semmoisen hyvän asian sitten. Kuka sit tietää, mitä tulee tapahtumaan.” (mies, 23a)

Monet haastatellut kuvasivat globalisaation keskeisimmäksi piirteeksi kulttuuristen vaikutteiden leviämistä. Kulttuurien nähtiin sekoittuvan ja osittain samankaltaistuvankin. Muutoksen ei kuitenkaan nähty välttämättä merkitsevän pelkästään länsimaisten arvojen ja käsitysten leviämistä: myös länsimaisen kulttuurin olemuksen katsottiin olevan muuttumassa, kun muualta tulevat vaikutteet lisääntyvät:

”Mä oon ajatellu sen sillä tavalla, että kun tehdään... on ollu aika paljon nyttien yhteistyötä ympäri maailman ja sitten kun on tullu internet ja kaikki hyvät puhelinyhteydet. Että maailma tavallaan pienee, et ei oo enää niin vaikeeta ottaa yhteyttä johonkin Kiinaan tai muuta. Ja sitä kautta sitten taas maailmasta ja ihmisistä alkaa joka puolella pikku hiljaa tulla samanlaisempia. Että otetaan hirveästi vaikutteita muualta ja että tullaan samanlaisemmiksi.” (nainen, 20)

Edellinen vastaaja arvioi maailman ja sen ihmisten muuttuvan ”samanlaisemmiksi” globalisaation myötä. Manuel Castellsin mukaan maapalloistuminen voi päinvastoin johtaa kasvavaan identiteettien pirstoutumiseen. Castellsin mukaan jo nyt on havaittavissa merkkejä eräänlaisten puolustuksellisten identiteettien kiihtyvästä muodostamisesta. Tällä hän tarkoittaa pienehköjen, toisistaan erillään olevien ryhmien voimakasta samaistumista esimerkiksi historian, kielen tai uskonnon kaltaisiin tekijöihin, joilla pyritään rakentamaan omaa erityisyyttä korostavaa identiteettiä suhteessa perinteisiin arvoja ja traditioita näivettävää globalisoitumiskehitystä vastaan.³⁵⁴ Myös seuraava nuori näki globalisaation positiivisena vaikutteiden sekoittumisena ja mahdollisuuksien lisääjänä:

”Ei mun mielestä tarkoita sitä leviämistä, niinkun länsimaisten arvojen leviämistä. Jos mä kuulen sanan globalisaatio, niin se on mun mielestä just sitä, että halutaan tutustua erilaisiin arvoihin ja kulttuureihin. Ja mun näkökulmasta se ei oo niinkun sitä, että halutaan levittää meitä muualle. [...] Mut silti sanan globalisaatio kuullessa se tarkoittaa mun mielestä niinku, ei mitään pyrkimyksiä, vaan se vaan pienentää maailmaa. Ja sitten, että on enemmän mahdollisuuksia.” (nainen. 22c)

Globalisaatioon periaatteessa myönteisesti suhtautuvat nuoret eivät yhdistäneet ilmiötä edistyskertomukseen tai muuhun positiivissävytteiseen metanarratiiviin. Vastajaat tarkastelivat globalisaation tuomia

³⁵⁴ Castells 2004, 68-70.

muutoksia ensisijaisesti oman elämänsä näkökulmasta. Uudet edessä avautuvat yksilötason mahdollisuudet näyttivät kiehtovan monia. Nuorten käsityksiä voidaan tarkastella myös siitä näkökulmasta, mitä he globalisaatiota arvioidessaan jättivät mainitsematta. Ilmiötä ei hahmotettu poliittisena projektina. Globalisaatiokehityksen näkeminen ensisijaisesti erilaisten valinnanmahdollisuuksien lisääjänä ja vaikutteiden virtaamisena korostaa yksilötason kokemuksia, mutta sivuuttaa kehitykseen mahdollisesti liittyvät laajemmat yhteiskunnalliset muutokset.

8.4.4.2 Globalisaatio uhkana

Läheskään kaikki tutkimushenkilöt eivät nähneet globalisaatiota myönteisessä valossa. Heille maapalloistuminen merkitsi monessa suhteessa uhkaa. Monet tähän ryhmään kuuluneet nuoret näkivät globalisaation ensisijaisesti markkinoiden tarpeita palvelevaksi projektiksi.

Juha Siltala on tarkastellut uusliberalistista retoriikkaa teoksessaan *Työelämän huonontumisen lyhyt historia*. Siltalan mukaan uusliberalistit pyrkivät esittämään ”hallitsevat yksityisedut” luonnonlakeina ja kokonaisjärkenä. Kriittiset puheenvuorot leimataan helposti eilispäivästä kumpuavaksi muutosvastarinnaksi ja ”tosiasioiden” vastustamiseksi. Markkinavetoinen globalisaatio puolestaan esitetään historian vääjäämättömänä kehityssuuntana.³⁵⁵ Myös Beck näkee maapalloistumisen todellisuudessa poliittisen taistelun näyttämönä, jossa maailmanmarkkinat pyrkivät kukistamaan voittojen maksimoimisen tiellä olevat poliittiset voimat. Vaikka Beck on nähnyt globalisaatiossa runsaasti positiivisia mahdollisuuksia, hän on pohtinut myös vaihtoehtoa, jossa maailmanmarkkinat ottavat selkävoiton poliittisista toiminnoista. Beckin mukaan esimerkiksi ammattiyhdistysten kaltaisten kollektiivisten joukkoliikkeiden voiman hiipuminen saattaa olla oire tä-

³⁵⁵ Siltala 2004, 361-362.

mäntyyppisestä kehityksestä.³⁵⁶ Useille haastatelluille globalisaatio merkitsi markkinavoimien ja suuryritysten kasvavaa valtaa:

”Kyllä mä vähän näkisin, että nää suuryritysten edut tuntuu olevan niinku aina menevän pienen ihmisen etujen edelle. [...] Että jos kaikki tuotanto siirtyy sinne, missä se on kaikista tehokkainta, niin sitten nää varat sijottuu entistä epätasaisemmin ja sitten ne yleensä tuppaa olemaan just nää suuryritykset kellä on ne parhaat resurssit kaikkiin tuotantovälineisiin, maatalouteen ja muihin tälleen. Että kyllä se tosiaan niinkun tuli aikaisemmin mainittua niin näitten suuryritysten käsiin sitä valtaa tuntuu vähän keskittyvän.” (mies, 24)

”No siis se jotenkin... se sana vaan tuo mieleen mielenosoittajat ja että pitää boikotoida sitä ja pitää boikotoida tätä, koska ne on monikansallisia yrityksiä ja tätä merkkiä ei saa käyttää, kun ne riistää siellä tätä. Et sitten on niinku tosi negatiivinen kuva tullu. [...] Ensinnäkin nään, että isot yritykset [kysyttäessä, millaiset voimat ensisijaisesti vaikuttavat globalisaatioon] ja semmoset, siis raha, joka pyörii siellä jossain.” (ninen, 22b)

Yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa kansallisvaltioiden aseman heikkeneminen tulevaisuudessa on yleensä nähty erittäin todennäköisenä kehityskulkuna.³⁵⁷ Edellinen nuori liitti globalisaatioon myös Euroopan yhdentymiskehityksen. Hän katsoi sen voivan uhata kansallisvaltioiden itsenäisyyttä ja niiden identiteettiä:

”Mä en ehkä ite ole globalisaation kaikista suurimpia kannattajia. Mä en ehkä nää sitä kauhean positiivisena asiana. Sanotaan Eurooppa esimerkiksi tämmösenä liittovaltio-ajatuksena, niin ei oo mun mielestä lainkaan hyväntuulonen ajatus. Jopa ehkä pelkään sitä tietyllä tapaa. Se nyt on aika nopeasti tavallaan siihen suuntaan eden-

³⁵⁶ Beck 1999a, 167-171.

³⁵⁷ Ks. esim Beck 1999a, 45-48.

nyt ja sitä ohjataan aika aktiivisesti siihen suuntaan. Kyllä mä kuitenkin tietyllä tapaa toivoisin semmosen kansallisen tietynlaisen itsenäisyyden ja valtioiden oman identiteetin säilymistä enemmän.” (mies, 25)

Ajatus siitä, että pienet kansallisvaltiot jäävät globaalissa päätöksenteossa suurempien jalkoihin arvelutti myös seuraavaa nuorta:

”Et tavallaan joku toinen yhteiskunta tai kansakunta pystyy hirveesti alkaa määräämään sitä, mitä tapahtuu muualla. Niin se mun mielestä ei oo kauheen oikeudenmukaista. Mut sitä kai tietyllä tavalla tapahtuu väistämättäkin.” (nainen, 22a)

Muutamat nuoret katsoivat, että globalisaatio merkitsee läntisen arvo-
maailman leviämistä ja levittämistä. He eivät kuitenkaan nähneet tä-
mäntyyppistä kehitystä edistyskertomuksen osana. Pikemminkin kyse
oli näiden vastaajien käsityksen mukaan lännen ylivalta-yrityksistä.
Eräs haastateltu kuvasi globalisaation perimmäiseksi olemukseksi län-
simaisuuden leviämistä:

*”Mä koen globalisaation aika pitkälti juuri sinä, että siinä jyllää län-
simaiset arvot. Että ne hyvät asiat, mitä globalisaatiosta ehkä että
otetaan maita mukaan ja tehdään yhteistyötä, siinä on kyllä joten-
kin taustalla kyllä tämmösten länsimaisten arvojen vieminen.” (mies,
23a)*

John Torpeyn mukaan kylmän sodan jälkeisessä läntisessä ajattelus-
sa edistystä ja toivoa paremmasta huomisesta lupaavia metanarrati-
iveja ei enää pidetä uskottavina. Globalisaatiokehitys ja kansallisvalti-
oiden voiman hiipuminen ovat synnyttäneet kasvavaa epävarmuutta.
Monet näkevät läntisen markkinatalouden leviämisen yhä uusille alu-
eille ainoana uskottavana tulevaisuudenvisiona: tämän ei kuitenkaan
katsota antavan pohjaa edistysuskolle tai kollektiiviselle osallistumi-

selle.³⁵⁸ Monet tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret näyttivät seuraavan vastaajan tapaan ajattelevan, että globalisaatio ei avaa tavallisille ihmisille valoisampia tulevaisuudennäkymiä:

”Kyllä mä ymmärrän, että se [globalisaatio] on yritysten ja valtion kannalta hyvä asia, mutta mä en tiedä, tai mä en ehkä nää sitä etua siinä, mitä se yks ihminen siellä jossain hyötyy siitä.” (nainen, 23d)

Seuraava vastaaja piti kulttuurien välistä lisääntyvää kanssakäymistä maapallostumisen positiivisena puolena. Hän katsoi globalisaation kuitenkin toimivan monessa suhteessa markkinoiden ehdoilla. Vaarana on, että heikommat voivat jäädä tässä kehityksessä jalkoihin:

”Mut toisaalt sit se [globalisaatio] voi myös tarkoittaa heikompiosten riistämistä, työpaikkojen viemistä sieltä, missä niitä tarvittais. Yhteisen vastuun kiertämistä sillä, että esimerkiksi Suomesta lähtee yrityksiä pois, koska ne ei halua maksaa niin korkeita veroja. Tavaltaan tietyl taval sehän lietsoo sitä kaupallisuuden menemistä, yritysten ja talouden menemistä yli kaikkien muiden arvojen.” (nainen, 19)

Eräs haastateltu katsoi globalisaation pikemminkin lisäävän eriarvoisuutta kuin antavan toivoa paremmasta universaalilla tasolla. Maapallostumisen hedelmistä pääsevät nauttimaan vain harvat:

”No ensimmäinen sana mikä tulee mieleen niin hallitsematon [globalisaatiosta]. Siis semmonen asia mistä pitäis enemmän puhua. Ja se, että se on niin, se tuntuu semmoselta valtavalta oravanpyörältä, jota jotku jossain pyörittää ja mille tavallinen ihminen ei mukamas mahda minkään. [...] Esimerkiks, et mä oon ostanu tän paidan niin mä oon tukenu ehkä sillä ostopäätökselläni sitä, että jatkossakin vaatteet tuotetaan halvan työn maissa. Ja täältä Suomesta väheenee työpaikat. Ja mihin muuhun se vaikuttaa, se vaikuttaa siihen, et-

³⁵⁸ Torpey 2004, 241-242, 249; ks. myös Laville 2004, 166-170.

tä se raha kasaantuu tietyille ihmisille, harvalle joukolle. Ja sitten ne, ketkä tän paidan on tehny niin se saa siitä tosi pienen korvauksen. Ja sitten kauppakaan, joka tätä myy ei saa hirveitä katteita vaan se suurin raha menee sille jollekin isolle firmalle ja isolle pampulle siellä jossain kaukana maailmassa mis mä en tiedä edes missä se on.”
(nainen, 23c)

Useat nuoret kuvasivat globalisaatiota talouden ehdoilla eteneväksi projektiksi. Edellinen haastateltu puhui työpaikkojen siirtymisestä halvan kustannustason maihin samalla kun pääoma kasaantuu yhä harvempien käsiin. Beck on hahmotellut yhdeksi maapalloistumishityksen tulevaisuusskenaarioksi vaihtoehdon, jossa mannereurooppalaisten demokratioiden kyky ylläpitää riittävää veropohjaa hyvinvointipalvelujen takaamiseksi murentuu.³⁵⁹ Pierre Bourdieu on puolestaan korostanut globalisaation poliittista luonnetta. Hänen mukaansa globalisaation takana oleva uusliberalistinen ideologia tosin pyrkii naamioimaan poliittisuutensa näennäisen arvoneutraalin taloustieteellisen puheen kaapuun. Bourdieun mukaan uusliberalistien todellisena tavoitteena on taloudellisten voittojen maksimoiminen ja kaikkien tämän tavoitteen tiellä olevien perinteisten kollektiivisten instituutioiden raivaaminen pois tieltä.³⁶⁰

Edellinen haastateltu puhui myös oman yhteiskuntamme asettamista suorituspainesta ja lisääntyvästä egoismista, joiden taustalla hän osaltaan näki talouden globalisaation mukanaan tuomat tehokkuusvaatimukset:

”Ja siihen varmaan moni mua vähän vanhempi, semmonen kolmeneljäkymppinen on nyt hakshtanu. Että sitten kuulee näitä että ollaan jo burnoutin partaalla tai sit jo sairastuttu siihen. Että mä en tiedä. Onko se viel naisille sit jotenkin pahempi uhka ajatellen, et sit kaiken opiskelun ja työn lisäksi sun pitää vielä putkauttaa todennäköisesti ne lapsetkin jossain välissä. Ja olla hyvä äiti ja jaksaa pestä

³⁵⁹ Beck 1999a, 168-169.

³⁶⁰ Bourdieu 1999, 124-127.

pyykit ja pitää huusholli kunnossa. [...] Et kyl siitä jos haluis totaalisesti siitä oravanpyörästä irti, niin yhteiskunta aika hyvin sen kylä estää. Mutta sitä omaa pyörää voi vähä yrittää hidastaa.” (nainen, 23c)

Seuraavan nuoren näkemykset poikkesivat vastausten yleislinjasta. Hän katsoi, että globalisaatiosta ei tulisi maalata liian synkkää kuvaa: markkinavoimien ylivalta pyrkimykset ovat todellisia, mutta myös vastavoimia on nousemassa. Hänen mukaansa maapalloistumiseen liittyy paljon myös myönteisiä piirteitä, kuten globaalia välittämistä esimerkiksi kehitysavun muodossa. Hänen mukaansa esimerkiksi YK nostaa esille näkökantoja, jotka pyrkivät tekemään kehityksestä tasa-arvoisempaa ja inhimillisempää. Myös tavalliset ihmiset ovat vastaajan mukaan heränneet kritisoimaan globalisaation negatiivisiksi koettuja piirteitä:

”Ei se oo mun mielestä niin yks yhteen, että historian kirjassa joskus lukee, että tänä aikana oli rahan valta, koska ei se sillä tavalla oo. Ei ihmiset yleisesti ottaen niinku ajattele sillä tavalla. [...] Se tuntuu jollakin tavalla sellaselta ylätasoinen puheelta. [...] Esimerkiks kehitysapu ja tämmönen, mistä myös on ollu just nyt puhetta Helsingin Sanomissa, sen lisäämisestä. Että on niinku tämmöstäkin puhetta olemassa sen toisenlaisen rinnalla. [...] Ja esimerkiks nykyään jos ajattelee siis silläkin tasolla, että on esimerkiks YK, jossa kuitenkin paljon puututaan ihan selkeästi. Vaikka ei YK:llakaan kuitenkaan oo mielettömiä vaikutusmahdollisuuksia, mutta se, että niinku korkeatarvoiset, korkeassa virassa olevat ihmiset kuitenkin kritisoi sitä semmosta suuntausta. Niin mun mielestä se on selvä semmonen merkki kuitenkin.” (nainen, 23a)

Edellinen vastaaja nosti esille YK:n roolin vaihtoehtoisten näkemysten esilletuojana. Monien globalisaation asiantuntijoiden mukaan nimenomaan ylikansalliset toimijat voisivat muodostaa riittävän vahvan vastavoiman globaaleille markkinavoimille. Tällöin voisi tarjoutua myös mahdollisuus globaalin kansalaisyhteiskunnan rakentamiseen. Esi-

merkiksi Habermas ja Kocka ovat korostaneet Euroopan unionin roolia modernisaation positiivisten saavutusten puolustajana. Yksittäisillä kansallisvaltioilla ei heidän mukaansa ole riittävästi voimavaroja, jotta ne voisivat toimia uskottavana vastavoimana markkinavoimille.³⁶¹ Samansuuntaisia näkemyksiä on esittänyt myös Bourdieu. Hän on nähnyt eurooppalaisen liittovaltion ainoana mahdollisuutena mannereurooppalaisen hyvinvointivaltioprojektin puolustamiseksi.³⁶²

Eräät tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret nostivat huomion kohteeksi myös ympäristön tilan pohtiessaan globalisaation ja siihen liittyvän taloudellista kasvua korostavan markkinatalouden avaamia tulevaisuudennäkymiä:

”Justiinsa, mitä on ollut kaikkia asioita ollut mediassa niinku ilmastomuutoksesta ja siitä, että tää on jo aika vaikee jo pysäyttää tätä meidän ns. parempaa menevää kehitystä, että se rupee olemaan jo vähän pelottavaa, että pystyyks sitä niinku pysäyttämään.” (nainen, 21)

Edellinen vastaaja ei kuitenkaan nähnyt kovin suuria mahdollisuuksia vaikuttaa tilanteeseen. Hän koki, että valta on ennen kaikkea ”päättäjillä:

”Nyt se on ruvennut pelottamaan ihan oikeesti se tilanne ja tulevaisuus [ympäristöuhat]. Ja sitten tässä vaiheessa on ehkä, että miettii, mitä sille vois tehdä. Mutta on aika negatiivinen asenne, tuntuu vähän, että se on liiaks pois omista käsistä ja ei oo semmmosta formaattia, missä vois tulla kuulluks.” (nainen, 21)

Eräs haastatelluista nosti esille pelkonsa siitä, että globalisaatioon liittyvä talouden toiminnan tehostuminen voi edistää ympäristötuhhoa. Hän katsoi, että ihmisten tulisi tarkastella asioita enemmän yhteisestä, universaalista perspektiivistä.

³⁶¹ Habermas 2002, 193-197; Kocka 1995, 157-158, 165-169.

³⁶² Bourdieu 1999, 136-137.

”Mutta et nyt mä oon alkanu pikkuhiljaa uskoon, et viimisen tai seuraavan kahensadan vuoden sisällä jossain vaihees me kuollaan kaikki siihen, et tapahtuu joku hirvee luonnonkatastrofi. [...] Siis mä tarkoitan sitä, että maapallon keskilämpötila nousee niin kuumaks, et tääl ei voi enää asuu, syntyy hirveit pyörremyrskyjä, tulvia, kaikkee, ihmiskunta vaan tuhoutuu siihen, et me ollaan tuhottu tää planeetta. [...] Oikeesti ajalteltais just, et panostettais niihin yhteisiin asioihin, tää planeetta on se yhteinen asia, se et tääl on viel elämää 300 vuoden päästä.” (nainen, 19)

Edellinen vastaaja oli epäileväinen sen suhteen, ovatko ihmiset todella valmiita muuttamaan toimintatapojaan ympäristötuhon torjumiseksi.

”Ollaanhan me viisaita ja valveutuneita, mut kun me ei vaan haluta. Sehän täs on, se kaikki tietohan on olemassa, kaikki mahdollisuus on olemassa, ne varotusmerkit on ympäriinsä, mutta sitten kuitenkin tässäkin vaihees vielä, kun tiedetään, et mennään viimisiin hetkiin, kun jotain voi tehdä, niin silti sitten sanotaan, et no kun ei me voida, kun sit tää meidän talous vähän niinku romahtaa ja saattaa tulla lama. Niin vältetään mieluummin lama kun se, että kaikki käristytään tänne sitten, kun ei oo enää otsonikerrosta.” (nainen, 19)

Muutamat nuoret kertoivat periaatteessa olevansa huolestuneita ympäristön tilasta. Heidän oli kuitenkin vaikea mieltää ympäristökatastrofi-skenaarioita täysin todellisiksi uhiksi, jotka olisivat todella toteutumassa.

”Sitä mä oon kyllä joskus, kun oon lukenut jostakin, että jotkut ekspertit sanoo, että tulee tapahtumaan joku niinku romahdus tässä. Niin sitten kyllä mä jotenkin ajattelen, että jossakin vaiheessa saattas tulla semmonen niinku todellinen ongelma syntyä siitä. Ja koska niinku väestö myös kasvaa jatkuvasti. Niin sitten ei toisaalta tiedä ikinä sitäkään, että onnettomuuksia siis ydinonnettomuuksia ei. Että saattaisi olla, että tulee viidenkymmenen vuoden aikana. Joten-

kin se tuntuu kuitenkin epätodennäköiseltä. [...] Niin, ei sitä tiedä, että pitäskö nyt jo radikaalisti herätä siihen, koska kyllähän sitä monet ihmiset sen niinku tietää, mutta mä en tiedä, kuinka paljon ihmisiä kuitenkaan pelottaa. Et ei se sillä tavalla mua pelota kuitenkaan. Et sitä jotenkin ajattele, että ...” (nainen, 23a)

”Tai se on niinku mielenkiintosta lukee niitä tutkimuksia ja raportteja [kasvihuoneilmioistä], mitä tulee aina. Et sit kun kattoo, kuka ne on kirjoittanut, et Amerikassa taas jossain tutkinu, et kasvihuoneilmiötä ei oo olemassakaan ja sit seuraavat tutkijat väittää, et se taapahtuu kymmenen vuoden päästä. [...] Mut et se on silleen niinku vaikee jotenkin suhtautua siihen, et mitä siitä sit oikeesti ajattele.” (nainen, 22b)

Vastaajat, jotka suhtautuivat globalisaatioon pääosin negatiivisesti, yhdistivät ilmiön usein laajempaan pessimistiseen visioon. Nämä nuoret kuvasivat usein globalisaatiota markkinavoimien ja talouden projektiksi, joka ei avaa positiivisia tulevaisuusnäkymiä. Huolenaiheina olivat esimerkiksi taloudellisen eriarvoisuuden lisääntyminen, pienien valtioiden itsenäisen päätösvallan heikkeneminen ja ympäristötuhon uhka. Länsimaailman arvojen leviäminen koettiin pikemminkin uhaksi kuin mahdollisuudeksi. Fukuyamalainen ajattelu universaalisesta, läntisen yhteiskuntamallin leviämisen sävyttämästä edistyskertomuksesta ei noussut nuorten globalisaatiota koskevissa näkemyksissä esille.

8.4.5 Mikä ratkaisee tulevaisuuden suunnan?

Immanuel Kant, jonka ajattelu edusti tyypillistä modernin aikakauden käsitystä yhdestä historiasta, katsoi, että ihmisjärjen potentiaali avaa tulevaisuuden suunnattomien mahdollisuuksien kentäksi. Kant korosti kuitenkin, että riittävä vapaus on ehdoton edellytys ihmisjärjen mahdollisuuksien hyödyntämiselle. Siksi riittävän vapauden ta-

kaava kansalaisyhteiskunta oli Kantin mukaan luonnollisin kasvu-
alusta inhimillisen potentiaalin hyödyntämiselle.³⁶³ Yhden historian
ajattelun yhtenä lähtökohtana oli se, että tulevaisuus avautuu vapaiden
mahdollisuuksien kenttänä, jonka rakentamiseen kaikkien yhteiskun-
nan jäsenten oli mahdollista osallistua. Kiintoisa kysymys on, millai-
siksi tämän päivän nuoret arvioivat mahdollisuutensa vaikuttaa kehi-
tykseen, kun kansallisvaltioiden pohjalle rakentuva demokratia näyt-
tää olevan suurten haasteiden edessä todellisen päätösvalan liukues-
sa yhä enemmän valtioiden ulottumattomiin. Yksi tämän tutkimuk-
sen teemahaastattelun aihealueista oli se, millaisten voimien vastaa-
jat arvioivat vaikuttavan eniten siihen, millaiseksi tuleva kehitys koko
maailman tasolla muovautuu. Kysymys nousi yleensä esille globalisaa-
tioneeman käsittelyn yhteydessä. Samassa yhteydessä nuorilta kysyt-
tiin myös sitä, onko tavallisilla ihmisillä heidän mielestään mahdolli-
suuksia vaikuttaa kehityksen suuntaan ja jos on, niin millä tavoin tä-
mä vaikuttaminen tapahtuu.

8.4.5.1 *Epäusko politiikkaa kohtaan: ”raha on se, mikä ratkaisee”*

Globalisaatiosta käydyssä yhteiskunnallisessa keskustelussa on poh-
dittu myös sitä, millaisia toimintaedellytyksiä demokratialla on, jos
kansallisvaltioiden voiman ratkaisevaa heikkenemistä ennakoivat ska-
naariot toteutuvat. Ulrich Beck on käyttänyt riskiyhteiskunnan käsi-
tettä kuvaamaan uudenlaisen jälkimoderniin aikakauteen sisältyviä
valtavia riskejä. Esimerkiksi hallitsemattoman ympäristöuhon kal-
taiset kauhuskenaariot koskettaisivat toteutuessaan koko ihmiskun-
taa. Silti niiden taustalla vahvasti vaikuttava taloudellis-teknologinen
päätoksenteko on tähän asti mielletty epäpoliittiseksi. Beck korostaa,
että kaikki universaaleja riskejä sisältävät ilmiöt tulisi saattaa kansa-
laiskeskustelun piiriin. Tämä voisi Beckin mukaan muodostua uu-
denlaisen universaalien demokratian ytimeksi.³⁶⁴ Myös Anthony Gid-

³⁶³ Kant 1971, 33-50; Kant 1996 51-57.

³⁶⁴ Beck 1999a, 171-173.

dens on pohtinut koko ihmiskuntaa yhdistävän globaalin demokra-tian mahdollisuuksia ja edellytyksiä. Giddensin mielestä ympäristö-tuhon ja hallitsemattoman globaalin kapitalismin muodostama uhka demokratialle vaatii vastavoimakseen aiempaa tiivimpää yhteistyötä. Giddensin mielestä globalisaatio uhkakuvineen voi toimia uudenlai-sen universaalin tietoisuuden kasvualustana, joka loisi samalla maail-manlaajuisen kansalaisyhteiskunnan rakenteita.³⁶⁵ Yksi haastatelluista nuorista pohti, voisivatko uudenlaiset merkitykset alkaa yhdistää ih-misiä kansakuntien välisten raja-aitojen madaltuessa:

”Sitten toisaalta musta näyttää siltä, että tuota, tämmöset kansa-kuntien väliset rajat on hämärtymässä, en tiedä, poistuuko ne ko-konaan, mutta niin... Musta näyttää siltä, että ehkä enemmän täm-mönen samanhenkisyys kuin sama kansallisuus yhdistäisi ihmisiä kumminkin. [...] Ja, se on ehkä turha toive, mutta ihminen kum-minkin tulis vähän paremmaks, että ei tulis tämmösiä mahdottomia joukkomurhia tai mitä historiassa on nyt, että sodat vähenis, en us-ko, että niitä saa loppumaan.” (nainen, 24c)

Douglas Kellnerin mukaan globalisaatiokehitys voi hyvinkin johtaa markkinavoimien ylivaltaan. Tämänäyttypinen kehitys ei kuitenkaan hänen mukaansa ole väistämätöntä. Kellnerin mukaan maailman-markkinoiden hallitseman globalisaation vastavoimaksi voi kehittyä kansalaisjärjestöjen ja yksittäisten kansalaisten muodostamia verkos-toja, jotka käyttävät hyväkseen nopeiden tietoliikenneyhteyksien tar-joamia mahdollisuuksia. Jos tällainen poliittinen toiminta aktivoituu, näköpiirissä saattaa olla lisääntyvän demokra-tian ja tasa-arvon aika-kausi.³⁶⁶ Juha Siltalan mielestä vastareaktiot uusliberalistista globali-saatioideologiaa kohtaan ovat voimistumassa. Hänen mukaansa uus-liberalistit onnistuivat sosialismin romahtamisen jälkeen valtaamaan ”edistyksen”, ”rationaalisuuden” ja ”tieteellisyyden” kaltaiset käsitteet ja valjastamaan ne oman projektinsa tarkoituksiperiä varten. Siltala kat-

³⁶⁵ Giddens 1997, 529.

³⁶⁶ Kellner 2002, 286, 292-293, 301-302.

soo, että epäyhtenäinen globalisaatioliikehdintä on kuitenkin aloittanut näiden yhteiskuntaa muuttavien käsitteiden vähittäisen ”takaisinvaltaamisen”.³⁶⁷

Globalisaatiokeskustelussa varsin yleinen katsantokanta on, että kansallisvaltioiden mahdollisuudet vaikuttaa päätöksentekoon vähenevät ja valta siirtyy yhä enemmän markkinavoimille.³⁶⁸ Monet nuoret suhtautuivat epäillen kansalaismielipiteeseen pohjautuvan politiikan mahdollisuuksiin ohjata ratkaisevalla tavalla kehitystä. Erään haastatellun mielestä poliittiset päättäjät ovat edelleen ainakin periaatteessa keskeisessä roolissa, mutta taloudelliset voimat vaikuttavat yhä enemmän heidän päätöksiinsä.

”No kyllä varmaan poliittiset päättäjät sen aika pitkälti määrittää, mutta varmaa siellä on taloudelliset syyt heillä yhä enemmän politiikan perustana ja jotenkin tämmösenä kantavana voimana. Että varmaan politiikkaa käydään yhä enemmän talouden vaatimuksista ja ehdoista.” (mies, 25)

Helena Helve on pohtinut, onko läntisissä yhteiskunnissa viime aikoina pinnalle noussut individualismin ja itsensä toteuttamisen ihannointi alkanut vaikuttaa laajemmin myös poliitikkojen tapaan hahmottaa omaa tehtäväkenttäänsä. Helve pelkää, että politiikka saatetaan nähdä kasvavassa määrin väylänä oman henkilökohtaisen uran edistämiseksi yhteisen hyvän toteuttamisen sijaan.³⁶⁹ Anthony Giddens asettaa poliitikkoja kohtaan tunnetun epäluottamuksen laajempaan historialliseen viitekehykseen. Hänen mukaansa globalisaatiokehityksen myötä markkinavoimat ovat jo nyt vieneet merkittäväällä tavalla aiemmin kansallisvaltioiden hallussaan pitämää poliittista valtaa. Tämä kehitys ei ole jäänyt huomaamatta myöskään tavallisilta ihmisiltä. Samalla kun kansallisvaltiot ovat menettäneet vaikutusvaltaansa, länsimaiden kansalaiset ovat Giddensin mukaan alkaneet suhtau-

³⁶⁷ Siltala 2004.

³⁶⁸ Ks. esim. Giddens 2001, 446.

³⁶⁹ Helve 2002, 28.

tua yhä epäilevämmiin poliitikkojen kykyyn toimia heidän uskottavina edunvalvojinaan.³⁷⁰ Tämäntyyppinen ajattelu näkyi myös monien nuorten mielipiteissä:

”No kyl varmasti ihmiset ihan yksilötkin [päätöksiin ja tulevaan kehitykseen vaikuttaminen] mut kuitenkin on ne poliittiset päättäjät, joihin vaikuttaa se talous tai se talouselämä. Mä uskon, et se on monienkin poliittisten päätösten jollain tavalla siellä taustalla. Et ei suoranaisesti, mut ainakin jotenkin välillisesti.” (nainen, 24b)

”En mä tiedä, onks se niinku tähän yhteyteen voiks sanoo, mutta niinku tuntuu niin hullulta, että kaikki pyörii isojen lukujen ja muiden ympärillä. Ja sitten se ihmisarvo ja semmonen unohdetaan nykypäivänä kokonaan. Että vaan että, kuinka paljon on tehty tulosta jossain Nokialla ja tämmönen. Niin että se on aika karuu.” (nainen, 26)

”Raha on se mikä ratkaisee tollasissa maailmanlaajuisissa asioissa. Kyl se on, että missä on rahaa niin siellä on myös sitten niitä resursseja pistää pystyyn jotakin. Et niinku kyllä vaikuttaa paljon talouden kehitys mihin suuntaan ollaan menossa.” (nainen, 22c)

”Siis kyllähän raha maailmaa pyörittää, siihen se menee loppujen lopuks.” (mies, 22)

Monissa puheenvuoroissa nousi esille selkeä epäluottamus poliitikkoja kohtaan. Eräs haastateltu kyseenalaisti poliitikkojen moraalin. Hänen mukaansa poliitikkojen motiivina on lähinnä oman henkilökohdaisen edun ajaminen:

”Et mitä Suomessakin on näitä mielenosoituksia ja kirjoituksia, niin ihmetellään, että poliitikoilla... kansanedustajat nostaa kovat rahat, ja Suomessakin on paljon ihmisiä, jotka kärsii ihan oikeasti perus-

³⁷⁰ Giddens 1999, 67-75.

tarpeitten puuttumisesta. Et sellaisissa asioissa tuntuu, et ne ei voi niinku ite ymmärtää. [...] On varmaan poikkeuksia, mutta yleisesti ottaen musta tuntuu, että ne [poliitikot] elelee niin herroiksi, että ne ei pysty ymmärtämään muuta.” (nainen, 23b)

Helena Helveen mukaan 2000-luvun suomalaiset nuoret ovat alkaneet kasvavassa määrin epäillä, että globaalin päätöksenteon takana olevat voimat toimisivat tavallisten ihmisten parhaaksi ylikansallisilla päätöksentekofoorumeilla.³⁷¹ Seuraava nuori pohti globalisaation liik-
keellepanevia ja ohjaavia voimia varsin kyyniseen sävyyn:

”Ensinnäkin nään, että isot yritykset ja semmoset, siis raha, joka pyörii siellä jossain.” (nainen, 22b)

Siltalan mukaan uusliberalistinen ajattelu on levinnyt viime aikoina yhä laajemmin poliittisen päätöksenteon taustaideologiaksi. Päätöksiä tosin perustellaan erityyppisillä talouden ”lainalaisuuksilla”.³⁷² Yhden haastatellun näkemyksenä oli, että taloudelliset tekijät hallitsevat yhä enemmän yhteiskunnallisten päätöksenteon perusteita. Samalla päätöksistä on tullut vaihtoehdottomia ja ikään kuin ylhäältä päin annettuja.

”Mut sit toki tälleen arkipäivän elämässä tuntuu, että monet asiat vaan ylhäältäpäin annetaan. Tällä hetkellä ainakin talous ja säästöt on jotenkin sellanen tosi sellanen tosi päivän puheenaihe. Niin tuntuu etenkin tollasten talousasioiden kohdalla, että ne vaan tulee jostain ylhäältäpäin. Et ollaan menossa taloudellisesti tälläseen ja tälläseen suuntaan.” (nainen, 22a)

Juha Sihvola näkee poliittisen yhteisöllisyyden siksi voimavaraksi, jolla pystyttäisiin pysäyttämään globaalia markkinataloutta jauhamasta ihmisiä, yhteisöjä ja luontoa hajalle. Globalisaation muovaaminen kohti parempaa huomista edellyttäisi kuitenkin Sihvolan mukaan valtioiden

³⁷¹ Helve 2002, 37.

³⁷² Siltala 2004, 361-362.

rajat ylittävää poliittista yhteisöllisyyttä.³⁷³ Antti Hautamäki katsoo, että kiinnostus politiikkaa kohtaan on jälleen lisääntymässä. Hänen mukaansa politiikan paluussa poliittisen toiminnan kenttä nähdään kuitenkin uudella tavalla. Se ei enää rajoitu puolueloimintaan tai parlamentaaristen instituutioiden kautta vaikuttamiseen. Uudelleen virinneessä kiinnostuksessa politiikkaa kohtaan on Hautamäen mukaan tavallaan kysymys politiikan alkuperäisen tehtävän uudelleen löytämisestä: omaehtoisesta vapaasta toiminnasta ja yhteisöllisyyden ylläpitämisestä.³⁷⁴ Beck on puhunut uudesta politisoitumisesta valtioiden depolitisoitumisen kautta: kansallisvaltioiden vallan hiipuessä tilalle nousee uudenlaisia poliittisen toiminnan kenttiä.³⁷⁵ Nuorten puheenvuoroissa perinteistä poliittista vaikuttamista pidettiin yleensä arvokkaana ja tärkeänä asiana. Sen tehokkuutta tosin epäiltiin:

”No, kyllä mäkin aina äänestämässä käyn, mutta en mä koe, että sillä pystys hirveitä tekemään. Toisaalta, jos jättäs käyttämättä nämä vähäisetkin mahdollisuudet, niin sillä voi olla sitten, musta tuntuu, enemmänkin vaikutuksia. Mut et aika paljon pitäis olla aktiivisuutta, että yksittäinen kansalainen pystys vaikuttamaan selkeesti ja silleen havaittavasti.” (mies, 23)

”Mä haluaisin uskoa siihen, mutta jotenkin on menny vähän usko siihen, tai semmonen naivi usko siihen, että aikasemmin mulla ehkä oli semmonen käsitys, että totta kai niinku, et pystyy vaikuttamaan ja äänestäminen on tosi tärkeetä. Ja viel tärkeempää, jos pystyy itse jollakin tavoin osallistua siihen päätöksentekoon niinku konkreettisesti, mutta jotenkin tavallaan se on ehkä muuttunu tosi paljon viimeisten vuosien aikana.” (nainen, 22a)

Edellisten vastaajien puheenvuoroja voi tarkastella myös Anthony Giddensin esittämiä näkemyksiä vasten. Giddensin mukaan länsimai-

³⁷³ Sihvola 2005, 28-30.

³⁷⁴ Hautamäki 2005, 33-34.

³⁷⁵ Beck 1999a, 177-181.

den kansalaiset uskovat edelleen demokratiaan järjestelmänä. Tästä huolimatta epäluottamus poliittisia instituutioita ja päätöksentekijöitä kohtaan näyttää kasvaneen kaiken aikaa. Giddens tulkitsee politiikkaa kohtaan tunnetun epäluottamuksen suoraksi seuraukseksi globalisaatiokehityksestä, joka on siirtänyt kansallisvaltioiden poliittisten instituutioiden valtaa kasvottomille maailmanmarkkinoille. Valtaansa nopeasti menettäneet poliitikot eivät kykene toteuttamaan kansalaisten toiveita.³⁷⁶

Helena Helveen mukaan suomalaisten nuorten asenteissa kollektiivista vaikuttamista kohtaan on tapahtunut selkeä muutos 1980-luvun jälkeen. Helve nostaa esimerkiksi 1980-luvun alun rauhanaatteen, jonka hän katsoo ilmentävän vielä tuolloin vaikuttanutta uskoa kollektiivisen vaikuttamisen voimaan ja rauhanaatteen ”suureen kertomukseen”. Vähitellen ilmapiiiri kuitenkin muuttui ja nuorison huomio on alkanut kohdistua kasvavassa määrin erityyppisiin pienimuotoisiin projekteihin ja oman individualistisen elämäntavan rakentamiseen.³⁷⁷ Ilmiö oli havaittavissa myös monissa tässä tutkimuksessa havaittujen nuorten puheenvuoroissa. Usein ensisijaiseksi ja tärkeimmäksi vaikuttamisen muodoksi nostettiin oman henkilökohtaisen elämän valinnat ja yksilöiden oma toiminta:

”Henkilökohtasesti joo. Mä oon ainakin toistaseks tehny kaikki ratkasuni sen perusteella ja mä uskon sellaseen yksilötason vaikuttamiseen, et sekin et must tulee opettaja niin must se määrittää aika paljon sitä mun elämän valintaa, et mä pääsen vaikuttamaan sillä tasolla ihmisiin ja asioihin ja toisaalta sit omalta kannaltani pystyn.”
(nainen, 19)

”Et kyllä mä uskon, et monta samalla tavalla ajattelevaa sit niinku yhdessä pystyy vaikuttamaan asioihin, mut kyllä se on jokaisen henkilökohtainen sitoutuminen tiettyihin asioihin ja arvoihin. Ja on varmasti monia muitakin, jotka ajattelee samalla tavalla. Et tavallaan

³⁷⁶ Giddens 1999, 67-75.

³⁷⁷ Helve 2002, 20-21.

ensin se henkilökohtainen elämä ja tavallaan sit sen kautta isommassa mittakaavassa” (nainen, 24a)

”No siis ehkä mä näkisin tossa taas sen, että esimerkiksi tietyt kuluttajatottumukset. Et ei vaikka sitten osta riistotuotteita [naurahtaa ironisesti] tai muuta, mut et jotenkin musta tuntuu, et aika pienet mahdollisuudet on sit tehdä oikeata muutosta.” (nainen, 22b)

Eräs vastaaja uskoi, että kansalaisjärjestöjen kautta myös ”pienen ihmisen” ääni voi ainakin jossain määrin nousta esille.

”No kyllä mä uskon, että tämmösten kansalaisjärjestöjen kautta voidaan tämmöstä tarpeeks vahvaa lobbausta taas sitten pienenkin ihmisen asialle saada. Se ei vaan tunnu olevan se kansalaisjärjestöjen lobbaus yhtä voimakasta, niin järjestynyttä ja tehokasta kuin näillä, jotka tekee sitä työkseen, niinku näitten vapaaehtoisvoimien sijasta.” (mies, 24)

Anita Rubinin tutkimat 1990-luvun lopun suomalaiset nuoret suhtautuivat positiivisesti mahdollisuuksiinsa vaikuttaa oman elämässä suuntaan. Sen sijaan nuoret epäilivät vahvasti sitä, pystyvätkö he vaikuttamaan laajempaan kehityskulkuun: areenan laajentuessa kansalliselle tai kansainväliselle tasolle vaikuttamisen mahdollisuuksiin suhtauduttiin yhä skeptisemmin.³⁷⁸ Monet tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret näyttivät suhtautuvan varsin epäillen perinteisen poliittisen toiminnan tehokkuuteen nykymaailmassa. Vaikka poliitikoilla edelleenkin katsottiin olevan vaikutusvaltaa, talouteen liittyvien tekijöiden katsottiin vaikuttavan heidän päätöksiinsä yhä suuremmissa määrin. Toisaalta poliitikkojen katsottiin etääntyneen tavallisten ihmisten arjesta. Useat nuoret katsoivatkin, että realistisimmin kehitykseen voi vaikuttaa esimerkiksi erilaisten kansalaisjärjestöjen ja ennen muuta omien henkilökohtaisten valintojen kautta.

³⁷⁸ Rubin 1998, 133.

8.4.5.2 Perinteiseen poliittiseen vaikuttamiseen luottavat

Beckin ja Beck-Gernsheimin keskeisiä väittämiä on, etteivät poliittiset puolueet ja muut kollektiiviset joukkoliikkeet enää pysty entiseen tapaan vaikuttamaan asioihin. Tähän on heidän mukaansa useita syitä. Muun muassa erimielisyydet siitä, miten globalisaation aiheuttamiin paineisiin tulisi suhtautua ovat johtaneet tilanteeseen, jossa joukkoliikkeet ovat menettäneet sisäistä yhtenäisyyttään. Samalla niiden uskottavuus tehokkaina kansalaisten kollektiivisen tahdon toteuttajina on hiipunut. Ihmiset eivät myöskään enää samaistu entisessä määrin erilaisiin yhteiskuntaluokkiin, jotka alun perin olivat esimerkiksi puolueiden muodostumisen tärkeä perusta. Erityisesti puoluepohjaisesta vaikuttamisesta vieraantuminen koskee nuoria. Nuoret eivät enää näe politiikalla olevan vaikutusta heidän henkilökohtaiseen elämäänsä. Toisaalta puolueet näyttävät olevan voimattomia monia nuoria kiinnostavien, ympäristökysymysten kaltaisten, globaalien haasteiden edessä.³⁷⁹ Tässä tutkimuksessa haastatelluista nuorista osa ilmoitti edelleen uskovansa perinteiseen politiikkaan ainakin yhtenä keskeisen tärkeänä vaikuttamisen muotona. Seuraava nuori arvosti korkealle demokraattista yhteiskuntamallia ja sen suomaa vaikuttamisen mahdollisuuksia:

”Kyllä mä silleen demokratian nään vaikuttamisen keinona. Itte pi-dän kyllä äänestämistä äärettömän tärkeänä vaikuttamisen kanavana. Ja nään, että meidän yhteiskuntamallissa on todella hyvät mahdollisuudet yksilöllä vaikuttaa. Tietysti omasta aktiivisuudesta riip-puen, mut et meillä on paljon kanavia.” (mies, 25)

Yksi haastatelluista korosti, että tavalliset kansalaiset ratkaisevat sen, ketkä asioista loppujen lopuksi päättävät:

”No kyl mä uskon siihen, et tavalliset kansalaiset ja ihmisetkin pys-tyy vaikuttamaan asioihinsa, mutta se vaatii ehkä enemmän työtä.

³⁷⁹ Beck & Beck-Gernsheim 2001, 28-30, 158.

*Mutta ei ne johtajatkaan siellä pallillaan istus ilman kansalaisia.”
(nainen, 23c)*

Myös seuraava vastaaja uskoi, että myös tavalliset kansalaiset voivat halutessaan aidosti vaikuttaa päätöksiin esimerkiksi äänestämällä tai itse poliittiseen toimintaan osallistumalla:

*”Sellasen tavallisen niin sanotun rivikansalaisen on ehkä vaikea sel-
laisia suuria historiallisia muutoksia saada aikaan, mutta kyllä se
kaikki on vaikuttamista: äänestäminen, osallistuminen, se on kaik-
ki vaikuttamista. Jos on todella kiinnostunut, mikä estää lähtemästä
niinku sinne politiikkaan mukaan jollakin tavalla. Että kyllä sinne,
jos sä oikeesti haluat sitä, kyllä sinne pääsee ja sitä kautta vaikutta-
maan.” (mies, 23b)*

Eräs nuori käytti esimerkkinä äänestämisen tärkeydestä vuoden 2002 Ranskan presidentinvaalien tapahtumia. Äärioikeistolaisia näkemyk-
siä edustanut Jean-Marie Le Pen pääsi vaalien toiselle kierrokselle.
Toisella kierroksella Le Pen kuitenkin hävisi selvästi vastaehdokkaal-
leen Jacques Chiracille. Vastaaja piti Le Penin vastaisten äänestäjien
aktivoitumista ja Chiracin voittoa osoituksena siitä, että äänestämällä
voi todella vaikuttaa asioihin:

*”No kyl mä nyt oikeestaan loppupeleissä uskon [demokratiaan],
vaikka se tuntuukin yks oma ääni hirveen pieneltä. [...] Mut kyl sen
taas sitten huomaa, oliko se nyt Ranskassa, kun meinas päästä joku
ääriryhmä, ensimmäisellä äänikierroksella sai hirveesti ääniä. Siellä
oli aika alhainen äänestysprosentti, niin kyllä sitten toisella kierrok-
sella ihmiset alkoi heräillä ja huomaa, mitä on tapahtumassa ja kävi
sitten antamassa omat äänet. Niin kyllä siinä sen sitten näki, että on
sillä oikeesti väliä, että siel käy äänestämässä.” (nainen, 20)*

Osa nuorista näytti siis edelleen uskovan perinteiseen poliittiseen vai-
kuttamiseen. Tämänkaltainen katsantokanta ei kuitenkaan ole itses-
tänselvyyttä, se ei tule ikään kuin verenperintönä. Osa nuorista suh-

tautuu erittäin epäillen perinteiseen politiikkaan vaikuttamisen keinona. Beck ja Beck-Gernsheim varoittavat kuitenkin vetämästä yhtäläisyysmerkkiä individualisoitumisen ja politiikasta kiinnostamattomuuden välille. Politiikka ei heidän mukaansa ole tekemässä kuolemaa. Sen sijaan käsitykset siitä, mikä on poliittista, ovat heterogenisoitumassa voimakkaasti.³⁸⁰ Perinteinen käsitys positiivisesta modernisaatiosta on pohjautunut osaltaan siihen, että todellisuutta voidaan muokata ja rakentaa yhteiskunnallisessa ohjauksessa. Osa tässä tutkimuksessa haastatelluista nuorista näytti epäilevän vahvasti tällaisen ohjauksen tehokkuutta tulevaisuudenhaasteiden kohtaamisessa.

TAULUKKO 1. Tutkimuksen lähtökohtana olevat erilaiset historian hahmottamismallit

	Historian osa-alue		
Erilaiset historian selitysmallit	<i>Kansallinen historia</i>	<i>Maailmanhistoria</i>	<i>Historian lipunkantaja</i>
<i>Suuret kertomukset</i>	edistys- ja modernisaatioker-tomus	edistys- ja modernisaatioker-tomukset	länsimainen modernin projekti
<i>Moniperspek-tiivinen näkökulma</i>	myös luokka- ja ryhmäkantaisten näkökulman esilletuominen	ei yhtä suurta kertomusta menneisyyttä mahdollisuus tarkastella lukuisista näkökulmista ja lähtökohdista	kilpailevat toimijat unohdettujen rooli
<i>Postmodernismi</i>	monet pienet kertomukset	ei suurta kertomusta epäily historian narratiiveja kohtaan	mahdollisuus lukemattomiin lähestymistapoihin

³⁸⁰ Beck & Beck-Gernsheim 2001, 169.

TAULUKKO 2. Historiatietoisuuden erilaiset orientaatiot tutkimustulosten mukaan

	Kansallinen historia	Maailman-historia	Yksilöllisyys/ yhteisöllisyys
Menneisyys	edistysprojekti hahmottomuus	edistysprojekti (lähinnä länsimaissa) epätasa-arvo, kontingenssi	yhteisöllisyys ja kollektiiviset projektit
Tulevaisuus	muuttumattomuus epävarmuus	konfliktit ja epävarmuus visioton länsimaisuuden eteneminen	henkilökohtainen projekti ja ”oman onnensa seppä”-ajattelu

9 KOKONAISARVIO JA POHDINTA

9.1 Onko yhden historian lähtökohdilla merkitystä nuorten historiatietoisuudessa?

Tässä luvussa käydään läpi haastatteluissa esille nousseita merkitysluokkia ja tuodaan esille merkitysten eroavaisuuksia sekä merkityksissä esiintyneitä yhtenäisiä tendenssejä. Tutkimustulosten esittelyn yhteydessä pohditaan myös sitä, missä määrin tutkimushenkilöiden ajattelu pitää sisällään tämän tutkimuksen tärkeän teoreettisen käsitteen, yhden historian, elementtejä. Samalla pyritään antamaan vastauksia myös muihin luvussa 7 määriteltyihin tutkimuskysymyksiin. Tämän-tyyppisessä kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei ole mahdollista saada suoraan yleistettävissä olevia tutkimustuloksia. Koska erilaiset ympäröivää todellisuutta koskevat käsitykset syntyvät sosiaalisessa kanssakäymisessä, tutkimustulosten voidaan ajatella heijastelevan kuitenkin myös laajempaa sosiaalista todellisuutta.

9.1.1 *Historian merkitys ajattelun osa-alueena ja samaistumiskohteena*

Tutkimuksessa haastatellut nuoret määrittelivät yleensä historian merkityksen omalle ajattelulleen huomattavasti laajemmin kuin pelkästään tiedoksi menneestä. Historian olemus miellettiin lineaarisek-

si erilaisia aikatasoja yhdistäväksi tiedonalaksi. Käsitys siitä, että historia on esimerkiksi nykyisyyden ymmärtämisen keskeisen tärkeä väline nousi haastatteluissa selkeästi esille. Monet tutkimushenkilöt viittasivat myös historian tulevaisuusaspektiin: jo tapahtuneen katsottiin avaavan näköaloja tulevan kehityksen vaihtoehtojen puntarointiin. Nuoret puhuivat myös historiallisen tiedon kautta avautuvasta kokonaiskuvasta maailmasta ja sen ilmiöistä. Tutkimushenkilöiden käsitys historian olemuksesta näytti siis olevan lähtökohtaisesti varsin lähellä modernin aikakauden yhden historian ajattelua: yhden historian keskeisiin lähtökohtiin kuuluu ajatus historiasta näennäisesti irrallisia ilmiöitä ja ajan tasoja osaksi suurempaa kokonaisuutta yhdistävänä tiedonalana.

Haastatteluista erottui myös ryhmä, jolle historia tiedonalana oli jäänyt etäiseksi ja jollain tapaa hahmottomaksi. Nämä nuoret kertoivat kaipaavansa parempaa kokonaiskuvaa menneisyydestä. Kokonaiskuvan kaipuu viittaa toisaalta siihen, että nämäkin nuoret olettavat historian olevan enemmän kuin pelkkä irrallisista tapahtumista koostuva tilkkutäkki. Taustaolettamana näyttäisi tässäkin tapauksessa olevan, että historiasta voidaan hahmottaa kokonaisuuksia, joissa erilliset tapahtumat ovat nivottavissa osaksi jotain suurempaa.

Yhden historian ajattelussa historia muodostaa tarinan, jolla on selkeä suunta. Historia ja siinä nähdyt suuret kehityskertomukset on modernilla aikakaudella valjastettu myös tärkeiksi kollektiivisten identiteettien lähteeksi. Esimerkiksi Yhdysvalloissa kansallisen identiteetin keskeisenä lähtökohtana on ollut näihin päiviin asti kertomus historiassa tapahtuneesta vapauden ja edistyksen voittokulusta.³⁸¹ Viime aikaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa, jota on käyty muun muassa globalisaatioteeman pohjalta on kuitenkin esitetty arvioita, joiden mukaan kansakuntien identiteettien perusta on murrosvaiheessa. Ajatuksen lähtökohtana on, että historian suuret kertomukset ovat ratkaisevalla tavalla menettämässä relevanttiuttaan ja uskottavuuttaan modernin aikakauden vaihtuessa jälkimoderniksi.

³⁸¹ Ks. esim. Barton & Levstik 2004, 167–169.

Ahosen *Historiaton sukupolvi?* -tutkimuksessa ilmeni, että tuolloin haastatellut nuoret samaistuivat varsin voimakkaasti sotien muistoon. Toisaalta Ahonen totesi, että seuraavien sukupolvien avainkokemukset olivat välittyneet varsin ohuina ja hahmottomina 1990-luvun nuorille.³⁸² Myös tässä tutkimuksessa oli havaittavissa, että sotasukupolven seuraavien sukupolvien avainkokemukset eivät juurikaan olleet nousseet historiallisen samaistumisen kohteiksi.”

Sen sijaan taistelevan kansakunnan kertomus oli säilyttänyt elinvoimaisuutensa monien nuorten silmissä. Taistelevan Suomen muistoon samaistujat olivat yleensä kuulleet sodasta suoraan isovanhemmiltaan, tai nuorten omat vanhemmat olivat välittäneet vanhemmilta sukupolvilta kuulemaansa muistelupuhetta. Monille haastatelluille sota-ajan tapahtumat merkitsivät kiitollisuudenvelkaa maata puolustaneille sukupolville ja toisaalta oman elämän sijoittamista historialliseen jatkumoon.

Osa tässä tutkimuksessa haastatelluista nuorista näytti kuitenkin pitävän ajatusta suuriin kansallisiin kertomuksiin samaistumisesta itselleen vieraana. Haastateltujen joukossa oli myös niitä, joille ajatus menneisyydestä samaistumisen kohteena tuntui ylipäättään etäiseltä. Vaikka valtaosa tutkimushenkilöistä oli kuullut esimerkiksi Suomen käymiin sotiin liittyvää muistelupuhetta, läheskään kaikki eivät pitäneet sota-aikaa itselleen kovin merkityksellisenä samaistumisen kohteena. Sota-aika koettiin näiden nuorten parissa ajallisesti kaukaiseksi ja tuon ajan ihmisten elämään samaistuminen hankalaksi. Suurten kertomusten sijaan muutamat nuoret kertoivat löytäneensä samaistumiskohteita erityyppisistä mikrohistorian ilmiöistä, kuten paikallis-historiaan tai tietyn väestöryhmän elämään liittyvistä kertomuksista.

Historian suuriin kertomuksiin samaistuminen ja mikrohistorian ilmiöiden nostaminen oman identiteetin lähteeksi eivät toisaalta välttämättä olleet toisiaan pois sulkevia tapoja hahmottaa menneisyyttä. Monet vastaajat, jotka samaistuivat suuriin kansallisiin kertomuksiin pitivät myös esimerkiksi perheensä ja sukunsa historiaa tärkeinä omalle identiteetilleen. Näille nuorille mikro- ja makrohistorian il-

³⁸² Ahonen 1998, 170-171.

miöt nivoutuivat yhteen. Haastatellut saattoivat esimerkiksi kertoa tuntevansa ylpeyttä siitä, että omat isovanhemmat olivat osallistuneet sotaan ja taistelleet Suomen vapauden puolesta. Samalla heille oli välittynyt tunne siitä, että oman perheen ja myös oman henkilökohtaisen elämän historia nivoutuu osaksi suurempaa, koko Suomea koskevaa kertomusta.

Se, että esimerkiksi taistelevan Suomen muistoon samaistuminen tuntuu osalle tässä tutkimuksessa haastatelluista vieraalta, voidaan selittää osittain tapahtumien ajallisella etäisyydellä. Yli kuuden vuosikymmenen takainen Suomi ja tuon ajan elämismaailma voi tuntua vieraalta ja kaukaiselta, vaikka perhepiirissä olisikin kuultu aikakauden kokeneiden muistelupuhetta.

Se millaisena yksilöt ja yhteisöt hahmottavat menneisyyden luonteen, on toisaalta sidoksissa kulloinkin vallitsevaan yhteiskunnalliskulttuuriseen tilanteeseen, kuten Ahonen huomauttaa.³⁸³ Kollektiivistien projektien sijaan nykyisessä diskurssissa korostuvat esimerkiksi talouden merkitys ja kullekin yksilölle lankeava vastuu omasta hyvinvoinnistaan. Muistamisella on myös tulevaisuusulottuvuus. Se mitä nostamme esille menneisyydestä heijastelee myös odotuksiamme tulevan suhteen. Samaistumattomuus kansalliseen suurkertomukseen saattaa viitata siihen, että osa nuorista ei hahmota tulevaisuutta kansakunnan kertomuksen tarjoamassa kollektiivisessa viitekehyksessä, koska sen ja nyky maailman todellisuuden välille on kasvanut ammottava aukko. Jos tulevaisuudessa ei nähdä suuria kansallisia projekteja, niihin ei samaistuta välttämättä myöskään menneisyyden osalta.

Tilannetta voidaan tarkastella myös vielä laajemmasta globaalista perspektiivistä. Kansallisiin kertomuksiin samaistuminen ei enää välttämättä tule ikään kuin verenperintönä. Giddens on käyttänyt termiä ”identiteettien maailmanmarkkinat”. Tällä hän viittaa globaalin aikakauden sähköisten viestimien tuottamaan informaatiomassaan, joka antaa rajattomasti mahdollisuuksia erilaisten identiteettien valitsemiseen ja yhdistelemiseen.³⁸⁴

³⁸³ Ahonen 1998, 24-25.

³⁸⁴ Giddens 1999, 13,43; Giddens 1991, 4-5; Giddens 1990, 64-65.

Stuart Hallin mukaan globalisaation ja sen kautta avautuvan informaatiotulvan vaikutus on kahtalainen. Osa ihmisistä vieraantuu kovaa vauhtia suurten kansallisten kertomusten kaltaisista metanarratiiveista kun taas osa samaistuu entistä voimakkaammin traditioita ja kansallista yhtenäisyyttä korostaviin identiteetin lähteisiin.³⁸⁵ Tässä tutkimuksessa haastatelluista nuorista löytyi sekä Hallin kuvaamia traditionalisteja että niitä, joille historian suuret kansalliset kertomukset eivät merkinneet itsestään selvää samaistumisen lähdettä.

9.1.2 *Historian olemus ja menneisyyden metanarratiivit*

Yhden historian teoriaan kuuluu keskeisesti ajatus historiasta edistykseen ja kehityksen näyttämönä. Ajatus ei ollut tutkimushenkilöille vieras, kun tarkastelun kohteeksi nostettiin jo tapahtunut historia. Tämä kävi ilmi, kun nuoria pyydettiin kertomaan käsityksiään Suomen ja maailmanhistorian kehityksen yleispiirteistä ja luonteesta. Suomen kehitystä sotien jälkeisestä ajasta nykypäivään kuvattiin varsin selkeänä modernisaatio- ja edistyskertomuksena. Osa haastatelluista tosin koki kokonaiskuvan muodostamisen aiheesta hyvin hankalaksi. Yleensä vastauksissa nousi esille Suomen nopea nouseminen sodan jälkeisestä köyhyydestä osaamisen ja koulutuksen kärkimaiden joukkoon. Myös aineellisen elintason katsottiin nousseen nopeasti aina nykypäiviin asti. Lama-aika nousi esille haastatteluissa, mutta sen jälkeen myönteisen kehityksen koettiin jatkuneen. Tutkimushenkilöiden käsitys Suomen sotien jälkeisestä noususta perustunee osaltaan koulun tarjoamaan historianopetukseen. Esimerkiksi elinkeinorakenteen nopeaa muutosta ja hyvinvointivaltion rakentamista käsitellään sekä peruskoulussa että lukion kaikille opiskelijoille yhteisellä *Suomen historian käännekohtia* -kurssilla. Toisaalta monet nuoret olivat kuulleet vanhempiensa ja isovanhempiensa muistelupuhetta muutaman vuosikymmenen takaisen Suomen olosuhteista ja silloisista vaatimattomista aineellisista lähtökohdista.

³⁸⁵ Hall 1999, 69-70.

Suomen modernisaatiokertomusta ei kuitenkaan nähty yksiselitteisen positiivisena. Monet haastatellut katsoivat, että aineellisen elintason nousun myötä on myös menetetty arvokkaita asioita. Erityisesti nuoret viittasivat tässä yhteydessä yhteisöllisyyden vähenemiseen ja egoismin lisääntymiseen. Ihmisten katsottiin olevan aiempaa enemmän oman onnensa nojassa.

Haastatteluissa esille noussutta yhteisöllisyyden kaipuuta voidaan peilata esimerkiksi viime aikojen sosiologiseen keskusteluun yksilöllistymisestä ja postmodernin maailman muuttuvista sosiaalista suhteista. Postmodernin sosiaalisuuden on arvioitu eroavan modernista sosiaalisuudesta siinä, ettei se enää ole minkään ”totalisoivan periaatteen” jäsentämä, kuten yhteiskuntaluokat ovat.³⁸⁶ Hoikkala ja Roos käyttävät käsitettä heikon sitoutumisen kulttuuri nyky-Suomen mentaalista maisemaa kuvatessaan. Uudenlaisessa Suomessa perinteiset instituutiot ja arvot eivät enää säätele elämäntapaa samalla tavalla kuin vielä muutama sukupolvi sitten. Yksilöt määrittelevät kasvavassa määrin itse oman elämäntapansa ja omat arvonsa. Toisaalta erilaiset velvoitteet sitovat ihmisiä paljon heikommin kuin aikaisemmin. Yksilöllistyminen luo Hoikkalan ja Roosin mukaan jalansijaa myös egoisille ja itsekkyydelle.³⁸⁷ Ilkka Tuomen mukaan yhteisöjen tilalle arvojen tuottajiksi ovat nousseet enenevässä määrin markkinoinnin ja mainonnan koneistot. Arvot eivät ole enää luonteeltaan staattisia vaan uusiutuvat ja muuttuvat jatkuvasti.³⁸⁸

Tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten suhtautuminen kaikkien yhteiskunnan jäsenten jakamien arvojen vähenemiseen näyttäytyi jossain määrin ristiriitaisena. Toisaalta nuoret näyttivät arvostavan sitä, että yksilöillä on varsin vapaasti mahdollisuus tehdä omaa elämänsä koskevia valintoja ja rakentaa oma yksilöllinen elämäntapansa. Toisaalta individualisoitumiskehitys ja traditioiden hiipuminen näyttivät herättäneen myös epävarmuutta: monet nuoret näyttivät kaipaavan kollektiiviselle identiteetilleen voimakkaampia tukipi-

³⁸⁶ Alapuro 2000, 103.

³⁸⁷ Hoikkala & Roos 2000, 25-26.

³⁸⁸ Tuomi, 2005, 143-144.

lareita. Samalla he peilasivat nykyisyyttä menneeseen, jossa yhteisöllisyyden rooli oli heidän mielestään ollut voimakkaampi.

Bauman näkee identiteettejä kohtaan tunnetun kiinnostuksen taustalla nimenomaan turvallisuudentunteen järkkymisen. Suurten ismien ja edistyskertomusten vetovoima ja uskottavuus on hänen mukaansa heikentynyt dramaattisesti.³⁸⁹ Giddensin mukaan emme enää elä itsestäänselvyyksien maailmassa, jossa identiteettejä saatettiin rakentaa yhteiskuntaluokkien kaltaisille kollektiivisille merkityslähteille. Uudessa jälkimodernissa maailmassa identiteetit tulee muodostaa itsenäisemmin ja yksilöllisemmin.³⁹⁰

Nuorten näkemykset yhteisöllisyyden vähenemisestä ja individualismin lisääntymisestä heijastelevat luultavasti myös turvattomuutta, jonka taustalla on talouden reunaehtojen nousu yhteiskunnallisen todellisuuden keskeiseksi hahmottamistavaksi. Laman jälkeisen Suomen yhteiskuntapoliittisessa diskurssissa on korostettu markkinatalouden mekanismien ulottamista yhä laajemmalle yhteiskunnan eri alueille. Samalla hyvinvointivaltion rakenteiden mielekkyys on kyseenalaistettu. Yhteiskunnan ylläpitämien turvaverkkojen harveneminen on lisännyt yksilöiden omaa vastuuta henkilökohtaisesta selviytymisestään. Kilpailun korostaminen ja esimerkiksi hyvinvointivaltioon kohdistuvat leikkaukset ovat saaneet yksilöt todennäköisesti suhtautumaan aiempaa epäilevämmiin kollektiivisten instituutioiden antamaan turvaan.

Ajatus yksilöiden suuresta vastuusta oman elämänkulkunsa ohjaajina näkyi varsin selkeästi myös tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten asenteissa. Monet nuoret tosin kuvailivat tätä myös suurena mahdollisuutena. Haastatellut toivat usein esille ajatuksen siitä, että oman henkilökohtaisen elämän tavoitteiden saavuttaminen on mahdollista, jos vain yrittää riittävästi. Tällainen ajattelu jättää toisaalta huomioimatta, että ihmisen toiminnan puitteilla on aina laajempi yhteiskunnallinen viitekehys. Lisääntyvien valintojen mahdollisuuden

³⁸⁹ Bauman 1996, 162-163.

³⁹⁰ Giddens 1999, 67-75.

tuleminen lähes kaikkien nuorten ulottuville ei luonnollisestikaan ole historiallinen itsestäänselvyys, vaan tietyn kehityksen tulos.

Tutkimushenkilöiden käsityksissä nykyaikaa leimaavasta yltiöindividualismista ja itsekkäiden nuorten sukupolvesta voidaan toisaalta nähdä myös yhtymäkohtia kommunitaristiseen yhteiskuntakritiikkiin. Kommunitaristit ovat esittäneet, että materiaallisen hyvinvoinnin kasvun ohella länsimaissa on lisääntynyt samalla myös henkinen köyhtyminen. Vapaan markkinatalouden luonne korostaa materiaalisia arvoja ja kilpailua lisäten vieraantuneisuuden tunnetta. Erityisesti nuoremmat sukupolvet ovat kommunitaristien mukaan etäännyneet aiemmista yhteisistä arvoista. Tilalle on noussut korostunut oman edun tavoittelu.

Tutkimushenkilöiden käsityksiä historian suurista kertomuksista selvitettiin myös tiedustelemalla heidän näkemyksiään koko maailmaa koskevasta historiallisesta kehityksestä viimeisen noin sadan vuoden ajalta. Monien nuorten käsityksistä nousi esille, aivan kuten Suomenkin osalta, klassisten edistyskertomusten piirteitä. Historialliselle kehitykselle ominaisiksi piirteiksi katsottiin esimerkiksi ihmisoikeuksien ja luonnontieteiden kehittyminen sekä aineellisen elintason nousu. Kehityksen katsottiin kuitenkin olleen luonteeltaan monessa suhteessa ristiriitojen ja eriytymisen sävyttämää. Modernisaatiota ja kehitystä ei yleensä pidetty universaaleina ilmiöinä, vaan niiden katsottiin koskeneen pääasiassa teollistuneita länsimaita. Monet tutkimushenkilöt kiinnittivät tässä suhteessa huomiota samaan ristiriitaan, joka on noussut esille modernisaatiosta käydyssä tieteellisessä keskustelussa. Jos historian oletetaan olevan yksi ja modernisaation muodostavan historian suuren käsitteellistymisen, miksi ”modernin automatiikka” ei ole käynnistynyt läheskään kaikissa osissa maailmaa?³⁹¹

Haastatteluista nousi selkeästi esille käsitys siitä, että kehityksen tulisi koskea kaikkia ja että lännen tulisi kantaa vastuunsa myös muista. Tämä näkökulma pitää tavallaan sisällään universaalien yhden historian ajatuksen. Vaikka toteutunut historia ei ole ollut yhtenäisen suuren edistyskertomuksen viitekehykseen sopivaa, tutkimushenkilöt

³⁹¹ Ks. esim. Viikari 1995, 399.

näyttivät ajattelevan, että näin olisi kuitenkin tullut olla. Se, millainen tämä suuri kertomus on ja kenen ehdoilla se tapahtuu, ei kuitenkaan ollut itsestään selvää. Yhden historian ajattelussa edistyksen ja kehityksen ajateltiin tapahtuvan nimenomaan länsimaiden johtamana ja niiden edustamien arvojen pohjalta. Monilla nuorilla näytti kuitenkin olevan varsin epäilevä käsitys siitä, pystyykö länsimaissa toiminut modernisaatio tarjoamaan mielekkäitä vastauksia universaalilla tasolla. Länsimaisen talousmallin ja kulutuskulttuurin katsottiin levittessään voivan aiheuttaa myös vakavia ongelmia esimerkiksi maapallon ekosysteemin kestävyydelle.

Tutkimushenkilöt näkivät länsimaiden historiallisen roolin monessa suhteessa ristiriitaisena. Länsimaiden katsottiin yleensä toimineen erittäin merkittävässä roolissa historiallisen kehityksen muovajina. Muutamat tutkimushenkilöt kuvailivat lännen historiallista roolia edistysaatteen hengessä. Heille länsi edusti kehitystä ja edistystä. Yleensä länsimaiden roolia ei kuitenkaan nähty näin yksiselitteisenä. Vastaaajat liittivät länsimaiden toimintaan demokratian leviämisen kaltaisia, myönteisiksi koettuja ilmiöitä, mutta nostivat esille myös arveluttavampia puolia. Esimerkkinä länsimaiden kielteisestä vaikutuksesta historiaan nostettiin esille erityisesti siirtomaa-aika ja sen tuhoisat seuraukset. Lännen katsottiin myös usein ajaneen etujaan häikäilemättömästi ja muiden oikeuksia polkien.

Toisaalta nuoret näyttivät arvostavan monia keskeisiä läntisiä arvoja ja yhteiskunnallisia lähtökohtia. Oman kulttuuripiirimme sisällä niiden pohjalle katsottiin rakennetun toimivia yhteiskuntajärjestelmiä. Demokratia yhdistettynä tasa-arvoisuuteen ja ihmisoikeuksiin on taannut kansalaisten tasa-arvon. Läntisen mallin universaaliin yleispätevyyteen suhtauduttiin sen sijaan huomattavasti epäilevämmiin. Valtaosa nuorista katsoi, ettei länsimaiden edustamia näkemyksiä tulisi missään nimessä pitää itseisarvoina, joiden leviäminen merkitsee aina positiivista muutosta. Esimerkiksi läntisen demokratiamallin universaalien toimivuuteen suhtauduttiin yleisesti varsin epäillen. Erityisen kriittisesti nuoret suhtautuivat läntisen maailmankatsomuksen aggressiiviseen levittämiseen. Monet vastaajat nostivat esille myös individualismin ja tehokkuusajattelun leviämisen muodostaman uhan

länsimaiden ulkopuolisille, yhteisöllisyyttä korostaville, kulttuureille. Tässäkin yhteydessä monet nuoret kritisoivat läntisen kulttuurin kohuttomana pitämäänsä yksilökeskeisyyttä. Nuorten näkemyksissä individualismin nimeen vannovasta länsimaailmasta ja yhteisöllisyyttä korostavista lännen ulkopuolisista kulttuureista oli hahmotettavissa samantapainen jännite kuin menneiden aikojen yhteisöllisen Suomen ja egoistisen nyky-Suomen välillä. Kehityksen katsottiin tuoneen mukanaan henkistä pahoinvointia: menneisyyden ja traditionaalisemmiksi koettujen kulttuureiden katsottiin sen sijaan edustavan menetettyä yhteisöllisyyttä ja turvallisuutta.

Monet nuoret ulottivat läntisen maailmankuvan universaalisuuden kyseenalaistamisen myös tapaamme hahmottaa historiaa ensisijaisesti ja korostetusti oman kulttuurimme näkökulmasta. Ero yhden historian lähtökohtiin oli tässä suhteessa huomattava. Ajatus länsimaiden itsestään selvästi ja perustellusti johtamasta historiallisesta kehityksestä ei juurikaan noussut esille. Sen sijaan monissa puheenvuoroissa esimerkiksi koulun historianopetuksen katsottiin korostaneen liikaa länsimaiden ja yleensäkin historian voittajien näkökulmaa. Nuorten ajattelussa oli havaittavissa selviä yhtymäkohtia postkolonialistiseen ajatteluun, jossa läntisen historiankirjoituksen on katsottu todellisuuden kuvaamiseen sijaan pyrkineen vahvistamaan kuvaa lännen itsestään selvästi johtamasta maailmasta. Tässä suhteessa tutkimushenkilöiden ajattelu näyttikin etääntyneen kauaksi universaalin yhden historian näkökulmasta, jossa korostuu läntisen kulttuuripiirin asema historiallisen kehityksen tiennäyttäjänä ja edelläkävijänä.

9.1.3 *Tulevaisuudennäkymät*

Tutkimushenkilöt hahmottivat yleisesti Suomen lähimenneisyyden edistys- ja modernisaatiokertomukseksi. Viime aikoina edistyskertomukseen on kuitenkin sekoittunut ikävä sivumaku. Monet nuoret katsoivat lisääntyvän individualismin ja egoismin alkaneen kasvavassa määrin leimata nyky-Suomen henkistä ilmapiiriä. Vaikutelma eräänlaisesta katkoksen kokemuksesta vahvistuu tarkasteltaessa tutkimushenkilöiden näkemyksiä Suomen tulevaisuuden suhteen. Suomen tu-

leva kehitys vaikutti monista nuorista epävarmalta ja erilaisten uhkien sävyttämältä. Erityisen voimakkaasti esille nousivat erilaiset taloudelliseen kehityksen liittyvät uhkakuvat. Tyypillisiä olivat esimerkiksi pelot taloudellisen eriarvoisuuden lisääntymisestä ja hyvinvointivaltion vähittäisestä rapautumisesta.

Kaikki nuoret eivät tosin nähneet tulevaisuutta erityisen pessimistisessä valossa. Osa haastatelluista katsoi, ettei tulevaisuudessa ole odotettavissa suuria muutoksia nykyisin vallitsevaan tilanteeseen nähden, asiat tulevat pikemminkin säilymään suurin piirtein ennallaan. Huomionarvoista on, ettei nuorten tulevaisuuden kehityslinjoja hahmotelleissa näkemyksissä juurikaan noussut esille vallitsevaa todellisuutta aktiivisesti muokkaamaan pyrkiviä suuria yhteiskunnallisia projekteja. Haastatelluista ei myöskään noussut esille näkemyksiä, joissa olisi viitattu esimerkiksi viime aikaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa esille nousseisiin prekariaatti-teemoihin. Opettajiksi opiskelevat nuoret eivät näyttäneet samaistavan itseään epävarmojen tulevaisuudennäkymien leimaamien akateemisten pätkätyöläisten joukkoon. Pikemminkin omia henkilökohtaisia tulevaisuudennäkymiä pidettiin varsin turvattuina. Suomalaisten opettajien yhteiskunnallinen orientoituminen tai pikemminkin sen puute on noussut esille myös viime aikaisessa kansalaisvaikuttamis-keskustelussa. Pekka Räihän mukaan opettajiksi opiskelevien prototyyppi on luonteeltaan pikemminkin aktiivinen opiskelija tai suorittaja kuin yhteiskunnallinen vaikuttaja. Hänen mukaansa opettajankoulutuksessa ei panosteta riittävästi kriittisen yhteiskunnallisen ajattelun kehittämiseen.³⁹²

Myös tutkimushenkilöiden näkemykset koko maapalloa koskevan tulevaisuuden osalta heijastelivat monessa suhteessa tietynlaista viisiottomuutta. Tulevaa ei tarkasteltu koko ihmiskuntaa koskevana suurena kertomuksena ainakaan yhden historian ajattelun tarkoittamassa mielessä. Jos kehityksessä nähtiin suuri universaali kertomus, se liitettiin johonkin ympäristötuhon tai eriarvoistavan markkinatalouden leviämisen kaltaiseen pessimistiseen visioon. Ajatus länsimaista tulevan kehityksen itsestään selvinä arvojohtajina vaikutti nuorista vieraalta.

³⁹² Räihä 2006, 230.

Tutkimushenkilöt suhtautuivat varsin kriittisesti länsimaisuuden leviämistä ja levittämisyarkimyksiä kohtaan. Erityisesti Yhdysvaltain toimintaa kohtaan suunnattu arvostelu leimasi nuorten näkemyksiä. Tätä selittänee osaltaan tutkimushaastattelujen aikainen maailmantilanne. Yhdysvaltain johtamaa Irakin sotaretkeä ja Saddam Husseinin kukistamista ei seurannutkaan demokratian riemumarssi, vaan maan tilanne näytti kehittyvän yhä kaoottisempaan suuntaan.

Monet nuoret katsoivat toisaalta länsimaisuuden jonkin asteisen leviämisen maapallolla olevan tulevaisuudessa melko todennäköistä. Tätä kehityskulkua ei kuitenkaan yleensä liitetty jonkin positiivisen metanarratiivin muodostamaan viitekehykseen. Nuorten näkemyksistä olikin vaikeaa löytää fukuyamalaista uskoa läntisen järjestelmän universaaliin ylivoimaisuuteen vapauden ja ihmisarvon takaajana. Monet vastaajat pitivät sen sijaan todennäköisenä, että länsimaisuudelle tulee kehittymään ajan oloon myös merkittäviä vastavoimia. Tulevaisuus avautuikin monille nuorille suurten valtablokkien välisen kilpailun ja vastakkainasetteluiden maailmana. Erityisen selkeästi tutkimushenkilöiden puheessa nousi esille pelko islamin ja lännen välisen vastakkainasettelun syventymisestä. WTC-iskut ja niiden jälkeen käynnistynyt terrorisminvastainen sota näyttivät vaikuttaneen osaltaan siihen, että niin monet vastaajat arvioivat tulevaisuutta tavalla, joka muistutti huntingtonilaista skenaariota kulttuurien konfliktista. Nuorten tuntema pessimismi yleisiä tulevaisuudennäkymiä kohtaan ei toisaalta ole pelkästään viime vuosien maailmantapahtumiin liittyvä ilmiö. Esimerkiksi Anu Mikkosen tutkimus nuorten tulevaisuuskuvista vuosituhatosen vaihteessa antoi samansuuntaisia tuloksia: nuoret näkevät tulevaisuudessa paljon uhkakuvia.³⁹³

Haastatteluista voimakkaasti esille noussutta yhteisöllisyyden kaipausta voidaan tarkastella myös eräänlaisena menneisyysnostalgiana. Muutamien vuosikymmenien takaisen Suomen näkeminen turvallisena yhteisöllisyyden tyyssijana saattaa heijastella paitsi nuorten vanhempien ja isovanhempien muistelupuhetta, niin myös tulevaisuutta kohtaan tunnettua epävarmuutta ja pelkoa. Samantapainen asetelma

³⁹³ Mikkonen 2000, 200–203.

oli havaittavissa myös nuorten puheesta, joka koski länsimaiden ulkopuolista maailmaa. Kolmannen maailman positiiviseksi koettu yhteisöllisyys kuvattiin joksikin, jonka me länsimaissa olemme menettäneet. Turvallinen yhteisöllisyys miellettiin kulttuurissamme taakse jääneeksi menneisyydeksi, individualismi ja tehokkuusajattelu nyky päivää leimaaviksi tendensseiksi. Luokanopettajaopiskelijoiden keskuudessa havaittu yleinen asenneilmasto voi osaltaan selittää tutkimushenkilöiden menneisyyden yhteisöllisyyttä nostalgisessa sävyssä kuvailevia näkemyksiä. Räihän mukaan tietynlainen konservatiivisuus ja mallikansalaisuuden ihanne ovat edelleen varsin yleisiä opettajiksi opiskelevien keskuudessa. Opettajiksi eivät Räihän mukaan useinkaan hakeudu perinteisiin näkemyksiin kriittisesti suhtautuvat yksilöt.³⁹⁴

Tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret eivät juurikaan pohtineet entisaikojen positiiviseksi kuvaamansa yhteisöllisyyden mahdollisia varjopuolia nykyajan yksilökeskeistä elämäntapaa suomiessaan. Tutkimushenkilöiden käsitykset menneisyydestä turvallisena yhteisöllisyyden tyyssijana voi heijastella myös kaipuuta ”vanhoihin hyviin aikoihin”, jolloin yhteisesti hyväksytyt normit säätelivät elämänkulkua nykyistä enemmän ja auktoriteettisuhteet olivat selkeämpiä.

Menneisyysnostalgian taustalla voidaan toisaalta nähdä myös laajempia, koko läntisen ajattelutavan muutokseen liittyviä tendenssejä. Läntisen kulttuurin kääntyminen kohti mennyttä on noussut tärkeäksi teemaksi viimeaikaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa. Laville ja Torpey liittävät ilmiön laajempaan tulevaisuususkon hiipumiseen: ihmiset kääntyvät kohti mennyttä, kun tulevaisuus ei näytä tarjoavan toivoa paremmasta. Sekä Laville että Torpey katsovat, että kylmän sodan päättyminen sosialistisen leirin tappioon avasi ovet korostetusti talouden ehdoilla tapahtuvalle globalisaatiolle.³⁹⁵ Kylmän sodan aikana kommunismin paine edisti lännessä hyvinvointivaltion kaltaisia tasa-arvohankkeita: sosialismin houkuttelevuuden vähentäminen läntisen työväenluokan silmissä edellytti riittävää yhteiskunnallista tasa-arvoa. Nykyinen, markkinoiden johdolla etenevä kehitys ei avaa nä-

³⁹⁴ Räihä 2006, 207–212.

³⁹⁵ Laville 2004, 166–170; Torpey 2004, 241–242, 249.

kökulmia kollektiivisille utopioille, vaan edellyttää ennen kaikkea sopeutumista vallitsevaan todellisuuteen.

Menneisyys saattaa kovenevan kilpailun ja nopeiden muutosten maailmassa vaikuttaa turvalliselta ja vakaalta. Menneisydessä nähtyä yhteisöllisyyttä haikaileva ajattelua voidaan kuitenkin omalla tavallaan pitää historiattomana. Nuoret eivät juurikaan nähneet yhteisöllisyydessä kielteisiä puolia. Kuitenkin esimerkiksi menneiden aikojen Suomen yhteisöllisyyteen saattoi välittämisen ja huolehtimisen ohella liittyä myös hyvin tiukka sosiaalinen kontrolli, eri yhteiskuntaluokkien väliset tiukat rajanvedot ja vähäinen toleranssi erilaisuutta kohtaan. Vaikka monet tässä tutkimuksessa haastatellut opiskelijat kertoivat arvostavansa yhteisöllisyyttä, he näyttivät arvostavan myös esimerkiksi yksilöllistä valinnanvapautta oman elämänkulkunsa suhteen.

Oman elämänsä tulevaisuudennäkymiä arvioidessaan nuorten näkemykset olivat kuitenkin lähes kauttaaltaan erittäin positiivisia. Yleisessä kehityksessä nähdyt uhkakuvat eivät varjostaneet omaa henkilökohtaista tulevaisuutta kohtaan tunnettua toiveikkuutta. Monet haastatellut korostivat nykynuorille avautuvien valinnanmahdollisuuksien valtavaa kasvua esimerkiksi verrattuna siihen, kun omat vanhemmat olivat vastaavassa iässä. Maailman kaikkine mahdollisuuksineen koettiin olevan avoinna. Positiivisiin odotuksiin vaikutti omalta osaltaan haastateltujen nuorten tausta: opettajien katsottiin olevan poikkeuksellisen hyvässä asemassa työllisyysnäköymien suhteen.

Positiiviset henkilökohtaiset tulevaisuudennäkymät ja yleisessä kehityksessä nähdyt uhkakuvat olivat mielenkiintoisella tavalla ristiriidassa keskenään. Tutkimushenkilöiden näkemykset olivat tässä suhteessa samansuuntaisia kuin Anita Rubinin vuonna 1998 tekemässä tutkimuksessa nuorten tulevaisuudenodotuksista.³⁹⁶ Vaikutti siltä, että monien vastaajien mielestä kehityksen yleinen suunta ja henkilökohalliset tulevaisuudenodotukset eivät ainakaan suoraan ole sidoksissa toisiinsa. Ristiriita yleistä kehitystä kohtaan tunnetun pessimismin ja oman elämän positiivisten tulevaisuudenodotusten välillä oli monissa tapauksissa jyrkkä. Yleisen ja yksityisen kehityksen erottamisen taust-

³⁹⁶ Rubin 1998, 118, 150, 167.

talla saattaa vaikuttaa osaltaan se, että omaan elämään vaikuttaminen koettiin mahdolliseksi ja realistiseksi. Varsin yleisesti esille noussut ”se on itsestä kiinni” -asenne korostaa vastuuta omasta elämästä, toisaalta se sisältää myös toivoa. Vaikka yleinen kehitys saattaa tuntua ahdistavalta ja siihen vaikuttaminen hankalalta, yksilöt näyttivät kokevan yleisesti, että oma elämä kehittyy myönteiseen suuntaan, jos vain tahtoa ja yritystä löytyy.

Yhden näkökulman ilmiöön tarjoaa modernia ja jälkimodernia yhteiskuntaa ja niiden välisiä eroja koskeva viimeaikainen sosiologinen keskustelu. Giddensin mukaan globalisaatiokehitys on jo nyt vaikuttanut merkittävästi esimerkiksi kansallisvaltioiden asemaan. Ne eivät enää kykene toimimaan uskottavasti kehityksen ohjaajina.³⁹⁷ Tällaisessa tilanteessa yksilöt määrittävät myös oman identiteettinsä ja elämänkulkunsa yhä yksilöllisemmin, he ovat tavallaan myös pakotettuja siihen. Ulrich Beckin ja Elisabeth Beck-Gernsheimin mukaan jälkimodernissa yhteiskunnassa yksilöiden oletetaan ottavan enenevässä määrin vastuun elämästään omiin käsiinsä. Aiemmat rajoituksia ja sääntöjä luoneet merkityslähteet, kuten uskonto ja perheinstituutiot, eivät enää ohjaa ihmisten elämänvalintoja. Niiden keskeinen sanoma on, että olemme samassa veneessä. Ulrich Beckin ja Beck-Gernsheimin mukaan sattuvampi metafora kuvaamaan nykytodellisuutta olisi pikemminkin voimakas virta, jonka pyörteissä jokainen joutuu vastaamaan itsestään kuten parhaiten taitaa.³⁹⁸ Näkökulma näyttäisi siis olevan fokusoitumassa yleisen sijasta yksityiseen.

Arvioidessaan tulevaisuudennäkymiä globalisaatio-ilmion näkökulmasta, nuorten näkemyksissä nousi jälleen esille mielenkiintoinen kaksijakaisuus. Nuoret, jotka hahmottivat globalisaation myönteisessä valossa nostivat ensisijaisesti esille yksilötasolla avautuvia mahdollisuuksia. Nämä nuoret puhuivat esimerkiksi lisääntyvistä matkustamisen ja kokemisen mahdollisuuksista. Globalisaatioon kielteisemmin suhtautuvat sen sijaan liittivät ilmiön laajempaan pessimistiseen visioon. Näille nuorille globalisaatio merkitsi suuryritysten ja mark-

³⁹⁷ Giddens 1999, 6-19.

³⁹⁸ Beck & Beck-Gernsheim 2001, 1-4.

kinavaimien lisääntyvää valtaa ja kiihtyvää ympäristötuhoa. Samalla tavallisten ihmisten etujen pelättiin jäävän kiihtyvään tahtiin pyörivien talouden rattaiden jalkoihin. Globalisaation kielteisessä valossa hahmottaneiden tutkimushenkilöiden ajatukset muistuttavat viimeaikaisessa keskustelussa esille nousseita näkemyksiä maapalloistumisen eriarvoistavasta luonteesta.” Monet tutkijat ovat arvioineet, että maapalloistumiskehityksen voittajat koostuvat ainoastaan verrattain pienestä eliitistä. Muiden osaksi jää joustaminen globaalien talouden vaatimusten edessä. Tämä merkitsee muun muassa elämistä jatkuvassa taloudellisessa epävarmuudessa.³⁹⁹

Haastatteluista ei juurikaan noussut esille näkemyksiä, joissa maapalloistuminen olisi nähty jonkin positiivisen metanarratiivin viitekehityksessä. Globalisaation katsottiin monissa puheenvuoroissa merkitsevän läntisten ajattelumallien levittäytymistä. Demokratian tai tasa-arvon sijaan tämä prosessi näyttäytyi kuitenkin yltiöindividualismin ja tehokkuusajattelun kaltaisten, kielteiseksi koettujen läntisten arvojen leviämiskehityksenä.

Jos ajattelempa, että nyky-yhteiskunnassa ihmiset ovat kasvavassa määrin vastuussa omasta elämästään ilman perinteiden tai erilaisten instituutioiden tukea, monien nuorten tulkinta esimerkiksi globalisaatiosta yksilöllisten mahdollisuuksien lisääjänä tulee toisaalta ymmärrettävämmäksi. Jos kollektiiviset joukkoliikkeet tai yhteiskunnalliset instituutiot eivät kykene viitoittamaan turvallista polkua tulevaisuuden haasteiden kohtaamisessa, myös globalisaation kaltainen ilmiö on luontevaa hahmottaa yksilöllisestä näkökulmasta. Mahdollisuuksiin kannattaa tarttua, koska kukaan muukaan ei tee sitä yksilöiden puolesta.

9.1.4 Tulevaan kehitykseen vaikuttaminen

Mikä voisi selittää sitä, että luokanopettajaopiskelijat näkevät menneisyydessä edistyskertomuksia, joskin epätäydellisiä sellaisia, mutta suhtautuvat epäillen niiden jatkumiseen tulevaisuudessa? Entä mik-

³⁹⁹ Ks. esim. Beck 1999, 118-121.

si länsimainen malli, jonka pohjalle tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret katsoivat rakennetun toimivia yhteiskuntamalleja, ei katsottu tarjoavan universaalia edistyksen mallia?

Ilmiötä saattaa osaltaan selittää viime aikojen kehitys, jossa markkinavoimat näyttävät enenevässä määrin ulottaneen vaikutusvaltaansa sellaisille päätöksenteon sektoreille, jotka aiemmin kuuluivat politiikan piiriin. Kylmän sodan päättymisen jälkeisessä maailmantilanteessa, mikään merkittävä vastavoima ei enää ole hillinnyt markkinatalouden mekanismien ulottumista yhä uusille yhteiskunnallisen toiminnan ja päätöksenteon alueille. Taloudellinen kasvu, jonka edistämässä länsimainen markkinatalous on osoittautunut ylivoimaiseksi, näyttää vaativan tavallisilta ihmisiltä yhä suurempaa joustavuutta kovenevan kilpailun nimissä. Uuden vuosituhannen myötä näköpiirissä näyttää monien mielestä olevan lähinnä epävarmuutta talouden suhdannevaihteluiden edessä sekä kiihtyvää globaalia kilpailua. Suomessa uusliberalistinen eetos näkyy esimerkiksi vaatimuksina julkisen sektorin toiminnan tehostamisesta ja säästöistä. Samalla taloudesta on tullut eräänlainen luonnonvoima, jonka asettamien vaatimusten edessä täytyy joustaa, sopeutua ja tehostaa. Talouden diskurssin esiinmarssi näytti heijastuvan myös nuorten käsityksiin Suomen kehityksen tulevaisuudesta, josta tehtyjä arvioita hallitsivat erilaiset hyvinvointivaltion säilymiseen kohdistuvat uhat.

Käsitys siitä, että historian kokonaissuunta vie kohti parempia aikoja on ollut modernin historia-ajattelun tärkeä kulmakivi. Tässä tutkimuksessa haastatellut opiskelijat eivät yleensä nähneet historiassa selkeää kokonaissuuntaa. Sen sijaan tutkimushenkilöt määrittelivät historian yleensä kontingentiksi tai sykliseksi ilmiöksi. Juha Siltalan mukaan suhtautumisessa modernin projektiin tapahtui ratkaiseva muutos reaaliosialismin romahduksen jälkeen. Modernin projektin keskeisimmäksi sisällöksi hahmotettiin aiemmin ihmisen vapauttaminen luonnon armoilta. Kylmän sodan päättymisen jälkeisenä aikana usko mahdollisuuksiin säädellä yhteiskunnallista todellisuutta on hii-

punut. Tilalle on noussut retoriikka, joka edellyttää sopeutumista valitsevaan todellisuuteen.⁴⁰⁰

Tässäkin tutkimuksessa voimakkaasti esille nousseiden, historian arvaamattomuutta painottavien näkökulmien voidaan ajatella heijastelevan tulevaisuutta kohtaan tunnettua epävarmuutta, kun taloudellinen diskurssi ja markkinatalouden ”lainalaisuudet” ovat nousseet keskeisiksi yhteiskunnallisen todellisuuden määrittelijöiksi. Taloudellisten suhdannevaihteluiden tapaan myös historiallinen kehitys nähdään syklisenä ja arvaamattomana prosessina, jossa hyvät ja huonot ajat vaihtelevat. Historian kontingenttia luonnetta painottava ajattelu näyttää toisaalta johtaneen siihen, että tulevaisuutta ei hahmoteta niinkään mahdollisuuksien kenttänä, kuin sopeutumisena kulloinkin vallitseviin olosuhteisiin.

Yhden historian ajatukseen kuuluu myös ihanne kaikkien yhteiskunnan jäsenten osallistumisesta tulevaisuuden luomiseen. Tähän tutkimukseen osallistuneet nuoret kertoivat yleensä arvostavansa demokratiaa ja siihen kuuluvia tavallisten ihmisten vaikuttamismahdollisuuksia. Tutkimushenkilöt suhtautuivat kuitenkin yleensä varsin skeptisesti tavallisten ihmisten todellisiin mahdollisuuksiin vaikuttaa tulevaan kehitykseen perinteisen poliittisen toiminnan kautta. Vaikka demokratia järjestelmänä nauttiikin nuorten arvostusta, poliitikkojen toiminnan pyyteettömyyttä ja todellisia vaikuttamismahdollisuuksia kohtaan tunnettiin vahvaa epäilyä. Kasvottomien markkinavaimien katsottiin ohjailevan yhä voimakkaammin myös poliittista päätöksentekoa. Tulevaa kehitystä ei yleensä hahmotettukaan yhden historian hengessä, jonka viitekehyksessä todellisuus ei tule annettuna, vaan on muokattavissa kollektiivisen tahdon osoittamaan suuntaan. Sen sijaan monien opiskelijoiden puheenvuoroissa nousi esille eräänlainen voimattomuuden tunne talouden murskaavan voiman edessä. Haastatteluaineistosta ilmennyt suurten yhteiskunnallisten visioiden puuttumisen saattaakin osaltaan heijastella sitä, että pyristely ”väistämättömän” kehityksen edessä nähdään joka tapauksessa turhana.

⁴⁰⁰ Siltala 2004, 111.

Rautiainen on pohtinut, voisiko nykyisessä asenneilmastossa havaittu poliittinen passiivisuus heijastella yhteiskuntafilosofi Hannah Arendtin pohtimaa uhkakuvaa demokratialle. Arendt oli huolissaan politiikan katoamisesta yhteiskunnan vaatimusten tieltä. Hänen mukaansa nyky-yhteiskunnat olivat muuttumassa ”työyhteiskunniksi”, jossa ei suositeta vallitsevan todellisuuden kyseenalaistamista, vaan edellytetään sopeutumista ja automaattista toimintaa. Rautiainen kysyy, olemmeko jo siirtyneet Arendtin maalailemaan maailmaan, jossa julkinen poliittinen tila on kuihtunut. Tämä maailman keskeisenä todellisuuden määrittäjänä on talous, jonka olemuksesta tavallisten ihmisten on vaikea saada otetta ja johon vaikuttaminen koetaan toivotomana. Rautiaisen mukaan ajatus sopeutumisesta vallitsevaan todellisuuteen näkyy muun muassa peruskoulujen ja lukioiden oppisisällöissä. Niissä luodaan tietopainotteinen näkökulma ympäröivään todellisuuteen, kun taas politiikan elintila on kaventunut olemattoon.⁴⁰¹

Tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret näyttivät hahmottavan tulevaisuuden ja siitä selviämisen ennen kaikkea yksilöllisenä projektina. Haastateltujen kuvaus yhteisöllisen Suomen sodanjälkeisestä jälleenrakennuksesta ja noususta sekä myöhemmästä individualisointimiskehityksestä voidaan kenties nähdä samalla kuvauksena kahden aikakauden välisestä siirtymästä. Uudenlaisessa Suomessa jokainen joutuu määrittelemään elämänsä ja arvonsa enenevässä määrin itse. Perinteinen koko yhteiskuntaa ja kaikkia kansalaispiirejä koskeva modernisoitumiskertomus ei enää tunnu samalla uskottavalta kuin aiemmin. Tätä taustaa vasten voidaan ehkä myös tarkastella sitä, että läheskään kaikki nuoret eivät näytä löytävän esimerkiksi historian suurista kansallisista kertomuksista itselleen luonteivia samaistumisen kohteita. Jos tulevaisuutta ei nähdä kollektiivisen toiminnan näyttämönä, se saattaa vaikuttaa myös menneisyydestä tehtyihin tulkintoihin.

Haastateltujen joukosta löytyi toisaalta myös muutamia perinteiseen poliittiseen vaikuttamiseen lujasti uskovia nuoria. Äänestäminen ja poliittiseen toimintaan osallistuminen koettiin tässä ryhmässä edel-

⁴⁰¹ Rautiainen 2006, 197-198; Arendt 2002, 12-13, 298-299, 324.

leen mielekkäiksi ja merkityksellisiksi vaikuttamisen keinoiksi. Epäluottamus politiikan mahdollisuuksiin ohjata tulevaa kehitystä nousi tutkimushaastatteluissa kuitenkin esille hyvin vahvana tendenssinä.

Tutkimushenkilöiden yhteiskunnallista ajattelua voidaan tarkastella myös heidän koulutustaustaansa vasten. Kai Kallas, Tiina Nikkola ja Pekka Räihä katsovat, että suomalaisen opettajankoulutuksen valintaprosessit suosivat ihmistyyppiä, joka haluaa pitää koulun mahdollisimman perinteisenä. Perinteiseen suomalaiseen koulutusajatteluun kuuluu tietosisältöjen ja taitojen painottaminen, ei välttämättä vallitsevan todellisuuden kyseenalaistaminen. Kallas, Nikkola ja Räihä kysyvät, hakeutuuko opettajankoulutukseen voittopuolisesti henkilöitä, joiden kuva maailmasta on ikään kuin valmis ja varsin yksiselitteinen. Tällaisen ihmistyyppin maailmankuvassa yhteiskunnallinen vaikuttaminen, siis vallitsevan todellisuuden muuttaminen, ei välttämättä nouse etusijalle.⁴⁰² Matti Rautiaisen mukaan myöskin tällä hetkellä vallitsevan opettajankoulutuksen yhteiskunnallinen orientaatio on vähäinen. Se ei anna välineitä hahmottaa ympäröivää yhteiskunnallista todellisuutta poliittisten valintojen, siis tarvittaessa muutettavissa olevien tekijöiden pohjalta.⁴⁰³

Yksilötasolla nuorten tulevaisuus saattaa joka tapauksessa vaikuttaa kohtuullisen turvatulta. Nykymaailma näyttää tutkimushenkilöiden ajattelussa tarjoavan ennen näkemättömän määrän mielenkiintoisia mahdollisuuksia. Vaikka haastateltavat sanoivat pelkäävänsä esimerkiksi hyvinvointivaltioon kohdistuvia leikkauksia, uhat eivät tässä vaiheessa näyttäydy kovin konkreettisesti arjen tasolla. Maamme talous on kehittynyt viime vuosina varsin myönteisesti ja koulutettujen nuorten työllisyysnäkömät vaikuttavat hyviltä. Hyvin koulutetut ja kielitaitoiset nuoret saattavatkin olettaa omaavansa hyvät lähtökohdat esimerkiksi globalisaation avaamien mahdollisuuksien hyödyntämiseen. Hoikkalan mukaan mahdollisuuksien näennäinen loputtomuus on myös illuusio. Mediat syöttävät jatkuvasti mielikuvia uusista eteemme avautuvista vaihtoehtoista, mutta käytännössä yksilöillä ei

⁴⁰² Kallas & Nikkola & Räihä 2006, 176-181.

⁴⁰³ Rautiainen 2006, 192-198.

ole oman elinaikansa puitteissa mahdollisuutta tarttua kuin murto-osaan erilaisista haaveista.⁴⁰⁴ Bauman on puolestaan esittänyt, että loputtomalta näyttävistä mahdollisuuksista haaveileminen on täyttänyt henkisen tilan, joka on jäänyt tyhjäksi perinteisten auktoriteettien menettäessä merkitystään.⁴⁰⁵ Erilaisiin henkilökohtaisiin projekteihin ja itsensä toteuttamiseen fokusoitunut ajattelu voi toisaalta passivoittaa ihmisiä yhteiskunnallisessa mielessä. Yksilöt, jotka keskittyvät ennen kaikkea omien elämänprojektiensa toteuttamiseen ovat myös ongelmattomia alamaisia suhteessa erilaisiin valtakoneistoihin: he eivät vaadi vallitsevan todellisuuden muuttamista.

Luvun otsikon esittämään kysymykseen – onko yhden ja yhteisen historian lähtökohdilla merkitystä nuorten historiatietoisuudessa? – ei voida antaa yksiselitteistä kyllä tai ei vastausta. Nuorten ajattelussa oli piirteitä, jotka voidaan yhdistää selkeästi moderniin läntiseen historia-ajatteluun. Toisaalta heidän näkemyksensä poikkesivat monissa suhteissa voimakkaasti yhden historian avaamasta näkökulmasta historian olemukseen. Karkeasti yksinkertaistaen ja yleistäen: mitä lähemmäksi nykyaikaa ja tulevaisuudennäkymiä haastatteluteemoissa tultiin, sitä voimakkaampi tämä poikkeama oli. Kaikkia yhteiskunnan jäseniä koskevien modernisaatiokertomusten jatkumiseen myös tulevaisuudessa suhtauduttiin varsin epäillen.

9.2 Onko nuorten elämissä maailma postmoderni?

Sirkka Ahonen totesi vuonna 1997 tekemiensä haastattelujen perusteella, että tuolloin haastateltujen, vuonna 1980-syntyneiden nuorten maailmankuvaa ei leimannut postmodernistien maalailema identiteettien pirstoutuminen ja suurten metanarratiivien hylkääminen. Sen sijaan suurin osa nuorista osoittautui tuolloin varsin kansallismielisik-

⁴⁰⁴ Hoikkala 2003, 97.

⁴⁰⁵ Bauman 2002, 77-78.

si sotien muistoon samaistujiksi, jotka odottivat edistysprojektin jatkuvan myös tulevaisuudessa.⁴⁰⁶

Tässä tutkimuksessa haastateltujen, 19–26-vuotiaiden 1980-luvun alkupuolella syntyneiden nuorten identiteetti ei ollut yhtä selkeä ja yhtenäinen. Erityisesti tutkimushenkilöiden tulevaisuutta koskeissa näkemyksissä oli erotettavissa piirteitä, jotka muistuttavat sosiologi Michel Maffesolin postmodernin ajan ihmisen elämismailmaa koskevia näkemyksiä. Maffesoli on esittänyt, että postmodernin ajan ihminen ei enää usko rationaaliseen, valtion kaltaisten kollektiivien rakentamaan tulevaisuuteen.⁴⁰⁷ Yhteistä lähes kaikille tässä tutkimuksessa haastatelluille oli ainakin jonkinasteinen epäily modernisaatiokertomuksen itsestään selvästä jatkumisesta tulevaisuudessa. Muutkaan kollektiiviset merkityslähteet tai suuret kertomukset eivät näyttäneet tarjoavan itsestään selviä ja yksiselitteisiä tienviittoja tulevaisuuden rakentamiseen. Esimerkiksi länsimaisuus ja sen edustamat arvot koetaan yhdeksi näkökulmaksi todellisuuteen, ei kuitenkaan itseisarvoksi, jonka pohjalta voitaisiin rakentaa universaalia tulevaisuutta. Tässä suhteessa monien nuorten ajattelussa oli yhtymäkohtia Keith Jenkinsin tapaisten postmodernistien ajatteluun. Jenkinsin mukaan postmodernissa maailmassa suuret kertomukset ovat kuolleet. Edellisestä seuraa, ettei myöskään länsimaista mallia voi enää perustella kertomuksilla vapauden ja tiedon voittokulusta.⁴⁰⁸ Tutkimushenkilöt löysivät menneisyydestä metanarratiieja, mutta tulevaisuudessa tällaisia suuria kertomuksia oli selvästi vaikeampi nähdä.” Tutkimushenkilöiden historiatietoisuutta näyttikin leimaavan eräänlainen katkoksen kokemus.

Suuri osa vastaajista oli varsin epäileviä myös sen suhteen, onko tavallisella ihmisellä kovin suuria mahdollisuuksia vaikuttaa tulevaan kehitykseen. Tutkimushenkilöiden tulevaisuutta koskevista odotuksista ilmennyt ristiriita omaa elämää koskevien positiivisten tulevaisuudennäkymien ja yleistä kehitystä koskeneen pessimismin välillä

⁴⁰⁶ Ahonen 1998, 129.

⁴⁰⁷ Maffesoli 1996, passim; ks. Myös Ahonen 1998, 23.

⁴⁰⁸ Jenkins 1991, 70-75, 82-83.

saattaa kuvastaa Maffesolin esittämää perspektiivin muutosta: kollektiivinen tulevaisuus tuntuu etäiseltä ja hahmottomalta. Sen sijaan oma elämä, johon nuoret kokevat voivansa valinnoillaan vaikuttaa, näytti edustavan positiivisten odotusten ja utopioiden kenttää. Ristiriita kuvastanee myös sitä, että omaa elämää ei hahmoteta ensisijaisesti kollektiivisten merkityslähteiden kautta: yleisen kehityksen karikoiden ei välttämättä ajatella uhkaavan oman yksilöllisen elämänprojektin tavoitteiden saavuttamista.

Ronald Inglehartin mukaan postmoderni ajattelu voi toisaalta heijastella paitsi suuria kertomuksia kohtaan tunnettua epäilyä, niin myös paradoksaalisesti turvallisuuden tunteen kasvua. Inglehartin mukaan ihmiset ovat taipuvaisia etääntymään perinteisten instituutioiden ja normien antamasta turvasta siinä vaiheessa, kun aineellinen elintaso ylittää tietyn rajan. Inglehartin ajatuksena on, että taloudellinen turvallisuus on erityisesti läntisissä teollisuusmaissa kasvanut siinä määrin, että ihmiset eivät enää koe tarvitsevansa erilaisten kollektiivisten merkityslähteiden ja auktoriteettien tarjoamaa turvaa. Siirtymä modernista postmoderniin merkitsee Inglehartin mukaan pohjimmiltaan siirtymistä materiaalisen hyvinvoinnin painottamisesta elämän laadun painottamiseen. Siirtymä on mahdollinen, koska taloudellista hyvinvointia pidetään eräänlaisena saavutettuna etuna, itsestäänselvyytenä.⁴⁰⁹

Inglehartin kuvaama elämän laadun painottaminen näytti heijastuvan myös tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten näkemyksistä. Tutkimushenkilöt tiedostivat esimerkiksi menneisyyden Suomen ja nykyisen elämämme eroja pohtiessaan aineellisen elintason voimakkaan kohoamisen. Samaan hengenvetoon he saattoivat kuitenkin epäillä, ovatko ihmiset kuitenkaan aiempaa onnellisempia. Eräs haastateltava esimerkiksi katsoi, ettei hänen elämänsä välttämättä nyt ole sen onnellisempaa, kuin se olisi ollut ”1800-luvulla tai vielä aiemmin”.⁴¹⁰ Tällaisten näkemysten voidaan ajatella heijastelevan myös tietynlaista menneisyyden romantisoimista, historiattomuuttakin. Edellä

⁴⁰⁹ Inglehart 1997, 31-34, 40-45, 56.

⁴¹⁰ Ks. sivu 159.

lainattu nuori on varmasti oikeassa siinä, että monet esimerkiksi 1800-luvulla eläneet ihmiset ovat epäilemättä voineet kokea itsensä onnellisiksi. Toisaalta onnellisuusnäkökulma tapana hahmottaa elämää lie-
nee ollut useimmille kyseisen ajan suomalaisille vieras. Tuolloista yhteiskuntaa leimasivat jyrkät luokkaerot. Suurelle osalle ihmisistä minimaalinenkaan aineellinen elintaso ei ollut itsestäänselvyys, vaan esimerkiksi katovuosina kysymys oli pikemminkin taistelusta hengissä säilymisestä.

Myös haastatteluista esille noussut luottamus oman elämänkulun myönteiseen kehitykseen, yleisessä kehityksessä nähdyistä uhkakuvista huolimatta, voi heijastella myös sitä, että nuoret ovat eläneet vauraassa ja varsin staattisessa yhteiskunnassa. Uhkakuvien olemassaolo tiedostetaan, mutta pohjimmiltaan niiden ei välttämättä uskota vaikuttavan omaan henkilökohtaiseen elämänkulkuun. Inglehartin ajattelu avaa yhden näkökulman myös siihen, miksi nuoriso näyttää etääntyneen perinteisestä poliittisesta toiminnasta ja vaikuttamisesta. Suhteellisen vauraassa hyvinvointiyhteiskunnassa ei välttämättä enää koeta polttavaa tarvetta yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen.

Opiskelijoiden näkemyksiä ei kuitenkaan ole missään nimessä syytä tulkita yksipuolisen postmoderneiksi. Kuten edellisessä luvussa todettiin, nuoret kokivat, että historia on, tai sen ainakin tulisi olla, erilaisia ilmiöitä yhdistävä ja todellisuuden jäsentämistä helpottava tiedonala. Tämänäyttypiset katsantokannat poikkeavat selkeästi niiden postmodernistien näkemyksistä, joissa menneisyyden tapahtumien ja eri aikatasojen väliset yhteydet rinnastetaan fiktiivisyydessään kaunokirjallisiin tuotoksiin. Osa haastatteluista samaistui edelleen voimakkaasti suuriin kansallisiin kertomuksiin, erityisesti Suomen käymiin sotiin Neuvostoliittoa vastaan ja Suomen nousuun sotienjälkeisestä köyhyydestä. Historiasta itselleen samaistumiskohteita löytäneet haastatellut samaistuivat usein myös oman sukunsa ja perheensä historiaan ja kokivat itsensä osaksi suurempaa jatkumoa.

Toisaalta on merkillepantavaa, että tutkimushenkilöiden joukosta erottautui ryhmä nuoria, jotka eivät olleet löytäneet historiasta itselleen kovin selkeitä samaistumiskohteita, eivätkä välttämättä muutaakaan tarttumapintaa. Heille esimerkiksi Suomen sotien historian kal-

taiset suuret kansalliset kertomukset olivat usein jääneet jollain tavoin etäisiksi ja hahmottomiksi. Nämä vastaajat kuvasivat historiaa usein sekavaksi ja pirstaleiseksi tiedonalaksi, josta on vaikeaa hahmottaa kokonaiskuvaa. Näille opiskelijoille otteen saaminen historiasta oli selvästi hankalaa. Heidän oli usein vaikeaa esimerkiksi arvioida, millaiset tekijät tai ilmiöt voisivat olla leimallisia menneille ajoille tai millaisia näkökulmia jo tapahtunut avaa tulevaisuuteen. Näitä nuoria olisi kohtuutonta kutsua historiattomiksi, mutta heitä voisi kenties kuvata termeillä *historian itselleen etäiseksi kokevat* tai *historiasta vieraantuneet*. Toisaalta joukosta erottautui ryhmä, jolle historia näytti olevan menneisyyden kehityksen hahmottamista ja tulevaisuuden mahdollisuuksien arviointia selkeyttävä tiedonala.

9.3 Yleisen sijaan yksityinen

Haastatteluissa nousi varsin voimakkaasti esille se, että tutkimushenkilöt kokevat olevansa vastuussa selviytymisestään itse. He arvostavat esimerkiksi hyvinvointiyhteiskuntaa, mutta sen säilymistä ainakaan nykyisessä muodossa ei pidetä varmana. Individualistinen näkökulma omaan elämään ja tulevaisuuteen herättää myös ahdistusta: esimerkiksi voimakkaasti esille noussut yhteisöllisyyden kaipuun voi tulkita viittaavan tähän. Kyseessä on myös mielenkiintoinen paradoksi: nuoret haikailevat yhteisöllisyyttä, mutta eivät näytä olevan valmiita tai ainakaan uskovan kollektiiviseen toimintaan vallitsevan todellisuuden muuttamiseksi.

Entä onko tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten elämismaa-ilmassa piirteitä, jotka viittaisivat siihen, että heitä voisi kutsua sukupolveksi? Sukupolvi-käsitteen käyttämisessä kannattaa noudattaa suurta varovaisuutta. Termi on moniulotteinen ja sekavakin. Suhteellisen pienen tutkimusryhmän ajatuksista ei myöskään ole järkevää vetää liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Yksityisten näkemysten voidaan kuitenkin ajatella aina heijastelevan jossain määrin myös yleistä tendenssiä. Sukupolvi-näkökulma voi tarjota yhden hedelmällisen näkökulman tutkimushenkilöiden ajatusten tarkasteluun.

Tutkimusryhmä vaikuttaa varsin hajanaiselta, jos mittariksi otetaan samaistuminen edellisten sukupolvien avainkokemuksiin. Esimerkiksi isovanhempien sotakokemukset edustivat edelleen monille sankarillista selviytymistarinaa, mutta osalle haastatelluista sota-aika oli jäänyt etäiseksi. Vanhempiensa sukupolven kokemuksia esimerkiksi hyvinvointivaltion rakentamisesta tai kaupunkeihin muutosta nuoret vastaajat eivät nostaneet kovin voimakkaasti esille. Opiskelijoilla ei vaikuttanut olevan itsestään selviä kollektiivisia samaistumiskohteita. He eivät näytä muodostavan mannheimilaisessa mielessä mobilisoitunutta sukupolvea. Mannheimin käsitteistössä mobilisoitunut sukupolvi syntyy, kun sen jäsenet käyvät aktiivisesti ajamaan yhteisen avainkokemuksen synnyttämiä näkemyksiä osallistumalla aikakautensa sosiaalisiin ja intellektuaalisiin liikkeisiin.⁴¹¹

Semi Purhosen mukaan jäsinyttävän avainkokemuksen merkitystä sukupolven synnyssä on kuitenkin painotettu liikaa. Purhosen mukaan käytännössä vain harvat osallistuvat aktiiviseen poliittiseen toimintaan. Sen sijaan tietynlaiset diskursiiviset käytännöt voivat toimia paljon laajempana yhdistävänä kokemuksena. Purhonen painottaa, että sukupolvi voi muodostua myös ei-kokemuksista, siis siitä, mitä vanhempiin ikäluokkiin verrattuna ei koeta.⁴¹² Tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten maailmaa onkin kenties hedelmällisempää lähestyä näiden ei-kokemusten kautta. Esimerkiksi 2000-luvun alun yhdysvaltalaisia aikuisia yhdisti Hochschildin mukaan kokemus juurettomuudesta ja historiattomuudesta.⁴¹³

Tässä tutkimuksessa haastateltuja luokanopettajaopiskelijoita ei voi kuvata historiattomiksi, vaikka osa heistä ei ollutkaan löytänyt menneisyydestä selkeitä samaistumiskohteita. Menneisyyden voima ainaakaan suurten kansallisten kertomusten muodossa ei kuitenkaan nousut esille itsestään selvänä kollektiivisen identiteetin lähteenä. Tutkimushenkilöiden elämismaailmaa näytti yhdistävän tietynlainen kollektiivisten positiivisten utopioiden puuttuminen. Tulevaisuutta ei

⁴¹¹ Mannheim 1952, passim.

⁴¹² Purhonen 2002, 4-15.

⁴¹³ Hochschild 2000.

nähty kollektiivisen toiminnan näyttämönä, vaan sen mahdollisuuksien katsottiin avautuvan ennen kaikkea yksilötasolla. Tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten elämismaailmaa yhdistäväksi tekijäksi voisikin määritellä uskon yksilöllisiin valintoihin. Useimmille suuret kertomukset tai kollektiivinen vaikuttaminen eivät näytä tarjoavan sellaista mentaalista viitekehystä, jonka varassa tulevaisuutta voisi hahmottaa.

Talouden diskurssin voimakas esilläolo julkisessa keskustelussa näyttää heijastuneen varsin voimakkaasti myös tässä tutkimuksessa haastateltujen opiskelijoiden näkemyksiin. Tutkimushenkilöiden näkemyksissä esimerkiksi Suomen tulevan kehityksen osalta nousivat selkeästi esille erilaiset talouden kehitykseen ja julkisen talouden leikkauksiin liittyvät uhat. Tulevaisuuden näkeminen ennen kaikkea yksilötason projektina heijastellee osaltaan sitä, että talouden ”lainalaisuuksien” määrittelemässä maailmassa kehitys nähdään ikään kuin väistämättömänä. Todellisuuden hahmottamiseen individualistisesta näkökulmasta näyttää liittyvän myös sosiologisessa keskustelussa esille nousseeseen mahdollisuustietoisuuden käsitteeseen. Vaikka tutkimushenkilöt näyttivät toisaalta haikailevan perinteisten yhteisöllisten arvojen perään, he odottivat tulevaisuudelta nimenomaan erilaisia yksilölliselle elämänprojektille avautuvia mahdollisuuksia.

9.4 Valmiiden metanarratiivien sijaan näkökulmaksi kriittinen ajattelu: historian rooli demokratian ja kansalaisvaikuttamisen edistäjänä

Nuorten historiatietoisuutta 1990-luvun jälkipuoliskolla selvittäneessä *Nuoris ja historia* -tutkimuksessa kävi ilmi, että suomalaisnuoret olivat keskimääräistä taipuvaisempia selittämään historiallista muutosta pikemminkin persoonattomien voimien kuin henkilöiden avulla.⁴¹⁴ Myös tässä tutkimuksessa oli havaittavissa, etteivät haastatellut yleensä nostaneet menneisyyden tapahtumia kuvaillessaan tai tulevaisuu-

⁴¹⁴ Ahonen 1998, 172-173; Angvik & von Borries 1997, passim.

den mahdollisuuksia arvioidessaan esille ajatusta historiasta ihmisen aktiivisen ja tietoisien kollektiivisen toiminnan näyttämönä.

Frank Füredi korosti 1990-luvun alussa, että historiallinen muutos ei johdu näkymättömistä ”historian voimista”, vaan on aina seurausta ihmisten tietoisesta toiminnasta.⁴¹⁵ Hän ei tarkoittanut inhimillisellä subjektilla historian ”suurmiehiä” tai poikkeusyksilöitä, vaan tavallisten ihmisten kollektiivista toimintaa muutoksen aikaansaamiseksi. Hänen mukaansa postmodernismi, korostaessaan kaikkien tulkintojen samanaikaisuutta, antoi sen sijaan kuvan historiasta sattumanvaraisten, toisistaan riippumattomien tapahtumien kaoottisena summana. Füredi pitikin postmodernismia osaltaan vastuussa länsimaissa tapahtuneesta mentaalista muutoksesta, jossa historiasta on hänen mukaansa tullut tavallisten ihmisten ulottumattomissa oleva voima. Menettäessään uskonsa kehitykseen vaikuttamiseen tavalliset ihmiset ovat Füredin mukaan passivoituneet yhteiskunnallisesti ja kääntäneet huomionsa yleisestä kohti yksityistä.⁴¹⁶ Füredin esittämä huoli siitä, että historiakuvamme on pirstoutunut ja ihmisten käsitys historiallisen muutoksen luonteesta on hämärtynyt, ei liene aivan aiheeton.

Monet tässä tutkimuksessa haastatellut opiskelijat kritisoivat koulun tarjoamaa historianopetusta muun muassa siitä, ettei sen kautta ole avautunut riittävää kokonaiskuvaa menneisyydestä. Historiaa kuvattiin myös kaavamaiseksi ja mielikuvituksettomaksi oppiaineeksi, jota luonnehti menneisyyden faktojen ulkoaopiskelu. Jotkut vastaajat kritisoivat myös länsimaiden historian kohtuuttoman suureksi kokeamaansa painoarvoa opetussuunnitelmissa.

Rautiainen on analysoinut useiden satojen luokanopettajaopiskelijoiden näkemyksiä koulun historianopetuksesta ja historiallisen tiedon luonteesta. Rautiaisen mukaan opiskelijoiden kokemukset ovat varsin yhteneväisiä: koulussa on keskitytty lähinnä historian tietosäiltöjen opiskeluun, historiallisen ajattelun kehittäminen on jäänyt sivuun.⁴¹⁷ Onkin syytä pohtia, millaisen kuvan historian olemuksesta

⁴¹⁵ Füredi 1992, 70.

⁴¹⁶ Füredi 1992, 232, 252-254, 269-271.

⁴¹⁷ Rautiainen 2006, 189.

kouluhistoria antaa ja mitä historian opiskelulla loppujen lopuksi halutaan tavoitella. Millä tavoin koulun historianopetuksessa esimerkiksi selitetään historiallinen muutos? Onko kyse opettajan antamasta valmiista paketista, jossa tapahtumat seuraavat jouhevasti toistaan, mutta muutoksen taustalla olevat syyt jäävät hämäräksi? Entä välittykö opetuksesta edelleen kuva yhdestä suuresta maailmanhistoriasta?

Opetussuunnitelmissa puhutaan toisaalta myös esimerkiksi ilmiöiden moniperspektiivisyydestä ja siitä, että sama ilmiö voi synnyttää erilaisia tulkintoja.⁴¹⁸ Historianopetuksen tarkoituksena ei siis aina-kaan opetussuunnitelmien mukaan ole antaa yhtä oikeaa, esimerkiksi länsimaista totuutta asioihin. Opetuksen aihealueiden perusteella tarkasteltuna sekä peruskoulun että lukion historianopetuksessa painottuu varsin voimakkaasti länsimainen ja niiden toiminnan perspektiivistä avautuva näkökulma menneisyyteen. Tätä voidaan perustella esimerkiksi sillä, että historia on myös identiteettiä luova oppiaine. Oman maan ja kulttuuripiirin olemuksen ymmärtäminen edellyttää riittävää tietoa menneisyyden kehityksestä. Läntisen maailman, oman kulttuuripiirimme historiaa, ei ole syytä sivuuttaa, mutta sen ohella asioita on perusteltua pyrkiä luomaan historiaan myös kokoavia näkökulmia. Globaalin näkökulman ei tarvitse kuitenkaan tarvitse merkitä suuren läntisen kertomuksen ylivaltaa. Esimerkiksi J. R ja William McNeillin teoksen *Verkostunut ihmiskunta* kaltaisen lähestymistavan liittäminen voimakkaammin opetukseen voisi olla eräs mahdollisuus.⁴¹⁹ McNeillien ajatuksena on, että ihmiskunnan historiaa voidaan tarkastella kokonaisuutena. He nostavat koko ihmiskunnan historian leimalliseksi piirteeksi vaikutteiden ja innovaatioiden jatkuvan virtauksen maapallon eri osien välillä. Ihmiskunnan yhdistävä verkko on varhaisemmassa historiassa ollut harva ja sen tiedonsiirtonopeus vaatimaton. Historialliselle kehitykselle on kuitenkin McNeillien mukaan ollut leimallista verkon jatkuva tihentyminen ja vaikutteiden viraamisen kiihtyminen. Ihmiskunnan erilaiset saavutukset ovat Mc-

⁴¹⁸ Ks. opetushallitus 2004, [www-dokumentti](#) ; opetushallitus 2003, [www-dokumentti](#).

⁴¹⁹ McNeill, J. R. & McNeill, William H. 2005, *passim*.

Neillien mukaan perustuneet pitkälti erilaisten kulttuurien innovaatioiden yhdistämiseen ja soveltamiseen.

Tässä tutkimuksessa haastatellut opiskelijat hahmottivat menneisyydessä suuria metanarratiiveja. Tulevaisuutta ei sen sijaan hahmotettu suurenkertomusten näyttämönä. Tällaisten käsitysten syntyemisessä koulun historianopetuksella on todennäköisesti tärkeä rooli. Vaikka opetussuunnitelmissa puhutaan kriittisestä ajattelusta ja moninaisista näkökulmista menneisyyteen, voidaan kuitenkin kysyä, välittyykö opetuksen sisällöstä ja käytännön opetustyöstä tästä huolimatta kuva sekä kansallista että yleistä historiaa hallitsevista suurista kertomuksista.

Voidaan myös kysyä, kuinka hyvin koulun historianopetus on onnistunut tavoitteissaan esimerkiksi demokratiaa arvostavan maailmankuvan luomisessa, jos peruskoulun ja lukion läpikäyneiden nuorten kuva esimerkiksi kollektiivisen vaikuttamisen roolista tulevaisuuden muovaautumisessa on varsin epäilevä. Demokraattisen vaikuttamisen sijaan nuoret hahmottivat yleisesti markkinoiden ja rahan määräävän tulevaisuuden suunnan. Tällaiset näkemykset ovat huolestuttavia demokratian tulevaisuuden kannalta. Koulun tarjoaman opetuksen vaikuttamismahdollisuudet ovat epäilemättä rajalliset: laaja-alainen historiakulttuuri muovaa käsityksiämme historian luonteesta. Tästä huolimatta kysymystä on syytä pohtia.

Sakari Suutarisen mukaan suomalainen identiteetti on tällä hetkellä eräänlaisessa tienhaarassa: vanha valtiollinen suurenkertomus ei nopeasti muuttuneessa maailmassa ole enää uskottava. Suutarinen korostaa kuitenkin identiteetin tärkeyttä kansakunnan yhteisöllisen olemassaolon perustana. Identiteetin katoamisen myötä häviää myös perusta yhteisille tavoitteille. Suutarisen mukaan elämme tällä hetkellä vaihetta, jossa perinteinen identiteetin pohja ei enää vastaa ympäröivää todellisuutta. Suutarinen peräänkuuluttaa uudenlaisen identiteetin luomisen tarvetta. Tässä prosessissa toimivalla keskustelukulttuurilla ja demokratialla on hänen mukaansa tärkeä rooli.⁴²⁰ Myös tässä

⁴²⁰ Suutarinen 2006, 69.

tutkimuksessa haastatellut nuoret näyttivät etäänntyneen perinteisistä metanarratiiveista, ainakaan ne eivät näytä viitoittavan tietä tulevaan.

Yhdysvaltalaiset historiandidaktiikan asiantuntijat Barton ja Levstik peräänkuuluttavat historianopetukselle selkeitä arvolähtökohtia ja päämääriä. Koska opetuksen aikaresurssit ovat aina rajalliset, historian oppiaineen ja lähestymistapojen suhteen on pakko tehdä valintoja. Barton ja Levstik näkevät historian opiskelun keskeisimmän perustelun sen roolissa oppilaiden ohjaamisessa demokraattisen yhteiskunnan osallistuviksi ja aktiivisiksi jäseniksi. Tällä perusteella he suosittelevat tärkeäksi näkökulmaksi oppiaineen valintaan *common good*- eli yhteisen hyvän -näkökulmaa. Historianopiskelun aiheiden tulisi tarjota mahdollisuuksia laajoihin pohdintoihin, joissa tapahtumien taustoja tarkastellaan monipuolisesti ja pohditaan niiden seurauksia koko yhteiskunnalle. Tällöin tarjoutuu mahdollisuuksia myös moraalisiin pohdintoihin ja erilaisiin tulkintoihin tapahtumien syistä ja seurauksista. Bartonin ja Levstikin mukaan oppilaiden innostamisella historiallisten tapahtumien analysointiin ei tulisi tavoitella jotain tiettyä valmiiksi annettua tulkintaa, vaan sen pitäisi nimenomaan olla aitoa, erilaisia tulkintoja ja lähestymistapoja sallivaa keskustelua. Juuri tällainen näkökulma kouluttaa ihmisiä demokraattisen ja erilaisia näkemyksiä sietävän yhteiskunnan jäseniksi. Bartonin ja Levstikin mukaan sopivia teemoja *common good*-näkökulmasta käytävään keskusteluun ovat esimerkiksi sotien, rasismien, diktatuurien syntyminen ja kolonialismin kaltaiset ilmiöt.⁴²¹

Bartonille ja Levstikille osallistuva demokratia ei tarkoita pelkästään äänestämistä. He painottavat myös muunlaisen kansalaisvaikuttamisen keskeisen tärkeää roolia toimivassa demokratiassa. Barton ja Levstikin mukaan taitopainotteisen historianopiskelun kautta voidaan ensinnäkin opettaa tiettyjä älyllisiä taitoja, joita kansalaiset tarvitsevat päätöksenteon ja osallistumisen pohjaksi. Tällaisia taitoja ovat esimerkiksi erilaisten näkökantojen ja todisteiden kriittinen punnitseminen tai omasta mielipiteestä poikkeavia näkemyksiä edustavien lähestymistapojen ymmärtäminen. Bartonin ja Levstikin mukaan historian

⁴²¹ Barton & Levstik 2004 26-28, 34-40.

avulla on myös mahdollista ymmärtää, millainen rooli kollektiivisella vaikuttamisella on ollut erilaisten tärkeiden historiallisten päätösten ja yhteiskunnallisten käännekohtien yhteydessä.⁴²²

Suomalaisen koulun historian opetussuunnitelmien lähtökohdat näyttäisivät monelta osin, ainakin periaatteessa tukevan Bartonin ja Levstikin esittämiä lähtökohtia historianopiskelun tavoitteisiin. Esi-merkiksi kriittinen ajattelu, pohdinta ja tulkinta nousevat esille sekä peruskoulun että lukion opetussuunnitelmissa. On kuitenkin syytä pohtia, miten hyvin nämä tavoitteet toteutuvat käytännössä. Esimerkiksi aktiiviseksi kansalaisyhteiskunnan jäseneksi kasvaminen ei onnistu pelkästään faktojen opiskelulla. Tarvitaan myös kriittisen ajattelun oppimista ja ennen kaikkea sen harjoittamista käytännössä. Historianopiskelu voisi ainakin periaatteessa tarjota tähän erinomaisia tilaisuuksia. Käytännössä näitä mahdollisuuksia ei kuitenkaan välttämättä hyödynnetä kovin tehokkaasti.

Tässä tutkimuksessa haastateltujen opiskelijoiden ote historiaan ja historialliseen ajatteluun oli siinä mielessä ohut, että se näytti tarjoavan varsin niukasti välineitä kollektiivisen tulevaisuuden rakentamiseen. Barton ja Levstik kritisoivat lähtökohtaisesti ajatusta historian opiskelusta ”sen itsensä” vuoksi. He painottavat, että historianopiskelulla täytyy olla myös mielekkäitä ja julkilausuttuja yhteiskunnallisia päämääriä ja tavoitteita. Bartonille ja Levstikille historianopiskelun mieli perustuu sen antamiin ajattelun taitoihin. Tätä kautta sillä voi olla erittäin tärkeä rooli oppilaiden valmentamisessa osallistuviksi demokraattisen yhteiskunnan jäseniksi.⁴²³

Kari Immosen mukaan historianopetus tulisi nähdä mahdollisuutena arvojen opettamiseen. Tällöin on kuitenkin Immosen mukaan tunnustettava se, että historia ei ole koskaan arvovapaata. Jos sen sijaan uskotellaan, että kunakin aikakautena opiskeltavan historian sisällössä ei tehdä jatkuvia valintoja ja kutakin aikakautta tarkastellaan vain sen omien mittapuiden mukaan, kielletään nykypäivän ja historian välinen yhteys. Historianopetuksesta tulee tällöin helposti

⁴²² Barton & Levstik 2004, 28–32.

⁴²³ Barton & Levstik 2004, 26–28.

mitäänsanomatonta olemassa olevien rakenteiden ja käsitysten puolustelemista. Immosen mukaan meidän tulisi nimenomaan tunnustaa historian ja nykyisyyden jännitteinen suhde ja nostaa se rohkeasti esille. Samalla nousee esille se, miten historia vaikuttaa nykyisyydessä ja miten nykyisyys vaikuttaa siihen, miten historiaa tulkitaan. Immosen katsoo, ettei tällainen näkökulma historiaan merkitse sen tieteellisyydestä luopumista. Historia voi edelleen säilyttää esimerkiksi tiukan lähdekriittisyytensä. Kysymys on ennen kaikkea siitä, että historian ja nykyisyyden välinen suhde tehdään tietoiseksi osaksi tutkimus- ja opetusprosessia.⁴²⁴

Suutarinen painottaa toimivan keskustelukulttuurin keskeistä asemaa länsimaaisessa demokratiassa. Kuitenkin koulukulttuurillemme ja koko suomalaiselle yhteiskunnalle on Suutarisen mukaan leimallista avoimen keskustelun vähäisyys ja keskustelukulttuurin kehittymättömyys. Suomessa on päädytty kansainvälisestikin arvioiden poikkeuksellisen tietopainotteiseen opetukseen. Tämä lähtökohta on heijastunut Suutarisen mukaan selkeästi myös historian- ja yhteiskuntaopin opetukseen: historian oppisisällöissä on painotettu isämaallisiksi ja yhteisiksi koettuja aihepiirejä, yhteiskuntaopissa muodollista päätöksentekojärjestelmää.⁴²⁵

Bartonin ja Levstikin hahmottelema, kansalaisyhteiskunnassa toimimisen valmiuksia painottava, historianopiskelu voisi olla eräs toimiva näkökulma myös suomalaisessa koulussa. Tällä ei ole tarkoitus sanoa, että asia olisi kokonaan sivuutettu käytännön opetustyössä. Tällainen näkökulma voisi kuitenkin nousta painokkaammin esille. Bartonin ja Levstikin esittämien yleisen historian aihepiirien lisäksi myös Suomen oma historia tarjoaa runsaasti erinomaisia aihepiirejä yhteiskunnalliseen pohdiskeluun. Tällaisia aihepiirejä voisivat olla esimerkiksi sääty-yhteiskunnan murtuminen, kansalaissota tai 1990-luvun laman jälkeinen muuttunut suhtautuminen hyvinvointivaltion rooliin ja sen rakenteeseen.

⁴²⁴ Immonen 1996, 59-63.

⁴²⁵ Suutarinen 2006, 64-66.

Tässä tutkimuksessa haastatelluille opiskelijoille historian suurtokemukset eivät näyttäneet antaneen kovin hedelmällisiä samaistumiskohteita ainakaan tulevaisuuden haasteiden kohtaamista ajatellen. Suuria kertomuksia ei sinänsä ole syytä julistaa kokonaan pannaan. Historiallisessa kehityksessä voidaan hahmottaa erilaisia kehitystendenssejä. Näitä historiallisen kehityksen virtauksia ei kuitenkaan tulisi tarkastella jonkinlaisina predestinoituneina väistämättömyyksinä. Historialle on ominaista jatkuva muutos: oman aikakautemme ajattelu ei ole ainoa mahdollinen tapa hahmottaa maailmaa. Historiassa hahmotettujen kertomusten taustalla vaikuttava inhimillinen tahto ja kollektiivisen toiminnan elementti olisikin saatava opetuksessa selkeästi esille. Esimerkiksi Suomen sotienjälkeisen kehityksen kuvaaminen monessa suhteessa edistyskertomuksena on varmasti perusteltua. Kysymys ei kuitenkaan ole ollut valmiista käsikirjoituksesta, jossa lopputulos olisi ollut edeltä käsin selvä. Historian opetuksessa ei ole välttämättä onnistuttu välittämään riittävän selkeää kuvaa siitä, että yhteiskunnallisessa kehityksessä on ollut jatkuvasti kyse myös valinnoista ja erilaisista näkökulmista ja päämääriä edustavien ryhmittymien intressiristiriidoista ja kamppailusta.

Jotta historia voisi todella tarjota välineitä identiteetin luomiseen ja tulevaisuuden mahdollisuuksien hahmottamiseen, sen lähtökohdista ja painopistealueena ei voi olla valmiiksi pureskeltujen, väistämättömien metanarratiivien opettaminen. Sen sijaan tavoitteena tulisi olla historian opiskelu, jonka lähtökohdista on keskusteleminen, pohdinta, kyseenalaistaminen ja analysoiva historian tarkastelu. Tällaisessa opiskelussa harjoitetaan samalla niitä taitoja, kuten Barton ja Levstik painottavat, joita demokraattisessa kansalaisyhteiskunnassa toimiminen vaatii. Toisaalta, kun historiaa tarkastellaan myös ristiriitoina ja siinä nostetaan esille inhimilliset toimijat, menneisyyteen on myös helpompi samaistua ja saada siitä aineksia omalle identiteetille. Historiaan samaistuminen ei ole itsestäänselvyys: esimerkiksi tässä tutkimuksessa nousi esille, että samaistuminen historian suuriin kertomuksiin oli jäänyt monissa tapauksissa varsin ohueksi. Ihmisten toiminnan ja tahdon esille nostaminen olennaisena historiallisen muutoksen elementtinä on tärkeää myös sellaisen maailmankuvan raken-

tamisessa, jossa tulevaisuus nähdään yhteisenä projektina ja demokration toimintakenttänä.

Yhden historian lähtökohdat voivat toisaalta tarjota myös hedelmällisiä näkökulmia historian ymmärtämiseen esimerkiksi siinä mielessä, että lähestymistapa voi auttaa mieltämään historian ihmisen tietoisuuden toiminnan näyttämöksi. Myös ajatus siitä, että historian tapahtumilla on syy ja seuraus -suhteita ja sidoksia toisiinsa, on varmasti edelleenkin järkevä. Yhden historian näkökulmasta myös yksilöiden historia on sidoksissa yleiseen kehitykseen.

Tässä tutkimuksessa haastatellut opiskelijat tarkastelivat tulevaisuutta ensisijaisesti individualistisesta näkökulmasta. Ilmiö saattaa johtaa eräänlaisen perspektiiviharhaan: nuorten voi olla vaikeaa hahmottaa, että yleinen kehitys vaikuttaa edelleen kaikesta huolimatta voimakkaasti myös yksilöiden elämään. Yksilöiden kannalta ei ole esimerkiksi yhdentekevää, millaista ympäristöpolitiikkaa maailmassa harjoitetaan tai keiden ehdoilla globalisaatiokehitys etenee. Toisaalta tutkimushenkilöt suhtautuivat varsin pessimistisesti yleisiin tulevaisuutta koskeviin näkymiin. Historian ilmiöiden tarkastelu kollektiivisen toiminnan ja moninaisten taustojen sekä syy-seuraus -suhteiden näyttämönä voi auttaa näkemään myös tulevaisuudessa erilaisia mahdollisuuksia demokraattiselle vaikuttamiselle ja muutokselle esimerkiksi talouden yksipuolisesti saneleman tulevaisuusdeterminismin sijaan. Historian opiskelussa voikin olla kyse myös toivon ja ajattelun virikkeiden saamisesta.

Tutkimushenkilöiden käsityksissä nousi usein esille toive siitä, että historianopetus antaisi kokonaiskuvan menneestä. Kokonaiskuvan hahmottaminen maailmasta on tärkeää, mutta sen ei pidä odottaa tulevan ikään kuin valmiilla tarjottimella. Oman maailmankuvan rakentaminen edellyttää asioiden omaa työstämistä ja pohdintaa. Tähän koulun tarjoama historianopetus ei tosin välttämättä anna tarpeeksi mielekkäitä mahdollisuuksia. Historian metanarratiiveissa onkin se vaarallinen puoli, että valintojen ja vaihtoehtojen rooli historiassa saattaa jäädä hämäräksi: kehitys voi hahmottua vääjäämättömänä, luonnonlain kaltaisten tekijöiden säätelemänä kehityskulkuna. Käytännössä tutkimushenkilöt tosin kyseenalaistivat voimakkaasti

universaalin yhden historian lähtökohdat tässä suhteessa. Esimerkiksi ajatusta historiasta länsimaiden johtamana edistyskertomuksena ei pidetty uskottava, varsinkaan jos se määriteltiin jonkinlaiseksi ennalta säädetyksi ihmiskunnan kohtalon käsikirjoitukseksi.

Demokratiaan siirtymisen tai hyvinvointivaltion rakentamisen kaltaiset historialliset ilmiöt eivät ole itsestäänselvyys, vaan tietoisien kollektiivisen toiminnan tulosta. Historianopetuksessa olisikin tärkeää nostaa entistä enemmän esille, että historia tehdään, sitä ei anneta ylhäältä valmiina pakettina. Tässä tutkimuksessa haastatelluista nuorista osalle historia näytti jääneen tiedonalana varsin etäiseksi ja pirstaleiseksi. Didaktinen näkökulma, jossa nostetaan aiempaa konkreettisemmin esille erilaisten historiallisten ilmiöiden taustalla olevaa tietoista yhteiskunnallista toimintaa, voisi osaltaan lisätä historian opiskelun kiinnostavuutta ja parantaa oppilaiden edellytyksiä menneisyyden hahmottamiseen.

Hans-Georg Gadamer määritteli historiatietoisuuden syntyminen modernin ajan tärkeimpiin ilmiöihin kuuluvaksi mentaaliseksi valankumoukseksi. Hänen mukaansa historiatietoisuus merkitsi kahlitsevien traditioiden otteesta vapautumista. Kunkin aikakauden totuudet ymmärrettiin historiallisesti rakentuneiksi, siis suhteelliseksi ja siten muutettavissa oleviksi käsityksiksi.⁴²⁶ Myös Laville ja Torpey varoittavat, että jäämme eräällä tavalla menneisyyden vangeiksi, jos uskomme, että tulevaisuuden kehityskulut ovat luonteeltaan väistämättömiä. Heidän mielestään tulevaisuus tulisi pikemminkin nähdä lukemattomien erilaisten mahdollisuuksien kenttänä. Tällöin erilaisten vaihtoehtojen toteutumisen tai toteutumattomuuden voi ajatella riippuvan pitkälti ihmisistä itsestään.⁴²⁷ Nopeasti muuttuvan ja globalisoituvan maailman haasteisiin vastaaminen edellyttää, että ihmiset hahmottavat muutoksen avoimeksi. Tulevaisuuden muotoutumiseen vaikuttaminen edellyttää kuitenkin sitä, että ihmiset uskovat voivansa vaikuttaa yksityisen elämänsä ohella myös yleiseen kehitykseen.

⁴²⁶ Gadamer 1988, 89.

⁴²⁷ Ks. kappale 4.3: Lineaarisen historiakuvan kyseenalaistuminen.

Lähteet

- Ahonen, Sirkka 1994. Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa Leena Syrjälä, Sirkka Ahonen, Eija Syrjäläinen & Seppo Saari, Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä, 113–160.
- Ahonen, Sirkka 1997. Historian suuret ja pienet kertomukset. Tieteessä tapahtuu 1/1997. [www-dokumentti], <<http://www.tsv.fi/ttapaht/197/ahonen.html>>
- Ahonen, Sirkka 1998. Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Ahonen, Sirkka 1999. Historiallinen identiteetti tutkimuskohteena. Tieteessä tapahtuu 2/1999, 33–35.
- Ahonen, Sirkka 2000. Historiakulttuuri yhteisön muistin rakentajana. Historiallinen Aikakauskirja 4/2000, 305–311.
- Ahonen Sirkka 2001. Historia koulun ulkopuolella. Yhteisön historiakulttuuri ja kouluopetus. Teoksessa Vuokko Aromaa, Jussi-Pekka Kangas, Juha-Pekka Lehtonen & Markku Liuskari (toim.) Pedagogiikka 2001. Helsinki: Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liitto, 105–116.
- Ahonen, Sirkka 2002. Historiakulttuuri, Historiallinen identiteetti ja Historianopetus. Teoksessa Jan Löfström (toim.) Kohti tulevaa menneisyyttä: Historiallis-yhteiskunnallinen kasvatus uudella vuosituhannella. Jyväskylä: PS-kustannus, 66–88.
- Ahonen, Sirkka 2004. Historia – sittenkin tuomari? Historiallinen Aikakauskirja 2/2004, 227–232.
- Alapuro, Risto 2000. Kuinka neuvoteltavia sosiaaliset suhteet ovat? Teoksessa Tommi Hoikkala & J.P. Roos (toim.) 2000-luvun elämä: Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus, 102–111.
- Althusser, Louis 1984. Ideologiset valtiokoneistot. Helsinki: Kansankulttuuri ja Vastapaino.
- Aittola, Tapio & Raikila, Vesa 1994. Jälkisanat. Teoksessa Peter L. Berger & Thomas Luckmann, Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Helsinki: Gaudeamus.
- Anderson, Bo. 1996. Vad betyder historia för mig? Historiemedvetandet hos lärarkandidaten före och efter en kurs.: en fallstudie. Teoksessa Historiedidaktik I Norden 6: Historiemedvetandet – teori och praxis. Nordisk konferens om historiedidaktik I Tammerfors 1996. Köpenhamn: Institut för Humanistiske Fag, Historie og samfundsfag. Danmarks Lærerhøjskole, 239–266.
- Angvik, Magne & von Borries, Bodo 1997. Youth and history. A comparative European survey on historical consciousness and political attitudes among adolescents. Vol. A & Vol. B. Hamburg: Körber-Stiftung.
- Ankersmith, F.R. 1998. Historiography and Postmodernism. Teoksessa Brian Fay, Philip Pomper & Richard T. Vann (toim.) History and Theory Contemporary Readings. Malden, MA: Blackwell, 175–191.

- Arendt, Hannah 2002. *Vita Activa. Ihmisenä olemisen ehdot*. Tampere: Vastapaino.
- Arola, Pauli 1992. Kulttuurituotteet ja menneisyyden kuva. Teoksessa Matti J. Castrén, Sirkka Ahonen, Pauli Arola, Keijo Elio & Arja Pilli, *Historia koulussa*. Helsinki: Yliopistopaino, 163–183.
- Aronsson, Peter 2000. *Historiekultur i förändring*. Teoksessa Peter Aronsson (toim.) *Makten över minnet. Historiekultur I förändring*. Lund: Studentlitteratur, 7–33.
- Barton, Keith C. & Levstik, Linda S. 2004. *Teaching History for the Common Good*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bauman, Zygmunt 1996. *Postmodernin lumo*. Tampere: Vastapaino.
- Bauman, Zygmunt 2002. *Notkea moderni*. Tampere: Vastapaino.
- Barber, Benjamin R. 1995. *Jihad vs. McWorld*. London: Transworld Publishers.
- Barber, Benjamin R. 2001. Introduction [vuonna 2001 laadittu, uudistettu esipuhe teokseen *Jihad vs. McWorld* (1995)].
- Beck, Ulrich 1992. *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Beck, Ulrich 1993. *Die Erfindung des Politischen. Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Beck, Ulrich 1995. *Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa*. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash, *Nykyajan jäljillä, Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino.
- Beck, Ulrich 1999a. *Mitä globalisaatio on?* Tampere: Vastapaino.
- Beck Ulrich 1999b. *Kosmopoliittinen perspektiivi toisen modernin sosiologias-ta*. *Tiede & Edistys* 3/1999, 177–199.
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth 2001. *Individualization: Institutional Individualism and its Social and Political Consequences*. London: Sage Publications.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 1994. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Berkhofer, JR. & Robert, F. 1995. *Beyond the Great Story. History as Text and Discourse*. Cambridge: Harvard University.
- Bourdieu, Pierre 1999: *Vastatuulet: ohjeita uusliberalismin vastaiseen taisteluun*. Helsinki: Otava.
- Braudel, Fernand 1993. *A History of Civilizations*. New York: Penguin Books.
- Burke, Peter 1992. *History and Social Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Burke, Peter 1999. *Westliches historisches Denken in Globaler Perspektive*. Teoksessa Jörn Rüsen (toim.) *Westliches Geschichtsdenken. Eine Interkulturelle Debatte*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 31–52.
- Boytssov, Michail 2000. *No Community without History, no History without Community*. Teoksessa Sharon Macdonald (toim.) *Approaches to European Historical Consciousness: Reflections and Provocations*. Hamburg: Körber Stiftung, 68–74.
- Carter, Paul 1995. *Spatial History*. Teoksessa Bill Ashcroft, Gareth Griffiths & Helen Tiffin (toim.) *The post colonial studies reader*. London: Routledge, 375–377.
- Castells, Manuel 2004. *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell.

- Césaire, Aimé 1995. *From Discourse on Colonialism*. Teoksessa Patrick William & Laura Chrisman (toim.) *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory*. New York: Columbia University Press, 172–180.
- Chakrabarty, Dipesh 2000. *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton: Princeton University Press.
- Chollet, Monica 2006. *Le Monde diplomatique* (May), France's precarious graduates.
- Dannhauser, Werner J. 1995. Nietzsche and Spengler on Progress and Decline. Teoksessa Arthur M. Melzer, Jenny Weinberger & Richard M. Zinman (toim.) *History and the Idea of Progress*. New York: Cornell University Press, 117–133.
- Dunk, Hermann von der 1994. *Dargestellte und erlebte Zeit*. Teoksessa Gangolf Hübinger, Jürgen Osterhammel & Erich Pelzer (toim.) *Universalgeschichte und Nationalgeschichten*. Freiburg im Breisgau: Rombach, 11–30.
- Durkheim, Emile 1990. *Sosiaalisesta työnjaosta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Edmunds, June & Turner, Bryan S. 2002. Introduction. Teoksessa June Edmunds & Bryan S. Turner (toim.) *Generational Consciousness, Narrative and Politics*. Boston: Rowman & Littlefield Publishers, 1–12.
- Ehrnrooth, Jari. Intuitio ja analyysi. Teoksessa Klaus Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 30–41.
- Eräsaari, Risto 2000. *Elämänpolitiikan kontingenssi*. Teoksessa Tommi Hoikkala & J.P. Roos (toim.) *2000-luvun elämä: Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta*. Helsinki: Gaudeamus, 76–101.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Esposito, John L. & Bulliet, Richard. Yleistyksissä piilee rasismien riski. *Ulkopolitiikka* 4/2000, 15–20.
- Fazlhashemi, Mohammad 2005. *Occidentalism: Idéer om väst och modernitet bland muslimska tänkare*. Lund: Studentlitteratur.
- Flynn, Jeffrey 2003. Habermas on Human Rights: Law, Morality and Intercultural Dialogue. *Social Theory & Practice* 3/2003.
- Foucault, Michel 1980. *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.
- Foucault, Michel 1987. What is Enlightenment? Teoksessa Paul Rabinow & William M. Sullivan (toim.) *Interpretive Social Science: A Second Look*. Berkeley: University of California Press, 157–174.
- Fox, Jonathan 2001. Two Civilizations and Ethnic Conflict: Islam and the West. *Journal of Peace Research*. 4/ 2001, 459–472.
- Frank, Andre 1998. *Reorient: global Economy in the Asian Age*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Fukuyama, Francis 1992. *The End of History and the Last Man*. London: Penguin Group.
- Fukuyama, Francis 1995. On the Possibility of Writing a Universal history. Teoksessa Arthur M. Melzer, Jerry Weinberger & Richard M. Zinman (toim.) *History and the Idea of Progress*. New York: Cornell University Press, 13–29.
- Fukuyama, Francis 1998. *Reflections on The End of History, Five Years Later*. Teoksessa Philip Pomper, Richard H. Elphick & Richard T. Vann (toim.)

- World History: Ideologies, Structures and Identities. Oxford: Blackwell, 199–216.
- Fulbrook, Mary 2002. *Historical Theory*. London: Routledge.
- Füredi, Frank 1992. *Mythical Past, Elusive Future*. London: Pluto Press.
- Gadamer, Hans-Georg 1988. *The Problem of Historical Consciousness*. Teoksessa Paul Rabinow & William M. Sullivan (toim.) *Interpretive Social Science: A Second Look*. Berkeley: University of California Press, 82–140.
- Genovese-Fox, Elizabeth 1999. *History in a Postmodern World*. Teoksessa Elizabeth Genovese-Fox & Elisabeth Lasch-Quinn, *Reconstructing History: The Emergence of a New Historical Society*. New York: Routledge, 40–55.
- Giddens, Anthony 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony 1991. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony 1997. *Sociology*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Giddens, Anthony 1999. *Runaway World. How Globalisation is Reshaping our Lives*. London: Profile Books.
- Giddens, Anthony 2001. *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Ginzburg, Carlo 1996. *Johtolankoja: kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Gronow, Jukka 2004. *Modernin yhteiskunnan mahdollisuus: sosiaalinen eriytyminen ja esteettisen arvostelukyvyn kehkeytyminen*. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) *Sosiologisia nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus, 237–290.
- Guha, Ranajit 2002. *History at the Limit of World-History*. New York: Columbia University Press.
- Haatanen, Kalle 2000. *Tunnustamisen politiikka. Miten kulttuurisotia, radikaalia identiteettipolitiikkaa ja äärirelativismia vastustetaan?* Teoksessa Tommi Hoikkala & J.P. Roos (toim.) *2000-luvun elämä: Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta*. Helsinki: Gaudeamus, 153–172.
- Haatanen, Kalle 2004. *Menneisyyden ennustaminen: kommunitaristinen aikalaismiinoosi ja yhteisöllisyyden palauttamisen ongelma*. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) *Sosiologisia nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus, 143–165.
- Habermas, Jürgen 1985. *Die Neue Unübersichtlichkeit. Kleine Politische Schriften V*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen 1987. *Modernity – An Incomplete Project*. Teoksessa Paul Rabinow & William M. Sullivan (toim.) *Interpretive Social Science: A Second Look*. Berkeley: University of California Press, 141–156.
- Habermas, Jürgen 1994. *Järki ja Kommunikaatio: tekstejä 1981–1989*. Helsinki: Gaudeamus.
- Habermas, Jürgen 1994. *The Past as Future*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen 2002. *Miksi Eurooppa tarvitsee perustuslain?* *Tiede & Edistys* 3/2002, 193–208.
- Hall, Stuart 1999. *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hartog, Francois 1988. *The Mirror of Herodotus. The Representation of the Other on the Writing of History*. Berkeley: University of California Press.

- Hartog, Francois 1999. Für eine Archäologie des historischen Denkens. Teoksessa Jörn Rüsen (toim.) *Westliches Geschichtsdenken. Eine Interkulturelle Debatte*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 117–126.
- Hauessler Bohan, C. & Davis, O. L. Jr. 1998. Historical Contructions: how social studies student teachers historical thinking is reflected in their writing of history. *Theory and Research in Social Education*. 26 (2), 173–197.
- Hautamäki, Antti 2005. Poliitiikan paluu. Teoksessa Antti Hautamäki, Tommi Lehtonen, Juha Sihvola, Ilkka Tuomi, Heli Vaaranen & Soile Veijola, *Yhteisöllisyyden paluu*. Helsinki: Gaudeamus, 31–59.
- Hegel, G. W. F. 1920. *Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte*. Leipzig: Meiner.
- Heikkinen, Vesa 2005. Arkea arkeissa. Teoksessa Vesa Heikkinen (toim.) *Tekstien arki: tutkimusmatkoja jokapäiväisiin merkityksiimme*. Helsinki: Gaudeamus, 11–30.
- Heiskala, Risto 1994a. Sosiaalinen konstruktionismi. Teoksessa Risto Heiskala (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 146–171.
- Heiskala, Risto 1994b. Sosiologia modernin yhteiskunnan itsetietoisuutena ja kansallisina traditioina. Teoksessa Risto Heiskala (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 9–37.
- Heiskala, Risto 1999. Esipuhe: Beck, globalisaatio ja ”toinen moderni”. Teoksessa Ulrich Beck, *Mitä globalisaatio on? Virhekäsityksiä ja poliittisia vastauksia*. Tampere: Vastapaino.
- Helsingin yliopiston luokanopettajakoulutukseen pyrkineet ja hyväksytyt vuonna 2005, [www-dokumentti], <<http://www.helsinki.fi/opiskelijaksi/05hyvaksytyt.pdf>> Luettu 1.3.2006.
- Helve, Helena 2002. *Arvot, muutos ja nuoret*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hentilä, Seppo 2001. Historiapoliittikka – Holokausti ja historian julkinen käyttö. Teoksessa Jorma Kalela & Ilari Lindroos (toim.) *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 26–49.
- Hietaniemi, Tapani 2001. Sivilisaatiohistorian uusi Paradigma: Globalisaatio, maailmanjärjestelmät ja Andre Gunder Frank. *Historiallinen Aikakauskirja* 2001/2, 125–130.
- Himmelfarb, Gertrude 1999. Postmodernist History. Teoksessa Elizabeth Genovese-Fox & Elisabeth Lasch-Quinn, *Reconstructing History: The Emergence of a New Historical Society*. New York: Routledge, 71–93.
- Hirsh, Michael 2002. Bush and the World. *Foreign Affairs* 5/2002, 1–11
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2004. Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hochschild, Arlie Russell 2000. Coming of Age, Seeking an Identity. *The New York Times* 8.3.2000. Generations: A Special Section.
- Hoikkala, Tommi 2003. Kouluelämää Pohjois-Tapiolassa. Teoksessa Seija Sirviö (toim.) *Pohjois-Tapiolan yhteiskoulu, koulu ja lukio 40 vuotta: juhlakirja*. Helsinki: G.A. Mäkinen, 95–103.
- Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. 2000. Onko 2000-luku elämänpolitiikan vuosituhat? Teoksessa Tommi Hoikkala & J.P. Roos (toim.) *2000-luvun elämä: Sosiologisia teorioita vuosituhatteiden vaihteesta*. Helsinki: Gaudeamus, 9–31.

- Hughes-Warrington, Marnie 2003. *Fifty Key Thinkers on History*. London: Routledge.
- Huntington, Samuel P. 1995. Political Conflict after the Cold War. Teoksessa Arthur M. Melzer, Jerry Weinberger & Richard M. Zinman (toim.) *History and the Idea of Progress*. New York: Cornell University Press, 137–154.
- Huntington, Samuel P. 1993. The clash of civilizations? *Foreign Affairs* 3/1993, 1–12.
- Huntington, Samuel P. 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon and Schuster.
- Iggers, Georg G. 1997. *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Hanover: Wesleyan University Press.
- Iggers, Georg G. 1999. Allgemein westlich oder spezifisch modern? Teoksessa Jörn Rüsen (toim.) *Westliches Geschichtsdenken. Eine Interkulturelle Debatte*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 169–177.
- Iggers, Georg G. 2004. Historiography from a global perspective. *History and Theory* 1/2004, 146–154.
- Immonen, Kari 1996. Historian läsnäolo. Turku: Turun yliopiston historian laitos, julkaisuja n:o 26, Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisusarja A:51.
- Inglehart, Ronald 1997. *Modernization and postmodernization. Cultural, economic and political change in 43 societies*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Jeismann, Karl-Ernst 1988. Geschichtsbewußtsein als zentrale Kategorie der Geschichtsdidaktik. Teoksessa *Geschichtsbewußtsein und historisch-politisches Lernen*. Gerhar Schneider (toim.) Pfaffenweiler: Centaurus, 1–24.
- Jenkins, Keith 1991. *Re-thinking History*. London: Routledge.
- Jenkins, Keith 2003. *Refiguring History. New Thoughts on an Old Discipline*. London: Routledge.
- Julkunen, Raija 2003. Hiipivä ja ryömivä pääoma valtaamassa hyvinvointivaltiota? Teoksessa Harri Melin & Jouko Nikula (toim.) *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 181–192.
- Kaartinen, Marjo & Korhonen, Anu 2005. *Historian kirjoittamisesta*. Turku: Kirja-Aurora.
- Kalela, Jorma 1990. Onko historian aika mennyt sijoiltaan? *Historiallinen Aikakauskirja* 1/1990, 39–57.
- Kalela, Jorma 2000. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalela, Jorma 2001. *Historiantutkimus ja jokapäiväinen historia*. Teoksessa Jorma Kalela & Ilari Lindroos (toim.) *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 11–25.
- Kallas, Kai, Nikkola, Tiina & Räihä Pekka 2006. Mukautujasta aktiiviseksi päätöksentekijäksi – oivallusryhmä opettajakoulutuksessa. Teoksessa Sakari Suutarinen, (toim.) *Aktiiviseksi kansalaiseksi. Kansalaisvaikuttamisen haaste*. Jyväskylä: PS-kustannus, 151–184.
- Kangas, Risto 1994. Jürgen Habermas ja modernin projektin puolustamisen vaikeus. Teoksessa Risto Heiskala (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 192–222.

- Kant, Immanuel 1971. *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Kant, Immanuel 1996. *An Answer to the Questions: What is Enlightenment?* Teoksessa Lawrence E. Cahoon (toim.) *From Modernism to Postmodernism: an anthology*. Malden: Blackwell Publishers, 51–57.
- Karlsson, Klas-Göran 2004. *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*. Teoksessa Klas-Göran Karlsson & Ulf Sander (toim.) *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*. Lund: Studentlitteratur, 21–66.
- Kaunismaa, Pekka 1997. *Keitä me olemme? Kollektiivisen identiteetin käsitteellisistä lähtökohdista*. *Sosiologia* 3/1997, 220–230.
- Kauppinen, Antti 2002. *Demokratian viimeinen tilaisuus?* *Tiede & Edistys* 3/2002, 185–192.
- Kettunen, Pauli 1994. *Historiallistaminen ja suunnitteleminen. Ajan hallinnan jännitteitä sodanaikaisessa ja sodanjälkeisessä Suomessa*. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg & Jukka Tervonen (toim.) *Historia, sosiologia ja Suomi: Yhteiskuntatutkimuksen itseymmärryksen jäljillä*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kettunen, Pauli 2000. [painamaton teksti] *Yhteiskuntahistorian johdantokurssi*. Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitoksella pidetty luentosarja syyslukuaudella 2000.
<http://www.valt.helsinki.fi/staff/hakkinen/johdanto1.html>, haettu 1.9.2003.
- Kettunen, Pauli 2003. *Historian poliittisuus ja kansallinen katse*. *Historiallinen aikakauskirja* 1/2003, 9–21.
- Kocka, Jürgen 1995. *Vereinigungskrise. Zur Geschichte der Gegenwart*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Koivusalo, Markku 2004. *Universum vai pluriversum: vanha kiista uudesta maailmanjärjestyksestä*. *Tiede & Edistys* 1/04, 67–81.
- Koselleck, Reinhart 1979. *Vergangene Zukunft: zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Koselleck, Reinhart 2002. *The Practice of Conceptual history. Timing History, Spacing Concepts*. Stanford: Stanford University Press.
- Kumar, Krishan 1995. *From post-industrial to post-modern society: new theories of the contemporary world*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Kurtz, Stanley 2002. *The Future of "History"*. Francis Fukuyama vs. Samuel P. Huntington. *Policy Review* 113/2002, 43–58.
- Kuusela, Pekka 2002. *Sosiaalipsykologian maailmanhypoteesit: Tieteenalan historia ja sosiaalisen konstruktionismin muodot*. Kuopio: UNIPress.
- Laine, Timo 2001. *Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma*. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Vall (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*. Jyväskylä: PS-kustannus, 26–43.
- Lasch, Christopher 1991. *The Culture of Narcissism. American Life in an Age of Diminishing Expectations*. London: W.W. Norton & Company.
- Lasch, Christopher 1995a. *The Age of Limits*. Teoksessa Arthur M. Melzer, Jerry Weinberger & Richard M. Zinman (toim.) *History and the Idea of Progress*. New York: Cornell University Press, 227–240.
- Lasch, Christopher 1995b. *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*. New York: W. W. Norton & Company.

- Laville, Christian 2004. *Historical Conciousness and Historical Education*. Teoksessa Peter Seixas (toim.) *Theorizing Historical Conciousness*. Toronto: University of Toronto Press, 165–182.
- Lehtipuu, Unna & Hämäläinen, Sirpa 2004. Sivilisaatiot törmäyskurssilla. *Ulkopolitiikka* 4/2004, 11–14.
- Levi, Giovanni 1998. *The Origins of the Modern State and the Microhistorical Perspective*. Teoksessa Jürgen Schlumbohm (toim.) *Mikrogeschichte – Makrogeschichte: komplementär oder inkommensurabel?* Göttingen: Wallstein Verlag.
- Lévi-Strauss, Claude 1977. *Structural Anthropology*. London: Allen Lane.
- Lindroos, Ilari 1999. Fukuyama rajalla ja sen takana: Historian loppu ja sen jälkeinen aika. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/1999, 43–50.
- Lytard, Jean-Francois 1985. *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino.
- Maffesoli, Michel 1996. *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. London: Sage Publications.
- Mannheim, Karl 1952. *Essays on the sociology of knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Marx, Karl 1961. Teoksessa T. B. Bottomore & Maximilien Rubel (toim.) *Selected writings in sociology and social philosophy*. London: Watts & Co.
- McNeill, William 1998. *The Changing Shape of World History*. Teoksessa Philip Pomper, Richard H. Elphick & Richard T. Vann (toim.) *World History: Ideologies, Structures and Identities*. Oxford: Blackwell, 21–40.
- McNeill, J. R. & McNeill, William H. 2005. *Verkostunut ihmiskunta: Yleiskat-saus maailmanhistoriaan*. Tampere: Vastapaino.
- Melin, Harri & Nikula, Jouko 2003. Mitä on yhteiskunnallinen muutos? Teoksessa Harri Melin & Jouko Nikula (toim.) *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 253–264.
- Mikkonen, Anu 2000. *Nuorten tulevaisuuskuvat ja tulevaisuuskasvatus*. Joensuu: Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.
- Moscovici, Serge 2000. *Social Representations*. Cambridge: Polity Press.
- Munslow, Alun 2003. *The New History*. Harlow: Longman.
- Niiniluoto, Ilkka 1997. *Johdatus tieteenfilosofiaan*. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, Ilkka 2003. *Historia tiedeyhteisössä*. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2003, 25–31.
- Nyyssönen, Heino 2001. *Muiston ja muistuttamisen politiikka*. *Politiikka* 43:1/2001, 26–36.
- Opetushallitus 2003. *Lukion opetussuunnitelman perusteet*. [www-dokumentti], <<http://www.oph.fi/SubPage.asp?path=1,17627,927,1560>>
- Opetushallitus 2004. *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet*. [www-dokumentti], <<http://www.oph.fi/pageLast.asp?path=1,17627,927,1558>>
- Parsons, Talcott 1966. *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Pilli, Arja 1992. *Historian oppiminen ja ymmärtäminen*. Teoksessa Matti J. Castrén, Sirkka Ahonen, Pauli Arola, Keijo Elio & Arja Pilli, *Historia koulussa*. Helsinki: Yliopistopaino, 122–162.
- Pinkard, Terry 1995. *Hegel on History*. Teoksessa Arthur M. Melzer, Jerry

- Weinberger & Richard M. Zinman (toim.) *History and the Idea of Progress*. New York: Cornell University Press, 30–58.
- Purhonen, Semi 2002. Sukupolvikäsitteen kolme ulottuvuutta. *Diskursiivisen dimension merkitys sukupolvitietoisuuden rakentumisessa*. *Sosiologia* 1/2002, 4–17.
- Rabasa, José 1995. *Allegories of Atlas*. Teoksessa Bill Ashcroft, Gareth Griffiths & Helen Tiffin (toim.) *The post colonial studies reader*. London: Routledge, 358–364.
- Raivola, Petri 1995. Ympäristöuhan sosiaalinen representaatio: Rikka rokassa vai viimeinen pisara? *Psykologian tutkimuksia*. Turku: Turun yliopisto.
- Rautiainen, Matti 2006. Tradition vangit – onko kriittiselle yhteiskunnan tarkastelulle ja kansalaisvaikuttamiselle sijaa opettajankoulutuksessa ja opettajien ajattelussa? Teoksessa Sakari Suutarinen (toim.) *Aktiiviseksi kansalaiseksi*. *Kansalaisvaikuttamisen haaste*. Jyväskylä: PS-kustannus, 185–204.
- Rieff, Philip 1985. *Fellow Teachers: Of Culture and Its Second Death*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rosenzweig, Roy 1998. *The presence of the past: popular uses of history in American life*. New York: Columbia University Press.
- Rorty, Richard 1995. *The End of Leninism and History as Comic Frame*. Teoksessa Arthur M. Melzer, Jerry Weinberger & Richard M. Zinman (toim.) *History and the Idea of Progress*. New York: Cornell University Press, 211–226.
- Rubin, Anita 2002. *The Images of the Future of Young Finnish People*. Turun kaupakorkeakoulun julkaisuja. Sarja D.
- Rüsen, Jörn 1992/3. *Geschichtskultur als Forschungsproblem*. *Jahrbuch für Geschichtsdidaktik* 3 1992/1993.
- Rüsen, Jörn 1994. *Historische Orientierung. Über die Arbeit Geschichtsbe-
wußtseins, sich in der Zeit zurechtzufinden*. Köln: Böhlau Verlag.
- Rüsen Jörn 2001. *Zerbrechende Zeit: über den Sinn der Geschichte*. Köln: Böhlau Verlag.
- Rüsen, Jörn 2004. *Historical Consciousness: Narrative Structure, Moral Function, and Ontogenetic Development*. Teoksessa Peter Seixas (toim.) *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto: University of Toronto Press, 63–85.
- Räihä, Pekka 2006. Rakenteisiin kätkeytyvät asenteet opettajankoulutuksen tradition ja opiskelijavalintojen ylläpitäjänä. Teoksessa Sakari Suutarinen (toim.) *Aktiiviseksi kansalaiseksi*. *Kansalaisvaikuttamisen haaste*. Jyväskylä: PS-kustannus, 205–235.
- Said, Edward W. 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Said, Edward W. 1994. *Culture and Imperialism*. London: Vintage.
- Said, Edward W. 1995. *From Orientalism*. Teoksessa Patrick Williams & Laura Chrisman (toim.) *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory*. New York: Columbia University Press, 132–149.
- Salmi, Hannu 2001. *Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin – historiakulttuurin muodot*. Teoksessa Jorma Kalela & Ilari Lindroos (toim.) *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 134–149.

- Salomaa, Markku 2001. New Yorkin ja Washingtonin "Big Bang": Alku sivilisaatioiden konfliktille? Kanava 8/2001, 526–529.
- Sassen, Saskia 1998. *Globalization and Its Discontents*. New York: New Press.
- Saussure, Ferdinand 1990. *Course in general linguistics*. London: Duckworth.
- Schama, Simon 1987. *The embarrassment of riches: an interpretation of Dutch culture in the Golden Age*. New York: Alfred A. Knopf.
- Seixas, Peter 2004. Introduction. Teoksessa Peter Seixas (toim.) *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto: University of Toronto Press, 3–20.
- Shell, Susan 1995. Kant's Idea of History. Teoksessa Arthur M. Melzer, Jerry Weinberger & Richard M. Zinman (toim.) *History and the Idea of Progress*. New York: Cornell University Press, 75–96.
- Siekkinen, Kirsi 2001: Syvähaastattelu. Teoksessa Juhani Aaltola & Rainer Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I: Metodin valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus, 43–58.
- Siltala, Juha 2004. Työelämän huonontumisen lyhyt historia: Muutokset hyvinvointivalttioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun. Helsinki: Otava.
- Sihvola, Juha 2000. Globalisaatio, eurooppalaiset arvot ja suomalainen identiteetti. *Historiallinen aikakauskirja* 4/2000, 291–304.
- Sihvola, Juha 2005. Poliittinen yhteisöllisyys. Teoksessa Antti Hautamäki, Tommi Lehtonen, Juha Sihvola, Ilkka Tuomi, Heli Vaaranen & Soile Veijola, *Yhteisöllisyyden paluu*. Helsinki: Gaudeamus, 14–30.
- Southgate, Beverley 2003. *Postmodernism in history: fear or freedom?* London: Routledge.
- Spencer, Herbert 1967. *The Evolution of Society*. Selection from Herbert Spencer's *Principles of Sociology*. Chicago: The University Chicago Press.
- Spengler, Oswald 1963. *Länsimaiden perikato*. Maailmanhistorian morfologian ääri viivoja. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Spivak, Gayatri Chakravorty 1999. *A Critique of Postcolonial Reason. Toward a History of the Vanishing Present*. Cambridge: Harvard University Press.
- Stradling, Robert 2003. *Multiperspectivity in history teaching: a guide for teachers*. Strasbourg: Council of Europe.
- Sulkunen, Pekka 1998. Johdatus sosiologiaan: käsitteitä ja näkökulmia. Porvoo: WSOY.
- Suutarinen, Sakari, 2006. Yhteiskunnallinen keskustelu vähäistä Suomen peruskoulussa-oppilaitokset tukemaan keskustelemaa kansalaisuutta. Teoksessa Sakari Suutarinen (toim.) *Aktiiviseksi kansalaiseksi. Kansalaisvaikuttamisen haaste*. Jyväskylä: PS-kustannus, 63–98.
- Taylor, Tony 2004. *The Politics of Historical Consciousness in Australia*. Teoksessa Peter Seixas (toim.) *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto: University of Toronto Press, 217–239.
- Tehrani, Majid 2004. *Civilization: A Pathway to Peace? Globalizations* 1/2004, 82–101.
- Thompson, Willie 2000. *What Happened to History?* London: Pluto Press Sterling.
- Toivanen, Timo 2003. Sukupolvi yhteiskunnallisen muutoksen selittäjänä. Teoksessa Harri Melin & Jouko Nikula (toim.) *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 109–120.

- Torpey, John 2004. *The Pursuit of the Past*. Teoksessa Peter Seixas (toim.) *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto: University of Toronto Press, 240–254.
- Torsti, Pilvi 2003. *Divergent stories, convergent attitudes: a study on the presence of history, history textbooks and the thinking of youth in post-war Bosnia and Herzegovina*. Helsinki: Taifuuni.
- Tortalo, Edoardo 1994. *Die Angst des Aufkläres vor der Tiefenzeit*. Teoksessa Gangolig Hübinger & Jürgen Osterhammel & Erich Pelzer (toim.) *Universalgeschichte und Nationalgeschichten*. Freiburg im Breisgau: Rombach, 31–50.
- Tuomi, Ilkka 2005. *Yhteisöllisyyden paluu tietoyhteiskuntaan*. Teoksessa Antti Hautamäki, Tommi Lehtonen, Juha Sihvola, Ilkka Tuomi, Heli Vaaranen & Soile Veijola *Yhteisöllisyyden paluu*. Helsinki: Gaudeamus, 132–162.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2004. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Varto, Juha 1992. *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. Tampere: Kirjayhtymä.
- Vauhkonen, Jouni 2000. *Tulevaisuus ja edistyskäsitys*. Ajan ulottuvuudet Bertrand de Jouvenelin mukaan. Teoksessa Kia Lindroos & Kari Palonen (toim.) *Politiikan aikakirja. Ajan politiikan ja politiikan ajan teoretisointia*. Tampere: Vastapaino, 150–161.
- Weber, Max 1989. *Maailmanuskonnnot ja moderni länsimainen rationaalisuus*. Kirjoituksia uskonnonsosiologiasta. Vastapaino, Tampere.
- Wehler, Hans-Ulrich 1985. *The German Empire 1871–1918*. Oxford: Berg.
- White, Hayden 1973. *Metahistory: the historical imagination in nineteenth-century Europe*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- White, Hayden 1987. *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- White, Hayden 1998. *The Historical Text as Literary Artifact*. Teoksessa Brian Fay, Philip Pomper & Richard T. Vann (toim.) *History and Theory Contemporary Readings*. Malden, MA: Blackwell, 15–33.
- Viikari, Matti 1995. *Historiallinen ajattelu, edistys ja yhteiskunta*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Wilenius, Markku 2000. *Elämä toisaalla ja tässä: rakenteiden murroksessa kohti uutta vuosituhatta*. Teoksessa Tommi Hoikkal & J.P. Roos (toim.) *2000-luvun elämä: Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta*. Helsinki: Gaudeamus, 267–280.
- Wilson, Norman J. 1999. *History in Crisis? Recent Direction in Historiography*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Virta, Arja 1999. *Opettajaksi opiskelevan käsitys historiasta*. Teoksessa Arja Virta (toim.) *Kohtaamisia opettajankoulutuksessa. Näkökulmia opiskelijan ajatteluun ja koulutuksen kehittämiseen*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta, 97–120.
- Virtanen, Juha 2006. *Fenomenologia laadullisen tutkimuksen lähtökohtana*. Teoksessa Jari Metsämuuronen (toim.) *Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. Helsinki: International Methelp, 151–213.
- Virtanen, Matti 2001. *Fennomanian perilliset: poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Helsinki: SKS.

- Virtanen, Matti 2003. Sukupolvet Bourdieun kentillä. Teoksessa Harri Melin & Jouko Nikula (toim.) Yhteiskunnallinen muutos. Tampere: Vastapaino, 121–137.
- Von Laue, Theodore H. 1998. World History and Cultural Relativism. Teoksessa Philip Pomper, Richard H Elphick & Richard T Vann (toim.) World History. Ideologies, Structures and Identities. Malden: Blackwell Publishers, 217–234.
- Zagorin, Peter 1998. Historiography and Postmodernism: Reconsiderations. Teoksessa Brian Fay, Philip Pomper & Richard T. Vann (toim.) History and Theory Contemporary Readings. Malden, MA: Blackwell, 193–205.
- Zammito, John 2005. Ankersmit and Historical Representation. History and Theory 44 (vol 2) 2005.
- Ziehe Thomas 1991. Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus. Tampere: Vastapaino.

LIITE

Teemahaastattelun runko

Historian merkitys ajattelun osa-alueena ja historia samaistumiskohteena

- Millaisia ovat päällimmäiset mielikuvat kouluaikaisesta historian-opiskelusta?
- Miten haastateltavat määrittelevät historian merkityksen omalle ajattelulleen:
- Onko lähinnä tietoa menneestä vai vaikuttaako historia myös nykypäivän ja tulevaisuuden hahmottamiseen?
- Onko historialla merkitystä oman identiteetin rakentamisen kannalta?
- Millaisia historian samaistumiskohteita nousee esille?
- Ovatko nämä samaistumiskohteet suuren kansallisen kertomuksen tapaisia metanarratiiveja vai pikemminkin historian pieniä kertomuksia?

Historian olemus

- Millaisena haastateltavat näkevät historian yleisen olemuksen?
- Onko historia luonteeltaan esimerkiksi kehitystä kohti parempia aikoja?

Historian suuret kertomukset

- Millaisena Suomen kehitys viimeisten vuosikymmenien aikana hahmotetaan?
- Onko kyseessä edistyskertomus, joka vie modernisaation hengessä kohti parempia aikoja?
- Voiko koko maailmaa koskevasta historiasta hahmottaa jonkinlaista suurta kertomusta viimeisten noin sadan vuoden ajalta, ja millainen tämä mahdollinen kertomus on?
- Koskeeko kertomus koko ihmiskuntaa?

- Millainen rooli länsimailla ja niiden edustamilla arvoilla on historiassa?
- Nähdäänkö länsimaat edistyksen johtajina?

Tulevaisuudennäkymät Suomen osalta

- Millaisia näköaloja haastateltavilla on näköpiirissä olevasta tulevaisuudesta Suomen osalta?
- Voidaanko Suomea koskevat tulevaisuudennäkymät hahmottaa edistyskertomukseksi?

Tulevaisuudennäkymät koko maailman osalta

- Millaisia näköaloja haastateltavilla on näköpiirissä olevasta tulevaisuudesta koko maailman osalta?
- Nähdäänkö tulevaisuudessa koko maailmaa koskeva yhtenäinen kertomus?
- Ovatko tulevaisuudennäkymät lähempänä fukuyamalaista läntisten arvojen voittokulkua vai huntingtonilaista konfliktien maailmaa?

Globalisaatio

- Mitä globalisaatio on, ja millaisia näköaloja se avaa tulevaisuuteen?
- Onko globalisaatio uhka vai mahdollisuus?

Oman elämän tulevaisuudennäkymät

- Millaisia näköaloja haastateltavilla on näköpiirissä olevasta tulevaisuudesta oman elämänsä osalta?
- Onko omien tulevaisuudenodotusten sävy samantapainen kuin koko Suomen ja maailman osalta hahmotetut tulevaisuudennäkymät?

Tulevaan kehitykseen vaikuttaminen

- Millaiset tekijät ratkaisevat sen, minkälaiseksi tulevaisuus muodostuu?
- Voiko tavallinen ihminen vaikuttaa merkittävästi ja jos voi, niin miten?

ENGLISH SUMMARY

ONE HISTORY IN A MULTICOMPLEX WORLD

The quintessence of history and grand historical narratives in the historical consciousness of class teacher students

The study analyses the conception of history amongst class teacher students at the University of Helsinki. It also explores the expectations about the future that the students have on the basis of their views on history. More specifically, the questions addressed are: What does history mean to the students? What kind of reference points for their self-identification do they find in history? How do they see the quintessential nature of history and how do these views relate to the concept of one history? How do they see the trajectory of future development, and do their expectations about the future involve the kind of notions that also underpin the concept of one history?

The conceptions of the students are analysed against the background of the notion of one history which has been part of Western thought in the modern era and which is at the centre of the theoretical framework of this study. The Enlightenment project and the erosion of the role of the Church paved the way for the notion that history is an indivisible linear narrative of the progress of humankind

and in which, implicitly, the Western countries are endowed with a special role as the vanguards of progress. In recent times these assumptions have been criticised by postmodernists and proponents of New History.

The material of the study consists of interviews of twenty-two 19–26 years old class teacher students at the University of Helsinki. The topics in the interviews were the developments of the past and the future trajectories.

The students conceived history as a field of knowledge that provides a unifying view on the world and helps to make today's world intelligible. Finnish history and global history were invested with features of a grand narrative of progress. In global history, progress and development were seen as characteristic of the Western world primarily. The students regarded the post-war Finnish history as a qualified success story in that they deplored the erosion of collectivist values and the rise of selfishness in recent decades.

Some students identified closely with the nationalist grand narrative of Finnish history, in particular world war two years; however others did not find this to be a self-evident orientation. Some students found objects of self-identification in microhistory, and other students found that the very idea of finding a base of self-identification in past events was alien.

History was not conceived as a process of progress that would self-evidently continue in the future, but rather more as a field of contingency and cyclical change. The grand Western narrative of progress and modernisation did not seem to yield optimism about the future. The students regarded the increasing predominance of the market forces over democratically elected agencies, the antagonism between the West and the other parts of the world, and environmental risks as the major threats. Notwithstanding this general pessimism about the future, the students had a very positive view of their own personal prospects which they conceived primarily in terms of various kinds of individual life projects rather than collective endeavours.

Keywords: historical consciousness, one history, future expectations